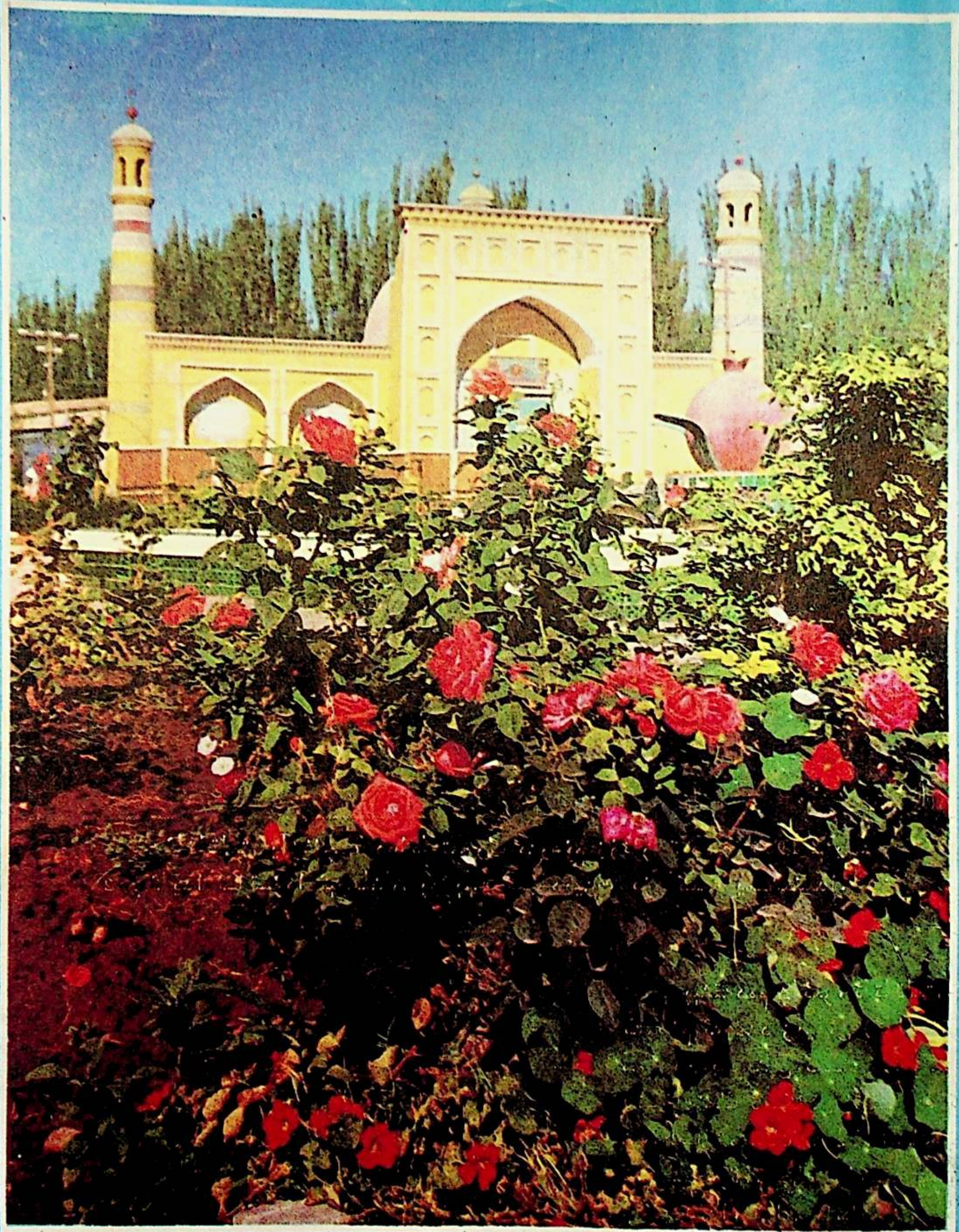

KASHGAR LITERATURE

قەشقەر ئەدەبىياتى

1

1990

ئاتاقلىق يازغۇچى، دراماتۇرگ مەرھۇم زۇنۇن قادىرى 1986 - يىلى 2 - ئايدا ئاقسۇدا ئېچىلغان پوۋېست ئىجادىيەت مۇھاكىمە يىغىنىدا.

پېشقەدەم شائىر، ئاتاقلىق ئالىم، مەرھۇم ئەھمەد زىيائى (ئالدىنقى رەت سولدىن بىرىنچى كىشى) ئۆتكەن يىل 10- ئاينىڭ 15-كۈنى قەشقەردە ئېچىلغان 2-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جەريانىدا، ئالىم يۈسۈپ خاس ھاجىپ مازىرىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمىغا قاتناشقانىدى.

(مۇھەممەترىشات ئېيسا فوتوسى)

قەشقەر ئەدەبىياتى

ئەسقەر ئوسمان

(قوش ئايلىق ژۇرنال)

1
1990

19 - يىل نەشرى

(ئومۇمىي 92 - سان)

ئۆمەرجان سىدىق

«قەشقەر ئەدەبىياتى» تەھرىر بۆلۈمى

بۇ ساندا

نەسرىي ئەسەرلەر

ياسىنجان سادىق ...... سۆگەل 1
جوگۇاڭخۇا ...... سۆيۈملۈك كىشىلەر 8
نۇر روزى ...... دۆت 21
ئابلىمىت سابىر ...... ئائىلە كېلىشىمى 24
سەلەي قاسىم ...... كەچۈر مېنى، ئايپاشا 29
ئابلىمىت باتۇر ...... دوستۇمنىڭ سۈرەتلىرى 35
مەھمۇد زەيىدى ...... «سۆزلۈك بۇلاق» بويىدىكى ئويلار 39
تىلىۋالدى ياقۇپ ...... مۇھەببەت توغلاتقۇسى 84
ئېزىزجان توختىھاجى ...... داۋام باشلىق بولغاندىن كېيىن 89
زۇلپىيە ...... تۇغماس 92
روشەنگۈل تۇرسۇن ...... نەسىرلەر 96
ئاتىكەم ئۆمەر ...... قۇياشقا سوزۇلغان يول 98

شېئىرىيەت گۈلزارى

ئەزىم ناسىر ...... تەخمىسلەر 46
مىرزاھىد كېرىمى ...... ئىككى شېئىر 54
ئابدۇرېھىم توختى ...... شېئىرلار 55
سۆزلۈك ...... ئىككى شېئىر 58
ئۇچقۇنجان ئۆمەر ...... قەشقەر (داستان) 59
ئۆمەرجان ئوسمانى ...... ئالىم ئۆلمەس، ئەجرى كۆمۈلمەس 66
تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم ...... شېئىرلار 68
ياسىن ئىسمائىل ...... ئاچچىق ھېسلار 69
ئەمەتجان قادىر ...... ئەلۋىدا، ئەھمەد زىيائى 71
ئەسقەرجان ئوسمان ...... ئىككى شېئىر 72
تەلئەت ئاتاۋۇللا ...... شېئىرلار 72
ئۆمەرجان سىدىق ...... ئىككى شېئىر 73
پەرھات مۇھەممەت ...... ساقىدى كۆكتىن يەنە بىر يۇلتۇز 74

ئالىم ۋە ئەدىبلىرىمىز

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ...... ئىزگۇ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى 42
ئابدۇرېھىم سابىت ...... قاراخانىلار خانلىقى دەۋرىدىكى ئاتاقلىق
ئەللامە ھۈسەيىن فەيزۇللاكاشغەرى 75
غۇلام ئەبەيدۇللا ...... شائىر، تارىخچى مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ ئىجادى
ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى 111

ساتىرا ۋە يۇمورلار

ئابابەكرى ئەھمەت ...... ساتىرالار 99
تۇرسۇن ئابباس ...... ساتىرىك شېئىرلار 101
ئۆمەر ئىمىن ...... باشلىق بىلەن سۈرەتكە چۈشۈش (فېليەتون) 103

بالىلار ئەدەبىياتى

نىجات يۈسۈپ ...... «ئۆزەمنى باشقۇرالايمەن» (ھېكايە) 104

ئەدەبىي ئىجادىيەت كۇرسى

ئىجادىيەت كۇرسى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەسەر-
لىرىدىن 108

خەزىنە

يۈسۈپ ئۆمەر رەتلىگەن ...... ۋاپادارلار (چۆچەك) 118

ئەدەبىي ساۋات

كېرىمجان ئابدۇرېھىم ...... ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا كۆپ قوللىنىلى-
دىغان ئۇسلۇبلار 123

(بۇ ساندىكى قىستۇرما رەسىم ۋە ھۆسنخەتنى ئەبەيدۇللا مۇھەممەت ۋە جۇمە ئابدۇللالار ئىشلىگەن)
1- بەت: گۈلگە پۈركەنگەن ھېيتگاھ ...... (سۈرەتنى تۇرسۇن نىياز تارتقان)
4- بەت: تۆمەن كۆلى مەنزىرىسى ...... (سۈرەتنى ئادىلجان تارتقان)

ياسىنجان سادىق

سۆگەل

(ھېكايە)

سەمەت ئىنژېنېر بۈگۈنمۇ ئادىتى بويىچە دەل سائەت بەش يېرىمدە ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ۋىجىك كەۋدىسىنى يوتقاندىن يېرىم چىقىرىپ، ياستۇققا يۆلەندى ـ دە، تاماكا يۆگىگەچ خىيالغا كەتتى:

— توۋا، ھېلىقى چۈشنى بۈگۈنمۇ يەنە كۆرۈپتىمەن. بۈگۈنكىسى بىلەن جەمئىي 199 قېتىم بوپتۇ، بۇ نېمە ئىشتۇ؟ بۇ خىل چۈشنى بىر ئادەم ئارقىمۇ ـ ئارقا 199 كۈندە 199 قېتىم كۆرسە ـ ھە! ئۇ، يۆگەپ بولغان تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ، ئاچچىق ـ ئاچچىق شورىغىنىچە خىيالىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، — ئىدارىدىغۇ يېقىندىن بۇيان مىش ـ مىش گەپلەر تولا، كۆپ ساندىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئاغزىدا ئۆتكەنكى سايلام كۈچكە ئىگە بولمىدىكەن، سەمەت ئىنژېنېرنىڭ سايلامدا ئېرىشكەن بېلىتى ئېتىراپ قىلىنمىدىكەن... دېگەنگە ئوخشاش ئادەمنى ئۈمىدسىزلەندۈرىدىغان گەپلەر. دېمىسىمۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا دائىم قوپال مۇئامىلە قىلىپ كەلگەنلەرمۇ يېقىندىن بۇيان خېلى يۇمشاپ قالدى. تاقىر باش ئىشخانا جۇرنىي غالىپنىڭ تۈنۈگۈن ئاتايىن ئالدىمغا كېلىپ ئەھۋال سوراپ كېتىشىمۇ، يەنە مالىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جالال «ئورا» نىڭ ئالاھىدە ھېجىيىپ، پاپىرۇس تۇتۇپ كېتىشلىرىدىمۇ چوقۇم بىر گەپ بار، — سەمەت ئىنژېنېر قويۇق كۆكۈش تاماكا ئىسىنى ئۆيىنىڭ تورۇسىغا پۈۋلىگەچ خىيالىنى داۋاملاشتۇردى، — شۇنداق قىلىپ، راستىنلا ئەمەلدار — ئىدارە باشلىقى بولۇپ قالارمەنمۇ؟ ئىدارىنىڭ ھازىرقى قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، گادايلىقتىن، قەرزدارلىقتىن قۇتۇلدۇرالارمەنمۇ؟ قەرزى بىر مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن بۇ ئىدارە تەۋەلىكىدىكى ئۈچ زاۋۇت ـ كارخانىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، يىلمۇ ـ يىل زىيان تارتىش ھالىتىنى پايدا ئېلىش، ئۆزىنى ئۆزى بېقىش ھالىتىگە كەلتۈرەلەرمەنمۇ؟... تەس... تەس... مەن يولۋاسقا مىنىپ قالىمەنمۇ نېمە؟! بولمىسا، ئۆزەمنىڭ بىر ئوبدان ئىنژېنېرلىقىمنى قىلىپ، يېزىۋاتقان كىتابىم بىلەن، ئىزدىنىپ ئىشلەۋاتقان تەتقىقاتىمنى تاماملىغىنىم تۈزۈكمىكىن. نېمە پايدىسى ئەمەلدار بولدۇم، دەپ ئۇششۇقچە باش ئاغرىقى تېپىۋالغىنىمنىڭ؟! بىراق، ئىدارىمىزنىڭ ئەھۋالى شۇ چۇۋۇلچاق پېتى كېتىۋەرسە، ئىدا-

ردىمىز تەۋەلىكىدىكى بۇ زاۋۇت-كارخانىلار ئاز
كۈندە ۋەيران بولۇپ تاقىلىپ كەتمەمدۇ؟ ئۇ
چاغدا، يازغان كىتابلىرىمىنىڭ، تېخنىكا ئۆز-
گەرتىش، يېڭىلاشقا ئائىت ئېلىپ بارغان ئىز-
دىنىش ۋە تەتقىقاتلىرىمىنىڭ نېمە كېرىكى
بولىدۇ؟ دۆلەتكە بولغان شۇنچە كۆپ زىياننى
كىم تۆلەيدۇ؟ ئىشسىز قالغان شۇنچە كۆپ ئىش-
چىلارنىڭ تۇرمۇشى قانداق بولىدۇ؟ ئۇلارنىڭ
بالا - چاقىلىرىنى كىم باقىدۇ؟ ياق - ياق!
چوقۇم ئەمەلدارمۇ بولىمەن، ئىنژېنېرلىقنىمۇ
قىلىمەن. ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى تەرتىپكە
سالماي، تۈزىمەي بولمايدۇ. ئىتتىن قورق-
قان گاداي ئەمەس، دېگەن گەپ بار. قىيىن-
چىلىق، توسالغۇلاردىن قورققان ئادەم ھېچ
ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. كاللامكۈن-
دۈزى ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى يۈرۈشلەشتۈرۈش
ئۈچۈن، كېچىسى ئىنژېنېرلىق ئۈچۈن ئىشلىسە
بولمامدىمۇ؟ ھالقىلىق پەيتتە قوشقۇنغا ئۇل-
تۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ سەمەت، ئۇيات! شۇنچە
ئادەمنىڭ ئالدىدا مەيدەڭگە مۇشتلاپ چىققان
ئىكەنسەن، ئەمدى ئىرادەڭدىن قايتما! ساڭا
خەق بىكارغا ئىشەنچ باغلىمىدى. ئۇلارنىڭ
كۆڭلىدىكىنى تېپىپ سۆزلىگەنلىكىڭ ئۈچۈنلا،
نامزاتتا يوق سايلانغۇچى بولۇپ، شۇنچە كۆپ
ئاۋازغا ئېرىشىپ، (ساندۇقتىن چىققان باش-
لىق) بولۇپ قالغانلىقىڭ. بۇلارنىڭ ھەممىسى
كەڭ ئاممىنىڭ ئىشەنچى ئەمەسمۇ؟!

ئۇ تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى ئاخىرقى قې-
تىم كۈچەپ شورىۋالدى - دە، كۈلدانغا تاش-
لىۋېتىپ، بۇنىڭدىن 199 كۈن ئىلگىرىكى سا-
لام بولغان كۈننى ئېسىگە ئالدى...

شۇ كۈنى يىلمۇ - يىل زىيان تارتىپ كې-
لىۋاتقان بۇ ئىدارىدا، ئاممىنىڭ رايىنى
سىناش، پىكىر - تەلەپلىرىنى ئاڭلاش ۋە نەق-
مەيدانىدا ھەل قىلىش، شۇنداقلا يەنە رەھ-
بەرلىك بەنزىسىنى تەگشەش چوڭ يىغىنىشە-
ھەرلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىدىكى رەھ-
بەرلەرنىڭ قىزغىن قوللىشى ئارقىسىدا ئې-
چىلغانىدى. ئەنە شۇ يىغىندا سەمەت ئىنژې-
نېر ئەڭ ئاۋۋال ئۆزى تەلەپ قىلىپ سۆزگە
چىقىپ، دەستلەپ ئىدارە قارمىقىدىكى ئۈچ
زاۋۇت - كارخانىنىڭ نېمە ئۈچۈن يىلمۇ - يىل
زىيان تارتىپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ كونكرېت
سەۋەبلىرىنى، ئاندىن كېيىن ئىدارە رەھبەر-
لىك ئورگىنىدىكىلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە
ھەشەمەتچىلىك، مېھماندارچىلىق سەيلە-سايا-
ھەت، ئېكىسكۇرسىيە، مەجلىسۋازلىق، ئىللەت-
لىرىنى، مالىيە باشقۇرۇش جەھەتتىكى ئېنىق-
تىدارسىزلىق، پىلانسىزلىق، ئىسراپچىلىق
قىلمىشلىرىنى، شۇنداقلا ئىدارە رەھبەرلىرى-
نىڭ پارىخورلۇق، ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى
ئىگىلىۋېلىشتەك ناتوغرا ئىستىللىرىنى ئە-
مەلىي مىسال، ئېنىق دەلىل - پاكىتلار ئار-
قىلىق ئېچىپ تاشلىدى. ئاخىرىدا ئىدارە
قارمىقىدىكى زاۋۇت - كارخانىلارنى ئومۇم-
يۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش، ئۇنۇملۈك باشقۇ-
رۇش، ئۆزگەرتىش، تېخنىكا يېڭىلاش، مەھ-
سۇلاتلىرىنى بازار ئەھۋالىغان ۋە ئىستېمال-
چىلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقى-
رىش ھەم كۆپ خىللاشتۇرۇش، شۇ ئارقىلىق
بىر مىليون يۈەنلىك زىياننى بىر يىل ئى-
چىدە تۆلەپ بولغاندىن سىرت، پايدا ئې-
لىش ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر، تەدبىرلەرنى دا-
دىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنىڭ سۆزى
تۈگىشى بىلەن تىمتاسلىقتا چۆمگەن زال ئى-
چىنى بىردىنلا ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئالقىش
سادالىرى قاپلىدى. يىغىن رىياسەتچىسى
قايتا - قايتا تىۋىلاپ يۈرۈپ ئاران
بېسىقتۇردى. شۇ قېتىمقى سايلامدا گەرچە سەمەت

ئىنژېنېرنىڭ ئىسمى نامزاتلار قاتارىدا بولمىسىمۇ، لېكىن ھەممە بېلەتكە ئۇنىڭ ئىسمى يېزىلغانىدى. لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر يىغىن رىياسەتچىسى سايلام نەتىجىسىنى ئېلان قىلمىدى. ئەمما شۇ كۈندىن باشلاپ سەمەت ئىنژېنېر ھەر كۈنى كېچىسى ئۆزى ئىدارىدا بىرىنچى قول باشلىق بولۇپ چۈشەپ چىقتى. مانا بۈگۈنكىسى ئۇنىڭ 199-قېتىم كۆرگەن چۈشى ئىدى...

— ھوي ئادەم، نېمانچە بۇتتەك قېتىپ كەتتىلە؟

شېرىن خىياللاردىن ئىگىز يەردىن باش كۆتەرگەن سەمەت ئىنژېنېر، كىيىم-كېچەكلىرىنى كېيىۋاتقان ئايالىغا قاراپ يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى:

— قاچان ئويغاندىڭ؟ قارا، مەن بۈگۈنمۇ ھېلىقى چۈشنى يەنە كۆرۈپتىمەن:

— يەنىلا شۇ يېرىم كېچىدىمۇ؟ سورىدى ئايال كۈندىكى ئادىتى بويىچە «چۈشلىرى ياراشا» دېگەن سۆزنى دېمەي، خوشياقمىغان ھالدا.

— ياق، بۈگۈن سەھەرگە يېقىنراق كۆرۈپتىمەن، كۆرۈپ بولۇپلا ئويغىنىپ كەتتىم.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ئايال بىر ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — باشلىق بولىدىغانلىرى راست ئوخشايدۇ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى سەمەت ئىنژېنېر.

— چۈنكى، — دېدى ئايال ئويچانلىق بىلەن، — سەھەر ۋاقتىدا كۆرگەن چۈشنىڭ كۆپىنچىسى راستقا ئايلىنارمىش ھەممىدە ئىسوگىدا ئايان بولارمىش، كونىلارمۇ سەھەردە كۆرگەن چۈشنى خاسىيەتلىك چۈش، دەيدۇ ئەمەسمۇ!

— بۇۋىلەرگە ئوخشاش گەپ قىلمىغىنا، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر قولىنى سىلكىپ، — چۈش دېگەن بەرىبىر چۈش. ئۇ، قانداقمۇ رېئاللىقتىن بىشارەت بېرەلىسۇن؟

ئايال ئېرى بىلەن ئۇششۇقچە گەپ تالىشىپ يۈرۈشنى خالىمىدىمۇ قانداق، ئارتۇق گەپ قىلمايلا ئىشكاپتىكى يۇيۇلۇپ دەزماللانغان كۆينەكتىن بىرنى ئېلىپ ئۇزاتتى!

— مەسىلە، كۆينەكلىرىنى ئالماشتۇرۇۋالسىلا، — ئايال ئېرىگە شۇنداق قاراپلا بىردىنلا چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، — ۋاي ئانامەي، ئېڭەكلىرىدىكى نېمە ئۇ؟

— نېمىكەن؟ — دېدى سەمەت ئىنژېنېر پەرۋاسىزلىق بىلەن.

— مەسىلە، ئۆزلىرى قاراپ باقسىلا، — ئايال ئۈستەل ئۈستىدىكى ئەينەكنى ئېلىپ ئېرىگە ئۇزاتتى. ئۇنىڭ ئەينەك تۇتقان قوللىرى سېزىلەرلىك دەرىجىدە تىترەۋاتاتتى.

ئىنژېنېر ئەينەكتىن ئېڭىكىدىكى ئاق قوناقتەك چوڭلۇقتىكى بىر تال سۆگەلنى كۆرۈپ ھېيىقىدا كۈلۈپ قويدى:

— سۆگەلكەنغۇ بۇ، مۇشۇنچىلىك ئىشقىمۇ شۇنچىۋالا ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن بارمۇ؟ مەن تېخى ئېڭىكىمدىكى ساقاللارنىڭ ھەممىسى قايتىدىن قارىداپ قالغانمىكىن دەپتىمەن.

— توۋا دېسىلە، قالايمىقان سۆزلىمىسىلە، — دېدى ئايال جىددىي يوسۇندا، — ئېڭەكلىرىدە بىر كېچىدىلا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ سۆگەل ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس. مەن دېمىدىممۇ ئاشۇ ۋاقىتتا، سىڭگەن نانلىرىنى يەپ شۈك ئولتۇرسىلا، ئىدارىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمىسىلا، باشلىقلار بىلەن پۇت تېپىشمىسىلە، خەق ھۆكۈمەتنىڭ پۇلىنى خەجلەمدۇ، بۇزۇپ-چاچامدۇ ياكى باشقىلاردىن پارا ئېلىپ ئۆزىنى سەمرىتەمدۇ بۇنىڭ بىلەن كارىلىرى بولمىسۇن دېسەم، كېپىمگە قۇلاق سالمىلا. شۇنچە چوڭ يىغىندا قىزىققانلىق قىلىپ، باشقىلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويلا، مەن ئۆز ۋاقتىدا سىلىنىڭ كۆرگەن ئاشۇ چۈشلىرىدى-

...مۇ چۈقۇم بىر گەپ بار، دەپ ئويلىغانىدىم. هەي... سىلىنىڭ چۈشلىرى تەتۈر سىگە ماڭىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئېگىكلىرىگە چىققان بۇ سۆگەل چوقۇم بىرەر بالا-قازانىڭ بىشارىتى،- ئايال ئۆزىنى يىغىدىن ئاران تۇتۇپ تۇراتتى، لەۋلىرى تىترەيتتى. مانا ئەمدى ئۇ، ئۆزىنى ئەيىبلەشكە باشلىدى،- ۋاي خۇدايىم، نېمىشقا بۇرۇنراق نەزىرە بېرىپ، خەتمە ئوقۇتۇۋەتمىگەندىمەن. ئەمدى قانداق قىلارمىز...

ئىمىنژىنىر ئايالىغا تەسەللى بېرىشنى خالىمىدىمۇ ياكى تەسەللى بەرگەننىڭ پايدىسى يوق، دەپ ئويلىدىمۇ قانداق، ئايىلىنىڭ غەم - تەشۋىشى ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان چىرايىغا يوشۇرۇنچە قاراپ قويۇپ، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى.

— ماڭا قارىسىلا،- دېدى ئايال ئېرىنى توختىتىپ،- ئىدارىلىرىدا بارغىچە 5-6 كوي پارچە پۇل چىقىرىپ ساھىللارغا سەدىقە بېرىۋەتسىلە، جۇما!

— نېمىشقا- دېدى ئىنژىنېر ئايالىنىڭ سۆزىنى ياقتۇرمىغان قىياپەتتە.

— نېمىشقا-پېمىشقىلىرىنى قويسىلا،- دېدى ئايال رەنجىش تەلەپپۇزىدا،- بەش كوي پۇل دېگەن بېشىمىزدىن ئۆرۈپ چىقمىغاندەكمىن، ماقۇل دەپ سەدىقە قىلىۋەتسىلە، «تۆۋە گۇنانى يەر، سەدىقە بالانى» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟! كۆرۈنمەس كەلگەن بالا-قازانىڭ، ياخشى-يامان كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ سەدىقىسى بولۇپ قالسۇن، ماڭسىلا، ئىشلىرىغا بارسىلا، خۇدايىمغا ئامانەت! خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.

ئۇ، ئايالىنىڭ كېيىنكى سۆزلىرىگە قۇلاق سالمايلا ئىشقا چىقىپ كەتتى...

× ×

سەمەت ئىنژىنېر خۇشال هالدا كەچتە ئۆيگە كەلگەندە، ئايالى ئىشىك تۈۋىدە بېشىغا قازاندەك سەللە ئورىغان، قولتۇقىغا زەللە قىستۇرغان موللا سۈپەت بىر كىشىنى ئۇزىتىپ قويۇۋاتاتتى.

— خەتمە ئوقۇتتۇم،- دېدى ئايال مەمنۇن بولغان هالدا، ئېرى سورىمىسىمۇ ئۆزىچە ئېغىز ئېچىپ،- قانداق، سەدىقە بېرىۋەتتىلىمۇ؟

— ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ،- دېدى ئىنژىنېر پەرۋاسىز هالدا.

— يا ئاللا، شۇنچىلىك ئىشقىمۇ كارغا كەلمەيلا - دە!- دېدى ئايال نارازى بولغان هالدا ئۇدۇراپ،- تۆت-بەش كوي پۇل باشلىرىدىن ئۆرۈپ چىقماستى.

سەمەت ئىنژىنېر ئايالىنىڭ ئەيىبلەشلىرىگە پەرۋامۇ قىلماي، ئاددىراسمان، ئارچا ياغىچى، قوي يېغىنىڭ ئارىلاشما پۇرىقى بىر ئالغان ئۆيگە كىردى ۋە دېرىزىنى ئېچىۋەتتى. ئۇ كارىۋات ئۈستىدىكى قاتلاقلىق تۇرغان كىلەمنى كۆرۈپ هەيران قالدى.

— بۇ كىلەم...

— نېمىشقىمۇ پۇل بۇزۇپ، كىلەم ئېلىپ يۈرۈيدىغانلا؟!- سەمەت ئىنژىنېر ئەمدىلا ئېغىز ئېچىپ بولغىچە، ئايالى ئەيىبلەشكە باشلىدى،- ئۆرۈمچىدە ئوقۇۋاتقان ئاشۇ ئىككى بالىغا پۇل يېتىشتۈرەلمەيۋاتقاندا، بۇ نەرسىگە بەرگىلى نەدە پۇل؟ كىلەم ئالسا قىمۇ بالىلار ئوقۇشنى پۈتتۈرۈۋالغاندىن كېيىن ئالسا قىمۇ بولاتتىغۇ؟

سەمەت ئىنژىنېر بىرەر ئوقۇشماسلىقنىڭ بولغانلىقىنى سېزىپ سورىدى:

— بۇ كىلەمنى كىم ئەپكەلدى؟

— بۈرۈن بىر يەردە كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن، كوسا، سېمىز، دېقما قىنا كەلگەن، سىلى قۇراملىق بىر كىشى «سەمەتكام ئۆتكەن ئايدا بۇيرۇتۇپ قويغانىدى، خوتەندىن ئالغاچ

«... كەلدىم» دەپ تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى.

— ئىسمىنى ئېيتىپ بەرمىدىمۇ؟

— ھە راست، تاس قاپتىمەن ئۇنتۇلۇپ قالغىلى، ئۇ ئادەم ئىسمىنى ماڭا خۇددى كىچىك بالىغا گەپ ئۆگەتكەندەك قايتا-قايتا ئېيتىپ بېرىپ كەتتى. ئىسمى نۇرھەسەنكەن.

— نۇر ھەسەن؟ — سەمەت ئىنژېنېر بۇ ئىسىمنى تولىمۇ سەسكەنگەن ھالدا تىلغا ئالدى. — چاققانلىقىنى كۆرۈڭ بۇ مەرەزنىڭ، بۈگۈن مېنىڭ ئىدارە باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگەنلىكىمنى ئاڭلاپلا، ئۈستىلىق بىلەن ماڭا ئالدىن يەمچۈك تاشلاپتۇ-دە!

— نېمە دېلە؟ راستىنلا ئىدارە باشلىقى بوللىما؟

— ھەئە، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر قىسقىلا قىلىپ.

— ئۇ... ھە... خۇداغا شۈكرى، ئەمدى خاتىرجەم بولدۇم، — دېدى ئايال غەمكىن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، — قوللىرىڭغا ئەمەل كىرگەن بولسا، ئەمدى ھېچكىممۇ بىزگە چېقىلالمايدۇ.

— ئايال بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن چۈشەندۈرۈشكە ئۆتتى. — لېكىن ئۇياندىن ئەمەل تۇتۇپ، بۇياندىن ئۆي بېزىگىلى تۇرساق ياخشى بولماس، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ گىلەمگە بەرگىلى ئوشۇق پۇلمۇ يوق، توغرا تاپسىلا، بۇ گىلەمنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرەيلى، ئوشۇقچە ھەشەمەتچىلىك قىلغانىنىڭ نېمە پايدىسى؟ باشلىق بولغان ئادەمنىڭ ئۆيىدە گىلەم بولمىسا بولمامدىكەن — يە...؟

— گېپىمنى چۈشەن خوتۇن، — دېدى سەمەت ئىنژېنېر ھېچنىمىنى چۈشەنمەي، ساددىلىق بىلەن قىزىپ سۆزلەۋاتقان ئايالىنى گەپتىن توختىتىپ، — مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق گىلەم گېپىنى قىلغىنىم يوق. نۇر ھەسەن دېگەن بۇ ئادەم سابىق ئىدارە باشلىقىمىزنى مۇشۇنداق سوۋغا تەقدىم قىلىش، پارا بېرىش... ئارقىلىق ئالقىنىغا ئېلىۋېلىپ، ئىدارىمىز قارمىقىدىكى زاۋۇت-كارخانىلار ئىشلەپچىقارغان بازىرى ئىتتىك مەھسۇلاتلارنى ئەرزان باھادا ئېلىپ، باشقىلارغا ئىزىدا تۇرغۇزۇپ ھايىنغا سېتىپ، ئۆزىنى سەمرىتىۋاتقان بىر تولۇم چاشقان. ئۇ، بۈگۈن مېنىڭ ئىدارە باشلىقى بولغانلىقىمنى ئاڭلاپلا، دەرھال بۇ گىلەم ئارقىلىق ئاغزىمنى ياغلىماقچى، مەندىن نەپ ئالماقچى بوپتۇ. ئەمدىغۇ چۈشەنگەنسەن؟

— ھە، مۇنداق دېسىلە، ئۇ ئادەمنىڭ ئۇستىلىقىنى قاراڭ. ئۇنداق نېمىلەر ئادەمنى ئورىغا ئىتتىرىشنى كۆزلەيدۇ. شۇڭا بۇ گىلەمنى قوبۇل قىلمايلى، بۇنداق ھارام نەرسىلەر بىلەن ئۆزىمىزنى بۇلغىمايلى، قانداق دېدىم ھوي؟!

ئىنژېنېر ئايالىنىڭ تەشەببۇسىنى رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ تەستىقلىدى.

— ھوي، ئېڭەكلىرىدىكى ھېلىقى سۆگەل يوققۇ؟ — سورىدى ئايال ئېرىنىڭ چىرايىغا ئىنچىكىلىك بىلەن سەپ سېلىپ.

— ھە، سۆگەلنى دەمسەن؟ — دېدى ئىنژېنېر پاكىز قىردۇرۇلغان ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بايا ساتىراش ئۇستام ساقىلىم بىلەن قوشۇپ كېسىپ تاشلاپتۇ.

— ئەستەغپۇرۇللا! ساتىراش ئۇستامنىڭ بۇ قىلغىنىنى پەقەتلا بولماپتۇ، — دېدى ئايال خاپا بولۇپ، — بەلكىم ئۇ يارىشىدىغان سۆگەل بولغىيتى.

سەمەت ئىنژېنېر ئايالىنىڭ بۇ گېپىدىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— مۇشۇ كەمدە نېمانداق نۇتۇقسى يوق
كەپلەرنى قىلىدىغانسەن، خوتۇن!؟ ئەتىگەن
ياراشمايدىغان سۆكەل دەيسەن، مانا ئەمدى...
ھەي، قۇرۇق خىيالغا ئاز بېرىلگىن، داخان،
بۇۋدىلەر بىلەن ئازراق ئارىلاشقىن — ھە!؟

ئۇلار شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق پاراڭ
سېلىشتى.

تاماقنى يەپ بولۇپلا يېزىنى ئۈستىلىنىڭ
ئالدىغا كەلگەن سەمەت ئىنژېنېر، قانداقتۇ
ئۆمۈچۈك تورىغا ئوخشاش ھەر خىل سىزىقلار
بىلەن تولغان بىر قۇچاق ماتېرىياللارنى ئال-
دىغا يېيىۋېلىپ، يېزىش، سىزىش، ئۆلچەش،
ھېسابلاش... ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ
قايسى ۋاقىتتا يېزىق شىرەسىگە بېشىنى قو-
يۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى.

... ھېلىقى گىلەم تويۇقسىز لۆمۈلدەپ
تۇرغان ئۇششاق قۇرۇتلارغا ئايلاندى.
سەمەت ئىنژېنېر گىلەمدىن بۇ
سېسىق قۇرۇتلارنى پاك - پاكىز سۇ-
پۇرۇپ، تالاغا ئەپچىقىپ تۆكتى. لېكىن قۇ-
رۇتلار ئۆيدە ئۈزلۈكسىز پەيدا بولۇپ تۇرات-
تى. يەنە تالاغا ئەپچىقىۋەتسە، يەنە پەيدا
بولاتتى. ئاخىرى ئىنژېنېر بىلەن ئايىلى قۇ-
رۇتلارنى توشۇپ بولالماي ھېرىپ كەتتى. بىر
چاغدا تويۇقسىز ئىشىك ئېچىلىپ، ئۆيگە نۇر-
ھەسەن قاتارلىق بىر توپ كىشىلەر قوللىرىدا
ھەر خىل تەخسىلەرنى كۆتۈرۈشكىنىچە كىرىپ
كەلدى. ئىنژېنېر ئۇلارنىڭ قولىدىكى تەخسى-
گە شۇنداق قاراپلا سەسكىنىپ كەتتى. چۈنكى،
تەخسىلەردە پايپاقىغا ئوخشاش سېسىق گەندە

قۇرۇتلىرى مىغىلداپ تۇراتتى. ئىنژېنېر ئۇ-
لارنى چىرايلىق ھەم سەت گەپ قىلىپمۇ ئۆي-
دىن چىقىرالمىدى. ئۇلار بىزەڭلىك بىلەن
قوللىرىدىكى تەخسىلەرنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ ھې-
جىيىپ، خۇشامەت قىلىپ تۇرۇشاتتى. ئىنژې-
نېر ئاخىرى ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن 4-قە-
ۋەتتىكى ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن پەسكە سەكرى-
دى - دە، بىنانىڭ تۈۋىدىكى بىر ئاق پىكاپ-
نى ھەيدەپ قاچتى. لېكىن ئۇ، پىكاپنى شۇنچە
يۇقىرى سۈرئەتتە ھەيدىسىمۇ، نۇر ھەسەن قا-
تارلىق ھېلىقى تەخسە كۆتۈرۈۋالغان بىر توپ
كىشىلەر ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ پىكاپقا يېتە-
شىۋالماقتا ئىدى، تويۇقسىز پىكاپنىڭ ئال-
دى ئەينىكىدە سابىق ئىدارە باشلىقىنىڭ سوغ
تەلەتى كۆرۈندى. ئۇ مەسخىرىلىك ھىجايدى:

— قانداق، بىزنى پارىخور دەپ ئەيىپ-
لىگەن نوچى! قېنى ئەمدى بۇلارغا نېمە دەي-
سەن؟ سەن ئۇلارنىڭ تەخسىلىرىدىكى نەر-
سىلەرنى ئالماي، قۇتۇلۇپ باققىنچۇ قېنى.
ئالامسەن؟ ئېلىۋە! ساددىلىق قىلما، گېپىم-
نى ئاڭلا، بۇ زاماندا پارا ئالمايدىغان، سوۋ-
غا قوبۇل قىلمايدىغان بىرمۇ ئەمەلدار يوق.
قولۇڭدا ھوقۇق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلار سا-
ڭا شۇنداق قىلىۋاتىدۇ. سەن ئۇلارنىڭ قولى-
دىكى نەرسىنى ئالماي ھەرگىز قۇتۇلالمايسەن.
بۇمۇ سېنىڭ ئەمەل، مەرتىۋەڭنىڭ كۈچى، يارى-
شىقى، ھۆرمىتى، نېمە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرى-
سەن؟ ئال ئەخمەق!... ھا...ھا...!

ئىنژېنېرنىڭ بېشى قايدى، بىر ئامال قى-
لىپ ماشىنىنى توختىتىۋالدى. ئۇ، رولغا

بېشىنى قويۇپ بىر دەم تۇرۇۋالدى، قانداقتۇر بىر تېۋىشنى سېزىپ كېيىنكە ئېچىگە قارىدى، بۇنىڭ ئىچىمۇ سان - ساناقسىز گەندە قۇرۇتلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن تېنى جۇغۇلداپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالغان ئىنژېنېر غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— ئوت قويۇۋېتىمەن بۇ نىجىس قۇرۇتلارغا! نەسلىدىن، يىلتىزىدىن كۆيدۇرۇپ تاشلايمەن!

— هوي ئادەم نېمە بوللا؟ كۆزلىرىنى ئاچسىلا!

چىلىق - چىلىق قارا تەرگە چۆمۈلگەن ئىنژېنېر، ئايىلىغا چۆچۈپ قارىدى. ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن نەزەر تاشلىدى. كۆزى كارىۋاتتىكى ھېلىقى گىلەمگە چۈشۈشى بىلەن ئىچ - ئىچىدىن سەسكەندى.

— بىر نېمە يازىمەن، دەپ جانلىرىنى قىيناپ بۇ يەردە ئۇخلىغىچە، يوتقانغا كىرىپ ئۇخلىسىلا بولمامدۇ؟ قاتتىق يەردە ئۇخلاپ قارا بېسىۋاتقان ئوخشايدۇ، — ئايال ئېرىدىگە كايىغاچ بېرىپ، چايداندىن پىيالىغا چاي قۇيۇپ، قوش قوللاپ ئۇزاتتى.

ئىنژېنېر ئۈن - تىنسىز چاينى ئىچتى-دە، بىر ئاز ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن سائەتكە قارىدى. سائەت بەش يېرىم بولغان بولۇپ، ئۇپۇق سۇزۇلۇشكە باشلىغانىدى. ئۇ، يېزىق شىرەسى ئۈستىدىكى كېچىدىن بېرى قايتا تەييارلىغان ماتېرىياللارنى ئايرىم - ئايرىم رەتلىدى، ئاندىن كارىۋات ئۈستىدىكى گىلەمنى خۇددى نىجاسەتنى تۇتقاندەك يىرگىنىپ قولىغا ئالدى.

— بۇنچە سەھەردە نەگە بارىلا؟

— ئىدارىغا، — دېدى ئىنژېنېر ماڭغاچ جاۋاب بېرىپ.

— گىلەمنىمۇ ئىدارىغا ئاپىرامىلا؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ئايالى. — ئاخشام ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرەيلى دەۋاتاتتىلىغۇ؟

— بولدى قوي، نۇر ھەسەندەك ئادەملەرگە يۈز - خاتىرە قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق، — ئايىلىغا بۇرۇلۇپ قول سىلكىدى ئىنژېنېر، — مەن بۇ گىلەمنى ئىدارىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئىشخانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن.

— ۋاي خۇدايىم، بۇ نېمە ئىش ئەمدى!؟ بىرىنىڭ ئورنىغا ئونى ئۆسۈپ چىقىپتۇ ئەمەسمۇ؟!

غەزەپ بىلەن سۆزلەۋاتقان ئىنژېنېرنىڭ ئېگىكىدىكى تۈنۈگۈن كېسىۋەتكەن سۆگەلنىڭ ئورنىغا چىققان نۇرغۇنلىغان ئۇششاق سۆگەلنى كۆرۈپ، ئايىلى قورقۇنچتىن ۋارقىرىۋەتتى.

— كېرەك يوق، خوتۇن، — دېدى ئىنژېنېر پۈتۈنلەي سۆگەل بېسىپ كەتكەن ئېگىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بۇ پەقەت كۆزگە چېلىققان سۆگەللىنىلا كېسىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس يوشۇرۇن يىلتىزلىرى بىلەن كارىم بولمىغانلىقىمنىڭ كاساپىتى. بۇ بىر ساۋاق بولدى. مەن بۇ سۆگەللەرنى تۈپ يىلتىزىدىن كۆيدۇرۇپ تاشلايمەن.

قاتتىق ۋەھىمىدە بۈگۈنمۇ ئۆيىدە يەنە بىر قېتىم خەتمە قۇرئان ئوقۇتۇشنى ئويلاۋاتقان ساددە ئايال، ئېرىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەيلا باش لىڭشىتتى...

جۇڭگو ئاخۇا

سۆيۈملۈك كىشىلەر

(ئەدەبىي ئاخبارات)

سىز بەلكىم تېلېۋىزوردا مۇنداق بىر كۆرۈنۈشنى كۆرگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن: ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ ئىككى مىللەتتىن تەركىب تاپقان بىر ئائىلىلىك كىشى بېيجىڭگە بېرىپ پارتىيىنىڭ مەملىكەتلىك 12-قۇرۇلتىيىغا قاتناشماقچى بولغان بىر ئۇيغۇر كادىرنى، يەنى قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىلمى ۋالدى توختىنى ئۇزاتماقتا. بۇ 1982-يىل 8-ئاينىڭ 30-كۈنى كەچتە مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن بېرىلگەن خەۋەر ئىدى.

سىز يەنە 1980-يىللىق «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» نىڭ ئالتىنچى سانىدا «چېن جيەنخۇڭ بىلەن ئۇنىڭ ئۇيغۇر دادىسى» ماۋزۇلۇق ماقالىنى ئوقۇغان ۋە 11 پارچە رەسىمنى كۆرگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن.

بۇ سۈرەت، ماقالىلەر ئوخشاش بولمىغان ئىككى مىللەتتىن تەركىب تاپقان بەختلىك بىر ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

بۇ يەردە، مەن ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى سىلەرگە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن.

سىنىپىي مۇھەببەت

1961-يىلى ئەتىياز. ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي چېگرا رايونىغا جايلاشقان يوپۇرغا ناھىيىسىدە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرى جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا ئىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىلمى ۋالدى توختى خىزمەت تەكشۈرۈش ئۈچۈن نامرات، چەت-ياقا يەكشەنبە بازار گۇڭشېسىنىڭ 5-دادۈيىگە كەلدى.

ئۇ يەردە زەنجىرتاپان تراكتور بىپايان شورتاڭ يەرلەرنى ھەيدىمەكتە، يەر يۈزىدىكى ئاپئاق شورلار يېڭى توپىنىڭ ئاستىغا دومىلاپ-دومىلاپ ئاغدۇرۇلماقتا، ئېتىزلاردا

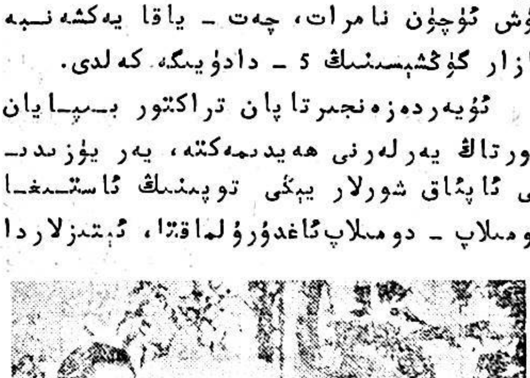

بىر مۇنچە ئۇيغۇر دېھقانلىرى يەرلەرنى تۈزلەپ، قوناق تېرىشقا تەييارلىماقتا. تىلىۋالدى توختى كەتمىنىنى ئوينىتىپ ئەزالار بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىۋاتاتتى. بۇ چاغدا ئوتتۇز ياش ئۆپچۆرىسىدىكى بىر ياش دېھقان كېلىپ:

— تىلىۋالدى شۇجى... — دەپلا قاتتىق بىئارام بولۇپ كېپىنى توختاتتى.

تىلىۋالدى شۇجى كەتمەن چېپىشنى توختىتىپ، قېشىغا كەلگەن ياش دېھقانغا سەپ سالدى ۋە ئۇنىڭ قوشۇمىسىنىڭ تۈرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— نامەتجان، بۈگۈن ھاۋا شۇنچە ئوچۇق تۇرسا، چىرايىڭغا بۇلۇت ئولىشىۋېلىپتىغۇ؟ — دەپ سورىدى.

— راستىنى ئېيتسام، تىلىۋالدى شۇجى، بالام ئاغرىپ قالدى، — دەپ دۇدۇقلىدى ياش دېھقان.

— نېمە؟ بالاڭ ئاغرىپ قالدى؟ تېخى تويى قىلماي تۇرۇپ، نەدىمۇ بالاڭ بولسۇن؟

ئەزالار ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ، ئۇ بىر نېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ، ئەتراپقا ئولاشتى.

— تىلىۋالدى شۇجى، نامەت بىر بالىنى تېپىۋالدى.

— تىلىۋالدى شۇجى، ئۇ ئون نەچچە ياشلىق ئوغۇل بالىكەن.

— ئۆزى كەلگەنمىش، بۇ يەرگە كېلىپلا ئاغرىپ قاپتۇ.

— خەنزۇ ئىكەن، يالغۇز...

— ئۆزى يالغۇز كەلگەن خەنزۇ بالا؟ — تىلىۋالدى شۇجى بىردىنلا دىققەت قىلىپ، كەتمىنىنى قويۇپ نامەتكە يېقىنلىشىپ — بۇ خەنزۇ بالا ھازىر نەدە؟ — دەپ سورىدى.

— مېنىڭ ئۆيۈمدە، بىر قانچە كۈن بولدى ئىچى سۈرۈپ ئورنىدىن تۇرالمايۋاتىدۇ، كېسەللىكى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى نامەت غەمكىن ھالدا.

— ماڭ! بېرىپ كۆرۈپ باقايلى، — دېدى تىلىۋالدى شۇجى، نامەتنىڭ گېپى تۈگىمەستىنلا ئالدىراپ ئۇنى مېڭىشقا دەۋەت قىلدى، ئۇ، ئۆزلۈكسىز يۈز بېرىپ كەلگەن تەبىئىي ئاپەت ۋە ھەر خىل سۈنئىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىچكىرىدىكى نۇرغۇن خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ قانچىلىك جاپا چەككەنلىكىنى، نۇرغۇن دېھقانلار تۇرمۇش كەچۈرۈشكە پەقەت ئامالى بولماي، باشقا يۇرتلارغا بېرىشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى بىلەتتى. بۇ ئون نەچچە ياشلىق خەنزۇ بالا يىراق چېگرا رايونغا يالغۇز كەپتۇ، يولدا قانچە ئازاب چەككەندۇ؟ ئۇ قانداق بولۇپ بۇ چەت-ياقا جايغا كەلگەندۇ؟ نېمە كېسەلگە گىرىپتار بولغاندۇ؟ ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداقتۇ؟ بۇ ھەقتە تىلىۋالدى شۇجى نامەتتىن ئېنىق بىر نەرسە بىلمەكچى بولدى، نامەت بېشىنى چايقاپ:

— مەن خەنزۇچىنى بىلمەيمەن، ئۇمۇ ئۇيغۇرچىنى بىلمەيدىكەن.

— شۇنداق، شۇنداق دېدى تىلىۋالدى شۇجى بېشىنى لىڭشىتىپ ۋە كۆڭلى تېخىمۇ غەش بولدى. بۇ خەنزۇ بالىنىڭ سەرگۈزەشتىسى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ كۈلپەتلىك بالىلىق چاغلىرىنى ئېسىگە سالدى. كىچىك ۋاقتىدا، ئۇ بايلارغا يالاقچى بولۇپ ئىشلەيتتى، بەزىدە تاياق يېيىشتىن، تىل ئىشىتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، باشقا جايلارغا قېچىپ كېتەتتى. ئۇ بۇنداق ئېچىنىشلىق، سەرسانلىق تۇرمۇشتىن چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە ئىدى. بۇلارنى ئويلاپ، ئۇ، قەدىمىنى تېزلىتىپ، بىر دەمدە نامەتنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

خەنزۇ بالا سۇپىدا تۈگۈلۈپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر يىرتىق يوتقان يېپىپ قويۇلغان بولۇپ، بالىنىڭ تاتىرىپ كەتكەن ئورۇق مەڭزىدىكى ياش تېخى قۇرىمىغان، پاخپىيىپ كەتكەن چېچىدا توپا ۋە چاۋا - چاتقالنىڭ ئۇۋاقلىرى تۇراتتى. تىلىۋالدى شۇجى سۇپىغا ئولتۇرۇپ، ئوڭ قولى بىلەن بالىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

— قىزىتمىسى ئۆرلەپ كېتىپتۇ. دوختۇرغا كۆرسىتىپ دورا يېگۈزمىدىڭمۇ؟ سورىدى تىلىۋالدى شۇجى.

— بۇ يەردە دوختۇر يوق، - دەپ جاۋاب بەردى نامەت، كۈنچېقىشقا تېخى يىراق، ئۇنىڭغا ئۆسۈملۈك دورىلىرىدىن ئىچكۈزسەممۇ ئۈنۈم بەرمەيۋاتىدۇ.

تىلىۋالدى شۇجى ئورنىدىن تۇرۇپ، نامەتنىڭ ئاددىي ئۆي-بىساتلىرى ۋەكونا ئۆيىگە نەزەر سالدى ھەمدە قازاننى ئېچىپ كۆردى. قازاندا ئېشىپ قالغان ئازراق ئوماچ تۇراتتى.

— تىلىۋالدى شۇجى، بۇ بالىنىڭ تېنى بەك ئاجىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسىلى بار، يەنە مۇساپىرچىلىقتا ئۆتۈشكە بولمايدۇ. كۈنچېقىشتىكىلەرگە دەپ باقسىلا، بالىنى نوپۇسقا ئالدۇرايلى. ئۇ ھازىر ئۆسۈش دەۋرىدە ئىكەن، چوڭ ئادەمنىڭ ئۆلچىمى بويىچە نورما ئاشلىق بىلەن تەمىنلىسە.

تىلىۋالدى شۇجى بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ بېشىنى سىلاپ، كىچىك قولىنى تۇتۇپ، ئاستا - ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە نامەتكە قاراپ:

— بالىنىڭ كېسىلى ئېغىركەن، قانداق قىلىسەن؟ - سورىدى ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ.

— خۇدايىم ئۇنى ساقلىغاي ... - دېدى نامەت زورمۇ زور كۈلۈپ، بېشىنى چايقاپ. پـ بىر - بىرىڭلارنىڭ گېپىنى ئۇقۇشماپـ

دىكەنسىلەر، كېيىنچە قانداق قىلىسىلەر؟ - يەنە سورىدى تىلىۋالدى شۇجى.

نامەت قولىنى گىرەلەشتۈرۈپ يەرگە قارىدى.

— بۇ بالا چەت - ياقا، قاقاسلىق، سۈيى ئاچچىق بۇ يەرگە كۆنۈپ كېتەلەرمۇ؟

ئۆي ئىچى جىمجىتلىققا چۆمدى.

— سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭمۇ تازا ياخشى ئەمەس، ئۇ بۇ يەردە تۇرسا قىينىلىپ قالامىكىن؟

بالىنىڭ يۆتەل ئاۋازى ئۆي ئىچىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى. بالا ئويغىنىپ ئىككى قولىغا تايىنىپ ئولتۇردى، قورۇنغان ھالدا ئۆيدىكى يات ئادەملەرگە قارىدى.

— بالام نېرىڭىز ئاغرىۋاتىدۇ؟ - دەپ سورىدى تىلىۋالدى شۇجى. ئۇ خەنزۇ كادىرلار بىلەن ئۇزاق مۇددەت بىللە ئىشلەپ كەلگەنلىكىدىن، خەنزۇچىنى ئاز - تولا بىلەتتى، مەقسىتىنى ئۇقتۇرالايتتى. بالا ئۇنىڭ مېھرىبان چىرايىنى كۆرۈپ، قورقۇنچلۇق كەيپىياتىنى بارا - بارا تۈگەتتى.

تىلىۋالدى شۇجى بالىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ سوئال سوراشقا باشلىدى:

— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

— ئون ئىككى ياشقا.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— چېن جيەنشۇڭ.

— يۇرتۇڭ نەدە؟

— يۇرتۇم سىچۇەن ئۆلكە جياڭبېي ناھىيىسىدە، يېزىدا ...

— تەركىبىڭ نېمە؟

— كەمبەغەل دېھقان.

— داداڭ بارمۇ؟

— ئىككى يېشىمدىلا ئۆلۈپ كەتكەن،

— ئاداڭچۇ ؟

— ئادام، ئادام ئۆتكەن يىلى ئۆلۈپ كەتكەن...— جاۋاب بەردى چېن جيېنخۇڭ، كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا ئۆكسۈپ يىغلاپ.

تىلىۋالدى شۇجى بالىغا ئىچى ئاغرىپ، كۆزلىگە لىق ياش ئالدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇيان- بۇيان مېڭىشقا باشلىدى: «ھەي! كەمبەغەل، يېتىم، سەرگەردان! بۇ مېنىڭ بالىلىق دەۋرىمدىكى تۇرمۇش بىلەن بەكمۇ ئوخشايدىغۇ!» بۇنى ئويلاپ ئۇنىڭ چېن جيېنخۇڭغا بولغان ھېسداشلىقى بىردىنلا قوزغالدى.

— تىلىۋالدى شۇجى، ئازراق گۈرۈچ تەستىقلاپ بەرسىلە، بالىغا تاماق ئېتىپ بەرسەم، — دېدى نامەت.

— تىلىۋالدى شۇجى بىر تەرەپتىن مېڭىپ، بىر تەرەپتىن يېشىنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرمىدى.

— تىلىۋالدى شۇجى، كۆكشى دوختۇرخانىسىدىكىلەرگە بىر دېسىلە، بىر دوختۇر ئەۋەتسۇن... — دېدى نامەت تەقەززا بولۇپ، — قۇتقۇزۇش رەختىدىن يەنە بىر نەچچە مېتىر تەستىقلاپ بەرسىلە، بالىغا يېڭى كىيىم تىكىپ بەرسەك.

— بولدى، ھاجەتسىز، — دېدى تىلىۋالدى شۇجى نامەتنى ئۆز يېنىغا تارتىپ بوش ئاۋاز بىلەن، — گۈرۈچ ئۆيۈمدە بار؛ كىيىدىغان كىيىممۇ ئۆيۈمدە بار؛ كېسەلنى داۋالىتىشقىمۇ قولايلىق. ئۆيۈمنىڭ شارائىتى سېنىڭكىدىن خېلىلا ياخشى، بۇ باش پاناھسىز يېتىم بالىنى بېقىشتا قىيىنچىلىقىم يوق، ئۇنى مەن ئۆيۈمگە ئېلىپ كېتەي!

تىلىۋالدى شۇجى چېن جيېنخۇڭنى يېنىغا چاقىرغاندىن كېيىن، شۇ پۇرغا:

— ئايالىم ئايشەم بۇ بالىغا ئۆز بالىمىز قاتارىدا مۇئامىلە قىلسۇن؛ مېنىڭ دېگىنىم بويىچە ئورۇنلاشتۇرسۇن، سەن ماڭغاچ تۇر، خىزمىتىم تۈگىسىلا قايتىپ بارىمەن، — دەپ قايتا- قايتا تاپىلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ نۇرغۇن ئازاب- ئوقۇبەت تارتقان يېتىم بالا، بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشتى. ئەلۋەتتە تۇرمۇشنىڭ يولى تۈپ- تۈز بولمايدۇ- دە.

مېھرىبان دادىنىڭ شەپقىتى

چېن جيېنخۇڭ تىلىۋالدى شۇجىنىڭ ئۆيىگە كىردى. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر ئۇنى يىراقتىن كەلگەن تۇغقىنىنى قارشى ئالغاندەك قىزغىن قارشى ئالدى. تىلىۋالدى شۇجى ئۇنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ كېسىلىنى داۋالاتتى، ساتىراشخانىغا ئاپىرىپ چېچىنى ئالدۇردى، پاك- پاكىز يۇيۇندۇردى، ئۇستىگە يىپ- يېڭى كۆك رەڭلىك ئوقۇغۇچى كىيىمى كىيگۈزدى. روشەنكى، ئۇ بۇرۇنقىدىن خېلىلا چىرايلىق بولدى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، تىلىۋالدى شۇجى ئايالى ئايشەمخان بىلەن ھويلىدىكى بېدىش ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ، چېن جيېنخۇڭ بىلەن سەممىي مۇڭداشتى. چوڭ ئادەمنىڭ يېقىملىق تەبەسسۇمى ۋە ئۇلارنىڭ قىزغىن سۆزلىرى بۇ خەنزۇ بالىنىڭ ھېتىرقايدىغان تۈيغۇسىنى تېزدىن تۈگەتتى. تىلىۋالدى شۇجى يەتتە ياشلىق چوڭ قىزى گۈلباھار، ئۈچ ياشلىق كەنجى قىزى چىمەنگۈلنى ئۆز يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، چېن جيېنخۇڭنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— قىزلىرىم، بۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ سىلەرنىڭ ئاكاڭلار بولىدۇ، — دېدى.

— ئاكا! — دەپ توۋلىدى، ئىككى قىز يېقىملىق ھالدا، ئۆزلىرىنى دادىسىنىڭ قويىنىغا ئېتىپ.

تىلىۋالدى شۇجى قىزلىرى ۋە خەنزۇ ئوغلىنى باغرىغا باستى، يۈزىنى ئۇلارغا يېقىپ سۆيدى.

چېن جيە نخۇگمۇ ئىككىسىگىلىسىنى دوراپ، ئۈنلۈك هالدا «دادا»، «ئانا» دېيىشنى ئۆگىنىۋالدى.

بىر كۈنى ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، تىلىۋالدى شۇجى بىر پارچە سېمىز قوي گۆشىنى ئېلىپ كىرىپ، ئايالىغا چېن جيەنخۇگغا پولۇ ئېتىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇردى. تىلىۋالدى شۇجى كۆڭلىدە: بۇ بالا ئۇزۇندىن بېرى سەرگەردان بولۇپ يۈردى، ئوزۇقلىنىشى ياخشى ئەمەس، هازىر تامىقىنى ياخشىلاش كېرەك، دېگەننى ئويلايتتى.

ئايشەمخان قازاننىڭ تۇۋۇقىنى ئاچتى، پولۇنىڭ ئۆزىگە خاس مېزىسىنىڭ پۇرىقى كۆتۈرۈلۈپ چىقتى. ئىككى قىزى خوشلۇقىدىن كىچىك قولى بىلەن چاۋاك چالدى. «ئانا» بىرنەچچە پارچە ئوبدان گۆشنى پولۇغا بېسىپ چېن جيەنخۇگغا تۇتقۇزدى. تىلىۋالدى شۇجىمۇ چوڭ بىر پارچە سېمىز گۆشنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ:

— بالام، بۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ياخشى تامىقى، كۆپرەك يېگىن!

چېنجيەنخۇك گۆشنى ئازراق يەپ، پولۇغىمۇ كۆپ ئېغىز تەگكۈزمەي تۇرۇپلا:

— ئوبدان يېدىم،— دېدى — دە، كۈلۈپ تۇرۇپ چىنىنى پەم بىلەن قويۇپ قويدى.

ئەر - خوتۇن بىر - بىرىگە قارىشىپ، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى چۈشىنەلمەي بېشىنى تولغاپ ئويلىدى: بۇ بالا نېمە ئۈچۈن گۆش يېمەيدىغاندۇ؟

— هە! ئەسلى بۇنداقكەن — دە…— دېدى تىلىۋالدى شۇجى ئۇزۇن ئويلىنىپ،— بالا سىچۇەنلىك، قوي گۆشى يېيىشكە ئادەتلەنمىگەن. ئۇ چوقۇم كاۋىپەن يېيىشكە ئامراق. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلار چېنجيەنخۇگغا مەخسۇس كاۋىپەن ئېتىپ، توخۇم بىلەن سەي قورۇپ بېرىدىغان ۋە توخۇم سېلىنغان شورپا قىلىپ بېرىدىغان بولدى. بەزىدە ئۇنىڭغا سۈت ئېلىپ بەردى، توخۇ پىشۇرۇپ بەردى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا چېنجيەنخۇگنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كېلىپ، ھەم سېمىز، ھەم چىرايلىق بىر يىگىتكە ئايلاندى.

بۇ خەۋەر ناھايىتى تېزلا پۈتۈن ناھىيە بازىرىغا تاراپ، ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى.

— تىلىۋالدى شۇجى، بارىكاللا! ئوغۇللىرى خۇددى پۇدىگەندەك سەمرىپ كېتىپتۇ…

— تىلىۋالدى شۇجى، چېنجيەنخۇگغا قانداق ياخشى دورا بەردىلە، هازىر ھەم قاۋۇل ھەم چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ!

تىلىۋالدى شۇجى كوچىدا كېتىۋېتىپ كىشىلەرنىڭ سوئاللىرىغا كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بېرەتتى. لېكىن، ئۇ ئۆيىگە كىرىش بىلەنلا ئايالىنىڭ خاپا بولغان هالدا سۇپىدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئايالى پاختا تايلاش زاۋۇتىدا ئىشلەيتتى. بۈگۈن ئۇ ئۆيىگە قايتىپ، چاپىنىغا يۇقتۇرۇۋالغان پاختىنى ئېلىۋەتمەيلا ئاچچىقىدا يېتىۋالدى. ئايالىنىڭ بۇ خىل نورمالسىز كەيپىياتى تىلىۋالدى شۇجىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى:

— نېمە بولدۇڭ، مىجەزىڭ يوقمۇ؟

— كوچىلاردىكى گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ؟— ئايالى يۈگۈرۈپ قوپۇپ، خاپىچىلىقتا سورىدى.

— خوتۇن ئاڭلىدىم،— دېدى تىلىۋالدى شۇجى، هېچقانداق ئىش بولمىغاندەك كۈلۈپ تۇرۇپ،— كىشىلەر بىزنىڭ ئوغۇلنى ئوبدان باققانلىقىمىزنى ماختاۋاتىدۇ.

— مېنىڭ دەۋاتقىنىم بۇ ئەمەس، سىز ئەمەلدار بولغانلىقتىن ئاڭلىمىغان بولۇشىڭىز مۇمكىن، — ئايالى ئۇنىڭ ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغانلىقىنى بىلىپ، ئۆزى ئاڭلىغان ھەممە پىتنە — ئېغۋالارنى ئەينەن دەپ بېرىشكە باشلىدى:

— بەزىلەر تىلىۋالدى توختىي بىر خەنزۇ ئوغۇل بېقىۋالدى، بۇ ئۆزىنىڭ خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى خەققە كۆرسىتىش ئۈچۈنمۇ، دېيىشىپتۇ. يەنە بەزىلەر ئۆيدە باققان كەپتەرمۇ ئۈچۈپ كېتىپتۇ، يات مىللەتنىڭ بالىسىنى بېقىۋالسا تۇرامدۇ؟ بۇنداق ئاۋارە بولۇشنىڭ نېمە پايدىسى دېسە، يەنە بەزىلەر ياغ سۇغا يۇقمايدۇ، مۇسۇلمان كاپىر بىلەن بىرگە ياشاشقا بولمايدۇ، دەپتىمىش.

تىلىۋالدى شۇجى ئۇيان — بۇيان بىر قانچە قەدەم مېڭىپ، ئايالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— دۇنيادا ھاشاراتسىز زىرائەت يوق، كىچىك چۈمۈلىدىن نېمە قورقۇش، — دېدى جىددىي ھالدا، — بىز ئىلگىرى قانداق ئويلىغان بولساق، بۇنىڭدىن كېيىن شۇنداق قىلىۋېرىمىز. ئەتە بالىغا دەپتەر — قەلەم ئېلىپ بېرىڭ!

ئاتا — بالا ئىككىيلەن ئەمدى قارا چىراغ تۈۋىدە ئۇزاق ئولتۇرىدىغان بولدى. چىنجيە نخۇڭ يېڭىدىن ئېلىپ بەرگەن قەلەم، دەرسلىك ۋە دەپتەرلىرىنى تۇتۇپ ئەستايىدىل ئۆگەندى. ئۇ ئەسلى ئىچكىرىدىكى ۋاقتىدا تۆتىنچى سىنىپتا ئوقۇيتتى. لېكىن، بۇ ناھىيىدىكى خەنزۇ مەكتەپتە بىرىنچى سىنىپلا بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپمۇ ئەمدىلا قۇرۇلغانىدى. ئوقۇشنى تاشلاپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۇ، تىلىۋالدى شۇجىنىڭ ھەيدەكچىلىكىدە ئۆزلۈكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تىلىۋالدى شۇجىمۇ ئۇنىڭغا ھەر كۈنى بىر نەچچە ئېغىزدىن ئۇيغۇرچە سۆز ئۆگەتتى.

تىلىۋالدى شۇجىنىڭ يىراق يېزىدا تۇرۇشلۇق ئانىسى ئوغلىنىڭ بىر خەنزۇ بالىنى بېقىۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ، نەۋرىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن يېزىدىن ئۆزۈم، شاپتۇل ئېلىپ ناھىيىگە كەلدى. موماي نەۋرىسى بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئولتۇردى. ئۇلار گەرچە بىر — بىرسىنىڭ تىلىنى بىلمىسىمۇ، بىر — بىرسىنىڭ قەلبىنى چۈشىنەتتى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن موماي نەۋرىسىنى يېزىغا ئېلىپ باردى. يېزىدا ئۇنىڭ يېيىشىگە ئۈجمە، ئۆرۈك، شاپتۇل بار، ئوينىشىغا باغ، ئورمان ۋە يايلاق بار ئىدى.

چىنجيە نخۇڭ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن چوڭ بولدى، تىلىۋالدى شۇجى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن بولغان مۇھەببىتىمۇ بارغانسېرى چوڭقۇرلاشتى. شۇجى يېزىغا بارسىلا ئۇنىڭغا مېۋە — چېۋە ۋە گۆلە — قاق ئېلىپ كېلەتتى؛ يېزىدىن ئۆيىگە كىرىشى بىلەن ئوغلىنىڭ قانداق ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقانلىقىنى، كۈنىنىڭ قانداق ئۆتەۋاتقانلىقىنى سورايتتى. ئىككى مىللەتتىن تەركىب تاپقان بىر ئائىلىدىكىلەر ئەنە شۇنداق ئىناق ياشاپ كەلدى. لېكىن كۈتۈلمىگەن يەردىن بىر ئىش پەيدا بولدى.

بىر كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ھويلىسىدا، تىلىۋالدى شۇجى ئەمدىلا پىكاپتىن چۈشىشى بىلەن ئۇنىڭ قوشنىسى:

— ۋاي، تىلىۋالدى شۇجى، ئوغۇللىرىڭىزنىڭ خەققە بىلىندۇرمەي توپان ئارىلاشتۇرۇلغان سەي شوپۇكىنى يەۋاتقانلىقىنى كۆردۇم، — دەپ غەيۋەت قىلدى.

— راستمۇ؟ — سورىدى تىلىۋالدى شۇجى ھەيران بولۇپ.

— ۋاي راست! مەن بىر قانچە قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، — دېدى قوشنىسى.

تىلىۋالدى شۇجى ئۆيگە كىرىپلا ئايىلىنى ئىچكىرىكى ئۆيگە چاقىرىپ سورىدى:

— ئاڭلىسام ئوغلىمىز يوشۇرۇنچە توپان ئارىلاشتۇرۇلغان سەي شوپۇكى يېگەنمىش، بۇ زادى قانداق ئىش؟

— قانداقمۇ ئۇنداق ئىش بولسۇن؟ سىز يۇقىتاش ئەتسەم، ئۇنىڭغا قويۇقىنى بېرىۋاتىمەن، بۇغداي نېنى تاشقىرىقى ئۆيدە تىنزىقلىق، قانداق ۋاقىتتا بولسا ئېلىپ يەلەيدۇ. ئۆيدە قوغۇن - تاۋۇزمۇ ئۈزۈلمەيۋاتسا... — دېدى، ئايىلىمۇ ھاڭ - تاڭ بولۇپ.

— ئايشەمخان، چېن جيەنخۇڭ بىز بىلەن بىر مىللەت بولمىسىمۇ، ئوخشاشلا جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەۋلادى، ھەممىسى پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى خەلق؛ خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ قىيىنچىلىقى — بىزنىڭ قىيىنچىلىقىمىز، قىز بولامدۇ، ئوغۇل بولامدۇ، ھەممىسى ئاتا - ئانىنىڭ جىگىرى، بىز ھەرگىزمۇ چېن جيەنخۇڭغا سوغۇق مۇئامىلە قىلساق بولمايدۇ، — دېدى. تىلىۋالدى شۇجى سۆزلىگەنسېرى ھاياجانلىنىپ، — مەن دائىم سىزگە شۇنى دەپ كەلدىم، مېنىڭ كېلىپ چىقىشىم يېللىقچى، كومپارتىيە مېنى قۇتقازغان، كومپارتىيە ۋە خەنزۇ يولداشلارنىڭ ياردىمى بىلەنلا بۈگۈنكى كۈنگە ئېرىشتىم. مەن كومپارتىيە ئەزاسى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھازىر بۇ بالىنى ئۆيىمىزدە باققانىدا مۇنداق ئىش يۈز بەرسە، قايسى يۈزۈم بىلەن...

— مەنمۇ دېھقانىنىڭ قىزى، بىز شۇنچە يىللار بىللە ئۆي - ئوچاقلىق بولدۇق. مەن شۇنداق ئەسكىلىك قىلىدىغان ئادەممۇ؟ — دېدى ئايىلى كۆزىگە ياش ئېلىپ.

تىلىۋالدى شۇجى ئايىلىنىڭ كېيىنكە ئىشەندى - يۇ، قوشنىسىنىڭ گېپىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلىيالمىدى. ئاخىرىدا چېن جيەنخۇڭ بار ئۆيگە كىرىپ، ئۆزىدىن سوراشقا مەجبۇر بولدى:

— بالام، سەندىن سورايدىغان بىر ئىش بار، ماڭا راست گەپ قىلغىن...

— دادا، نېمە ئىش؟ دېسىلە! — دېدى چېن جيەنخۇڭ دادىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ تەئەججۇپلىنىپ.

— يېزىغا كەتكەن چېغىمدا، ھەر كۈنى ئۈچ ۋاخ تاماقنى تويغىدەك يېدىڭمۇ؟

— نېمە دەپ بۇنى سوراپ قاللا؟ مەن ھەر ۋاخ تاماقنى تويغىچە يەۋاتىمەن.

سەن توپان ئارىلاشتۇرۇلغان سەي شوپۇكىنى يېدىڭمۇ؟

— ياق، ياق!

تىلىۋالدى شۇجى يەنە خاتىرجەم بولالماي قوشنىسىنى چاقىرىپ كېلىپ، يۈزتۇرانە دۇيلەشتۈردى. چېن جيەنخۇڭ تەپسىلىي ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ھە، مېنىڭ يەۋاتقىنىم توپان ئارىلاشتۇرۇلغان سەي شوپۇكى ئەمەس، بەلكى ياخشى سەي. سىلەرنىڭ سۆگزا يېگەندە سۆگزىنىڭ غولىنى يەپ، يوپۇرماقلىرىنى يېمەيدىغانلىقىڭلارنى كۆرۈپ، يوپۇرمىقىنىڭ ياخشىلىرىدىن تاللاپ، ئۇششاق توغراپ بولغاندىن كېيىن، ئازراق تۇز سېلىپ، ئۇنىڭغا قوناق ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ، قاسقاندا پۇشۇرۇپ يېدىم. بۇنىڭ تەمى ناھايىتى ياخشى، مەن بۇنى يېيىشكە بەكمۇ ئامراق، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، تىلىۋالدى شۇجى ھەر قېتىم يېزىغا بېرىشتىن ئىلگىرى ئايىلىغا: ئوغلىمىز ئاچ قالمىسۇن، توڭۇپ قالمىسۇن؛ قىزلىرىمىزغا كىيىم ئالغاندا ئوغلى-

مىزغىمۇ قوشۇپ ئېلىڭ، قىزلىرىمىز نېمە يېسە، ئوغلىمىزغىمۇ شۇنى بېرىڭ، دەپ قايتا-قايتا تاپىلىدى.

1963 - يىل ئەتىياز تىلىۋالدى شوجى مەركىزىي ئالىي پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ ئوقۇپ كېلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇپ ئالدى. ئۇ: مەكتەپكە بارسام ئىككى يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت كېتىدۇ، ئوغلۇمنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇشۇم كېرەك؟ دەپ ئويلاپ چېن جيەنخۇڭدىن مەسلىھەت ئالدى.

— دادا ئۆگىنىش ئاساسىم ئاجىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردە مەن ئوقۇيدىغان مەكتەپمۇ يوق ئىكەن، ئىشچى بولالايمىكىن - دەپ تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى چېن جيەنخۇڭ.

— قانداق ئىشچى بولماقچى؟

— يۇقىرى تېخنىكىلىق ئىشلارنى قىلالمايمەن، ۋېلسىپىت رېمونتچىلىقىنى ئۆگىنەلەيمىكىن دەيمەن، كەلگۈسىدىمۇ ئەسقاتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن تىلىۋالدى شوجى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، چېن جيەنخۇڭنى قول-سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رېمونتچىلىق گۇرۇپپىسىغا ئىشچىلىققا ئورۇنلاشتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، خىزمەت ئورنىغا قەدەم بېسىپ، يارامىلىق خادىم بولۇپ چىقىشقا بەل باغلىدى.

ھەش-پەش دېگىچە ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى. چېن جيەنخۇڭمۇ يىگىرمە ياشقا كىردى، ئۆيلىنىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى. ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلغان تىلىۋالدى شوجى ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك ئالدىراشقا باشلىدى، تەرەپ-تەرەپكە ئەلچىلەر ئەۋەتتى. كەينى-كەينىدىن بىر قانچە قىز تونۇشتۇرۇلدى. تىلىۋالدى شوجى ئۇلارنى بىر-بىرلەپ تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ئاخىرىدا بۇ خاھىيىگە تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن كەلگەن شەندۇڭلۇق قىز جۇچۇڭخۇانى تاللىدى. كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتى بويىچە تويىنى خۇشال-خۇرام ئۆتكۈزۈپ بەردى.

يىگىرمە تۆت يىلدىن بويان، تىلىۋالدى توختى چېن جيەنخۇڭغا مېھرىبان دادىلىق شەپقىتى بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، بۇ خەنزۇ يېتىم بالىنىڭ ھاياتى، ئۆگىنىش، ئىستىقبالى ۋە تۇرمۇش ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى. ئۇ بىر دادىنىڭ ئۆز ئوغلى ئۈچۈن قىلىدىغان ھەممە ئىشلىرىنى قىلدى، بۇ نېمە دېگەن مېھرىبان دادا - ھە!

ئوغۇلنىڭ ساداقىتى

چېن جيەنخۇڭ قول-سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رېمونتچىلىق گۇرۇپپىسىدا ۋېلسىپىت رېمونت قىلىشنى ئۆگەنگەندە، ھەر ئايدا ئون بەش يۈەن تۇرمۇش خىراجەت پۇلى ئالاتتى. ئۇ تۇنجى قېتىم ئىش ھەققىنى ئالغاندىن كېيىن، يۈگۈرۈپ ئۆيگە بېرىپ، ئون بەش يۈەن پۇلنى ئىككى قوللاپ ئايشەمخانىغا سۇندى:

— ئانا، ماۋۇ پۇل مېنىڭ ئىش ھەققىم!

ئايشەمخان پۇلنى ئېلىپ ساناپ بېقىۋىدى، توپتوغرا ئون بەش يۈەن چىقتى، بىر پۇڭمۇ كەم ئەمەس ئىدى. ئۇ ئوغلىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى ۋە ئون بەش يۈەننى يەنە ئوغلىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ تۇرۇپ:

— بالام، سېنىڭ بۇ پۇلنى تاپقىنىڭ ئاسانغا چۈشمەيدۇ. ئۆينىڭ پۇلى يېتىشىدۇ، بۇنى ئۆزەڭ خەجلىگىن، - دېدى.

— ئانا، بىر سىڭلىمىز يېقىندىن قوشۇلدى، ئۆيگە پۇل كۆپ كېتىدۇ، پۇلنى يانلىرىغا سېلىپ قويسىلا! - چېن جيەنخۇڭ پۇلنى ئۇنىمىغىنىغا قارىماي ئانىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

— ئۇنداق بولسا، ئۇنى كېيىنى ئۆزەڭ ئېلىپ قال.

— ياق، مەن پۇل خەجلىمەيمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ كىيىم-كېچەك يېمەك-ئىچمەكلىرىمدىن خەۋەر ئېلىۋاتىسىلەر، مەن پۇل خەجلىمىسەممۇ بولىدۇ.

ئوغلىنىڭ ساداقەتمەنلىكىدىن تەسىرلەنگەن ئانا پۇلنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

ئىككى يىلدىن كېيىن، چېنجيە نىخۇڭ يەنە تۇنىكىسازلىقنىمۇ ئۆگىنىۋالدى، ئىش ھەققى يىگىرمە يۈەن، ئوتتۇز يۈەنگىمۇ يەتتى، لېكىن ئۇ يەنىلا پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۆيگە تاپشۇراتتى. 1964 - يىلى ئۇ يەنە تۆمۈرچىلىكنى، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىپ، ئايلىق ئىش ھەققىنى ئوتتۇز يۈەندىن قىرىق يۈەنگە يەتكۈزدى، بەزىدە يېزىغا بېرىپ يېزا ئىگىلىك ماشىنا-سايمانلىرىنى رېمونت قىلسا، بىر ئايدىلا يۈز نەچچە يۈەن كىرىم قىلالايتتى، شۇنداق بولسىمۇ، كۆپ قىسمىنى ئۆيگە تاپشۇراتتى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە: «بۇ مېنىڭ ئۆيۈم، ئۆيدىكىلەر بولسا، مېنىڭ يېقىن تۇغقانلىرىم» دەپ ئويلايتتى.

1964 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، تىلىۋالدى شۇجى ئوقۇشنى تۈگىتىپ، بېيجىڭدىن قايتىپ كەلدى. بۇ، ناھىيىدە «تۆتنى ئېنىقلاش» باشلانغان چاغلار ئىدى. ئۇ قايتىپ كېلىپلا باشقا رەھبەرلەرگە ئوخشاش تەكشۈرۈشنى قوبۇل قىلىشقا توغرا كەلدى. بۇ، خىزمەتنى توختىتىپ خاتالىقىنى ئەسلەش دېگەنلىك ئىدى. تىلىۋالدى شۇجى ناھىيىدىن ئەللىك نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئاخۇنلۇق كۆكشىبىشىغا «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» كە چۈشۈرۈۋېتىلدى. ئۇ بىر چەتكە قايرىپ قويۇلدى. ئۇنىڭ ئېتى ۋە كىچىك ئاپتوموبىلىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە «بىر چەتكە قايرىپ قويۇلدى»، شۇڭا بەزىدە ئۆيگە قايتىشتا پىيادە قايتىدىغان بولدى.

بۇنى كۆرگەن چېنجيە نىخۇڭ، ئىچىدە تىت-تىت بولاتتى. ئۇ بەلگىلەنگەن ۋاقىتنىڭ سىرتىدا تېخىمۇ ئارتۇق ئىشلەيدىغان بولۇپ كەتتى. بۇنداقتا پۇلنى كۆپرەك تاپالايتتى. تاپقان پۇلدىن ھەر ئايدا ئۆيگە بېرىدىغانىنى ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا بېرىپ، قالغانلىرىنى يىغىپ ساقلاپ قويدى. بىر كۈنى ئۇ تۈرلۈك ماللار شىركىتىگە ۋېلىسىپىت قوراشتۇرۇپ بەردى ۋە مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىر يۈز سەكسەن نەچچە يۈەنگە «بەيشەن» ماركىلىق ۋېلىسىپىتتىن بىرنى سېتىۋېلىپ، كۆڭۈل قويۇپ قوراشتۇرۇپ، پاكىز سۈرتۈپ، تىلىۋالدى شۇجىغا ئاپىرىپ بەردى.

— ھە، ۋېلىسىپىت!؟ — دېدى تىلىۋالدى شۇجى ۋېلىسىپىتنى كۆرۈپ. ئۇ چاغلاردا بىرەر يېڭى ۋېلىسىپىت سېتىۋېلىشمۇ ناھايىتى تەس ئىدى. ۋېلىسىپىت سېتىۋالالايدىغانلارمۇ ناھايىتى ئاز ئىدى. تىلىۋالدى شۇجى ۋېلىسىپىتنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرىنى تۇتۇپ، قايتا - قايتا كۆردى.

— دادا، بۇ ۋېلىسىپىت ياخشىمىكەن؟ - دەپ سورىدى چېنجيە نىخۇڭ.

— ياخشىكەن، ياخشىكەن!

— دادا، مىنىپ باقسىلا قېنى.

تىلىۋالدى شۇجى يېڭى ۋېلىسىپىتكە مىنىپ مەيداننى بىر ئايلاندى.

— دادا، ئىگەرنىڭ ئېگىز - پەسلىكى مۇۋاپىقمىكەن؟

— مۇۋاپىقكەن، بەكمۇ مۇۋاپىقكەن!

— دادا، تورمۇزى چىڭراقمىكەن - نېمە؟

— ياق، دەل جايىدىكەن، - تىلىۋالدى شۇجى ۋېلىسىپىتنى توختىتىپ، - بىراق، بۇ ۋېلىسىپىتنى كىمدىن ئالغانسىدىڭ؟ تېزرەك

ئېگىسىگە ئاپىرىپ بەر، بۇ يەردە تۇرۇپ بۇزۇلۇپ كەتمىسۇن، — دېدى.

— دادا، بۇ ۋېلسىپىتنى ئاتايىن سىلىگە ئالدىم. ئۇنىڭغا مىنىپ داھىيىگە قايتىش، دادۇيلەرگە بېرىش ناھايىتى ئاسان بولىدۇ، — دېدى چېن جيەنخۇڭ.

— ئوبدان بالام! — تىلىۋالدى شۇجىنىڭ كۆزىدە ياش ئەگىدى. ئۇ، ئوغلىنىڭ ئېكەكتەك يىرىكلىشىپ كەتكەن قوللىرىنى قايتا — قايتا سىلاپ، بۇ ۋېلسىپىتنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ قانچىلىك ئەجىر سىڭدۈرگەنلىكىنى چۈشەندى.

«تۆتنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىنىڭ ئاخىرىدا، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر ئۇنداق ھېسابلاپ، بۇنداق ھېسابلاپ ئاخىرىدا تىلىۋالدى شۇجىغا: «كۆپ يەپ، كۆپ ئىگىلىگەن 800 يۈەنگە يېقىن پۇلنى قايتۇرسۇن» دەپ بۇيرۇق قىلدى. بىر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئاتا — بالا ئىككەيلەن سۇپىدا ئولتۇرغاندا، چېن جيەنخۇڭ زەردىسى قاينىغان ھالدا:

— كاللامدىن پەقەت ئۆتمەيۋاتىدۇ، ھەر قېتىم نەرسە ئالغاندا پۇلنى تاپشۇرۇپ كېلىۋاتقان تۇرساق، بۇنچىۋالا «كۆپ يەپ، كۆپ ئىگىلىگەن» مەسىلە نەدىن چىققاندۇ — دېدى.

— شۇنى دېمەمسەن، مەنمۇ ئۇقالمايۋاتىمەن، — دېدى تىلىۋالدى شۇجى بىر نەچچە پارچە ئۇيغۇرچە تالون ۋە قەغەزگە كۆز سېلىپ، — لېكىن، بۇ يەردە ئەزالار ۋە ئاساس قاتلام كادىرلىرىنىڭ پاش قىلىش ماتېرىياللىرى ۋە تالونلاردا «تىلىۋالدى» دېگەن ئىسىم ناھايىتى ئېنىق يېزىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە كونكرېت ۋاقتى، نەرسىنىڭ ئىسمىلىكى، باھاسىمۇ بار.

ئاتا بالا ئىككەيلەن بىر — بىرسىگە قاراپ زۇۋان سۈرمىدى، ئۇلار ئويلاندى، ئەسلىدى.

— بالام بولدى، بۇنى ئويلىمايلى، ئويلاپ يەتكەن بىلەنمۇ بىكار، — دېدى تىلىۋالدى شۇجى ئوغلىنىڭ دولىسىنى قېقىپ، — خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر چەكلىك ۋاقىت ئىچىدە تۆلىسۇن دەيدۇ، ئۆي مۈلۈكىمىزنى سېتىشقا توغرا كېلىدۇ...

ئاتا — بالا ئىككەيلەن غەم — ئەندىشىلىك كۆزلىرى بىلەن بىر — بىرىگە قارىشىۋالغاندىن كېيىن، ئۆز ئۆيلىرىگە كىرىپ ياتتى. تاڭ ئاتماستىنلا چېن جيەنخۇڭ رېمونتچىلىق گۇرۇپپىسىغا بېرىپ، ئۆز ئىشىغا چۈشۈپ كەتتى.

بىر نەچچە كۈندىن، كېيىن چېن جيەنخۇڭ ئۆيگە بىر يۈز ئەللىك يۈەن پۇل كۆتۈرۈپ كېلىپ:

— دادا بۇ مېنىڭ تاپقان پۇلۇم، باشقا پۇلغا قېتىپ خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەرگە تاپشۇرۇپ بەرسىلە، — دەپ، پۇلنى تىلىۋالدى شۇجىغا سۇندى.

دادا ئوغلىغا بىر ھازا سىنچىلاپ قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، بېشىنى لىڭشىتىپ مېيىقىدا كۈلدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئىللىق بىر ھېسسىيات مەۋج ئۇراتتى.

بۇ چاغدا پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر «تۆلەم» نى قايتۇرۇش ئۈچۈن غورىگىل تۇرمۇش كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولدى، گۆش يېمىگىنىگە خېلى كۈنلەر بولغان بولۇپ، ھەر كۈنى ئوماچ ئىچەتتى، زاغرا نان يەيتتى. چېن جيەنخۇڭنىڭ ئەمگەك سىجىللىقى بۇرۇنقىدىن ئېغىرلىشىپ، دائىم بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئاشۇرۇپ يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيتتى. ئاتا — ئانا ئوغلىنىڭ كۈندىن — كۈنگە ياداپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، بەزىدە ئۇنىڭغا ئاتايىن تۇخۇم پىشۇرۇپ بەرسىمۇ، ئۇ، تۇخۇمنى سىڭىللىرىغا ئېلىپ قويۇپ، پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر بىلەن تەڭ يەپ يۈرۈۋەردى.

« زاڭ پۇللار » ئاخىرى تۆلىنىپ بولدى. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر بىر «ئۇھ» دېدى. ئەمما بىر كۈنى چېن جيېنخۇڭنىڭ جۇدۇنى ئۇشتۇمتۇت ئۆرلەپ كەتتى. ئۇ ئۆيىگە كىرىشى بىلەن:

— دادا، بىزگە ئۇۋال بوپتۇ، خەق بىزگە دۆڭگەپ قويۇپتۇ، — دېدى.

— بولدى بالام، ھاجەتسىز. باشقىلارنىڭ ئۆيىدىمۇ نۇرغۇن قىيىنچىلىق بار، ئىشقىلىپ بىزدىن ئالدىغىنىنى ئېلىپ بولدى، ھېسابات تۈگىدى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى يېڭىباشتىن باشلايلى.

لېكىن، بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنىڭ تېخىمۇ قىيىن بولىدىغانلىقى ھېچكىمنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىگەنىدى. ئۇزاق ئۆتمەي «مىسلى كۆرۈلمىگەن» ھەرىكەت باشلاندى. تىلىۋالدى شۇجى باشقا «ھوقۇقدارلار»غا ئوخشاش تارتىپ چىقىرىلدى، ۋە چۆللۈكنىڭ ياقىسىدىكى بىر چەت گۈڭشېغا ئەمگەك بىلەن چېنىقىشقا ئەۋەتىلدى.

شەھەر ئىچىدە تۇرۇۋاتقان چېن جيېنخۇڭمۇ تەبىئىي ھالدا چېتىلىپ، باشقىلار تەرىپىدىن « ئىت كۈچىكى »، « كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان كىچىك ھوقۇقدار »دەپ ئاتىلىدىغان بولدى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ياتىقى ۋە دۇكىنىدا ھەر خىل ئادەملەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بەزىلەر:

— ئۇكام، كۆچۈپ چىق، ئۇ ئۆز دادىڭ بولمىغاندىكىن، ئۇنىڭ كاشىلىسىغا چېتىلىپ ئىستىقباللىڭغا تەسىر يەتكۈزۈپ نېمە قىلىسەن؟ — دەپ نەسىھەت قىلدى. بەزىلەر:

— بىر ئۇۋىدىكى قۇش بالىسىمۇ چوڭ بولغاندا ئۆز ئالدىغا ئۇچىدۇ، سەن نېمە ئۈچۈن جاھىللىق قىلىپ « جىن - شەيتانلار » بىلەن بىللە تۇرۇۋېرىسەن؟ — دەپ تەنبىھ بەردى. بەزىلەر:

— ئاڭلاپ تۇر چېن جيېنخۇڭ، « كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان » ئۇيغۇر دادىڭ بىلەن چەك - چېگرىنى ئېنىق ئايرىمايدىغان بولساڭ، ساڭا ياخشى ئاقىۋەت يوق! — دەپ قورقۇتتى.

ھەر تەرەپتىن كېلىۋاتقان بېسىم قانچىلىك قاتتىق بولۇشتىن قەتئىينەزەر، چېن جيېنخۇڭ قەتئىي ھالدا:

— ئۇ ئىلگىرى مېنىڭ دادام ئىدى، ھازىرمۇ مېنىڭ دادام، كەلگۈسىدىمۇ مەڭگۈ مېنىڭ دادام بولىدۇ! — دېدى.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، چېن جيېنخۇڭ يەنە يۈز نەچچە يۈەن پۇل جۇغلاپ، ئۈچ دولقۇنلۇق « قىزىل بايراق » ماركىلىق رادىئودىن بىرنى سېتىۋېلىپ، يېزىدا ئەمگەك قىلىۋاتقان تىلىۋالدى شۇجىغا بېرىپ:

— دادا، بۇ يەر بەك چەت ئىكەن، دائىم گېزىت كۆرۈپ تۇرغىلى بولمايدىكەن، مەركەزنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىغىلى بولمايدىكەن، سىلىنىمۇ دائىم يوقلاپ تۇرالمايدىكەنمەن، بۇ رادىئو سىلىگە ھەمراھ بولسۇن، — دېدى.

مۇشۇ قىيىن كۈنلەردە، چېن جيېنخۇڭ پۈتۈن ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. مومىسى ئاغرىپ قالغاندا ۋېلىسىپىت بىلەن دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ داۋالاتتى؛ ئانىسىنىڭ مىجەزى بولمىسا، كۆڭۈل قويۇپ خەۋەر ئالدى؛ ئۈچ سىڭلىسىنىڭ ئۆگىنىشىگە دائىم ھەيدەكچىلىك قىلىپ، تەكشۈرۈپ تۇردى. ئۆيدە ئۆپكە - زاسۇ قويسا، يىراق دېمەي، يول مېڭىپ دادىسىغا ئاپىرىپ بەردى…

جاپالىق كۈنلەر ئاخىر ئۆتۈپ كەتتى. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر خۇشال - خۇراملىققا چۆمدى. چېن جيېنخۇڭنىڭ مومىسى ئۇنى «ياخشى نەۋرەم » دەپ ماختىدى، سىڭىللىرى ئۇنى « ياخشى ئاكام » دېيىشتى، دادىسى بىلەن ئانىسى چېن جيېنخۇڭ بىزگە ئۆز ئوغلىمىزدەك كۆيۈندى، دەپ ماختاشتى.

ئاكا ـ سىڭىللىق مۇھەببەت

چېن جيەنخۇڭ تيەنۋالدى شۇجىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن چاغدا، تيەنۋالدى شۇجىنىڭ چوڭ قىزى ئالتە ياش، ئوتتۇرانچى قىزى ئۈچ ياش، كەنجى قىزى ئاران ئۈچ ـ تۆت ئايلىق بولغانىدى. ھازىر تيەنۋالدى شۇجىنىڭ ئالتە قىزى بار، كىشىلەر ئۇلارنى ئالتە تال «گۈل» دەپ ئاتايدۇ. چېن جيەنخۇڭ سىڭىللىرىدىن بىر-بىرلەپ چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلغىچە خەۋەر ئالدى. بۇ جەرياندا ئاكا-سىڭىل ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى چوڭقۇر مۇھەببەت بارلىققا كەلدى، ئەلۋەتتە.

ئوخشاش بولمىغان ئىككى مىللەتتىكى ئاكا ـ سىڭىل بىر ئائىلىدە ياشىغاندا تەبىئىي ھالدا بەزى قىزىقارلىق ئىشلار يۈز بېرىدۇ، نۇرغۇن تەسىرلىك ھېكايىلارمۇ مەيدانغا كېلىدۇ.

چېن جيەنخۇڭ كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا ئۇيغۇرچىنى بىلمەيتتى، سىڭىللىرى خەنزۇچىنى ئۇقمايتتى، ئۇلار قول ئىشارىتى بىلەن قەلبىنى چۈشەندۈرۈشەتتى. لېكىن كېيىنكى كۈنلەردە ئۇلار بىر ـ بىرىسىنىڭ تىلىنى ئۆگىنىپ، بىر-بىرىسىنىڭ كۆڭلىنى تەدرىجى چۈشىنىدىغان بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئوخشاش بولمىغان ئىككى مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئاكا ـ سىڭىل ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت تېخىمۇ كۈچەيدى. ئىككىنچى سىڭلىسى كىچىكىدىن باشلاپ خەنزۇچە مەكتەپتە ئوقۇدى، لېكىن ئوبېيىكتىپ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن باشقا خەنزۇ ساۋاقداشلارغا يېتىشەلمەيتتى. بۇنىڭ بىلەن چېن جيەنخۇڭ ھەر كۈنى كەچتە سىڭلىسىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ۋە ھېساب ئۆگىنىشىگە ياردەم بەردى، نەتىجىدە سىڭلىسىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى كۈندىن ـ كۈنگە يۇقىرى ئۆرلىدى. كېيىن ئۇ ئىمتىھانغا قاتنىشىپ، شاڭخەي چەت ئەل تىلى شۆيۈەنىگە قوبۇل قىلىندى. ئۇ ئاكىسىغا يازغان خېتىدە: «ئاكا، ئەگەر سىز ئۆگىنىشىمگە سەۋىرچانلىق بىلەن ياردەم بەرمىگەن بولسىڭىز، نەدىمۇ مېنىڭ بۈگۈنكى كۈنۈم بولاتتى...؟» ـ دەپ يازدى.

چېن جيەنخۇڭ توي قىلغان چاغدا، ئۇنىڭ سىڭىللىرى بەكمۇ خۇش بولۇپ، ئاكىسىنىڭ توي مۇراسىمىنى قىزىتىش ئۈچۈن قىزغىنلىق بىلەن بەس ـ بەستە ياردەم قىلدى. ئۇيغۇرچە پوسۇندا ئىشلەپ بەرگەن رەشلىيە، ئۆي جاھازلىرى ھېلىغىچە ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ساقلاقلىق.

چېن جيەنخۇڭنىڭ سىڭىللىرى چوڭ بولغاندىن كېيىنمۇ، ئوخشاشلا توي مەسىلىسىگە دۇچ كەلدى. بۇ ھەقتە كىشىنى خۇشاللاندۇرىدىغان، ھەم ئەندىشىگە سالىدىغان، ھەم ئېچىندۇرىدىغان، ھەم شېرىن تۇيغۇغا سالىدىغان ئىشلارمۇ ئاز ئەمەس.

چوڭ سىڭلىسى گۈلباھارنىڭ توي ۋاقتى دەل 1972 ـ يىلىغا توغرا كەلدى. بۇ يىللاردا بازاردىكى نەرسىلەر بەكمۇ كەمچىل ئىدى. شۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە، توي قىلغاندا ئەگەر دېتىشىن، سوكنو بولمىسا بولمايتتى. ۋىلايەتلىك تۈرلۈك ماللار شىركىتىدە ئاپتوموبىل ھەيدەشنى ئۆگىنىۋاتقان چېن جيەنخۇڭ بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ئىچى تىت ـ تىت بولدى. ئۇ ھەر خىل يوللارنى مېڭىپ، ئاخىرى سىڭلىسىنىڭ تويىغا كېرەكلىك قىس ماللارنى تېپىپ بەردى. سىڭلىسى خۇشال ـ خۇرام ھالدا تويىنى قىلىۋالدى. كېيىن سىڭلىسىنىڭ ئۆيىدە ئوتتۇن ـ كۆمۈر تۈگەپ قالغاندا، چېن جيەنخۇڭ ياردەملەشتى.

ئىككىنچى سىڭلىسى چىمەنگۈلنىڭ تويى ئىشى بىر مەزگىللىك «رومانتىك» تارىخقا ئىگە. ئۇ شاڭخەي چەت ئەل تىلى شۆيۈەنىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار باشقارمىسىغا تەقسىم قىلىندى. ئۇنىڭ سۆيگىنى شوپۇر بولۇپ، دادىسى قەشقەر شەھىرىدىكى داڭلىق ئىش كۆتۈرە ئالغۇچى ئىدى. چىمەنگۈلنىڭ ئانىسى ئايشەم

بۇنى بىلگەندىن كېيىن، قىزىنىڭ بۇ تويى ئىشىغا دەرھال قوشۇلۇپ كېتەلەيدى، ئەپسۇسكى، بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ مۇھەببىتى ناھايىتى چوڭقۇر بولۇپ، ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشتا كەسكىن زىددىيەت پەيدا بولدى. 1979 - يىل 10 - ئايدا، ئىككىنچى سىڭلىسى ئۈرۈمچىدىن قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ توي قىلماقچى بولدى، ئۇ ئانىسىنىڭ قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلىپ، چېن جيەنخۇڭنى ئىزدىدى. چېن جيەنخۇڭ ئانىسىنى ئالايىتەن ئۆزىنىڭ ئۆيىگە چاقىرىپ، قايتا - قايتا خىزمەت ئىشلىدى. ئايشەمخان ئۆز قارىشىدىن سەل بوشاشقاندەك قىلسىمۇ، يەنىلا :

— ئۆزىنىڭ پۇلى بولسا توي قىلسۇن، ئىش قىلىپ ئۆيدىن پۇل بەرمەيمىز - دەپ تۇرۇۋالدى.

سىڭلىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قوشۇمىسىنى يەنە تۈردى. پۇل بولمىسا تويىنى قانداق قىلغىلى بولسۇن؟ شۇنىڭ بىلەن چېن جيەنخۇڭ تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ، سىڭلىسىنىڭ تويىغا كېتەرلىك پۇلنى ھەل قىلدى.

ئاكا سىڭىللىرىغا كۆيۈندى، سىڭىللار ئاكىسىنى ھۆرمەتلەپ كەلدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چېن جيەنخۇڭ جىگەر كېسىلى بىلەن بالنىتسىدا ياتتى. مۇشۇ مەزگىلدە، ئۈرۈمچىدىكى ئىككىنچى سىڭلىسى كېلەلمىگەندىن باشقا، بەش سىڭلىسىنىڭ ھەممىسى ئۇنى يوقلاپ تۇردى. بىرسى تاماق ئېتىپ كەلسە، بىرسى يەل-يېمىشلەرنى ئېلىپ كەلدى. بىر ياتاقتىكى كېسەللەر بۇنى كۆرۈپ: قېرىنداش مىللەت سىڭىللار بىر تۇغقان سىڭىللىرىدىنمۇ يېقىملىق ئىكەن، دېيىشتى.

بەختلىك ئائىلە

تىلىۋالدى شۈجىنىڭ ئائىلىسى — دوستلۇق ئائىلىسى، بەختلىك ئائىلە. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تىرىشىپ خىزمەت قىلىدۇ ۋە تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ. ئايالى، ئوغلى، كېلىنى، ئۈچ قىزى ۋە ئۈچ كۈيئوغلى خىزمەتتە؛ تۆتىنچى، بەشىنچى قىزى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكومدا، توققۇز ياشلىق ئالتىنچى قىزى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. 1980 - يىل 6 - ئايدا، تىلىۋالدى شۈجى بىلەن چېن جيەنخۇڭ بىرلا ۋاقىتتا خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلىنىپ، قەشقەر شەھىرىنىڭ خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى. تىلىۋالدى شۈجى پارتىيە 12 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ كاندىدات ۋەكىلى، چېن جيەنخۇڭ بولسا كۆپ قېتىم ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى بولۇپ سايلاندى. ئاتا - بالا ئىككىيلەن ھەم خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نەمۇنىچىسى ھەم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئۈلگىسى.

ھازىر چېن جيەنخۇڭنىڭ بىر ئوغۇل، بىر قىزى بار. توققۇز ياشلىق قىزىنىڭ ئىسمى لىلى، چوڭ دادىسى ئۇنىڭغا «مۇنەۋۋەر» دەپ ئۇيغۇرچە ئىسىم قويۇپ بەردى، يەتتە ياشلىق ئوغلىنىڭ ئىسمى ۋېدوي، تىلىۋالدى شۈجى ئۇنىڭغىمۇ خەنزۇچە ئاھاڭغا ئاساسەن ۋېلىجان دەپ ئۇيغۇرچە ئىسىم قويۇپ بەردى.

ھېيت - بايرام بولسىلا بۇ چوڭ ئائىلىدىكى يىگىرمە نەچچە كىشى خۇشال - خۇرام بىر يەرگە جەم بولىدۇ. ئۇلار ئۈزۈم بارىڭى ئاستىدىكى سۇپىغا سېلىنغان شىرداق ئۈستىدە ئولتۇرۇشۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مېزىلىك تاماقلىرىنى يەۋاتقاندا، تاماقتىن كېيىن ھويلىدا ئولتۇرۇپ خۇشال - خۇرام ھالدا ناخشا ئۇسسۇلغا چۈشكەندە، ھەر قانداق ئادەم ئۇلارنىڭ ئىككى مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئائىلە ئىكەنلىكىنى تۇيمايلا قالىدۇ.

بۇ ئائىلە — ۋەتەندىن ئىبارەت چوڭ ئائىلە ئىچىدىكى بىر كىچىك ئائىلە. ئەگەر ھەممە ئائىلە مۇشۇ ئائىلىدەك بولسا ئۇ ھالدا، بۇ چوڭ ئائىلە مۇقەررەر ئىتتىپاق ئائىلىسى، بەختلىك ئائىلە، گۈللەنگەن ئائىلە، قۇدرەت تاپقان ئائىلە بولىدۇ، خالاس.

(شىن جيەنخۇا تەرجىمىسى)

نۇر روزى

دۆت

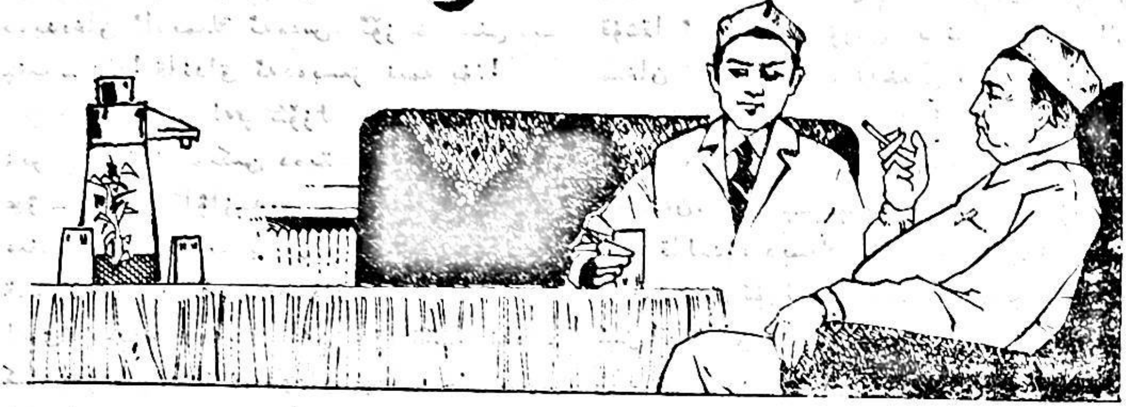

(ھېكايە)

— كەلسىلە - كەلسىلە، مۇشۇ يېسا پاغا، قېنى مەرھەمەت. چايغا باقسىلا، ۋاي - ۋۇي، يوللىرىغا قارىغىلى نىزامان. ھەر نېمە بولسا كەلدىلە، لەۋزىمىزنى يەردە قويمىدىلا. بىز سىلىنىڭ ھەممە ئىشلىرىدىن خەۋەردار.

ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن ئىكەنلا، كېيىن نەچچە كارخانىغا جان كىرگۈزۈپلا. باشقارما باشلىقى بولۇشقا ئۇنىماپلا، يەنە كارخانىدا ئىشلەشنى تەلەپ قىلىپلا، سىلىدەك كارخانىچىنى ئىزدەپ - سوراپ ئاران تاپتۇق. ئەمدى بىزنىڭ بۇ ئۆلەمجان كارخانىمىزغىمۇ جان كىرگۈزۈۋېتىدىغان بولدىلا. يۈرەكلىك،خاتىرجەم ئىشلىسىلە. ھازىر ئىسلاھات دەۋرى، مەنمۇ ئىسلاھاتنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغىنى، لېكىن... لېكىن ئاغىنە. ھەر قانداق ئىشتا ئېھتىياتچانلىق بەك مۇھىم. ئېھتىيات قىلايلى، بېشىمىزغا سېكە قويۇۋالمايلى، ھەرگىز دۆتلۈك قىلمايلى، ئىسلاھات ئېلىپ بارىمىز، دەپ كارخانىمىزغا بىر نەچچە باشلىق ئالماشتۇردۇق. ئۆزىمىزدە بولمىسا سىرتتىن يۆتكەپ كەلدۇق. لېكىن ئۇلار كارغا كەلمىدى، دېتىمىزغىمۇ ياقمىدى. قىچىشمىغان يەرنى قاشلاپ دۆتلۈك قىلدى. ئالدى ئۈچ ئاي، كەينى بىر ھەپتىدىلا ئوسەيگە چىقتى. ئاپلا، ماۋۇ تېلېفوننى! تولا جىرىڭلاپ گەپنىڭ بىلىگە تەپتىغۇ! ۋەي - ۋەي! ھە - ھە، شۇنداق. مەن شۇ، ۋۇي - ۋۇي، تىنچلىق تۇردىلا؟ باللار ئوبدان تۇرغاندۇ؟ ئەجەپمۇ سېغىنىپ كەتتىم سىلىنى، بەك كۆرگىم كېلىپ زادى. قاچان قايتىپ كەلدىلە؟ ھە؟ نېمە - نېمە؟ ھېچيەرگە بارمىدىم؟ دوختۇرخانىدا؟ ساقسىز بولۇپ قالدىلا؟ ئاپلا بۇ دۆتلۈكنى، ئۇقماي قاپتۇق ئەمەسمۇ؟ ۋۇي، مېنى تونىدىڭىزمۇ دېدىلىمۇ؟ تونۇمامدىغان ئۆزلىرىنى. «سىز» دېگەنلىرىڭگە قاراپ ئا تىڭجاڭ ئىكەنلىكلىرىنى بىلدىم. ۋۇي تىڭجاڭ، ياخشى تۇردىلىمۇ؟ ھاھا! - ھاھ ۋۇي-ۋۇي، نېمە - نېمە؟ مەن تىڭجاڭ ئەمەس دەملا! ياق - ياق. ھە، ھە، بىلدىم- بىلدىم، ۋالىي،

ۋۇي‌ۋالىي...ھە؟ نېمە-نېمە؟ ۋالىي ئەمەس؟ دوخ-
تۇرخانىدا بىللە ياتقان تۇرسۇن؟ ۋۇي قانداق
دۆت نېمىسەن؟! ئۇقۇپ قوي! مەن سېنىڭ «سىز
دەيدىغان ئادىمىڭ ئەمەس. ئۆز خىلىڭنى تېپ-
پىپ سىزلە! قانداق ئەدەبسىز نېمە بۇ؟!

ھىم! «سىز» لەپ سۆزلىسە، مەن تېخى ئاب-
زىر ياكى ۋالىيىمىكىن دەپتىمەن. تېلېفۇننىڭ
غاژ-غۇژىدا ئاۋازىدىن تونۇيالماپتىمەن.
مېنى پەقەت نازىر بىلەن ۋالىيلا «سىز» لەي-
تتى. ئاندىن باشقىلىرى ۋاي «سىلە»، «ئۆز-
لىرى» دەپ ھۇرمەت بىلەن ئاتايتتى. نەدى-
كى بىر قوڭالتاق شوپۇر تېخى مېنى سىز-
لەۋاتىدۇ. ھىم! دوختۇرخانىدا
بىللە يېتىپ تونۇشۇپ قالغان. كېسىلىڭىز يە-
نە خاپا سالدىمۇ؟ ئەنسىرەپ قالدىم دەيدۇ.
ئۆز ھالىغا باقماي تېخى، مېنى سىزلەپ كەت-
كەنلىكىنى! ۋۇي دۆت! ئادەمنىڭ ئىززەت-
ئابرويىنى قىلىشنى بىلمەيدىغان دۆت! ئاچ-
چىقىمدا تېلېفوننى قاتتىقراق قويۇپ سال-
دىم، كېرەك يوق. بۇزۇلسا، يېڭىسىغا ئال-
ماشتۇرۇۋالىمىز. ھە بولدى-بولدى، ئۆزگې-
پىمىزگە كېلەيلى. شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى
زاۋۇت باشلىقىنىڭ بىرسى كېلىپلا بىزگە دې-
مەي ئۆز ئالدىغا «ئەمگەك كۈچلىرىنى تەڭ-
شەيمەن» دەپ ئۇ سېختىن بۇ سېخقا ئادەملەر-
نى يۆتكەپ ئىشنى قالايمىقانلاشتۇردى. بۇن-
داق دۆتلۈككە يول قويغىلى بولامتى؟ ئەل-
ۋەتتە بولمايدۇ-دە. «ئەمگەك كۈچلىرىنى
تەڭشەش ئىدارىسىنىڭ ئىشى» دەپ تور-
مۇزلاپ قويدۇق. يەنە بىرسى كەلدى. ئۇنىڭ
ئەخمىقلىقىنى دېمەمدىغان! بىزگە تەستىقلات-
مايلا ئۇن نەچچە سۇپۇرگە ئاپتۇ. بۇنىمۇ «مال-
بىيگە ئىدارە ئىگە» دەپ تىزگىنىنى تارتىپ
قويۇۋىدۇق، تېرىككتى. «مانا ئەمىسە» دەپ ئۇ-
نىڭ ئورنىغا يەنە بىرنى دەسسەتتۇق. ئۇمۇ
تازا بىر سارالڭ نېمىكەن، تۇلۇمدىن توقماق
چىققاندەكلا تەربىيىلەيمەن، دەپ بىرسىنى بىر
يەرگە، يەنە بىرسىنى يەنە بىر يەرگە ئو-
قۇشقا ئەۋەتكىلى تۇردى. يەنە تېخى قالاش-
مىغان ئىشنى قىلىپ، تەخمىنى ئايىسىنىڭ ئال-
دىغا ئۆتۈۋالغاندەك بىزنىڭ خەۋىرىمىز يوق
ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەرنى قوبۇل
قىلىمەن، دەپ چېپىپ يۈرۈپتۇ. يۈك بو-
لۇپ قالىدۇ، دېسەك ئۇنىمىدى. يەنە تېخى
سەپرايىمنى ئۆرلىتىپ مۇكاپات-جازانى ئې-
نىق قىلىمەن، دەپ ئالاھىدە ئىگىسى بار، نە-
شانلىق تەربىيىلىنىۋاتقانلارنى بىكارلاپ قو-
يۇپتۇ. بۇنداق ئۆز بېشىمچىلىق قىلىشقا سۇ-
كۇت قىلىپ تۇرغىلى بولامدۇ؟ تازا كېلىش-
تۈرۈپ ئەدىپىنى بەرگەنتۇق، ئۇمۇ غىپپىدە
كەشىنى توغرىلىدى. مانا-مانا، ماۋۇ قاما-
لاشمىغان ئىشنى قارىمامسىز. ئىككىمىز ئو-
چۇق-ئاشكارا سۆزلىشىپ ئولتۇرساق، ئا-
دەمنىڭ كۆڭلىنى مالال قىلىپ، خۇدۇكسىراپ
ئىشىك چەككىنىنى! بىز ياكى مەخپى ئىش
قىلماساق. توۋا-توۋا! مونىكى بارنىڭ خۇ-
دىكى بار دېگەن شۇدە، بۇ دۆتلۈكنى! ھە
كىرىڭ! ۋۇي، كىرسىلە-كىرسىلە، ئىككىلىرى
تونۇشۇپ قېلىشسىلا. بوياق مەن سىلىگە دې-
گەن كىشى شۇ بولىدۇ. بۇ زاۋۇتقا باشلىق
بولۇپ كەلدى. ھە بۇياق بولسا، مالىيە بۆ-
لۈم باشلىقى، سەل تەخىر قىلسىلا. ھۆججەت-
لەرنى ماۋۇ كېپىمىز تۈگىگەندە تەستىقلاپ
بېرەي. خوش ھېلى نېمە دېيىشىۋاتاتتۇق؟ توغ-
را، كارخانىنى باشقۇرۇشتا، ئىلگىرى كۆرۈل-
گەن تەجرىبە-ساۋاقلار توغرىلىق كۆڭۈللىرى-
رىدە سان پەيدا بولدى. كۆڭلىمىزدە سان بول-
مىسا دۆتلۈك قىلغان بولىمىز. ئۇتتۇرۇپ قو-
يىمىز. خوش ئەمدىكى گەپ، ئىشلەپچىقىرىش-
نى يىلمۇ-يىل قانداق ئۆستۈرۈش مەسىلىسى،

كارخانىنى باشقۇرغۇچى ئىشلەپچىقىرىشنى 10، 50، 60 پىرسەنتلەپ، يەرلىك پەللەمپەي شەكىلدە ـ بالداقمۇ بالداق ئۆستۈرۈشنى بىلىش كېرەك. ھە، مەسىلەن ئالايلى، كارخانىنىڭ بۇ يىلقى ساپ پايدىسى يۈز كويچەن بولدى دېسەك، كېلەر يىلى كەم دېگەندىمۇ 10% ئۆسكەن بولۇشى شەرت. ھە، بۇ دېگىنىمىز؟... خوش، يۈزنىڭ ئون پىرسەنتى...ھە... ئون بىر ئۆپچۆرىسىدە بولىدىغۇ، دەيمەن؟ شۇنداقمۇ مالىيە بۆلۈم باشلىقى؟ بەللى-بەللى، «خوش-خوش» دېگىنىڭىزگە قارىغاندا، توغرا دەپتىمەن. شۇنداق، يۈزنىڭ ئون پىرسەنتى ئون بىر ئەتراپىدا بولىدۇ. مۇشۇنداق پىرسەنت بەلگىلەپ ئىشلىسەك ئوبدان بولىدۇ. نىشانلىق ئىشلىگەن بولىمىز. نىشانىمىز بولمىسا توغرا بولمايدۇ، دۆتلۈك بولىدۇ.

خوش، يەنە بىر گەپ، بۇنىڭغا سىز بەك دىققەت قىلىڭ. سىز دېگەن كارخانىدا بىرىنچى قول. بىرىنچى قول دېگەن، بىرىنچى قولدەك بولۇشى كېرەك. بىرىنچى قول دېگەن باش بارماق. مۇئاۋىنلىرىڭىز چىمچىلاق، باش بارماق بىلەن چىمچىلاقنى قانداقمۇ تەڭلەشتۈرگىلى بولسۇن؟ دوكلاتلارغا مۇئاۋىنلىرىم تولۇق قوشۇلغىنىنى بىلەنمۇ مېنىڭ كارىم يوق، توغرىلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ يېرىمىنى قىرقىۋېتىمەن. بولمىسا، مەن قانداقمۇ بىرىنچى قول بولغان بولىمەن؟! دېمەكچى بولغىنىم، ئۆزىمىزنىڭ بىرىنچى قول باشلىق ئىكەنلىكىمىزنى باشقىلارغا قەتئىي تونۇتۇپ قويۇشنى، قىلچە يول قويماسلىقنى بىلىش كېرەك، دېمەكچىمەن. شۇنداق، ئورنىڭىزنى قەتئىي قوغداڭ. مەندىن ئۆگىنىڭ، سىز تېخى كۆرمىدىڭىز، ئىلگىرى بىزنىڭ بىر باشلىقىمىز بار ئىدى. ئۇ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن، مەن بىرىنچى قول باشلىق بولدۇم. ئىككىمىز ناھايىتى ئەپ. لېكىن ئىككىمىز بىر يەرگە بىللە بېرىشقا توغرا كەلسە، قېرىپ قالدى، كېسەلمەن، سىز دېگەن بىلەن زادىلا كارىم يوق. شۇپۇرنىڭ يېنىدىكى ئورۇن بىرىنچى قولنىڭ ئورنى بولغانلىقىدىن ئۆزەملا ئولتۇرىمەن. ئۇنىڭ چايقىلىشى بىلەن، سىلكىنىشى بىلەن، سىقىلىشى بىلەن چاتىقىم نېمە؟ ئۇ نېمە بولسا بولسۇن ھەرگىز بەرمەيمەن. مەن بىرىنچى قول بولغانىكەنمەن، ئۇ ئورۇن ئەلۋەتتە ماڭىلا مەنسۇپ دېگەن سۆز. ئورنىمىزنى مانا مۇشۇنداق قوغدىمىساق بولمايدۇ. بولمىسا، چوڭ دۆتلۈك بولىدۇ. ۋۇي، نىم بولدى؟ كېپىمىز تۆكمەستىنلا ئورنىڭىزدىن تۇرۇۋالدىڭىزغۇ! نېمىگە شۇنچە ھەيران قالدىڭىز؟ ئاغزىڭىز كامادەك ئېچىلىپلا قالدىغۇ؟ مۇشۇنداق مۇھىم ئورۇنغا سىزدەك دۆتلەرنى بىرىنچى قول قىلىپ قويغانلىقىغا ھەيران قېلىۋاتىمەن، دېدىڭىزمۇ؟! ئاغزىڭىزنى چايقىۋېتىپ گەپ قىلىڭ! كىمنى دۆت دەۋاتىسىز؟! ھاي-ھاي! توختاڭ! چىقىپ كەتمەڭ! كېپىمىز تېخى تۈگىمىدى. ئۇنداق دۆتلۈك قىلماڭ! نەگە بارىسىز؟! دۆتلەردىن يىراق يەرگە دەمسىز؟! كۆزۈمدىن يوقال! جاھاندىن يوقال!! ۋۇي يارىماس دۆت!!!

ئابلىمىت سابىر

ئائىلە كېڭىشى

(ھېكايە)

ئايشەم بىلەن قەييۇم ئۆزلىرى تاللاپ، ئۆزلىرى سۆيۈشكەن ئاشىق-مەشۇقلاردىن ئىدى. ئۇلار دەل باھار كۈنلىرىنىڭ بىرىدە توي قىلغان، پۈتۈن دوستلىرى نەغمە-ناۋا ياڭرىتىپ، پەتە قىلىپ، ئۇلارنىڭ بەختلىكلەردىن بولۇشىنى تىلىگەنىدى. بىراق توي ئاخشىمى ئۇتلۇق ھارارەت ئىچىدە باشلانغان بەختلىك تۇرمۇش ئۇزاققا بارمايلا سوغۇق تەككەن گۈلدەك بىردىن بۇزۇلۇشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن قەييۇمنىڭ تەرسالىقى سەۋەب بولدى.

ئايشەمنىڭ ئائىلىسى يېزىدا بولۇپ، تۇل ئانىسى ۋە مەكتەپتە ئوقۇيدىغان يالغۇز ئىنىسى بار ئىدى. شۇڭا ئېيىغا مۇئاشىدىن ئوتتۇز سوم ئاجرىتىپ ئەۋەتىشكە توغرا كېلەتتى. بۇ ئىش ئاشقا چىۋىن چۈشكەندەك قەييۇمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدى. ئۇ دەسلەپ پۇشۇلداپ تىنىپ، دومسىيىپ يۈردى. كېيىن قولىدىن كەتكەن زىيانىنىڭ بەدىلىگە ئۆينىڭ خىراجىتىنى ئازايتىپ سەي بىلەن گۆشنى نورمىغا چۈشۈردى. توۋا، توۋا... ئىش بۇيەرگە كەلگەندە ئايشەمنىڭمۇ تاقىتى توشتى-دە، تومۇرلىرى پىچاق بىسىدەك چىقتى. دەلمۇ دەل تۇرۇپ ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش يولىنى تۇتتى. ئىككى كىشىلىك ئاشخانا ئۈچۈن ئېيىغا قىرىق يۈەن سەرمايە سېلىشتىن باشقا، ئاشقان مۇئاشىنىڭ ھەممىسىنى چۆنتىكىدە ساقلايدىغان بولدى. ئۇلار نەچچە رەت تەنپەن شىرەسىگە ئولتۇرۇپمۇ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلالمىدى. مانا، ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتتى، ئۇلار مېھمانخانىمۇ ئايرىم ھېساب ئېچىپ ئۆز ئالدىغا چاقىرىشاتتى. كېيىم-كېچەك سېتىۋېلىشتىمۇ مەسلىھەتلىشىپ ئولتۇرمايتتى. ئۇلار ھەقىقەتەن بىر تېكىگە باش قويۇپ، ئىككى ئىشىكتىن چىقىدىغان ئايرىم-ئايرىم ئىككى ئادەم ئىدى.

مانا، بۈگۈن مۇقەددەس ئون ئىككىنچى چىسلا — مۇئاش ئالغان كۈن. ئۇلار يەنە تەنپەن شىرەسىگە ئولتۇرۇشتى.

— مەھەللىدىكىلەر يېقىندىن بۇيان تېلېۋىزور ئېلىشىپ بوپتۇ. ئۈنئالغۇنىمۇ بىر قېتىمدىن يېڭىلاپ بولۇشۇپتۇ، — دېدى قەييۇم پۇشۇلداپ تىنىپ.

— نېمە دەۋاتىسىز؟ — دېدى ئايشەممۇ ئالدىغا سەكرەپ چۈشۈپ، — سافا، ساجى، يېڭى نۇسخىدىكى ئەينەكلىك يېڭى ئىشكاپىنى ئاللىقاچان تەييارلاپ بولۇشتى. پولغا سالىدىغان گىلەمنىمۇ سېتىۋېلىپ بولۇشتى.

— شۇنداق، — قەييۇم ئايالىغا تەن بەرگەندەك بېشىنى سالدى، — ئىككىمىز باشقىلارنىڭ ئۇخلىغىنىنى كۆرۈپ ئەسنەپ ئولتۇرغاندەك ئىش قىلىۋاتىمىز. بىرلەشسەك بولامدىكىن.

— توغرا، زادى بىرلەشمىسەك بولمايدۇ.

ئىشتىن بۇرۇن ئۇچۇپ يۈرگەن كەپتەرنى ھەركىم ئۆز قەپىزىگە قوندۇرۇۋېلىش ئۈچۈن مۇنداق چىرايلىق گەپلەرنى قىلىش ناھايىتى ئاسان. مۇھىمى تالاش-تارتىش بولۇۋاتقان مەنپىي رايونغا مەردانىلىق بىلەن بۆسۈپ كىرەلىسە ھېساب.

— ئۇلداقتا، قالداق بىرلىشىمىز؟ — سو-
رىدى قەييۇم.

— شەرتىم بار. ئالدى بىلەن ئائىلەمگە ئەۋەتىدىغان پۇلغا دەخلى قىلماڭ.

— نىمە؟ تېخىچە شۇ گەپمۇ؟

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ كەتتى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشتى. قەييۇم بوينىنى سوزۇپ ئالدىغا مىڭىۋىدى، ئايشەمۇ كۆزىنى چەكچەيتىپ كاپكىرنى قولىغا ئالدى. ئۇلار گويا ئىككى بايراق ئاستىدا زېمىن تالىشىشى قىلىۋاتقان ئىككى دۆلەت ئادىمىگە ئوخشايتتى.

— بىلىپ قوي! — دېدى قەييۇم ئاخىرى ئايالىغا گەپ يېگۈزەلمىگەندىن كېيىن، — ئىش مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، ئىدارىنىڭ ئاشخانىسىدىن تاماق يەيمەن، ئۆينىڭ توك، سۇ ھەققىنىمۇ تۆلىمەيمەن.

ئايشەمۇ بوش كەلمىدى:

— سەنمۇ بىلىپ قوي، مەنمۇ ئىدارىڭدىن يالغۇز كىشىلىك ياتاق ھەل قىلىپ قويدۇم.

تەنپەن ئەنە شۇنداق سوغۇق ئۇرۇش ھالىتىدە ئاياغلاشتى. باشتا بۆكنى ئېلىۋېتىپ ياخشى ئويلانماي توي قىلىۋەتكەنىنىڭ كاساپىتى، شۇ چاغدىلا مومايىنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ ياخشى توختام قىلىش كېرەك ئىدى. قاتلىما نان بىلەن كۆكسامسىنى توشۇپ ئالدىراپ كەتكەن ئاقباش ئەۋلىيا ئوغۇلنى قولغا كىرگۈزگەندىن كېيىنلا يەلكىنى بېسىپ ئېغىر يۈك بولماقتا. قەييۇم بۇ ئارزۇلۇق ئانىسىنىڭ ئالۋىڭىدىن قاچان قۇتۇلار؟!

قەييۇم ئۆيدىن چىقتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىگىلىۋالغان غەزەب ۋە ھەسرەت ئوتلاۋىسىدەك بارغانسېرى كۈچەيمەكتە ئىدى. ئۇ يولنى كېسىپ ئۆتۈپ كىچىككىنە قاۋاقخانىغا كىردى - دە، پوكەي ئالدىدا تۇرۇپلا كەينى-كەينىدىن كۆتۈرۈشكە باشلىدى. بوغۇپ تۇرغان ئاچچىق ھاراق كانىيىدىن ئۆتۈپ، تومدوقۇلىدەك تومۇرلىرىغا ئېقىپ پۈتۈن بەدىنىنى لەرزىگە سالدى.

ئۇ ئۆيگە كەلگەندە، تۈن جىمجىتلىقى باشلانغان بولۇپ، ئايشەم يېنىپ تۇرغان چىراغقا تىكىلگىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى. قەييۇم ئايشەمگە تاشلاندى - دە، بويىنىنى قايرىپ چوكۇلدىتىپ سۆيۈشكە باشلىدى. ئۇ كىرپە تېرىسىدەك يىرىك ساقىلىنى ئايشەمنىڭ يۈزى، ئاغزى ۋە پېشانىسىگە تەشنالىق بىلەن سۈركەيتتى، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە سۆيۈۋېرەتتى، گويا ئايرىلىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن يىل بولغان ئادەم ئايالى بىلەن قايتا ئۇچراشقاندەك زادىلا قانمايتتى.

— سۆيمەڭ، — دېدى ئايشەم ئەلەم بىلەن ئۆزنى تارتىپ، — ئەزەلدىن ئالا كۆڭۈل ئىكەنلىكىڭىزنى بىلمەيمەن. نەزەرىڭىزدە مەن ئويۇنىمۇ، تاشلىۋەتسىمۇ بولىدىغان ئويۇنچۇق. خورلىماڭ!

— كەچۈرگىن جېنىم، — دېدى قەييۇم قۇرۇتتەك تولغىنىپ ئايىلىغا يېپىشىپ، — باچكىدەك چېغىمدا ئاق سۈت بېرىپ چوڭ قىلغان، تىل ۋە نۇر بەرگەن مېھرىبان كىشىنى تاشلىۋېتىشكە بولامدىكىن، بۇ ئۇچىغا چىققان نۇمۇسسىزلىق! ئايشەم، ھەقىقەتەن تاش يۈرەكلىك قىلىۋېتىمەن، پۇل ئەۋەتكىن، كۆپرەك ئەۋەتكىن.

— ئىشەنمەيمەن، — دېدى ئايشەم يېنىغا ئۆرۈلۈپ، — ئەتە ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىسىز، خۇدادى قىلىشكۇنىنىڭ ئاپتىپىدەك يەنە قېيىنداش، دەشكۇشلىشىڭىز باشلىنىدۇ.

— مېنى مەس كۆرۈۋاتامسەن؟ مانا قارا، ھازىر سائەت دەل ئونبىردىن ئوتتۇز مىنۇت ئۆتتى. بىلەمسەن، مەن بالدۇرراق قايتىش ئۈچۈن قۇرۇلۇش مەيدانىنىڭ سىمتوساقلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ ئۇدۇللا كەلدىم. ئەنە ئار-

زۇلۇق ئەتىرە گۈلۈم يېڭىدىن ئىككى غۇنچە باغلاپتۇ. قانداق ساقىمىكە نەمەن؟

ئۇ مەردانىلىق بىلەن يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ ، بىر بولاق پۇلنى ئالدى-دە، سۇپىدىكى گىلەم ئۈستىگە تاشلىدى. بۇ ئۇنىڭ يېڭى ئالغان مائاشى بولۇپ، تېخى ئۈچ سوملا خەجلەنگەنىدى.

— ئال جېنىم، كېلەر ئايدىن باشلاپ مائاشىمنى لىتاب بىلەنلا تاپشۇرىمەن، سەن مېنىڭ سۆيۈملۈك ئايال خوجايىنىم.

ئايال ئېرىنىڭ تەلمۈرۈپ تۇرغان قوڭۇر كۆزلىرىگە قارىدى، شۇئاندا قەييۇم مەيدىسىنى يېشىۋەتكەن، ھارارەت تەپتىدىن قىزىپ كەتكەن چىرايى غۇبارسىز سەممىيەتكە تولغانىدى.

— قەييۇم راستلا بۇ پۇلنى مېنىڭ ئىشلىتىشىمگە بېرىۋەتتىڭىزمۇ؟

— ھازىر بېشىغا ئاق كىرگەن ئاياللارمۇ ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ بىلەن مودا كىيىملەرنى كىيىدىغان بولۇۋالدى. سېنىڭ پەقەت ئۈچ يۈرۈشلا كىيىمىڭ بار. بۇ پۇلغا قىممەت باھا رەختتىن يازلىق كىيىم تىكتۈرگىن، كېلەر ئايدا ئۆز قولۇم بىلەن بىر بويۇنلۇق مەرۋايىت ئېلىپ بېرەي. كەل جېنىم، يېقىنىراق ياتقىن.

ئايشەم كۆز يېشىنى سۈرتۈپ كۈلۈمسىرىدى، قەييۇمدىكى بۇ يېڭى باشلىنىش ئايشەمنىڭ شادلىقىنى قوزغاپ، ئۈمىد چىراغلىرىنى يالتىراتقان، ئۇ بويۇن تومۇرلىرى بۆرتۈپ چىققان ساقاللىق ئېرىگە چوڭقۇر مۇھەببەت پەيدا بولغانىدى. شۇڭا پۇلنى قولىغا ئېلىپ، گىلەم تېگىگە تىقىپ قويدى.

— كەچلىك تاماق يېمىدىڭىز؟ چاي دەملەپ بېرەيمۇ؟

— ياق جېنىم، قولۇمنى تۇتۇپ قوي.

ئۇلار يېتىشتى، ئاسماندا يۇلتۇزلارنىڭ چىمىرلىشى دېرىزىدىن ئېنىق كۆرۈنەتتى. ئۇلار يانمۇ-يان يېتىشقانىدى.

— ھەي قەييۇم، — دېدى ئايشەم ئېرىنىڭ يېقىنىغا بوشقىنا دوقۇپ، — بىزنىڭ مۇھەببەت باغلاپ تۇنجى ئۇچراشقان كۈنىمىز ئېسىڭىزدىمۇ؟

— ئېسىمدە، ئۇ چاغدا ئىككىمىز يېرىم كۈن باغ سەيلىسى قىلىپ قورسىقىمىزنىڭ ئېچىپ كەتكىنىنىمۇ بىلمىگەن ئىكەنمىز. سەن ماڭا بىر دانە يىپەك ياغلىق تۇتقان ئىدىڭ.

— سەنمۇ ماڭا بىر شىشە ئالى سورتلۇق ئەتىرە سوۋغا قىلغان.

—ھېلىقى يامغۇرلۇق ئاخشامدا ئويۇنغا بارغىنىمىز ئېسىڭىزدىمۇ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ تۇراتتى. يامغۇردا كىيىملىرىمىز ئۈستىمىزگە چاپلىشىپلا قالغانىدى.

— قېلىن، — دېدى ئايشەم ئېرىنىڭ كېپىنى بولۇپ، — سەن مېنى يۆلەپ ماڭغىنىمەن دەپ…

— ھەي، ئۇ چاغدا تارتىنچاقلىق قىلغان ئىكەنمەن، قېنىپ - قېنىپ سۆيۈۋالمىغىنىمغا بىر ئاي پۇشايمان قىلغانىدىم…

ئۇ ئەتىسى ئىدارىغا بارغاندا، كۈللۈك ئارىسىدىكى چوڭ مەيدان قىزغىن سودا بازىرىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى. چۈنكى، سودا ئىدارىسىنىڭ سېمىز پىركازچىكى ھارۋا سۆرەپ ئەرەنچە خروم ئاياغ سېتىش ئۈچۈن كەلگەنىدى. ئاياغ ئىلاندا ئېيتىلغاندەك رەڭگى پارقىراق، تىكىلىشى چىرايلىق، باھاسىمۇ مۇۋاپىق ئىدى.

قەييۇم ئۇزۇندىن بويان مۇشۇ نۇسخىدىكى ئاياغدىن بىرنى سېتىۋېلىپ، قۇربان ھېيت كۈنى كۆلرەڭ شىم - كاستيۇمىغا ماس قىلىپ كىيىۋېلىشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتى. لېكىن ھېچيەردىن تاپالمىغان. ئۇچۇر يەتكۈزۈپ دوستلىرىغا ئېيتىپمۇ ئالدۇرالمىغانىدى. شۇڭا ئۇ ھېچنېمىگە قارىماي توپنى يېرىپ قىستىلىپ ئالدىغا ئۆتتى. بىر جۈپ ئاياغنى

تاللىۋېلىپ، پۇل تۆلەش ئۈچۈن ئىچ يانچۇقىغا قول سالدى - دە، چۆچۈپ تۇرۇپ قالدى. يانچۇق قۇپ - قۇرۇق ئىدى.

— يولداش چاققانراق بولسىڭىز، ئارقىڭىزدا كۈتۈپ تۇرغان ئادەم بار.

ئۇ دەسلەپ ئاخشام قاۋاقخانا خوجايىنى ئوغۇرلۇقچە قول سېلىپ بىلىندۇرمەي پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئېلىۋاپتۇ، دەپ ئويلىدى. كېيىن ئايشەمگە بىر دەۋەتكىنى ۋە دېگەن سۆزلىرى چۈشىدەك غۇۋا ئېسىگە كەلدى.

— كەچۈرۈڭ پۇل ئۆيدە قاپتۇ، ھازىرلا ئېلىپ كېلەي.

ئۇ ئارقىسىغا يېنىپ توپتىن چىقىپ، ئىتتىك دەرۋازا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— يولداش قەييۇم، تېزدىن ئىشخانىغا چىقىڭ، - دېدى ياش ئايال دېرىزىدىن ۋارقىراپ، - تارقىتىدىغان جىددىي ئالاقە بار. تامغىنى بېسىۋېتىڭ.

— جىددىي ئىش، كەچۈرۈڭ، ھازىرلا قايتىپ كېلىمەن.

— بولمىغاندا ئىشخانىڭىزنىڭ ئاچقۇچىنى قويۇپ كېتىڭ.

— ھازىر، مانا ھازىر.

ئۇ دەرۋازىدىن چىقىپلا ئۆيىگە قاراپ ئۇچقاندەك مېڭىپ كەتتى. ئانىسىغا كۆپرەك ئەۋەتىش ئۈچۈن پۇلنىڭ ھەممىسىنى بېرىدىمەنمۇ؟ بۇنداق ياۋاش ئادەم يوق.

ئون سوملۇقتىن ئون ئىككى، بەش سوملۇقتىن ئون، ئىككى سوملۇقتىن بىر، بىر سوملۇقتىن بىر، بىر مولۇقتىن يەتتە، جەمئىي بىر يۈز يەتمىش ئۈچ سوم يەتمىش تىيىن، بىرسى كەم بولسىمۇ، كېكىردىكىمنى بوغۇپ بۇرنىدىن قان ئالىمەن. ئۇ نېمىنىمۇ قىلالايتتى؟

ئۇ ھارۋىلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، ئادەم توپىلىرىغا ئۇرۇلۇپ ئاھايىتى ئىلدام باراتتى. گويا يەر ئېگىزى بىلالار كەينىگە سىلجىپ قەدىمى ئاستىلاپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

— يولداش، قارىغىمۇ ياكى گاسمۇسىز، ئالدىڭىزدا ماشىنا بار، ئاۋايلاپ مېڭىڭ.

ئۇ ئۇدۇلىدا ئۇزۇلمەي سىگنال بېرىپ ئۇچقاندەك كېلىۋاتقان ماشىنىنى كۆردى - دە، چۆچۈپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى ۋە ئۆيىگە تېزراق يېتىپ بېرىش ئۈچۈن خىلۋەت تار كوچا بىلەن سەي بازىرىغا قاراپ ماڭدى.

ئۇ ئۆيىگە كەلگەندە، ئايالى يوق ئىدى. ئايشەم بۈگۈن ئۆيىنى پاكىز تازىلاپ پەردىلەرنى تارتقان، توي قىلىشتىن بۇرۇن چۈشكەن رامكىلىق رەسىمنى قايتىدىن ئېسىپ ئۆي ئىچىنى توي كۈنىدىكىدەك ياسىۋەتكەنىدى. لېكىن بۇ ئىشلار قەييۇم بىلەن قېرىشقاندەك بىلىنەتتى. ئۇ پۇلنى تېزرەك قولىغا ئېلىش ئۈچۈن ئىشكاپ، چامادانلارنى ئاقتۇردى. تەكچىدىكى تەخسە ۋە قەدانلارنى پەسكە ئالدى. ئايالىنىڭ كىرىم بۇيۇملىرىنى سالىدىغان قول سومكىسىنىمۇ ئاختۇرۇپ كۆردى. كېيىن سائەت شىرەسىنىڭ ئىچ تارتمىسىنى ئاچتىدە، بىر بولاق پۇلنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئايشەم ئېرىنىڭ سوۋغىسىغا ئۆز مائاشىنى قوشۇپ شۇ يەرگە سېلىپ قويغانىدى. قەييۇم بۇ رەڭلىك قەغەزلەرنى شىرە ئۈستىگە يېيىپ بىر - بىرلەپ ساناپ چىقتى - دە، ئۆز مائاشىنىڭ ساق ئىكەنلىكىنى، ئايشەمنىڭمۇ ئانىسىغا ئەۋەتىدىغان پۇلنى ئايرىپ ئالمىغانلىقىنى بىلدى.

ئۇ دەسلەپ سودىدىن يېنىۋالغان ئادەمدەك ئۆز پۇلىنى ئايرىپ ئالدى، بىراق ئىشىك تەرەپكە ماڭغاندا تاپىنىدىن مىخ قاققاندەك قىمىر قىلالماي تۇرۇپ قالدى. ئايشەم نېمە ئۈچۈن ئىككى كىشىنىڭ مائاشىنى بىر جايدا

قويۇپ قويىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ھېلىقى ئوتتۇز سومنى ئايرىپ ئالمىدى؟ بۇنىڭدا قەييۇم بىلمەي قالغان قانداقتۇ پەشتاقتىن چۈشۈش ئالامىتى بولمىسۇن يەنە؟ ئەمدى ئۇنىڭ قاتمال ۋۇجۇدىدىكى غەزەپ ۋە ئۆچمەنلىك ئورنىنى ئىككىلىنىش، ئەنسىزلىك ئىگىلىۋالدى. قۇشقاچنى تۇتىمەن دەپ، كەپتەرنى ھۈركۈتۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ئارقىسىغا ياندى. ئاياغقا كېتەرلىك پۇلنى ئايرىپ ئالغاندىن كېيىن، قالغىنىنى ئاۋايلاپ ئۆز جايىغا قويۇپ قويدى.

ئۇ ئەمدىلا ئىشىكتىن چىقىپ كوچادىكى قىمۇشقا كەلگەنىدى، يىراقتىن ئايالىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۈگۈن ئۇنىڭ دەم ئېلىش كۈنى بولغاچقا، چىرايلىق ئەتلەس كۆينىكىنى كىيىۋالغان بولۇپ، قولىدا بىر جۈپ يېڭى ئاياغ تۇراتتى.

— قەييۇم، سىزگە يېڭى ئاياغ سېتىۋالدىم،— دېدى ئۇ ئېرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ،— قاراڭ ناھايىتى سۈپەتلىك، قانداق يارامدۇ؟

بۇ قەييۇم سېتىۋالماقچى بولغان ئاياغنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. ئىشنىڭ بۇ دەرىجىگە يېتىپ قالغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن قەييۇم ئاياغنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپلا قالدى. ئەنسىز يۈزلىرىگە قىزىللىق تاراپ، ئېگىز قاڭشىرىدا تەر تامچىسى پەيدا بولدى.

— يارايدىكەن،— دېدى ئۇ ئاياغنى كۆرگەن بولۇپ،— مەنمۇ شۇنداق ئاياغدىن بىرنى سېتىۋالماقچى ئىدىم.

— يەنە سىزگە پايپاقمۇ سېتىۋالدىم.

ئايشەم ناھايىتى سۆيۈملۈك ئىدى. ساددە كۆزلىرىنىڭ تېگىدىن ئېرىگە بولغان كۆيۈنۈش بۇلاق كۆزىدەك ئېتىلىپ تۇراتتى. ئۇ قول سومكىسىنىڭ سىرتمىسىنى شارتتىدە ئېچىپ، ئېسىل رەڭلىك يىپەك پايپاقنى چىقاردى.

— بۇ ئايىغىڭىزغا تازا باب كېلىدۇ. جۇرۇڭ، كىيىپ بېقىڭ.

ئۇلار ئۆيگە كىرىشتى، ئايشەم ئېرى ئېچىشىپ يېڭى ئايىغىنى كەيگىچە قاراپ تۇردى.

— ياراشتى، سودىمىز دەل جايىدا بوپتۇ،— دېدى ئۇ خۇشاللىنىپ ۋە سافاغا ئۆزىنى تاشلىدى - دە، سۆزىنى داۋام قىلدى،— قەييۇم، مەن سىزگە ئېيتسام، ئىنىم ئوقۇش تۈگىتىپ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ، ئاپامنىڭ پۇل ئەۋەتمەسلىك ھەققىدە خەت يازغىنى نەۋاخ، بىراق مەن سىزگە ئىشەنچ قىلالمىغانلىقىم ئۈچۈن ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ ئەتەي يالغان سۆزلەپ قويغانىدىم. مەن ئەمدى سىزگە ئىشەنچ باغلىدىم. ئاخشامقى سۆزلىرىڭىز مېنى ھەقىقەتەن قايىل قىلدى، يۈرىكىمنى چىرماپ تۇرغان قايغۇلارمۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، قاراڭ شىم - كاستيۇمىڭىز كونىراپ قاپتۇ، بۇ ئايدا ئىككىمىزنىڭ مائاشىنى قوشۇپ سىزگە يېڭى كىيىم سېتىۋالايلى.

قەييۇم قىزىرىپ كەتتى، ۋۇجۇدىنى پۇشايمان تۇيغۇلىرى چىرمىۋالدى. ئۇ كۆز ئالدىدا غىل - پال پەيدا بولۇپ تۇرغان ئاخشامقى مەنزىرىدىن ئەر - ئايال ئىككى دوستنىڭ باشلىغان ئۇزۇن سەپىرى ئۈچۈن ئوتتەك قىزغىن مۇھەببەت، ئىپتىخارانە كۆيۈنۈش روھىغا بەكمۇ موھتاج ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن ئايرىلسا بۇ ئۇزۇن سەپەرنى يىراققا داۋاملاشتۇرغىلى بولمايدىغانلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلماقتا ئىدى.

شۇڭا ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئايالىغا بىلىندۈرمەي ئايرىپ ئالغان پۇلنى ئۆز جايىغا قويۇپ قويدى - دە، ئىدارىسىغا قاراپ ماڭدى.

ئۇ ئىدارىغا كەلگەندە، پىركازچىنىڭ ئېخى قايتىپ كەتمىگەن. قەييۇمنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ يول تەرەپكە قاراپ تۇرغانىدى.

— يولداش كەچۈرۈڭ،— دېدى ئۇ خىجىل بولغانىدەك قىلىپ،— ئەمدى سىلەرنىڭ ئايىغىڭلارنى سېتىۋالمايدىغان بولدۇم. چۈنكى ئايالىم قوشۇلمىدى.

سەلەي قاسىم

كەچۈرمىنى، ئاپپاشا

(ھېكايە)

— ۋاي خېنىم بالام!... جېنىم بالام ئاپپاشا...

ئارا تام قوشنىمىز ھەمراخان ئاچامنىڭ ئەنسىز نالە - پەريادىنى ئاڭلاپ، ئىچىۋاتقان چېيىمنى قويۇپ چىقتىم، ئاپپاشا سۇپىدا دالىيىپ ياتىدۇ، قولىدا مىجىقلانغان خەت.

— ھاشىمجان بالام، قارىسىلا، بىر چىرايلىق چۈشلۈك قىلىپ كەلگەن ئاپپاشا ئەشۇ خەتنى ئوقۇۋېتىپ دارۋازىدا كەينىگە ئۈچۈپ كەتتى. ئوقۇپ باقسىلا بالام، يىلان - چايانلىڭ زەھىرىمىدۇ؟ بۆرە - قاۋاننىڭ قەھرىمىدۇ؟ ۋاي ئىسىت بالام!...

چۆچۈپ كەتتىم، ئاپپاشا بىرلا تولغىنىۋىدى، ئىككى چاۋغىيىدىن سىرغىپ قان ئېقىشقا باشلىدى. ھەمراخان ئاچامنىڭ ئاۋازى ئۆينى كۆتۈرۈۋەتتى. خولۇم - قوشنىلار گۈررىدە كىرىشتى، بولمىدى. يۈگرەپ چوڭ يولغا چىقىپ، بىر سايىۋەنلىك ھارۋىنى توختاتتىم. ئاپپاشانى قول - قول كۆتۈرۈپ ھارۋىغا ئېلىپ چىقتۇق. ھارۋىغا سېلىنغان قېلىن كۆرپىگە ئاۋايلاپ ئولتۇرغۇزۇپ، قوش ياستۇقنى سەل ئالدىغا سۈرۈپ يېرىم ئۆرە ياتقۇزدۇق. ھەمراخان ئاچام تەتىللا يوتقاننى تۇجۇپلەپ يېپىپ، ھارۋىغا چىقتى. ئاپپاشاغا يانمۇ - يان ئولتۇرۇپ تۆكۈلۈپ تۇرۇپ يىغلاپ، ئامراق قىزىنىڭ ئىككى چېكىسىنى ئۇۋۇلىدى. ھارۋا مېڭىشىغا:

— ھاشىمجان بالام، - دېدى ھەمراخان ئاچام ماڭا يېلىنىپ قاراپ، - سىلىمۇ چىقسىلا. دوختۇرخانىدا ئۇ ئىشىكتىن بۇ ئىشىككە بارىدىغان گەپ... خېنىم بالام، جېنىم بالام!... كۆزى ياماننىڭ كۆزى تەگدىمۇ، سۆزى ياماننىڭ سۆزى تەگدىمۇ؟...

ۋېلىسىپىتنى مىندىم - دە، ھارۋىنىڭ كەينىدىن چاپتىم. ئاپپاشانىڭ دادىسى مېنىڭ ئاتا - ئانام ھايات ۋاقتىدىن تارتىپ بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ قوشنىدارچىلىقى مانا مۇشۇنداق يېقىن، ئۇ ئۆيدە ھېيت بولسا، بۇ ئۆيدىمۇ... ئۇ ئۆيدە مۇسىبەت بولسا بۇ ئۆيدە ھازا...

تەلىيىمىزگە، دوختۇرخانىغا كىرىشىمىزگە بىر تونۇش دوختۇر ئۇچرىدى. ئەھۋالنى دېدىم. ئاپپاشانى كۆتە - كۆتە قىلىپ ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردۇق. ئېگىزرەك، تار، بىر بېشى پەس، بىر بېشى ئۇزۇن كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ ئۇزۇن تەكشۈردى.

— ھېچقىسى يوق، - دېدى دوختۇر قەددىنى رۇسلاپ، - تولىمۇ جىددىيلىشىپ، ھاردۇق يەتكەن چېغى... بىر نەرسىگە ئىچى ئېچىشىپ كالپۇكىنىڭ ئىچىنى چىشلىۋاپتۇ. ئەنسىرىمەڭلار... ھېلىلا ياخشى بولۇپ كېتىدۇ...

سېستىرالار ئاپپاشانى كېسەللەر كارىۋىتىغا ئېلىپ چىقتى. دوختۇرلۇق ئىلمىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىگە، دوختۇرلارنىڭ كەسپىي ئەخلاق پە-

زىلىتىگە ھەشقاللا... ئاۋۋال جىسمانىي كېسەللىكنى ئەمەس، ئۇ كېسەلنىڭ يېقىندىكى روھىي كېسەللەرنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ، يۈرىكىنى جايىغا چۈشۈرۈپ ئۈمىد، ئىشەنچ، شېرىن تىلەككە ئېرىشتۈرىدىكەن، بولمىسا...

دوختۇر رېتسىپ يېزىپ بىر سېستىراغا بەردى، بىرلا ئوكۇل بىلەن ئايپاشا كۆزىنى ئاچتى، ئۆرە بولدى. ئۆي ئىچىگە، بىزگە ئالاق - جالاق قارىدى. «بالام!» دەپ ئانىسى باغرىنى ئاچتى. ئىككىسى بىر جان بىر تەن بولۇپ كەتتى. «يىغا كۆڭۈلنىڭ كىرىنى ئالىدۇ. قېنىشىۋالسۇن، دەيدىغىنىنى دېيىشىۋالسۇن» دەپ ئويلاپ سىرتقا چىقتىم. زېھنىم ئېچىلدى، پىكىرىم چېچىلدى، خىيالىم يىراق - يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئايپاشا بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپكە بىللە بېرىپ بىللە كېلىپ، ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ ئوقۇپ، ئۈرۈمچىگە بىر مەكتەپكە بىللە ئوقۇشقا باردۇق. ئايپاشانىڭ دادىسى كادىر بولغاچ، ئۇ، شوخ زېرەك، سۆزمەن، ئەركىن - ئازادە، ئوچۇق - يورۇق ئىدى. ھېچكىمدىن ئەيمەنمەس، تارتىنىش دېگەننى بىلمەيتتى. مېنىڭ دادام باققال بولغاچ مەن كەمسۆز، ئۆزەمنىڭ ئىشىغا پىششىق ئىدىم.

مۇھەببەت پىنھان بولغىنى بىلەن ھەممە كۆڭۈلدە مېھمان بولىدۇ، دېگەندەك، مېنىڭمۇ بىچارە كۆڭلۈمگە مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇقى چېچىلغىنىنى نىكەم ئىدى. ئايپاشانىڭ چىرايلىق ھۆسنى-جامالى ماڭسام - تۇرسام كۆز ئالدىمدىن نېرى كەتمەيتتى. ئايپاشا مەلدىن بۇرۇن تالىپ ئۆتكەندى. بولالمىدىم، خەت يازدىم، خېتىمنىڭ ئاخىرىغا مۇنداق بېيىت يازدىم:

«مەن قارىسام كۈلىسەن،
شېرىن خىيال سۈرىسەن.
مەن ئىشقىڭدا پەرۋانە،
سەن كىم بىلەن يۈرىسەن؟

ۋە بەزىبىر گەپ كەلدى،
ماڭا ئېغىر دەرد كەلدى.
ئىچ- ئىچىمگە ئوت كەتتى،
ھېسابى يوق خەپ كەلدى.

ئارقاڭدىن قاراپ قالدىم،
تۇيدۇرماي ماراپ ماڭدىم.
ئۆزەممۇ ھېچ بىلمەيمەن
مەن قانداق چىداپ قالدىم؟

بىرسىنى دەپ، سېنى دەپ،
ئويلاپ چېكى تىنالمايمەن.
راست گېپىڭنى بەر ئەمدى،
مەن ئارتۇق چىدالمايمەن.»

شۇ كۈنىلا ئايپاشا قولۇمغا كىچىككىنە بىر باغاقچىنى تۇتقازدى: «مەن ئۈرۈمچىگە ئەر تاللىغىلى ئەمەس، ئوقۇشقا كەلگەن، سىزچۇ؟...»

يۈرىكىمگە يوغان بىر پارچە مۇز چاقىندا تەگدى، كۆڭلۈم لەككىدە بولدى، ۋۇجۇدۇم يىگانە ياپراقتەك تىترىدى، ئىچىمگە تېنىپ قالدىم. ئېگىز تاغدىن غۇلاپ چۈشتۈم، تەختى ئەسراغا كىرىپ كەتتىم، ئاسمان يەر، يەر ئاسمان بولدى. ئالەم گۆرۈستان، لېۋىمنى قاتتىق چىشلىدىم، مۇشتۇمۇمنى چىڭ تۈگدۈم. تامغا بىر مۇشتلىدۇم، ئايپاشا كەتتى، كەتتى... كەتتى...

باللار قولۇمدىكى قاننى كۆرۈپ چۇۋ- چۇۋ كېتىشتى، دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ تاڭدۇرۇشتى.

«... سىزچۇ؟» ... «... مەنچۇ!؟...» بۇ ئىككى سوئال مېنى قىيىندى. كېسەل قىلدى، ئارام بەرمىدى. ئويلا - ئويلا خېلى كۈنلەردىن كېيىن ھۇشۇمغا كەلدىم.

ئوقۇشمۇ پۈتتى، قايتىپمۇ كەلدۇق، ئايپاشاغا گەپ قىلىشقا پېتىنالمىدىم. «سىزچۇ؟» «مەنچۇ؟» كېيىنچە ئايپاشا ئېرىگە ئەندەكمۇ بولدى. مەنچۇ؟... جۈرئەت قىلالمىدىم. ئەسلىدە ئىككىمىزنىڭ ھەق - نېسىۋىسى بىر ئەمەس ئىكەن، ئايپاشا سودا ئىدارىسىدا ئىشلەيدىغان بىرسى بىلەن توي قىلدى. مەن ھازىرقى ئايالىم گۈل جەننەت بىلەن ...

بىراق... بىلمىدىم... تۇنجى مۇھەببەت باشقىچە بولىدىكەن... يىللار ئۆتۈپ ئادەم قېرىسىمۇ ئۆچمەيدىكەن، يا باشقىغا كۆچمەيدىكەن، قۇياش پېتىپ كۈن چىقسا تال چىۋىقتەك كۆكلەيدىكەن، ساۋاقداشلىق، قوشنىدارچىلىق، دوستلۇق، ئۆزئارا ھۆرمەت، ئىشەنچ، مېھرىبانلىق ھاياتنىڭ لەززىتى ئەمەسمۇ؟...

ئايپاشانىڭ يولدىشى ئابدۇللا خېلى جىبنى تۈزۈك بىر نېمە بولىدىغان، يېقىندىلا قولغا ئېلىنغان، ئايپاشاغا يازغان خېتىدە نېمە دېگەن بولغىيدى؟...

ئايپاشانىڭ يېنىغا كىردىم. ئىككى مەڭزى قىزىرىپ، تال- تال تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان كىرپىكلىرى زەڭگەر كۆزىگە سايە تاشلاپ، چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

ئايپاشا ئاپئاق، ئوماق، چىرايلىق قولى بىلەن چېكە چاچلىرىنى كەينىگە قىلىپ ۋىلىلدە قىزاردى، دېدى:

— مەڭ! سىزمۇ ئوقۇپ چىقىڭ، كىچىككىنە سەۋرى خاتالىق، ئادەمگە قانچىلىك يامان ئاقىۋەت كەلتۈرىدىغانلىقىنى سىزمۇ بىلىپ قېلىڭ!

ئىككىلەندىم، تىنەپ تىترەپ تۇرۇپ قالدىم، نېمە دېيىشىمنى، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمىدىم.

ئايپاشا يىغلىندى:

— مېنىڭ بۇ خەتنى قايتا كۆرەرگە كۆزۈم يوق، ئۆتۈنۈپ قالاي، بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىڭ، بۇ يەردە ئەمەس، خالى يەردە... ئۆزىڭىز تەنھا ... ئۇھ!...

خۇشلاشتىم، يول بويى نەچچە قېتىم قولۇمنى يانچۇغۇمغا سېلىپ خەتنى تۇتۇپ باقتىم. ۋىلىلىپ تىتنى شۇنچە تەپسەممۇ بىر ئورۇندا پىقىرىغاندەك بىلىندى، ماشىنىلار ھارغاندەك، ئادەملەر مەس بولۇپ قالغاندەك، دەل - دەرەخلەر سەۋدايىدەك بىلىندى.

ئىشخانىغا كىردىم-دە، ئىشىكنى كۈپپىدە ئېتىپ، كۆزئەينىكىمنى تاقاپ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدىم.

«ئايپاشا، مەن ساڭا بۇ خەتنى پەيلۇدىن يېزىۋاتىمەن، بەلكىم بۇ خەت، مېنىڭ ساڭا يازغان ئەڭ ئاخىرقى خېتىم بولۇپ قالار، مېنى ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئاتىدىغان بولۇشتى ... »

يۈرىكىم قارتتىدە قىلىپ كەتتى. ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ھەر قىسما گەپلەر چىقىدىكەن - ھە!؟ ...

«مېنىڭ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىشىمنى باشقا ھېچكىمدىن كۆرمەيمەن. ئۆزەمدىنلا كۆرۈمەن، پەقەت ئۆزەمدىنلا... ئىككىمىزنى كىشىلەر «ئاللا قوشقان قوشماقلار» دېيىشەتتى. دېمىسىمۇ، ئىككىمىز تولىمۇ ئامراقلاردىن ئىدۇق، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمىز، بىر يەكشەنبە كۈنى خەلق باغچىسىنىڭ ئالدىدا ئىككى لۈكچەك ئالدىمىزنى توسۇۋاپتۇ.

— نەدە ئوقۇيسىز؟ ئەجەب باغچىغا يالغۇز كىرىپسىز؟... ئۆيىڭىز نەدە؟ — دېيىشىپ بەزدەك قارىشىۋاتىدۇ.

— ھە، نېمە قىلاي دېيىشىسەن؟ — دېدىم كۆكسۈمنى كېرىپ، قۇيرۇقىنى قىسىشتى. مېنى كۆرۈپ يىغلاپ تاشلىدىڭ، مەنچۇ؟... سامادا سەيلە قىلدىم، ئارزۇ-ئارمانلىرىم قۇياشقا مېنىڭىشىپ ئاينى قۇچاقلىدى. ئىككىمىز ھېيتگاھغىچە بىللە كەلدۇق، مېنى ئۆيۈڭگە تەكلىپ قىلدىڭ، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم جانان كوچىسىغا — سېنىڭ ئۆيۈڭگە كىردىم، تاختاشوتىغا ئاۋايلاپ دەسسەپ مەنزەر ئۆيىگە — سېنىڭ خاس ھوجراڭغا چىقتىم. تاكچىدىكى، شىرە ئۈستىدىكى رەت-رەت، دەستە-دەستە كىتابلىرىڭغا قاراپ ھەۋىسىم كەلدى. قايسى كىتابنى قولۇمغا ئالسام، شۇ كىتاب ھەققىدە سۆزلەپ ئەقلىمنى لال قىلدىڭ. سەندىن بىر كىتابنى ئارىيەتكە ئالدىم، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم رومان ئوقۇشۇم شۇ بولدى. شۇنىڭدىن بېرى كىتاب خۇمار بولۇپ قالدىم. ئىككى-ئۈچ كۈندە بىر قېتىم بېرىپ سەندىن كىتاب ئارىيەت ئالىدىغان بولدۇم.

كېيىن سەن ئۈرۈمچىگە كەتتىڭ، مەن ئاتا-ئانام قېرى ھەم كېسەل بولغاچ سودا ئىدارىسىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتىم، بەش يىلدىن كېيىن خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن پەرىزاتتەك قەشقەردە پەيدا بولدۇڭ. كۆزۈمنىڭ يېغىنى يېدىڭ. باشتا تەلىپىمنى رەت قىلدىڭ، ئىككى يىلدەك ساقلىدىم. كېيىن ماقۇل دېدىڭ. توي قىلدۇق، بەختلىك بولدۇم. ئارىدىن ئون يىل ئۆتتى. خۇدايىم بىزگە بالا يۈزى كۆرسەتمىدى. كۆپ داۋالاندۇق، بولمىدى. بېيجىڭ، شاڭخەي، چىڭداۋلارغا ئېلىپ بېرىپ داۋالاتتىم، بولمىدى. تەقدىرگە تەن بەردىم. سەنچۇ؟ تولىمۇ ئازابلاندىڭ. بىر كۈنى ساڭا «ئايپاشا ماڭا قارا، ماڭا بالا ئەمەس، سېنىڭ سالامەتلىكىڭ كېرەك، سەمىمىي مۇھەببىتىڭ كېرەك» دېدىم. سەن يىغلاپ تاشلىدىڭ. تۇرمۇشىمىز كۆڭۈللۈك ئىدى، تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى. ياقام كىر بولمايتتى، ئۈستى-بېشىمغا چاڭ قونمايتتى. ئەتىگەندە ئىشقا ماڭىدىغان چاغدا كىيىملىرىمنى تۈزەشتۈرۈپ، قىچىقىم كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، كۆڭلىكىمنىڭ ياقىسىنى قەستەن ئۇزۇندا ئېتەتتىڭ. كۈلەتتىم، كۈلەتتىڭ. كۈلۈپ سەكرەپ كېتەتتىم، كۈلۈپ يىقىلىپ كېتەتتىڭ. كەچتە ئىشتىن كەلسەم كۈلۈپ ئالدىمغا چىقاتتىڭ. سېنىڭ دەملىگەن چېيىڭنى ئىچسەم-ئىچسەم قانمايتتىم. خۇمادايتتىم. تاماقتا كەلگەندە قولۇڭ گۈل ئىدى. بەزى كۈنلىرى ئادىمى شەيتانلارغا يولۇقۇپ ئىچىپ، تەڭشىلىپ كەلسەم، چىرايىڭنى قىلچە ئۆزگەرتمەي كۆرپەمنى قېلىن سېلىپ، ياستۇقنى ئېگىز قويۇپ، چاينى قېنىق دەملەپ، ئۆز قولۇڭ بىلەن قويۇپ بېرىپ، توخۇنى تاخ، مۈشۈكنى پەش دېگىنچە ئاچچىق-چۈچۈك ئۈگرە ئېتىپ بېرەتتىڭ، كىيىملىرىمنى تازىلايتتىڭ.

— ئەپسۇسكى، مىڭ بىر ئەپسۇسكى، تۈمەن-مىڭ ئەپسۇسكى، مېنى شەيتان ئازدۇردى. كۆڭلۈمنىڭ كەينىگە كىردىم. ئەقلىمدىن ئازدىم. دىلىمدىن ئىمان، كۆڭلۈمدىن ئىنساپ كۆتۈرۈلدى. بىر گۇمان كۆكسۈمنى قۇرۇتتەك غاجىلىدى. ئۇ، قايسى گۇمان دېمەمسەن؟ «ئايپاشا مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ماڭا شۇنچە كۆيۈنىدۇ، ئەقىدە قىلىدۇ. لېكىن ئارىمىزدا بالا يوق. ئۇنىڭ ماڭا بولغان كۆڭلى راستىمدۇ-يالغانمىدۇ؟...» مانا مۇشۇ گۇمان. ئىشىكتىن كۈلۈپ كىرسىمۇ گۇمانلاندىم، چىقسىمۇ گۇمانلاندىم، ئىشقا سەل بۇرۇن ماڭسىمۇ گۇمانلاندىم. ئىشتىن سەل كېيىنرەك كەلسىمۇ گۇ-

مالىلادىم، ئۆزەڭنى تۈزەشتۈرۈپ كىيىملىرىڭنى رەتلىك، پاكىز كىيىپ، كوچىغا چىقسالىڭ قىزىق ياغقا چۈشكەن پىيازدەك كۆيدۈم، تىرىك تۇرۇپ ئۆلدۈم. بوغۇلۇقتۇم، ئىچ - ئىچىمگە زەرداپ تولدى. كۈلسەڭ يىغلىدىم، يىغلىساڭ كۈلدۈم. سېنى ماردىم. قەستەن ئا بىر كېچىدە كېلىپ ئىشىكنى قاقماي تامدىن سەكرەپ چۈشتۈم. بەزىدە سەندىن بۇرۇن ئىشقا مېڭىپ، بۇرۇن ئىشتىن چۈشۈپ ماڭار يولۇڭدا خۇپىيانە يەردە تۇرۇپ سېنى كۈزەتتىم. سەن تولىمۇ تۈز، كۆڭۈللۈك، سەممىي ئىدىڭ، ئاسانلا ھېسسىياتقا بېرىلەتتىڭ. كىنو، تىياتىر كۆرۈۋېتىپ، تېلېۋىزور كۆرۈۋېتىپ ئۆزۈڭچە يىغلاپ كېتەتتىڭ. مەنچۇ، مەن ئوتتا پۇچۇلىناتتىم. بىرسى ھال ئېيتسا تەڭ يىغلايتتىڭ.

بىر كۈنى كەينىڭدىن ئوغرىمۇشۈكتەك مارىلاپ ئارىيادا كېتىۋېتىپ، بىر دەللە خوتۇن بىلەن دوقارىشىپ قالدىم.

— ئۇكام ماڭا قارا، — دېدى ئاۋازىنى پەس سىرلىق قىلىپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ. — مۇنداق قارىسام، ئاشۇ چوكانغا كۆڭلۈڭ چۈشۈپ قاپتۇ ھە!؟... يېقىندىن بېرى تىمسىقلاپ ئارقىسىدىن ئەگىشىپلا يۈرگىنىڭ يۈرگەن. تولا سەتەڭ چوكان جۇمۇ! تولا سەتەڭ چوكان. كۆزۈڭ مال تونۇيدىكەن سېنىڭ، مال تونۇيدىكەن، ھىخ... خىخ!... تازا تىرىنىقىڭدا توختايدىغان مال دېگىنە... يېقىندا بىرسى يۈز يۈەن بېرەي شۇ چوكاننى بىر قولغا كەلتۈرۈپ بەرگىن دېگەنىدى. ئېيىمنى كەلتۈرەلمەي يۈرسەم سەنمۇ تونۇۋاپسەن ئۇنى!... نېمە تاتىرىسەن؟ يىگىت بولساڭچۇ، يىگىتتەك بول. ئاسماندىكى ئاينى ئالىمەن دېسەڭمۇ ئۆزۈپ ئالالايسەن. جاجىسى پۇل... ئوغۇل بالا دېگەن پۇلنى نېمە دەپ تاپىدۇ؟ كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن. خوراز جېنىدا بىر تال دان تاپسا مېكىيانىنى چاقىرىدۇ... ئەر كىشىنىڭ كۆڭلى تالادا، خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلى نەغمە-ناۋادا... ھە بىلەمسەن؟ خوتۇن دېگەن كۈندە... ئاشىنا دېگەن گۈلدە... گۈل... گۈل، قانداق ئويلامسەن؟...

دەللە خوتۇن ئورۇق، ئاۋاق، ياغاچتەك قاتتىق جەينىكى بىلەن بېقىنىمغا نوقۇدى. قارا قىشتا مۇز يېگەندەك لاغىلداپ تىترەپ كەتتىم.

كەچتە ئۆيگە تولىمۇ خامۇش كىرىپ كەلدىم. مېنى كۆرۈپلا چىرايىڭ ئۆزگەردى. ئۆزۈڭنى قويىدىغان يەر تاپالماي ئالدىراپ قالدىڭ. ئۇنى ئېيتىپ بېرەي، بۇنى ئېيتىپ بېرەي دېدىڭ. بېشىمنى چايقىدىم. دىلىم ھېچنېمىنى تارتمىدى. سەنمۇ ئاچ، مەنمۇ ئاچ ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ يېرىم كېچە قىلدۇق. ئىككىمىز تويى قىلغاندىن بېرى تۇنجى قېتىم كەچتە موربىمىزدىن تۈتۈن چىقمىغان كۈن بولدى.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، دەللە خوتۇن بىلەن يەنە ئارىيادا ئۇچرىشىپ قالدىم. مەندىن يېقىن تۇغقانلىرىدىن ھال ئەھۋال سورىغاندەك، ھال - ئەھۋال سوراۋېتىپ تۇيۇقسىز بىرسىگە ھېجىيىپ ئېگىلىپ تازىم قىلدى. قارىسام پاكار، دوغىلاق، گازىر كۆز، يوغان قورساق، بوقا بويۇن، قوش ئېڭەك، دوردای كالپۇك، چاناق بۇرۇن، ئىككى قوۋزىدىن پېشانىسى بىر ھەسسە دېگىدەك تار بىرسى يەرنى ئەيلەپ دەسسەپ، پۇشۇلداپ ئۆتۈپ كەتتى.

— شۇ... ئاشۇ شۇ!... — دېدى دەللە خوتۇن ھەم قولى ھەم بېشى بىلەن ئارقىسىدىن ئۇنى كۆرسىتىپ. — سەن كۆز سېلىپ يۈرگەن چوكانغا گەپ قىلىپ باقساڭ دېگەن شۇ...

يۈرىكىم سالدى، دېمىم سىقىلدى، پۇت - قوللۇمدا جان قالمىدى، لەسسىدە بوشىشىپ كەتتىم، كۆزۈم قاراڭغۇلاشتى، ئۆرە تۇرار ھالىم يوق، دەللە خوتۇن يەنە يارام ئۈستىگە تۇز سەپتى.

— نېمە بولدى ساڭا ئۇكام؟ نېمانچە تاتىرىپ كېتىسەن؟ ساڭمۇ يەنە بىرسەتەڭ بار. شۇنى تونۇشتۇرۇپ قويای بولامدۇ؟!

ئوھۇش قويە شۇنداق چوكاننى. كۈندۈزى قورقۇپ تىك قارىيالمايدىغان، كېچىسى ھېيىقىپ ئۇنىڭنى چىقىرالمايدىغان ئۇنداق ياغاچقوچاقخا نىمچا قەقا نېمانچە قىلمىدىڭىز سەن؟ مەن ساڭا دېگەن ھېلىقى سەتەڭچۇ، تۇتۇپ بولغىچە بولـ

يۇلدەك سايراپ بېرىدۇ دېگىنە، سايراپ بېرىدۇ. سايراپ... كەتتىمىيا؟... دىتىڭغا ياقمىدىما؟ كۆرۈپ باقساڭ بولاتتى...

ئۇنىڭ ئىچىمگە چۈشۈپ كەتتى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆيىمىزدە بوران ئۇچتى.

ھېلىقى بۇقا بويۇنىنىڭ ئېتى بىر نېمە مەخسۇم ئىكەن. ئۇنى ئۆچ كۆرۈپ قالدىم. ئىنتىقام ئېلىش نىيىتىگە كەلدىم. ئۇنى ئۇرماي، تىللىماي ئۆمۈر بويى ۋىجدان ئازابىغا قويۇش نىيىتىگە كەلدىم. ئەپچىل چارە ئىزدەپ يۈردۈم. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە كىنوخانىنىڭ ئالدىدا تۇرسام، مەخسۇم ئايىلى بىلەن كىنوغا چىقىپتۇ. ئۆزىگە باقسا ئايىلى خېلى تۈزۈك، زىلۋا، قارا قۇمچاق بىر نېمە ئىكەن. ئىچىمگە بىر جىن كىردى. بېلەتتىن بىرنى ئېلىپ كەينىدىنلا كىنوغا كىردىم. كارىدوردىن زالغا كىرىشتە بىلمىگەن بولۇپ ئايالىنى كاسام بىلەن ئىتتەرسەم قايرىلىپ قارىدى، كۆلدى، قولىنى تۇتتۇم، قولىنى ئېلىپ قاچمىدى، كۆڭلۈم تىنىدى. ئۇلار جايىدا ئولتۇرۇشتى. يىراقتىن كۆزىتىپ تۇردۇم، كىنو باشلىنىش بىلەن سىرتقا چىقىشنى قول، كۆزۈم بىلەن ئىشارەت قىلدىم، بېشىنى لىڭشىتتى، دېگەندەك كىنو باشلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەي چىقتى. سۆزلەشتىم. «ئەتە كەچتە ئۇنىڭ يىغىنى بار، سىزنى چاسىداكۈتىمەن» دېدى، ماقۇل دېدىم.

باردىم، مېنى كۆرۈپلا بىرنى ھېچنېمىسىپ قايرىلىپلا ئارقىسىغا ماڭدى. مەنمۇ ماڭدىم، بىر كوچىغا كىردىم، قايرىلدىم، يەنە ئۇدۇل ماڭدىم. قايرىلدىم، بىر خالتا كوچىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ھويلىغا دەرۋازىنىڭ بىر قانىتىنى ئوچۇق قويۇپ كىرىپ كەتتى: كىردىم، مايمۇندەكلا بوينۇمغا ئېسىلدى.

— قورقماڭ، نېمە تىترەيسىز، بالىلارنىڭ ھەممىسى سەھراغا چىقىپ كەتتى. ھېلىقى (ئېرىنى دېمەكچى) يىغىنغا كەتتى، يېرۆلۈك ـ دېدى، قولۇمدىن يېتىلەپ چوڭدەك كىلەم سېلىنغان بىر ئۆيگە باشلىدى. ئەلدىيېتىپ پىچىرلىشىۋاتساق، دەرۋازىنىڭ ھالقىسى جالڭ-جالڭ ئۇرۇلدى، ئايال بېشىنى كۆتۈرۈپ،

— كىم؟ - دېگەنىدى.

— خەلچەم-ا-دېدى بىرسى بوغۇق ئاۋازدا.

— ۋىيەي ئەمدى قانداق قىلىمەن، قوپسىلا كىيىملىرىنى كەيسىلە، ھېلىقى سەتكەپتۇ، يىغىنى ئېچىلمىغان ئوخشايدۇ، ۋاي خۇدايىم، نېمە چوق يېگەن بولغىيدىم، بولسىلا، ماۋۇ دېرىزىدىن چىقىپ كەتسىلە... ئولۇ تەرەپكە ئازراقلا ماڭسىلا بىر تام بار، ئارتىلىپلا چۈشسىلە كوچا... چاپسان بولسىلا...

مەن شۇ چاغ دېرىزىگە ئۆزەمنى ئېتىشىمغا پۇتۇمنىڭ ئاستىدا بىر نېمە «ۋار»لا قىلىپ قالدى، چىقىپ كەتتىم، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپلا يۈندە ئورىكىگە چۈشۈپ كەتتىم، مەخسۇمنىڭ ئۆيىدە قىيامەت قەييۇم بولدى. ئاللا كاللا... ئۆزىنى كاچا تلاش، يىغا-زارە...

مېنى نەس باستى، دېرىزىدىن قاچىمەن دەپ، مەخسۇمنىڭ ئەتىۋاركەنجىسىنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتىمەن. ئۆزەمۇ بىلىسەن، سەھەردە مېنى ساقچىلار كېلىپ ئېلىپ كېتىشتى. لېكىن مەن سېنى مەسلىكتە ئورەككە يېقىلىپ چۈشتۇم، دەپ ئالدىغانىدىم. تاڭ ئاتقىچە كىيىملىرىمنى تازىلاپ، بېشىمدا پاي - پېتەك بولغانىدىڭ. مېنى كەچۈر، ئاپپاشا... مەنىدەك ۋاپاسىز، ئەقىلسىز نامەرتنى مەڭگۈ ئۇنۇت.

ئەقىلسىز ئابدۇللا»

خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئولتۇرۇپ كەتتىم، بىچارە ئاپپاشاغا ئىچىم ئاغرىدى. بۇ خەت ھەققىدە ھېچكىمگە تىنماسلىققا ئىچىمدە ۋەدە قىلدىم، لېكىن خەتنى ئاپپاشاغا بەرگىچە ئۇستىخان-ئۇستىخىنىم لەسىدە بوشاپ كەتتى،

ئابلىمەت باتۇر

دوستۇمنىڭ سۈرەتلىرى

(ھېكايە)

ئىشخانىمدا يالغۇز ئولتۇراتتىم، تۇساتـ تىن ئىشىك جالاق - جۇلۇق ئېچىلىپ، قول، سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان دوسـ تۇم ئەركىن كىرىپ كەلدى. ئۇ ماڭا گويىـ نىڭ بىرەر مەخپىيەتلىكىمنى سېزىۋالغانۋەشۇ سەۋەب بىلەن، مېنى مەسخىرە قىلماقچى بولۇ- ۋاتقاندەك غەلىتە كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. مەن: «ھە، كىرىپ قاپسەنغۇ؟» دېمەكچى بولۇپ ئېغىـ زىمنى ئۈمەللىشىمگە، ئۇ بىردىنلا قاھ- قاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئارقىدىن قولتۇقىدىكى سومكىنى شىرەگە قويۇپ، ئۇنىڭدىن بىر مۇنچە سۈرەت- لەرنى ئالدى. ئىككى جەينىكىنى شىرەگە تىـ رەپ، ئات يۈزىگە باشقىدىن كۈلكە يۈگۈرتتى.

— بىلىمەن، - دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ،- سەن خېلى ئۇقۇمۇشلۇق بىر زىيالى بولساڭمۇ، لېكىن يېڭىلىقلارغا ئالدىراپ يېقىنلاشمايدىـ غان ئادەم. شۇڭا خېلىدىن بۇيانقى «قىيابەت يارىتىش مەشق» ئەھۋالىدىن سېنى خەۋەردار قىلمىغانىدىم. لېكىن نېمىلا دېگەن بىلەن سەن ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن زىيالىي. ھەر قانـ داق ئىشىنىڭ ياخشى - يامان تەرىپىگە تولۇق پىكىر قىلالايسەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىمىز قەدىنازلاردىن... دوستۇم كۆزۈمنىڭ ئىچكىـ

رىسىگە قاراپ ھىجايدى. مەن ئۇنىڭغا سوئال نەزەرىدە قارىدىم. ئۇ قولياغلىقىنى چىقىرىپ، پاناقراق بۇرنى ئۈستىدىكى تەر تامچىلىرىنى سۈرتتى.

— سەن «نېمە گېپىڭ بار يەنە» دېمەكچى بولۇۋاتىسەن، شۇنداقمۇ؟ — دوستۇم ھېلىقى سۈرەتلەرنى شىرەگە يېيىپ، دۇم بولۇپ قالغانلىرىنى ئوڭشاپ داۋام قىلدى، — مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى قىياپەت يارىتىش ئۈچۈن چۈشكەن بۇ سۈرەتلەرنى ساڭا كۆرسىتىپ، بۇ ھەقتىكى پىكرىڭنى ئاڭلاپ بېقىش. قېنى، بۇلارغا ئاددىي كۆزۈڭ بىلەن ئەمەس، تەپەككۇر كۆزۈڭ بىلەن ئەستايىدىل بىر قاراپ باققىنا!؟

مەن بويۇنۇمنى سوزۇپ سۈرەتلەرگە قاراشقا باشلىدىم. بۇ سۈرەتلەر ئىچىدە ھېجىيىپ، باش بارمىقى بىلەن ئاغزىدىكى بىر دانە ئالتۇن چىشىنى كۆرسىتىپ تۇرغان، ھاراق بوتۇلكىسىنى ئاغزىغا تەڭلەپ تۇرغان، بىر كۆزىنى قىسىپ تاماكا تۇتاشتۇرۇۋاتقان، ئېگىشىپ بېشىنى چاتىرقىدىن چىقىرىپ تۇرغان، دەرەخكە يامىشىۋاتقان، ئالا كۈچۈكنى ئەركىلىتىۋاتقان ۋە تىلىنى چىقىرىپ تۇرغان كۆرۈنۈشلەر بار ئىدى. دوستۇم بىلەن ئىككىمىز بىر مەھەللىدە چوڭ بولغان، شۇڭا ئۇنى ئوبدان بىلىمەن. ئۇنىڭ كىچىك چاغلىرىدىمۇ قىلمايدىغان قىلىقلىرى يوق ئىدى، بىر قېتىم ئۆگزىدە تۇرۇپ «ئاغزىمغا يامغۇر چۈشۈرىمەن» دەپ، ئاسمانغا قاراپ مېڭىپ، يىقىلىپ چۈشۈپ، خېلى ئۇزۇندا ساقايغانىدى. ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ھەر ئىككىمىز چوڭ بولدۇق، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ بىر سىنىپتا ئوقۇدۇق. «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي، جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەندەك، دوستۇمنىڭ شۇ قىلىقلىرى ھازىرغىچە داۋاملىشىۋاتاتتى. ئۇ، سەللا چىشىغا تېگىپ قويغان بالىلارنىڭ سومكىلىرىنى كىشى كۆرمەستە سىنىپ، پاتاقلارنىڭ ئۆگزىلىرىگە تاشلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئاۋارە قىلاتتى. بەزىدە مۇئەللىملەرنى مەسخىرىلىك دوراپ، «ئويۇن» كۆرسىتەتتى. ھاجەتخانا تاملىرىدىكى يېزىلىپ كەتكەن ئېغىزغا ئالغۇسىز سۆز، سىزىلىپ كەتكەن ناچار رەسىملەرنىڭ ئاپتورى — يەنىلا مۇشۇ دوستۇم بولۇپ چىقاتتى.

دوستۇمنىڭ بۇنداق قىلىقلىرىنى ئۇنىڭ مەرھۇم دادىسى ناسىر پىيانچۇك يېتىشتۈرگەن. ئۇ رەھمەتلىك ھايات ۋاقتىدا سۇ كادىرى ئىدى، مەس يۈرەتتى. دوستۇم 7—8 ياشقا كىرگەندە، دادىسى ئۇنى ئۆزىگە ئولپەت قىلىۋالدى. ئۇ، دوستۇمنىڭ ھاراقنى كۈندىن — كۈنگە جىق كۆتۈرىدىغان بولۇپ كەتكىنىنى پەخىرلىنىپ تۇرۇپ تىلغا ئالاتتى. ناۋادا دوستۇم بىر كىمنىڭ بالىسىنى ئۇرۇپ يىغلاتقان بولسا، دادىسىنىڭ كۆرۈكلىرى يېشىلىپ، باشقىلارغا:

— بىزنىڭ ئەركىن پالانىنىڭ بالىسىدىن ئىككى ياش كىچىك تۇرۇپ، ئۇنى بوغۇپ، راسا سايتۇ، قالتىس جىگەرلىك ئادەم بولدىدە بۇ! — دەپ ماختىناتتى. مۇبادا بىراۋ ئەركىننىڭ ئەسكىلىكلىرىدىن زارلىنىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىدىغان بولسا، ئۇ دەرھال مەس قىياپىتىگە كىرىۋالاتتى — دە، چۆجە ماردىغان سادەك ھەر تەرەپكە ئەگىپ، باش ئايىغى يوق گەپلەرنى قىلىپ، كەلگۈچىنى زېرىكتۈرۈپ كەتكۈزۈۋېتەتتى.

بىر كۈنى ئەركىن ئاپىسى ۋە ئۇكىلىرى بىلەن چوڭ ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە ئازنىلاپ كېتىپ قونۇپ قالغان كېچىلىكى، ناسىر پىيانچۇك مەس بولۇپ قېلىپ، چىلەكتىكى سۇغا بېشىنى بىر تىققانچە كۆتۈرەلمەي، تۇنجۇقۇپ ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. بۇ ئىش يۈز بېرىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن، بىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈردۇق. مەن دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، 1 — ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك شۆبىۋىنىنىڭ سۈچىلىق كەسپىنى پۈتتۈرۈپ كەلدىم. ئەركىن بولسا، دادىسىنىڭ ئورنىغا

ئورۇللاشقانىكەن . تەقدىر بىزنى يەنە بىر
ئىدارىدا ئۇچراشتۇردى . مانا شۇنىڭدىن
بۇيان ئەركىن بىلەن بىللە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز .
ئۇ ، ھېلىغىچە بۇرۇنقى ئادىتىنى تاشلىغىنى
يوق ، ئۇنىڭغا كۆپ نەسىھەت قىلدىم ، ھېچى-
يىپلا تۇرغىنى تۇرغان. ئۇنىڭ بۇ مىجەزىدىن
بىزار بولدۇم . ئەمما ئۇنىڭ كىشىلىك مۇنا-
سىۋەتتە خېلىلا ئالاھىدىلىكى بار ، بۇنىڭغا
مەن قايىل. ئەركىننىڭ ئارىلىشىدىغان ئادەم-
لىرى تولا. قولى ئوچۇق ، ئولتۇرۇش-قوپۇش-
لىرى ئۈزۈلمەي داۋاملىشىپ تۇرىدۇ . مەن
ئۇنىڭ دوستلىرى بىلەن ئارىلاشمىسامۇ، لېكىن
ئۆزى بىلەن كونا دوست ئىكەنلىكىمنى ھەرگىز
ئىنكار قىلالمايمەن . شۇڭا ، ئۇنىڭدىن ئالا-
قەمنى ئالدىراپ ئۈزەلمەيمەن . بۈگۈنكى بۇ
ئاجايىپ - غارايىپ كۆرۈنۈشتىكى سۈرەتلەرنى
بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقىپ ، ئەركىننىڭ
قاملاشمىغان ئىشلىرىدىغا بىر تەرەپتىن كۈلگۈم
كەلسە ، يەنە بىر تەرەپتىن ئېچىنىمەن .
مەن ئۇنىڭغا تەڭكۈزۈپ ئىككى ئېغىز گەپ
قىلاي دەپ تۇراتتىم، ئىشىك چېكىلىپ قالدى.
« كىرىڭ ! » دېيىشىم بىلەن تەڭلا ، دوستۇم-
نىڭ ئايالى - مېھرىبان كىرىپ كەلدى .
قىمىشقىدۇ ، ئۇ ، ئۆزىنىڭ شۇنچە ئەدەبلىك،
تۈزۈتلۈك بولۇشىغا قارىماي ، مېنىڭ بىلەن-
مۇ سالاملىشىپ قويماستىن ، ئۇدۇل ئېرىنىڭ
ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئۇ ، خۇددى ئۇزاق
يەردىن ئېغىر يۈكنى كۆتۈرۈپ كەلگەندەك
تەرلەپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ دائىم كۈلۈمسى-
رەپ تۇرىدىغان ، گەپ - سۆز قىلغانلىرىدا
قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ ، قاپ - قارا كۆزلىرىنى
بىر قىسىپلا خۇمالاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مېھرى
نەگىدۇ غايىب بولغان ، قاپىقىنىڭ ئىششىپ
قىزىرىپ كەتكەنلىكىۋە چىرايىدىكى ئارتۇقچە
غەمكىنلىك — ئۇنىڭ قاتتىق خاپىلىق كۆچى
بىلەن بۇ يەرگە كىرىپ قالغانلىقىنى بىلدۈ-
رۈپ تۇراتتى .

... — سىز ،... دەپ يەنە بىر قەدەم ئېرىگە
يېقىنلاشتى ئۇ ،... ئوغرىمۇ ياكى سارائمۇ ؟
دوستۇم ئېشىنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشەن-
گەندەك قىلدى - يۇ ، لېكىن مەندىن سەل گىزا
تارتىپ خوتۇنىغا ھەيۋە قىلىپ قويدى .

— نېمە دېمەكچىسەن، ھەر قانداق گېپىڭ
بولسا ئۆيگە بارغاندا دېمەمسەن ؟ قانداق
سارائ نېمە بۇ ...

— راست دېدىڭىز، سىز بىلەن ئۆي تۇتۇپ،
بىر بالىغا ئانا بولغۇچە ھۇشۇمنى تاپالمى-
غاندىكەن ، ئەلۋەتتە مەن سارائ...

مەن گەپكە ئارىلاشتىم ، قانداق گەپ بول-
سا ، ئالدىرىماي چىرايلىقچە ئېيتىپ بېقىشنى
ئۆتۈندۈم. مېھرىبان ئۆزىنى يىغىدىن ئاران-
ئاران تۇتۇۋېلىپ ، بوغۇلۇپ سۆزلىدى :

— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى پۇلنى ھەر قىس-
ما ئىشلارغا بۇزۇپ چاچىتى ، ئۆينى ئويلاش
دەپ تولا گەپ قىلىپ ئاغزىم ئۇپراپ كەتتى،
تۈزەلمەكتە يوق، يەنىلا ئۆزى بىلگەننى قىلىپ
يۈرگىنى يۈرگەن. بايا بازارغا سەيگە چىقسام،
كوچا دوقمۇشىدىكى ھېلىقى سۈرەتچى ئالدىمنى
توسۇپ ، « ئېرىڭىزگە ئېيتىپ قويۇڭ ، نىسى
چۈشكەن رەسىملەرنىڭ پۇلىنى بۈگۈنلا تاپ-
شۇرۇۋەتسۇن ، ئەگەر يەنە ھۆرت- پۆرت دەي-
دىغان بولسا ، قىلچە يۈز-خاتىرە قىلمايمەن؟
دەيدۇ . ئۇنىڭ ئەلپازى بەك يامان . مەن
ئايال كىشى بولغاچقا ، ئارتۇق گەپ قىلماي
ئۆتۈپ كەتتىم ، - مېھرىبان ئەلەملىك ئۇھ-
سىنىپ داۋام قىلدى ، - ئادىلجان ، ئالدىلى-
رىدا دەۋرەي ، باللار يەسلىسىگە ئۈچ ئاي-
لىق قەرز بولدۇق . ئۈچىنچىدىكى ماۋۇ سارجا
كىيىمنى تېخى ئۆلۈشكۈن بىرەر مىڭ تاغار
ياغلىما گەپ بىلەن ئۇستامنى ئېرىتىپ، پۇلى-
نى نىسى قىلىپ ئېلىپ چىقتىم. ئىتتىن سۆڭەككە،
مۈشۈكتىن بەزگە قەرزدار بولۇپ كەتتۇق ،
شۇنداق تۇرۇپ يېقىندا يەنە « ئەرزان بەردى»
دەپ ، بۇزۇق سۈرەت ئاپپاراتىدىن بىرنى
نىسى ئاپتۇ،كۆرلىمۇ بۇنىڭ قىلغان ئىشىنى؟!
مۇشۇنداقمۇ ئادەم بولىدىكەن ، تۇۋا...

— يالغان سۆزلىمە ، مېنىڭ ھېچكىمدىن
قەرزىم يوق ، سۈرەتچىنىڭ ئاغزى قىچىشىپ
قاپتۇ . مالڭ ، بۇ يەردە تولا كوتۇلدىماي ،
ئۆيگە كېتىپ ئىشىڭنى قىل ! دەل شۇ چاغدا

ئىشخانىغا بايا كىيىمنى قولغان سۈرەتچى كىرىپ قالدى، ئۇنىڭ ئەلپازى يامان ئىدى. ماڭا قاراپمۇ قويماستىن، ئەركىننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ، زەردە بىلەن دېدى:

— بۇرادەر، بۈگۈن ھېلىقى گەردىنىڭدىكى پۇللارنى بېرەمسەن ياكى باشقا كېپىلىك بارمۇ؟ ئۇقۇپ قوي، مەن سەندەك ئايلىقچى ئەمەس، ھۈنەرگە تايىنىپ جان باقىدىغان ئادەم. سېنىڭ بىر بالاڭ بولسا، مەندە بالا - بەش، ماۋۇ كىشىنىڭ قېشىدا سەن بىلەن جاڭجاللاشام سەت تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۆزەڭنى سوراپ پۇلۇمنى بېرىۋەت، مەن چىقىپ كېتەي.

ئەركىن كەينىدىن شىر قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك، ئالدىدىن يولۋاس چىقىپ قالغاندەك تولىمۇ جىددىيلىك، ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى، ئوڭايسىزلىنىپ يەرگە قاراۋالدى. ئارقىدىن ئۆزىنى ئوڭشاپ، سۈرەتچىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

— ھەي ئاداش، ھەرقانداق كېپىلىك بولسا، باشقا يەردە ئېيت، بۇ دېگەن ئىشخانا، خىزمەت ئاقساپ قالىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمىگىنىڭ تەس بولارمىكىن.

— بۇنداق گەپلەر بىلەن مېنى قورقىتالمايسەن، مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدە، ھازىرلا دەيدىغانىنى دەپ، ئالىدىغانىنى ئالىمەن، قانداق؟!

ئەركىن ئاچچىقىدا تىترەپ كەتتى، ئارقىدىن بۇرنى بوغۇلغان قېرى ئۆكۈزدەك، ئېغىر پۇشۇلدىدى:

— ساڭا ھازىر بېرىدىغان پۇلۇم يوق، تاپقاندا بېرىمەن.

— نېمە دېدىڭ؟ بۇدا بىر دېگىنە؟! — سۈرەتچى غەزەپتىن شىردەك تاشلاندى-دە، ئامبۇردەك قوللىرى بىلەن ئەركىننىڭ گېلىنى سىقىۋالدى. ئەركىنمۇ بوش كەلمەي، سۈرەتچىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى.

ئۇلار مۇشۇ ھالەتتە بىر دەم تۇتۇشۇپ قالدى: مەن ئاجراتماق بولۇپ، خېلى ھەرىكەت قىلىپ باقتىم، مېھرىبانمۇ بىر دەم ئۇنىڭ يېنىدىن، بىر دەم بۇنىڭ يېنىدىن تارتىپ باقاتتى، بىر دەم «ۋاي ئانام، نېمە ئىش بۇ!» دەپ ۋارقىراپ، ئۆزىنى كاچاتلايتتى.

ئۇلار گاھ ئىتتىرىشىپ، گاھ يومىلاقلىشىپ، ئىشخانا ئىچىنى ئوڭتەي-توڭتەي قىلىۋەتتى. ھېلىقى خىلمۇخىل سۈرەتلەر يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. مەن ئۇلارنى ئاران ئاجراتتىم، دوستۇمنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، سۈرەتچىگە يۈزلەندىم.

— نېمە قىلىق بۇ؟ ئىشخانا دېگەن دەۋۇئۇرۇش - جېدەل قىلغان بارمۇ؟ ئېيتىڭا، بۇ كىشىدە قانچە پۇل ئېلىشىڭىز بار-ھە؟ — سۈرەتچى ماڭا ئەپسۇرىغاندەك قىلىپ قاراپ دېدى:

— خاپا بولمىسىلا، ئىشخانىلىرىدا قالاشمىغان ئىش قىلىپ قويدۇم، ئاچچىقىمغا پايلىماي... ھە... ھەممىمىزگە تۇرمۇش، پۇل لازىم بولىدۇ-دە، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان بۇ ئاداشنى كۆپ ئايىدىم. يەتمىش بەش يۈەن پۇلنى ئەتە بېرەر، ئۆگۈن بېرەر دەپ ھازىرغىچە كەلدىم، بەرمىدى. مەندىن ھەدېسىلا ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى، بۈگۈن سەۋرى-قاچام يېرىلىپ...

— مەڭ، ھازىرچە مۇنۇ پۇلنى ئېلىپ تۇرۇڭ! — دېدىم مەن يېنىمدىن يىگىرمە بەش يۈەن پۇلنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ، — قالغان پۇلنى ئەتە مەندىن ئېلىۋېلىڭ! سۈرەتچى قولۇمدىن پۇلنى ئالدى-دە، ئەركىنگە ئالىيىپ قارىغاندىن كېيىن بۇرۇلۇپ سىرتقا ماڭدى. ئىشىك قېشىغا بارغاندا چىپپىدە توختاپ، ئارقىسىغا يېرىم بۇرۇلۇپ:

— ئىست، سېنىڭ «مەن كادىر» دەپ ھۆكۈمەتنى كولدۇرلىتىپ يۈرگىنىڭ، سەندەك نېمىنىمۇ ئەر دەپ يۈرۈپتىمەن، بولدى، قالغان پۇلنى باش-كۆزۈمنىڭ سادىقىسى قىلىۋەتتىم، — دېگىنىچە چىقىپ كەتتى.

ئۇستەلگە يۆلىنىپ قالغان مېھرىبان ماڭا «ئەمدى مۇشۇ دەرىجىگە يەتتۇقمۇ؟!» دېگەندەك بىر قاراپ قويدى، ئۈن سېلىپ يىغلاپ كەتتى. دوستۇم بولسا، كىرىسلودا بايا مۇش تېگىپ ئىششىپ چىققان قاپىقىنى سىلاپ، سۇغا چۈشۈپ كەتكەن مۈشۈكتەك تۈگۈلۈپ، بىچارىلارچە ئولتۇراتتى. مەن ئىشكاپتىن خىزمەتكە ئىشلىتىدىغان فوتو ئاپپاراتىنى ئالدىم-دە، دوستۇمنىڭ شۇ تاپتىكى قىياپىتىنى چاس قىلىپ تارتىۋالدىم. بەلكىم بۇ، ئۇنىڭ ئاخىرقى سۈرىتى بولۇپ قالار!...

مەھمۇد زەيىدى

«سۆزۈك بۇلاق» بويىدىكى ئويلار

— ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇد قەشقەرى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 980 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن

(سەجئى)

دۇنياغا كۆز ئاچقان كىشى ئاخىرى،
ۋاقىت يېتىپ كۆمىلەر ئانا تۇپراققا.
قالدۇرسا ياخشى ئىش، بولۇپ خاتىرى،
شۆھرىتى تارقىلىپ كېتەر ئۇزاققا.

شۇنداق، بۇ دۇنياغا كەلگەن ھەر بىر كىشى ئاخىرى ئۆلىدۇ، لېكىن ئۆلۈمنىڭ قەدىر-قىممىتى ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇرۇق-ئەۋلادىغا شان-شەرەپ كەلتۈرگەن بولسا، مۇنداق ئادەم ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، خەلق ئۇنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ قالدۇرغان ياخشى ئىش-ئىزلىرى، يادىكارلىقلىرى نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. يىللار ئۆتكەنسېرى قەدىرلىنىدۇ. مەھمۇد قەشقەرى بىز ئۈچۈن خۇددى شۇنداق، مەڭگۈ يادلىنىدۇ. ئۇ تۇغۇلغانلىغا بۇ يىل 980 يىل بولدى، ئۇنىڭ تۆھپىسىدىن بۇ دىيار قىزىل گۈللەرگە تولدى. ئۇلۇغ تىلشۇناس، ئالىم دۇنيادىن ئۆتكىلى سەككىز ئەسىر ۋە 82 يىل ۋاقىت ئۆتتى①. لېكىن ھەر يىلى مەھمۇد قەشقەرى دۇنيادىن ئۆتكەن ۋاقتى بولغاندا، ئاسمانمۇ قايغۇ يېشىنى تۆكتى. شۇنداق، تارىخ بوۋا ئۆز يىلنامىسىغا ئالتۇن قەلەمدە ئۇنىڭ نامىنى مەڭگۈ ئۆچمەس قىلىپ نەقىشلەپ پۈتتى.

— بۇ ئۇلۇغ ئالىم نەگە كۆمۈلگەن؟

— كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا يۇرتىغا — قەشقەر دىيارى سۆزۈك بۇلاق ياقىسى، «ھاي-ھاي تېرەك» بويىغا... ئەل ئاتىغان ئۇنىڭ قەبرىگاھىنى — ھەزرىتى موللام مازىرى، بۇ خەلقنىڭ ئىپتىخارى، بولۇپ كەلدى ھازىرغىچە خاتىرى...

تىلغا ئالسام قەدىم قەشقەر سۆزىنى، كۆرگەندەك بولىمەن بوۋىلىرىم يۈزىنى، بوۋىلىرىم شۇ يەردە ئۈنگەن، شۇ يەردە چوڭ بولۇپ ھەم دەۋر سۈرگەن. ئەجدادلىرىم مەرىپەتنىڭ باغۋەنى ئىكەن، باغلىرىدا ئۆسەلمەس ئىكەن تىكەن. ئۇلارنىڭ ياراتقان ئەمگىكى بىلەن، ھەم ئەقىل-پاراسەت رىغبىتى بىلەن، گۈللەنگەن يېقىن-يىراق جايلار، بۇ دىياردا چەكسىز سايلار، بولغان گۈلىستان، قۇمۇل ۋە تۇرپان، كۇسەن ھەم سۇلىپ②، يەركەن ۋە خوتەن...

بوۋىلىرىم قۇرغان ئىكەن شەھەر-سېپىللارنى، ئاچقان ئىكەن نى ئۇزۇن يوللارنى! يىپەك يولى بۇنىڭ قەدىم ئۇۋىسى. سۆزلەپ تۇرار «تۈركىي تىللار قامۇسى»، ئۇنىڭ ئالتۇن بەتلىرىدە يۈزلەپ شەھەر، دەريا، كۆللەر نامى يېزىلغان، ئۇيغۇر ئەجدادىنىڭ ئېتىنىڭ قاتلاملىرى نامى قاتار تىزىلغان.

---

① م. قەشقەرى 1008 - يىلى تۇغۇلۇپ، 1105 - يىلى ۋاپات بولغان.

② سۇلىپ — قەشقەرنىڭ قەدىمكى ئاتىلىشى.

ئوتتۇرا ئاسىيادا داڭقى، شۆھرىتى بار، تارىخقا قاراڭ، جاھاندا كۈچ - قۇدرىتى بار. كىشىلەر قەلبىدە ھەق - ھۆرمىتى بار؛ ئەجدادلىرىم ياشىغان ئەزىز يەرلەرنى ھەر كۈنى كېزىمەن، تەپەككۇر قىلىپ؛ خىيال ئېتىم يورغىلايدۇ، تىنمايدۇ. ئۇ كىشنىسە، ئېسىمگە كېلىدۇ، بۇۋىمىز مەھمۇد - ھەزرىتى موللامنىڭ سەپەر قىلغان يىللىرى، سۇلتانىباغقا① قاراپ، كۆڭۈل - كۆزۈم تويمايدۇ. ئەنە، ئۇ پايىز باغرىدا ئات تۇۋىقىنىڭ ئىزلىرى بار، يان - يانلىرىدا كۆل - باغلار، سۇلار شارقىرار. ھەزرىتى موللام تېغىدا، قولباق② نىڭ ئىزلىرى باردۇر. ھەتتاكى تاشقا ئويۇپ قويغان نەزمىسى باردۇر!

ھەزرىتى موللام مازىرى ئوپال يېزا «موللام بېغى» كەنت غەربىگە جايلاشقان، مازار ئالدى «نورۇز بۇلاق» قەبرە بىلەن مۇڭداشقان. گۈزەللىكتە خۇددى بولۇق ئورمانلىرى ياراشقان.

بۇۋىلىرىم چىراغ ياققان، قوشاقلار قاتقان «ھاي - ھاي تېرەك» تۈۋىدە، جىرەن كۆزلۈك ئەشۇ بۇلاق قايناپدۇ. ئۇنى ئىچكەن كىشىنىڭ يۈرەكلىرى ياشنايدۇ. ئەگەر ئىچسە بىمارلار، شىپا تېپىپ ئىچسە - ئىچسە قانمايدۇ! مەنمۇ ئىچىۋېدىم، بىر نەچچە يۇتۇم، ھوزۇرلاندى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم. شۇندىن بېرى روھىم بەك جۇشقۇن، كۆزلىرىمدە ئۈمىدۋار ئۇچقۇن. ئىچكىم كېلىۋۇر بۇلاقتىن ھەر كۈن...

مەن شۇ يەرگە تەلپۈنىمەن، ئويلىنىمەن، بۇۋامنى سېغىنىمەن. ئوپال بۇلاقلىرىنى ئىچىپ شۇ بوۋام، ئۇزاق ئۆمۈر كۆردىمۇ دەيمەن!... ئىخ، مەن قەشقەرگە كەتسەم دەيمەن، بىر كۈن ئەمەس، ئۆمرۈمنى شۇ مازاردا ئۆتكۈزسەم دەيمەن...

ئىخ، بۇ بۇلاق ئانا تەبىئەتنىڭ مۆجىزىسىمۇ، ياكى شۇ ئەۋلىيا بوۋامنىڭ كارامىتىمۇ؟ بۇنى ئويلىسام، تەپەككۇرۇم تۈگمىنى گۈرۈلدەيدۇ، خىياللىرىمنىڭ ئايىغى چىقمايدۇ. قارايمەن: كۆرىمەن شۇ بۇلاق سۈيىدىكى قۇياش ئەكسىنى، مېھرى ئىللىق ئانا چېھرىنى، ھەر قېتىم ئىچسەم شۇ بۇلاق سۈيىنى، ئەسلىدىم ئەجدادلارنىڭ ئەجرىنى؛ ئۆتكەن دەۋر، پارلاق ئۆمرىنى!

× × ×

شۇنچىلىك سېخىدۇر ئانا تەبىئەت؛ شۇنچىلىك مېھرىبان بۇ ئانا زېمىن! قەلبىدە ساقلاپتۇ قەھرىمانلارنى، قەدىم قەشقەر — ئانا زېمىن ھەقدالىرى مەرت ئوغلانلارنى. مەن ھەزرىتى موللام تېغى ئۈستىدە تۇرىمەن. ئەنە، بوستانلار ئىچىدە ئوپال يېزىسى... تۇپرىقى مۇنبەت، سۇلىرى ئەلۋەك، ساپ ھاۋالىق، تەڭگە شىپالىق. ئەتراپى يايلاق. ئوتلايدۇ قوي، قوزا، تايلاق. ئەجدادىمىز كىندىك قېنى يۇلتۇز بولۇپ يېنىپ تۇرغان بۇنىڭدا بار «ئۇيغۇر قورغان» ئۇيغۇر شەھىرى خارابىسى③، يادىكار بۇندا مۇقاملارنىڭ شادىيانىسى، بۇ يەر ئۆلىمالار سەيياھگاھى. ئاشۇ قەدىم زاماندا، ئازىق بىلەن ئوپالدا، مەرىپەتنىڭ بوستانلىرى يارالغان، سانسىزلىغان ئەدىپلەرنىڭ ئىلىم سۆيەر قەھرىمانلىق ئوبرازى - مەھمۇد، يۈسۈپ نامى بىلەن تارالغان. بۈك - باراقسان ئورمانلار ئارىسىدا شۇ مەرتلەرگە بېغىشلانغان كۈي،

① «سۇلتانىباغ» ھەزرىتى موللام مازىرىنىڭ غەربىدە بىر كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قەدىمكى پادىشاھلىق «خانىبېغى» ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا چۆللىشىپ ياۋا قىياقلىق بولۇپ قالغان.

② قولباق — قەدىمكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەۋلىياسى. ئۇ تاغلار ئارىسىدا يۈرۈيدىكەن. قولى بىلەن تاشقا خەت يازسا نەقىشلىنىپ زادى ئۆچمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئىزلىرى ھازىرغىچە بارىكەن («دىۋان» 1-، 2- توم).

③ ئوپالدا بۇندىن باشقا يەنە «يار قورغان»، «كونا قورغان» دەپ ئاتىلىدىغان شەھەر خارابىسى، بۇددا ۋە زەردۇش دىنىغا ئائىت قەبرىلەر تېپىلغان («مەھمۇد قەشقەرى» دېگەن كىتابنىڭ 81-بېتىگە قاراڭ).

تاغلار ياڭرايدۇ. ئەنە، بۇلبۇللارمۇ زۇك قويۇپ، بۇ ناخشا - ناۋالارنى جىم تۇرۇپ تىڭشايدۇ. ئەجدادلىرىمىنىڭ ئەجرى سىڭگەن، ئىزى چۈشكەن يەرلەردە باھار، ئۇلارنىڭ نەزەرى تەككەن چۆللەردە باھار. ئۇلارغا ئەل ھۆرمىتى دەريا بولۇپ ئاقىدۇ. تاغۇ - تاشلار ئۇلارغا ئۈنچە - دۇردىن چاچىدۇ. ھەممە كىشى ئۇلارغا قۇچىقىنى ئاچىدۇ. ئىلھامىمنىڭ چەشمىسى قەلبىمنىڭ قىرغىقىدىن تاشىدۇ…

كىم خالىماس گۈزەل، ياخشى نەرسىنى، گۈزەللىك كىشىلەرگە ياقىدۇ. قەھرىمان مەرتلەر گۈزەللىك دۈشمەنلىرىگە ئوتلار ئاچىدۇ. ئەنە شۇ مەرتلەرنىڭ پىرى، ھۆسەيىن ئوغلى مەھمۇد قەشقەرى كېلىۋاتىدۇ. تارىخ يوللىدىن، تۈمەن دەريا بويىدىن… تاغلار ئارىسىدىن… ئاستىدا ئارغىماق ئېتى، تاغ تىترىتىپ ھەيۋەت - سۈرىدىن، تېزگىن سىرىپ كېلىدۇ، ئىگەرىدە غانجۇغىلاپ خورجۇن - قاپچىسىنى، قولىدا مەھكەم تۇتۇپ قامچىسىنى داۋام ئەيلەپ مۇساپىسىنى! ئەنە، توختاپ قالدى جاڭغا ئىچىدە، ئايدىڭ كېچىدە، ئارغىماقىنىڭ كىشنىشى بىر ئالدى يەر - كۆكنىڭ ئارىسىنى…

× × ×

كۆڭۈل كۆزۈم ئالدىدا: كۆك، يېشىل يايلاق. چېكى يوق ئوتلاق، چىمەنزار قىرغاق. قىيالار يېنىدا كىگىز ئۆيلەر. بۇ يەردە مول سۈت، قېمىز، قايماق. كۈن چىقىشتا ئېقىن سۇلار ئېقىپ تۇرار. ئەنە، ئاۋۇ ئۆستەڭ بويىدىن كەچىنىك قىزلار، قوم كوزىدا سۇ ئېلىپ يانار.

ئۇچىقىدا قازىنى، قازىنىدا شورپىسى قاينار. يوغان قېرى توغراق تۈۋىدە، تاش سۇپا ئۈستىدە، كىلەم سېلىنغان تاۋار كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ مەھمۇد قورۇپ باداشقان. ئەتراپىغا ئولىشىدۇ يىگىت - قىزلار، بوۋاي - موماي لار. ئۇستىلىدە خاتىرە دەپتەرلىرى. قولىيازمىلار دىۋانىنى ئاچار ئۇ. كۆپ ياشىغان، كۆپنى كۆرگەن بوۋىلارنىڭ ھېكمەتلىرىنى دەپتىرىگە يازار ئۇ! ئۇنىڭ قامىتى قارىغاي، شۇنچە ئىللىق خۇش چىراي. ئۇ خۇددى نەۋقىران بۈركۈت — كۆك توپۇلغان① ئۇ، تاغ تېشىدىغان، قانىتىدا پولات بار، بۇ قەدىمكى ئۇزۇن يوللاردا يۈرگەن ئۇ. قولىدا كىتاب، قەلبىدە ئاپتاپ بار. ھەر بىر ۋارىقىدا ئەۋلادىغا جاۋاب بار. يەلكىسىدە، ئات ئۈستىدە نەيزە ۋە ئوقياسى بار.

ھەي، مېنىڭ تارىخ دەستۇرۇم! «تۈركىي تىللار دىۋانى»، ئۇسسىغان تىللارغا سۇ بەردىڭ سەن! ئېھ، بوۋام جىگەر پارەم، مەھمۇد قەشقەرى، قارا كېچە، قارا ئۆيلەرگە چىراغ ياقتىڭ سەن. سەن، ئەۋلاد - ئۇرۇقلارغا ئوقۇش ئۈچۈن نەزمە بەردىڭ سەن! سېنىڭ سۆز - ھېكمەتلىرىڭ ياڭغۇر بولۇپ تۆكۈلدى، ئۇرۇق بولۇپ چېچىلدى ئانا دىيارغا. بىخ سۈرۈپ كۆكلەپ يۈمران مايسىلار، يىللار ئۆتكەنسېرى ئۈلغىيىپ قارىغاي بولۇپتۇ. نەگىلا قارىسام قارىغاي. قارىغايلارنىڭ يىلتىزلىرى تۇتاشقان، ئانا زېمىن قات - قېتىغا چىرماشقان. شۇ قارىغايلار سىنىپاقىدا سېنى كۆردۈم. سېنى يادلاپ، ئانا يەرنى قۇتلۇق مەقبەرەڭنى قۇچاقلاپ سۆيدۈم!

سۆزۈك بۇلاق تۈۋىدە،
تېرەك ئۆسۈپتۇ تولغىماچ.
ئېھ، ھەزرىتىم،
دىدارىڭغا تويۇۋالاي قەبرەڭنى ئاچ!

① كۆك توپۇلغان — قانىتىدا پولات بار بىر قۇش. ئۇ قانىتىنى تاغ چوققىسىغا بىر ئۇرۇپ تېشىپ ئىرىسىغا ئۆتۈپ كېتەرمىش (دىۋان 1 - توم).

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئېزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى

ئەمدىلاتىن خازانلىق رۇخسارىنى تۈزەپ، ئۆزىنىڭ كۆركەم يېڭى باھار ئەييامىنى ئەنتەنە قىلىۋاتقان ئۇيغۇر يېڭى زامان ئەدەبىياتى نادىر پېشىۋالىرىدىن ئابدۇكېرىم خوجا، تېيىپجان ئېلىيوۋ، زۇنۇن قادىرىدىن ۋىدالاشقاندىن كېيىن، يەنە ئەھمەد زىيائىدىن ئايرىلىپ قالدى!

نەپەستىن قالدى پىر ئۇستاز، ئەقلىنىڭ مەشئىلى ئۆچتى،
بۇرۇچتىن سىرقىدى يۇلتۇز، قەۋستىن يەرگە ياش توشتى.
«بىلىك» داستانغا دەۋران تىلىدىن نەزىم نەقشەيلەپ،
يۇسۇپنىڭ قەبرە ـ قەسرىگە زىيائىي يار بولۇپ كۆچتى.

ئۇلار ھەقىقەتەن كۆپ ئەسىرلىك ئۇيغۇر كىلاسسىك مەدەنىيىتىنىڭ ئەسىرىمىزگە يېتىشتۈرۈپ بەرگەن ئەزىمەتلىرى، سوتسىيالىستىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دەسلەپكى سەركەردىلىرى ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە خاس ئىلھام بۇلاقلىرى ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت گۈلدەستىلىرى بىلەن نەچچە ئەۋلاد ئۇيغۇر ياشلىرىغا روھىيەت بېغىشلىغان. مەيلى قانچە ئون ئەسىر ئۆتۈپ كەتمىسۇن، ئۆز زامانىغا يارىشا مەرىپەت تاپقان ئۇيغۇر ئەۋلادى ئۇلارنىڭ مۇنەۋۋەر تۆھپىلىرى ۋە پەخىرلىك ئوبرازىسىز سوتسىيالىستىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قاينامچان تۇنجى سەھىپىلىرى بىلەن تونۇشۇپ كېتەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

1

ئەھمەد زىيائىي (1913 ـ 1989) بۇندىن 76 يىل مۇقەددەم قەشقەر خانئېرىق يېزىسىدا تەرەققىپەرۋەر دىنىي زىيالىي ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى، مەرىپەتپەرۋەر دادىسى موللا ئاخۇن ھاجىم ئۇنىڭ تۇنجى مېھرىبان ئۇستازى ئىدى. ئۇ ئۆز دادىسى تەربىيىسىدە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى، ئەرەب، پارس تىللىرىنى پۇختا ئۆگەندى.

ئۇ 22 ياشقا كىرگەن يىلى ـ 1935 ـ يىلدىن باشلاپ مەشھۇر ئۇيغۇر مەرىپەتچى ۋە يېڭى زامان ژۇرنالىستى قۇتلۇق شەۋقى رىياسەتچىلىكىدە قەشقەردە نەشىر قىلىنىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتخانىسىدا تەھرىر بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. بۇ يىللار ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىدىن كېيىن ئالەمشۇمۇل ئويغىنىش ۋە يېڭىلىققا ئىنتىلىش دولقۇنى كۆتۈرۈلگەن، ئوتتۇرا ئاسىيادا سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر شەكىللەنگەن، ئېلىمىزدە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى قانات يېيىۋاتقان يىللار ئىدى. قەشقەرنىڭ ئۆزىدىلا ئابدۇقادىر داموللام، قۇتلۇق شەۋقى، مەمتىلى تەۋپىق قاتارلىق مەرىپەتچىلەرنىڭ تەسىرى بارغانسېرى كۈچەيگەن، موللا نازىم موللانىيازى، نەۋرۇز يۇسۇپى، مۇسا خوتەنى قاتارلىق مۇئەللىملەر ئارقا ـ ئارقى

دىن مەيدانغا كەلگەنىدى. شىنجاڭدا «ئاپرېل ئۆزگىرىشى» نامىدا دېموكراتىك سىياسىي ئىسلاھات مەيدانغا چىققانلىقى ئەينى زامان ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيىتىنى گەۋدىلەندۈرگەنىدى.

ئەھمەد زىيائى 1935 ـ يىلىدىن 1944 ـ يىلىغىچە توققۇز يىل گېزىت ساھەسىدە ئىشلىدى. ئۇ 1943 ـ يىلىغىچە «يېڭى ھايات» (كېيىنچە «شىنجاڭ ـ قەشقەر گېزىتى») گېزىتخانىسىدا، 1943 ـ، 1944 ـ يىللىرى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى ئەدەبىيات بېتىدە ئىشلىدى. بۇ جەرياندا ئەھمەد زىيائى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ بىرىنچى مەزگىلىنى بېسىپ ئۆتتى.

ئەھمەد زىيائى 1944 ـ يىلى مارتتىن 1946 ـ يىلى ئىيونغىچە ئىككى يىلدىن ئارتۇقراق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ تۈرمىسىدە ياتتى. ئۇ تۈرمىدىن بوشىنىپ چىقىپ، ئوتتۇرا ـ يېقىن شەرقنى ئايلىنىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ئىجادىيەت مەزگىلى 1947 ـ، 1952 ـ يىللىرى «قەشقەر گېزىتى» گە مەسئۇل بولغان يىللىرى بولدى.

ئەھمەد زىيائى گەرچە 1957 ـ، 1960 ـ يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە يۆتكىلىپ ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان بولسىمۇ، سولچىل ئېقىم بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان بۇ يىللار ئۇنىڭغىمۇ ئەمىنلىك بەرمىدى. ئۇ تاكى 80 ـ يىللارغىچە ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت پۇرسىتىدىن تامامەن مەھرۇم قىلىنىپ، لەنەتلىك يىللارنىڭ تۇتقۇنىغا ئايلاندى.

ئەھمەد زىيائىنىڭ ئۈچىنچى قېتىملىق ئىجادىيەت مەزگىلى پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن باشلاندى، گەرچە ئۇ 80 ـ يىللاردا 60 ياشتىن 70 ياشقا ئۆتۈۋاتقان، خېلىلا ياشىنىپ قالغان، ئىقتىسادىي تۇرمۇشى ۋەيرانلىقتىن ئەمدىلاتىن قۇتۇلۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ بۇ قىسقا بىر قانچە يىل ئىچىدە ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ھەممە ئىجادىيەت نەتىجىلىرىدىن مىقدار ۋە سۈپەت جەھەتتە كۆرۈنەرلىك ئارتۇق تۆھپىلەر ياراتتى. ئۇنىڭ ئوبرازى ھەممىمىز ئۈچۈن پىر ـ ئۇستازلىق ھۆرمىتى بىلەن خاراكتېرلەنگەنىدى.

2

ئەھمەد زىيائى كۆپلىگەن ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئەسەرلەر قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئون ئۈچ يېشىدىلا دادىسىنىڭ تەسىرىدە پارس تىلىدا «گۈل ۋە بۇلبۇل» ناملىق داستان يازغان. ئۇ 1939 ـ يىلى يېزىشقا باشلىغان «رابىيە ـ سەئدىن» رومانى گومىنداڭ تۈرمىسىدە يوقالغان. ئۇ 1947 ـ يىلدىن باشلاپ «توزىماس چېچەكلەر» ناملىق غەزەللەر دىۋانى، «لاداخ يولىدا كارۋان» ناملىق ساياھەتنامە، «ۋىجدان ۋە مۇھاكىمە» ناملىق تەپەككۇر ئەدەبىياتى ئەسەرى ۋە «رابىيە ـ سەئدىن» دراممىسىنى ئېلان قىلدى. 80 ـ يىللاردىن كېيىن ئۇ «ئەھمەد زىيائى تاللانغان ئەسەرلىرى»، «رابىيە ـ سەئدىن» شېئىرىي رومانى، «ئىلمىي ئابىدىلىرىمىزنىڭ قۇرغۇچىلىرى يۈسۈپ ۋە مەھمۇد» ناملىق تارىخىي داستانىنى ئېلان قىلىشقا مۇۋەپپەق بولدى، ئەھمەد زىيائى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئون ئۈچ ئەسىرادىن ئارتۇق ھېكمەت قامۇسى «قۇتادغۇبىلىك» نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىي تىلىدا قايتا ئىشلەپچىقىشتىن ئىبارەت تارىخىي خاراكتېرلىك شەرەپلىك ئەمگەككە ئاساسلىق تۆھپە قوشتى. «قۇتادغۇبىلىك» نى چۆرىدىگەن ھالدا بىر قاتار ئىلمىي ماقالىلار ئېلان قىلىپ، كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ رەھمىتىگە نائىل بولدى. بۇ «قۇتادغۇبىلىك» تىن ئىبارەت ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتـ

نىڭ نوپۇزلۇق پىرامىدىسىنى بىر مىلىميارد نوپۇزلۇق خەنزۇ تىلىدا نەشىر قىلىشقا ئاساس يارىتىپ بەردى.

ئەھمەد زىياتى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ ھەر بىر دەۋرىدىلا زىلزىلە پەيدا قىلىپ تۇردى. ئۇنىڭ بىرىنچى ئىجادىيەت مەزگىلىدىكى شېئىرلىرى بىلەن «رابىيە - سەئىدىن» دىرامىسى ئەينى زاماندىكى فېئوداللىققا قارشى دېموكراتىنىڭ ۋە مەرىپەتچىلىكنىڭ پىكىر ئېقىمى مۇخلىسلىرىنىڭ ئاجايىپ ئۇتۇقى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئىككىنچى ئىجادىيەت مەزگىلىدىكى «توزىماس چېچەكلەر»، «لاداخ يولىدا كارۋان»، «ۋىجدان ۋە مۇھاكىمە» قاتارلىق ئۈچ كىتابى نۇر مۇھەممەت ئېركى قاتارلىق دېموكراتىك زىيالىيلار قەلبىگە ئۆچمەس يالقۇن قوشقانىدى. ئۇنىڭ ئۈچىنچى ئىجادىيەت مەزگىلىدىكى نەتىجىلىرى ئۇنىڭ ئىلىم - مەدەنىيەت مۇنبىرىدىكى پېشۋالىق ئورنىنى تېخىمۇ جۇلالاندۇرۇۋەتتى.

مەن ئەھمەد زىياتى بىلەن 1985 - يىلى كۈز پەسلىدە جىلىن ئۆلكىسى يەنبيەن چاۋشيەن ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى يەنجى شەھىرىدە ئېچىلغان «شىمالىي جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسەپە، ئىجتىمائىي ئەدەبىيات تارىخى ئىلمىي جەمئىيىتى» نىڭ يىللىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا تونۇشتۇم. يىغىن جەريانىدا ئۇ مېنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇستازىم ۋە ئەڭ يېقىن ئادىمىم بولدى. ئۇ ماڭا مېنىڭ دادام بىلەن يېقىن ئۆتكەنلىكىنى، مېنىڭ ئازادلىقنىڭ دەسلەپىدە قەشقەر گېزىتىگە ئەۋەتكەن شېئىرلىرىمنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ «لاداخ يولىدا كارۋان»، «توزىماس چېچەكلەر» ناملىق خوتەن قەغىزىگە بېسىلغان ئىككى كىتابىنى ئوقۇغانلىقىمنى ئېيتتىم. مەن ئۇنىڭ خىزمەت ۋە ئىجادىيەت شارائىتىدىكى ئەپسىزلىكلەرگە ئېچىندىم. ئۇنىڭ مەسىلىلىرى تولىمۇ كېچىكىپ ھەل قىلىنغانىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ماڭا «رابىيە - سەئىدىن» ناملىق شېئىرىي رومان يازغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ئۇندىن كېيىن بىز كۆپلىگەن ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا بىللە قاتناشتۇق.

بۇ يىل يۈسۈپخاس ھاجىپنىڭ قەبرىگاھى قايتا پۈتتۈش مۇناسىۋىتى بىلەن قەشقەردە ئۆتكۈزۈلگەن «مەملىكەتلىك 2 - قېتىملىق ‹قۇتادغۇ بىلىك› ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» غا ئۇ ئېغىر كېسەل بولۇشىغا قارىماي، دوختۇرنىڭ مۇھاپىزىتىدە قاتناشتى. يىغىندىن قايتىپ كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ كۆرۈنگەن مەدەنىيەت ئەربابى، پېشۋا مەرىپەتچى، پېشقەدەم ئەدىب ئالەمدىن مەڭگۈ ۋىدالاشتى.

3

ئەھمەد زىياتىنىڭ ۋاپاتى پۈتۈن خەلقىمىزنى ئېغىر ماتەمگە دۇچار قىلدى. مەنمۇ كۆز ياشلىرىمنى سىنەم رىشتىسىغا تىزىپ نالە قىلدىم. ئۇ مېنىڭ كۆز ئالدىمدا قايتا گەۋدىلىنىشكە باشلىدى. 1987 - يىلى دوختۇرخانىدا ياتقىنىدا، ئۇنىڭ نەپەس كېسەللىكلىرى بۆلۈنمىدە يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىدىم. مەن ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىشىم بىلەن، ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ: «قارىماملا، بالىلىق چېغىمدا ئۆپكە ياللۇغى بولماپتىكەنمەن، قېرىغاندا فىيەن بولۇپ قاپتۇ

تىمەن» دېدى. كىم بىلسۇن! بۇ رەھىمسىز ئۆلۈم تېخى ئۈمىد كۈلكىسى لېۋىدە ئويناپ تۇرغان بۇ پېشىۋالى ئارىمىزدىن يۇلۇپ كەتتى.

1988 - يىلى ئۇنىڭ بىلەن پوچتىخانىدا ئۇچرىشىپ قالدۇق. ئۇ «رابىيە - سەئىدىن» رومانى ھەققىدە ئېغىز ئېچىپ: «قارىما ملا، شۇنچە ئەجىر - ئەمگەك قىلدىم، بىرەر كىشىمۇ بۇ ھەقتە مەتبۇئاتتا ئېغىز ئاچمىدى! مەيلى ماختىمىسۇن، تىللاپ بولسىمۇ بىر نەرسە دېيىشمىدى. ئادەملەر سايىلەردەك يۈرۈيدۇ، نىيەت بۇزۇلۇپ كەتتى. شۇڭا تېرىكلەر ناھايىتى ئازدەك كۆرۈنىدۇ!» دېدى. مەن ناھايىتى خىجىل بولدۇم. بىراق مېنىڭ خىجىللىقىم بىر كىشىنىڭلا خىجىللىقى ئىدى.

بۇ يىل يازدا مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە ئۇنى يوقلىدىم. ئۇ ماڭا قەشقەردىن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەلگەن يېقىنلىرىنىڭ «ۋاقىت قىس بولۇپ قالدى، كۆرۈشەلمىدۇق، كەچۈرگەيلا» دېگەن مەزمۇندىكى باغاقچىسىنى كۆرسىتىپ: «ئېستەي، مېنىڭ ساناقلىق كۈنلىرىم كۆپ بولسا ئىدى، مەن ئۇلار بىلەن بىر-بىرلەپ كۆرۈشۈپ كەلسەم بولاتتى!» دېدى.

مەن بۇ يىل 10 - ئايدا قەشقەر يېڭى مېھمانخانىسىدىكى ئۇنىڭ ياتىقىدا ئۇزاققىچە ئولتۇرۇپ، كېسەل ئازابىدا قىينىلىۋاتقان بۇ تەۋەرۈك زاتنى ئۇنىڭ ياشلىق دەۋرىدە، ئۇنىڭ ئوتتۇرا ياشلىق دەۋرىدە پۈتكۈل جەمئىيىتىمىزنىڭ قوغداپ، ئاسراپ قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. دەر ھەقىقەت، نوپۇزلۇقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل جەمئىيىتىمىز ئەھمەد زىيائىنى، ئۇنىڭغا ئوخشىغان بىر مۇنچە تارىخىي جاۋاھىراتلىرىمىزنى قوغداپ، ئاسراپ قالالمىدۇق. بۇ مۇھىتنىڭ ئوڭۇشسىزلىقىدىن تاشقىرى بىزنىڭ روھىيىتىمىزنىڭ كورلۇقى، نادانلىقى، جاسارەتسىزلىكىدىن بولدى. قوغداپ قېلىش، ئاسراپ قېلىش تۈگەل، قوغداپ قېلىش، ئاسراپ قېلىش دېگەن ئاڭمۇ قەلبىمىزدە ھاسىل بولمىدى. ئەكسىچە، جاۋاھىراتلارنى ئۇرۇپ - چېقىش، مەدەنىيەت نامايەندىلىرىنى ھاقارەتلەش تىياتىرىغا ھېرىسمەنلىك قىلدۇق. مەن ئەھمەد زىيائى بىلەن ۋىدالىشىۋېتىپ، بۇ تارىخىي كورلۇق، روھىيەت نادانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلماي تۇرالمىدىم.

ئەھمەد زىيائى ھالال ياشىدى! ئۇ ئابروي - ئاتاق، نوپۇز - شۆھرەت ماجرالىرى ھەم ھىيلىلىرى بىلەن شۇغۇللانمىدى. ئۇنىڭ ئېرىشكەن نەتىجىلىرى ئۇ ئېرىشەلەيدىغان نەتىجىلەردىن ئاز بولدى، بۇ ئۇنىڭ ئارمىنى ئىدى! بۇمۇ ھەممىمىزنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئورتاق ئارمىنىمىز! ئۇ ئۈچ قەرنە ھايات كۆردى، ئەمما ئۇ پەقەت بىرلا قەرنە ئىجادىيەت ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولالىدى!

ئەھمەد زىيائى مەدەنىيىتىمىز ئۈچۈن كاتتا بىر ئۈلگە. ئۇنىڭ ئېرىشكەن ئۇتۇقلىرىمۇ، ئۇنىڭ يوقاتقان ئارزۇلىرىمۇ بىز ئۈچۈن چوڭقۇر تەپەككۇر ئۈلگىسى...

خەير، ئەزىز ئۇستاز، روھىڭىز جەننەتتە بولسۇن!

1989 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، ئۈرۈمچى.

ئەزىم ناسىر

تەخمىسلەر

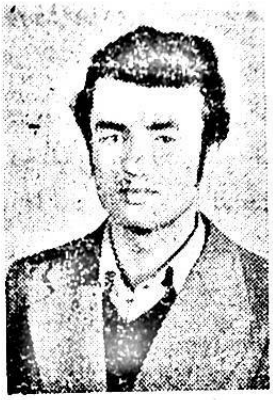

ئەزىم ناسىر 1963 - يىلى 2 - ئايدا پەيزاۋات ناھىيىسىنىڭ گۈللۈك يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. 1981 - يىلى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنىڭ چارۋىچىلىق سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر پەيزاۋات ناھىيە گۈللۈك يېزا ئىقتىساد كومىتېتىدا ئىشلەيدۇ.

ئۇ «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1982- يىللىق 4 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئالدىدا» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىيات سەھنىسىگە كىرىپ كەلگەن. شۇندىن بېرى ھەر قايسى گېزىت - ژۇرناللاردا «قەلب غەزەللىرى»، «ھايات نەزمىلىرى»، «غەزەللەر»، «سۆيگۈ سۈرەتلىرى»، «ئىلھام چېچەكلىرى»، «ھۆرمەتچاچقۇلىرى» قاتارلىق يۈز پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىندى. ھازىر «كۆڭۈل ئىستەكلىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ۋە «مۇھەببەت يالدامىسى» ناملىق داستانى ئۈستىدە ئىشلىمەكتە. ئۇ قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

باھار ۋەسلىگە مۇشتاقلىق

(ئا. ت ئۆتكۈرنىڭ شۇ ناملىق غەزىلىگە)

باھار كەلسە تولار باغقا گۈلى رەيھانە - رەيھانە،
جۇلا ئەيلەر يېشىل توزدەك گۈزەل بوستانە-بوستانە،
قىلار بۇلبۇل ناۋا شۇ چاغ ئەجەپ خەندانە - خەندانە،
چىراغ ئوتىدا پەرۋانە كۆيەر مەستانە - مەستانە،
گۈزەل ۋەسلىڭگە ئەي دىلبەر، بولاي قۇربانە - قۇربانە.

شەپەق سۆيگەن جامالىڭغا سۆيۈپ كۆتكەنىدىم بىر چاغ،
كېتىپ قاپسەن مېنى تاشلاپ يۈرەكتە قالدۇرۇپ بىر داغ،

پىغان چەكسەم پىراقىڭدا تاماشا كۆردى قوزغۇن - زاغ،
كۈلۈپ كەلگەن ئىدىڭ بىر چاغ، يېتىپ ۋەسلىڭگە گۈلشەن باغ،
قايان كەتتى ئاشۇ كۈنلەر، كۈنۈم سەرسانە - سەرسانە.

نېسىپ ئەتمىش جۇدالىقنى ئېسىمدە ھېلى ھەم شۇ كۈن،
سېرىق ياپراق بولۇپ چېھرىم بولۇپ قالغان ئىدىم غەمكىن،
يۈرەكىمنىڭ تەپتىدە قايناپ تاشار ھەتتا تۈمەن چۆگۈن،
پىراقىڭدا بولۇپ مەجنۇن يانارمەن شەمئىدەك ھەر تۈن،
ئېرىپ جىسمىم ئاقار كۆزدىن يېشىم دۇردانە - دۇردانە.

ساڭا تەلپۈندى بۇ قەلبىم جامالىڭ يادلىنىپ دىلدا،
ئاجايىپ قىسسىدۇر ئىشقىڭ، سېنىڭ زىكرىڭ ھامان تىلدا،
قېنى تىڭشا، كېلىپ دىلبەر، يۈرەك سوقماقتا بىر خىلدا،
چېچىم بەلدە، ھاسام قولدا، بۇ نۇرسىز كۆزلىرىم يولدا،
كىشى كۆرسە بۇ ھالىمنى بولۇر ھەيرانە - ھەيرانە.

ھەمىشە ئېنتىزار كۆڭلۈم قارايمەن ساڭا ھېچ تويماي،
ئۆتەرمەن بەلكى ئالەمدىن سېنى مەڭگۈگە ئۇنتۇلماي،
سۆيەرمەنمۇ سېنى ئاخىر قېنىپ مەززىڭگە تويدۇرماي؟!
گۈزەل ھۆسنىڭنى بىر كۆرمەي، ئايىغىڭغا بېشىم قويماي،
ئۆتەرمەنمۇ ئۇشبۇ ھەسرەتتە ئۆمۈر غەمخانە - غەمخانە.

ئۈمىد بىرلە قاراپ يولغا، يېتىشتىم مەنمۇ بۇ چاغقا،
كۆرۈپ ھالىمنى سەن دىلبەر چىقارما مېنى ئاخماققا،
سۈرۈپ مەلھەم ساقايتقىنچۇ بۇ كۈن يۈرەكتىكى داغقا،
يېنىپ كەلسەڭ يەنە باغقا، قونۇپ بۇلبۇل كەبى شاخقا
تاماشا ئەيلىسەم بىر دەم يۈرۈپ سەيلانە - سەيلانە.

ئازاب چەكتىم پىراقىڭدا ھامان چۇلغاپ دىلىمنى غەم،
يۇيۇلدى ياش بىلەن مەززىم كۆزۈمدە قالمىدى ھېچ نەم،
كۆزۈم تالدى قاراپ يولغا ساڭا دىل تەلپۈنۈپ ھەر دەم،
جامالىڭ نۇرىنى بەردەم، مۇنەۋۋەر ئەيلىسەڭ كۆلبەم،
سائادەت شۇ ئىدى مەڭگۈ ماڭا يىگانە - يىگانە.

ھامان سۆيگۈمگە سادىقمەن ئەقىدەمگە غۇبار قونماس،
ئۆزەم پەرۋىشلىگەن يۇمران گۈلۈم ياشناپ ئەبەت سولماس،

جانانىڭ ۋەسلىگە يەتمەي مۇھەببەت تۇلپىرىم ھارماس،
قۇياش يۈزىگە كىر قونماس، ئۈمىدىنىڭ قانىتى سۇنماس،
يولۇڭدىن نائۈمىد بولماق ماڭا يىگانە - يىگانە.

كۆزۈڭدىن ئىزلىبان ئاخىر تاپارمەن نەۋباھار ئەكسىن،
چېكىپ جامنى، سۈرۈپ پەيزى، تاپارمەن شوخ ساتار ئەكسىن،
لېۋىڭدىن مەي ئىچىپ بىر كۈن سۈرۈپ كەيپى - خۇمار پەيزىن،
ناۋايى ئىزىدىن مىسكىن كۆرەي دەپ مەيدە يار ئەكسىن،
ئېلىپ قولغا ساپايىنى كېزەر مەيخانە - مەيخانە.

شەمشەر

(مەمتىلى زۇنۇننىڭ شۇ ناملىق غەزىلىگە)

بولۇپ مەپتۇن گويا بۇلبۇل كەبى خۇشبۇي پۇراقلارغا،
نەزەر سالدىم چىمەنلەرگە تولۇپ دىل ئىشتىياقلارغا،
ئۈمىدلەندىم جۇنۇنلۇقتىن ھىدىڭ ئۇرغاچ دىماقلارغا،
چىدام - بەرداش بېرىپ شامۇ - سەھەر ھىجران، پىراقلارغا،
تىكىلدىم ئىككىمىز ئۆچمەس نەقىش چەككەن ۋاراقلارغا.

خىيال سۈردۈم قېچىپ ئۇيقۇم ۋىسالىڭنى قىلىپ ئارمان،
نامايەن بولدى ئالدىمدا سېنىڭ شەھلا كۆزۈڭ شۇئان،
يېتىپ كەلدىڭ قېشىمغا دەل بولۇپ دەردىم ئۈچۈن دەرمان،
قەسەم ئەيلەپ ساڭا بىر كۈن دېسەم «پەرۋانىمەن جانان»
دېدىڭ: «پەرۋانە بولساڭ ئۇر، ئۆزەڭنى شام - چىراغلارغا».

كۆرۈشمەي نەچچە كۈن، ھەپتە، بولۇپ قالغاندا كۆڭلۈم غەش،
ھوزۇرلاندىم، سېغىنچىمغا ئارام بەردى سېنى ئەسلەش،
يېقىنلاشتۇق ئۆتۈپ ئايلار سادىسىز تارتىشىپ ئىچ - پەش،
دېدىم: «چېھرىڭدە ئاي نۇرى، كۆزۈڭدە بىر جاھان ئاتەش،
نېمىشقا كۆز تىكەي جانان، چىراغ ئىزلەپ يىراقلارغا.»

ئەزەلدىن بىر بولۇپ چىققاچ نىشان ۋە يولىمىز بىزنىڭ،
ئۇزاق ئۆتمەي پۇراق چاچتى مۇھەببەت گۈلىمىز بىزنىڭ،
قەسەملەشتۇق، گىرەلەشتى يۈرەك ۋە قولىمىز بىزنىڭ،
تەبەسسۇم ئىلكىدە باقتىڭ... قوشۇلغان شولىمىز بىزنىڭ،
يېڭى زىننەت بەخش ئەتتى كىمىسك كۆزلۈك بۇلاقلارغا.

تېشەر كۆكسىمنى گەر باقساڭ كۆزۈڭدە بار ئەجەپ خىسلەت،
ئۈنىڭدىن يا يىردىغاي جانىم، سېنىڭ كۈلكەڭ بېرەر لەززەت،
سۆزۈڭ بالۇ ـ ھەسەل جانان لېۋىڭدىن تامىدۇ شەربەت،
لېۋىڭ جامىدا ئىچكەن مەي ئاتا قىلغاچ بۈيۈك قۇدرەت،
پىسەنت قىلماي ئۆتۈپ كەتتىم، قىيىن ئۆتكۈل ـ سىناقلارغا.

قىزىل گۈل بەرگىدەك مەڭزىڭ، سېنىڭ ھۆسنىڭگە ئاي كۈندەش،
قىيا باقساڭ جىغىلداپ تەن، يۈرەكتە بولىدۇ تەۋرەش،
يېتەكلەيدۇ سەپەرلەرگە سېنىڭ كۈلكەڭ بولۇپ ئۈندەش،
پۈتۈمدا ئۇيىنىغان ئىشكەل ساداسى بولدى جۇر ـ تەڭكەش،
زەپەر كارۋانىنىڭ سازى جاراڭلىق قوڭغۇراقلارغا.

ساڭا ئاشكارىدۇر سۆيگۈم كۆڭۈل سىرىم ئەمەس پىنھان،
كۈتەرمەن سېنى تاقەتتە يولۇڭغا تەلپۈنۈپ ھەر ئان،
سېنى سۆيگەچ ۋۇجۇدۇمدىن، دىلىمدا زەررە يوق ئارمان،
ياشايمەن ئايلىنىپ پەرۋانىغا ئىشقىڭدا، ئەي جانان،
ياشايمەن ئايلىنىپ ياۋ ئالدىدا شەمشەر ـ پىچاقلارغا.

بىر گۈزەلگە

(ھاجى ئەخمەتنىڭ شۇ ئاملىق غەزىلىگە)

جۇنۇنلۇق دەشتىنى كەزدىم كۆيۈپ سۆيگۈ ئوچاقىڭدا،
جاۋاب بەرگىن ماڭا ئەي قىز ئورۇن بارمۇ قۇچاقىڭدا،
ئەسىر قىلدىڭ مېنى شۇنچە قىرانلىق ـ غۇنچە چاغىڭدا،
باھارنىڭ ھۆسنىنى كۆردۈم سېنىڭ غۇنچە سىياقىڭدا،
شۇڭا مەجنۇن بولۇپ يۈردۈم، كۆيۈپ ئىشقى ـ پىراقىڭدا.

بويۇڭ لەيلى نىھال خۇددى، لېۋىڭ گوياكى قىرمىزدەك،
جاھاننى يورۇتار چاقناپ كۆزۈڭ بەئەينى يۇلتۇزدەك،
مېھىرلىكسەن، يېقىملىقسەن، سۈزۈكسەن مىسلى كۈندۈزدەك،
جۇلالايسەن گويا تۇزدەك، قېشىڭ مىسلى قۇندۇزدەك،
زىيا چاقنايدۇ يۇلتۇزدەك سېھىرلىك كۆز چاناقىڭدا.

جاھانغا تارقىتار خۇشبۇي چېچىڭ مىسلى ئىپار ـ رەيھان،
قارايمەن كۆزلىرىڭگە مەن قانالماستىن بىھۇش ـ نىمجان،
تەمەننا قىپ ۋىسالىڭنى بولۇپ مەجنۇن كەبى سەرسان،

ئېتەر لۇتپىلك مېنى ھەيران، ئارامىمنى قىلىپ ۋەيران،
نازاكەت كۈلكىسى جەۋلان قىلار دائىم زىنناقىڭدا.

كۆيۈك تارتىپ ھامان مەخپى، تېخىچە بولمىدۇق سىرداش،
مېنى كۆرسەڭ قاچارسەن تېز مىسالى شوخ كىيىك ئوخشاش،
خۇيۇڭدىن لال بولۇپ ھەر چاغ يۈرەك كۆيدى بولۇپ ئوتقاش،
تېپىلغايمۇ ساڭا تەڭداش، ئوتۇڭغا كىم بىرەر بەرداش؟
شەپەقنىڭ ھۆسنىگە رەڭداش قىزىللىق بار ياناغىڭدا.

ئويۇمدا سەن ماڭا ھەمدەم، يىراق بولماي خىيالىمدىن،
ئېلىپ قويغىن خەۋەر دىلبەر، مېنىڭ غۇنچە - نىھالىمدىن،
جاۋاب بەرگىن بولاي خۇرسەن، بۈگۈن قاچماي سوئالىمدىن،
بىرەر ئۆتمەيسەن يانىمدىن، خەۋەرئالمايسەن ھالىمدىن،
سېنى سۆيگەن گۇناھىمدىن كى خەس بولدۇم ئاياغىڭدا.

زەئىپلەشتىم پىراقىڭدا كۆيۈككە بارمىدۇ چارە؟
قولۇڭدا تۇرسا تەقدىرىم يۈرەككە قىلمىدىڭ دارە،
ھامان مەندىن يىراق تۇرساڭ دىلىم يېمەكتە ئازارە،
سېنىڭ دەردىڭدە ئاۋارە، يۈرەك باغرىم تومەن پارە،
قىلىپ بۇلبۇل كەبى نالە پىغان ئەيلەي قولاقىڭدا.

كۆيۈپ ئىشقى - پىراقىڭدا تولا چەكتىم ئازاب - كۈلپەت،
ھامان يىگانە ياش تۆكتىم ماڭا سەن بولمىدىڭ ئىلپەت،
يۈرەكتە قالمىسۇن ئارمان ئەزىمگە چىراي كۆرسەت،
نىگارا قىل ماڭا شەپقەت، جېنىمغا يەتمىسۇن زەخمەت،
كۆيۈپ كۈل بولمىسۇن ئەخمەت، كى ھىجرەت بىرلە داغىڭدا.

سۆيگۈ غەزىلى

(مىرزاھىد كېرىمىنىڭ شۇ ناملىق غەزىلىگە)

ئۆچرىشىپ قالدىم، تۇيۇقسىز بىر پەرى نىگاردىغا،
باغلىنىپ قالدىم، شۇئانلا ئاي كەبى رۇخساردىغا،
چىن مۇھەببەت بۇلبۇلى قوندى كېلىپ دىل تاردىغا،
ھېيتگاھنىڭ كەچقۇرۇن چىقتىم، ئاۋات بازىردىغا،
ئاشىقى شەيدا بولۇپ قالدىم كۆزى خۇماردىغا.

بىرگە ماڭدۇق مەن بىلەن ئوخشاش چىقىپ قالغاچ يولى،
بەرق ئۇرۇپ راست ۋايىغا يەتكەن ئۇنىڭ ھۆسۈن گۈلى،
ئۇنى تۇغقانىكىن قاچان، قانداق ئانا، قايسى يىلى؟
پۈرمە ئەتلەس كۆينىكى، قىزغۇچى ھىلىلە رومىلى،
سىھىرلەپ قويدى مىنى بەختىم پۈتۈك تۇمارىغا.

بەك سىلىق دەسسەپ مىڭىپ باغچا يېنىغا كەلدى ئۇ،
ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭغانلىقىمنى بىلدى ئۇ،
قايرىلىپ باقتى يىقىملىق، شوخ تەبەسسۇم قىلدى ئۇ،
ئۈزدى مىژگان قاشىدىن ئوق، يۈرىكىمگە تەگدى ئۇ،
بىر قاراپ قويغان بىلەن چولپان خىجىل زۇننارىغا.

چۈشتى كۆزۈم كۆزىگە، ئەپقاچتى شۇئان كۆزىنى،
تۇردى ھەم يانتۇ قاراپ قاپلاپ خىجىللىق يۈزىنى،
بىر كۆرۈپلا شۇ ھامان بەك ياقتۇرۇپ قالدىم ئۇنى،
سۆركىلىپ كىتىۋىرەي راھەتلىنىپ، توساڭ مىنى،
بىرەھىم يار قامچا ئۇرغان سۆيگۈنىڭ تۇلپارىغا.

ئاغزى ئويماقتەك يىقىملىق، چىشلىرى گويا سەدەپ،
سۆزلىشىشكە مەن بىلەن يول قويمىدى شەرمى- ئەدەب،
لال بولۇپ ئەقلىم- تىلىم سۆزلەشمىكىم بولدى بىئەپ،
ئەۋرىشىمدەك ساچىلە باغلاپ يەنە ئەيلەپ غەزەپ،
ئاسسا مەيلى قەلبىدە قۇرغان ئۈمىدىنىڭ دارىغا.

گەپ ئېچىشنىڭ ئورنىغا پۇش- پۇش نەپەس ئالدىم ئاران،
بىر چىرايلىق قىزغا سۆز قىلماق ئەمەس ئىكەن ئاسان،
تىترىمەستىن ئالدىدا تەمكىن بولارمەنكىن قاچان؟
مەن بوغۇزلانسام ئىدىم، لەۋ خەنجىرى بىرلە شۇئان،
گۈل بولۇپ قانىم ئېچىلسا، نۇز چېچىپ باھارىغا.

ئىنتىزارلىق ئىلكىدە تۇرسام يولىغا تەلمۈرۈپ،
ھېچ ئەجەب ئەمەس، قېشىمغا كەلسە ئۇ، مىنى كۆرۈپ،
كەتمىگىدى قورقىمەن، چەتنەپ يىراق، قاپاق تۈرۈپ،
داپ، راۋاب، دۇتار چېلىپ، ئوقۇپ غەزەل ئويناپ- كۈلۈپ،
بەزمە قۇرسا دوستلىرىغا، ياخشىلارنىڭ يارىغا.

يوق ئىدى ھېچ ئارمىنىم، ئۇچراشسا لەۋگە لەۋلىرىم،
نازى بىرلە شۇ سەنەمنىڭ بولسا دەپتى غەملىرىم،
بىرگە ئۆتسە تائەبەت، قايغۇ خۇشاللىق دەملىرىم،
شۇندا تاپقايمەن مۇراد يايراپ بېھىشتە تەنلىرىم،
كۆمسە ئاي تۇغقان كېچە مېنى ۋىسال مازارىغا.

ناخشام

(تۇرسۇن ئىمازىنىڭ شۇ ناملىق غەزىلىگە)

كۆكۈل يايرار سادايىڭدىن قولاققا خوي يېقىپ ناخشام،
چىقارسەن ئوت يۈرەكلەردىن بولاقلاردەك ئېقىپ ناخشام،
جارائلايسەن كۆڭۈللەرنى كۆڭۈللەرگە چېتىپ ناخشام،
تۆرەلدىم زەۋقى ئىشقىڭدىن، تېنىمگە جان كىرىپ ناخشام،
تۇغۇلدۇم ھىس - خۇمارىڭدىن ھاياتقا كۆز ئېچىپ ناخشام.

سەپەردە تەنتەنەمدۇرسەن، شۇڭا مەنزىللىرىم نۇرلۇق،
ئاشارمەن تاغ - داۋانلاردىن ئىزىڭدىن ئېچىلار چوغلۇق،
سەپەرداشلار ئوقۇپ ناخشا تىلەيدۇ ماڭا ئاق يوللۇق،
ئۈنىڭ بولدى يەنە دەسلەپ قولاققا كىرگىنى مۇڭلۇق،
بۆلەندىم ئەللىيىڭ بىرلە، بۆشۈكنى باخ ئېتىپ ناخشام.

بېرەر مۇڭلۇق كۈيۈڭ دىلغا ھوزۇرىنى ئىجاد - ئەمگەك،
جېنى يايرايدۇ مىسكىنىنىڭ، بېرىپ قۇۋۋەت، يېقىپ ياغدەك،
بۆسەرمەن شۇ سەۋەب يولدا توساقلار بولسىمۇ تاغدەك،
يېتىلدى تەنلىرىم ئوتلۇق، يېنىپ تۇرغان گويا چوغدەك،
لىرىكاڭ پىلتىسى دائىم يۈرەككە ئوت يېقىپ ناخشام.

چېلىشلاردا قۇچۇپ نۇسرەت ھاياتىم تاپتى چىن مەنا،
بېيىتتىڭسەن تالانتىمنى، يېتىلدىم مەن بولۇپ دەنا،
ئۈنۈم ياڭرار سەھەرلەردە، بولۇپ شادلىقلىرىم دەريا،
غېمى قايسى ھاياتىمنىڭ جاھاندا بىلمىدىم ئەسلا،
مۇھەببەت جامىدا سۆيگۈ شارابىڭنى ئىچىپ ناخشام.

ياشاردى سۆيگۈدىن جانىم، دىلىمنى ئەيلىدىڭ گۈلزار،
سېنى قىلدىم نىگار - ئۈلپەت، ۋىسال ئىزدەپ بولۇپ بىدار،

ۋۇجۇدۇمدا ھېسابسىز كۈچ، ئەمەسمەن ھېچ زەئىپ ـ بىمار،
ئېشىپ مۇشكۈل داۋانلاردىن سەپەردە ھارمىدىم زىنھار،
پەلەككە ياڭرىغان ئەۋجىلىك كۈچۈمگە كۈچ قېتىپ ناخشام.

سېنى ئەۋجىگە ياڭراتتىم قىلىپ بۇلبۇل كەبى خەندان،
ھامان مەنزىل تامان ئۇچتۇم قانات بولدۇڭ ماڭا ھەر ئان،
تاپارمەن قۇت ۋىسالىڭدىن ئۆزۈڭ كۆڭلۈمدىكى جانان،
بېشىمغا ھەر بالا كەلسە، ياشاشتىن قىلمىدىم پۇشمان،
ئۈمىد نۇرۇڭ كېلىپ غالىپ، ئۆلۈمنى ھەم يېڭىپ ناخشام.

تالاشىپ سەن بىلەن تەڭلىك ھوقۇقلار سالسىمۇ غەۋغا؛
لىرىكالىق دىلدا زوق قوزغار يۈرەكنى تىترىتىپ ئەمما،
كىشى بەھرى ئالار سەندىن گويا گۈلسەن ئېسىل بەرنا،
دېدىم ھەر ئان سېنى تىڭشاپ «قېنى سەن ئەي گۈلى رەنا؟»
سېنى ئېيتقان نەپەسدەك پەردىنى ياد ئېتىپ ناخشام.

ئېقىپ كىرسەڭ قۇلاقىمغا ھاياجان مەۋج ئۇرار تەندە،
سېنى تىڭشاپ ئاتار تاڭمۇ بولۇپ ئىشقىڭغا پەيۋەندە،
يېنىكلەتتىڭ ئازابىمنى كۆتەردىم تاغنى يەلكەمدە،
پەخىرلەندىم گادايلىقتىن، ئۇچامدا تۇرسىمۇ جەندە،
ئۆزۈمنى چىن بەختلىكلەر قاتارىدا سېزىپ ناخشام.

كۆڭۈللەر تۆرىدە ئورنۇڭ ساڭا مۇشتاق خەلق بارچە،
قاناتلانغاي جېنىم سەندىن بىرەرسەن دىلغا زوق شۇنچە،
سىڭىپ كەتتىڭ ۋۇجۇدۇمغا بولۇپ شەبنەم كەبى تامچە،
ئاتالدىم بۇلبۇلى شەرقنىڭ، جاھان گۈلزارىدا قانچە،
مۇقامىڭ شەۋكىتى تۆردىن ھەمىشە جاي بېرىپ ناخشام.

بولۇپ مارش ياڭرىدىڭ ھەر چاغ ھامان سەپتە ـ قاتارىمدا،
تونۇلدۇڭ، ۋايىغا يەتتىڭ مېنىڭ گۈلشەن دىيارىمدا،
بولۇر جۇشقۇن ناۋا تەڭكەش، راۋاب، تەمبۇر، دۇتارىمدا،
بېشىم يەتتى يەنە كۆككە يېڭى دەۋران ـ باھارىمدا،
زامانىم باغۋەنى دىلبەر قەدرىڭگە يېتىپ ناخشام.

باھارنىڭ سەلكىنى بىرلە، سۈزۈلدى كۆك، تۇمان تارقاپ،
ھۆسۈن تۈزدى گۈزەل باغلار، ياشاردى زەر قۇياش پارلاپ،
زېمىننى لەرزىگە سالدى بېغىمدا شوخ غەزەل ياڭراپ،

تۆرەلدىم بىرسىنى ئويلاپ، ياشاپ كەلدىم سېنى توۋلاپ،
ئۆلۈپ كەتسەم نېمە ئارمان ئۈنىڭگە ئۈن قېتىپ ناخشام؟

كېتەر يەر شارىغا تارقاپ جاراڭلىق ناخشا ئاۋازى،
ئۆتەر ناخشا بىلەن ئەلنىڭ بولۇپ خۇشۋاق باھار-يازى،
بېغىشلار دىلغا مىڭ لەززەت، ئەزىمى، شوخ جۇلا نازى،
نەھاجەت كۆز يېشى ئەلنىڭ، نىيازى مىڭ تۈمەن رازى،
قويۇشسا قەبرىگە دوستلار سېنى بىر رەت ئوقۇپ ناخشام.

مىرزاھىد كېرىمى

ئىككى شېئىر

شائىر ھەققىدە مۇۋەششەھ

ئەزىم دەريا ئىدى كۆكسۈڭ پىغانىڭ مەۋج ئۇرۇپ ئاققان،
ئارامىم، خوشلۇغۇم شۇ دەپ ئانا يۇرت خاكىغا ياققان،

ھاياتىڭ ئۆتتى سۇغۇرۇپ كۆڭۈللەر دەشتىنى - تەشنا،
ئاشۇ ئويچان نىگاھىڭدا جانانغا يۈز ئېچىپ چولپان.

مۇھەببىتىڭ ئىدى يالقۇن، يېقىن كەلسە كۆيەر ئازغۇن،
ئايانماي تاۋلىدىڭ ئالتۇن پارىلداپ ئەلگە دۇر چاچقان.

ئەلەمدىن يۈرىكىڭ چاك - چاك، غەزەپتىن تەنلىرىڭ لاغ-لاغ،
ۋە سۆيسەڭ سۆيمىسەڭمۇ داغ، ئۇ چاغ ساڭا ئازاب بولغان.

دېدىڭ: غەپلەت نابۇت ئەيلەر، ئاياغ ئاستىدا ھەم چەيلەر،
بىھوش ياتقانىنى ئويغاتتىڭ يېزىپ داستان سېلىپ چۇقان.

زەكىلىك ھۆرمىتىڭ ئالىي، كېبىردىن شەن ئىدىڭ خالى،
ئىجاد ئىشقى ساڭا بەردى پۈتۈن ئۆمرۈڭ بويى دەرمان.

ئىزىڭ قالدى كۆمۈلمەستىن ئېچىپ كۆز «رابىيە-سەئىدىن»،
جۇدالىق دەشتى كەزگەنلەر ۋىسال تەختىدە شاھ سۇلتان.

يۈسۈپ، مەھمۇد روھى خۇشنۇد بولۇپ ئەجرى دۇئا يىگىدىن،
تۇتۇپ ئەۋلاد دىلىدىن جاي بىرەر ئەلگە غۇرۇر ھەم شان،

ئاداۋەت تۇتمىدىڭ ھەرگىز، جاپانى بەن پىسەنت قىلماي،
بۇ قۇتلۇق خىسلىتىڭ ئەھلى بىلىم ئۈچۈن شەرەپ، ئىھسان.

ئى تۇيغۇ دىلبەرى ئۇستاز سوقۇشتىن توختىماس قەلبىڭ،
ئۇرۇپ مىسرادا تىپىچەكلەپ يېزىپ تاش كۆل ئاچار ئارمان.

1989 – يىل، 6 – ئاي.

يادىكار مۇۋەششەھ

مۇراد مەنزىلى يۈز ئاچمىش قەدەم قويغاندا ئەللىككە،
ئۇرۇلغاندا مەيىن شامال ئەسىر ئەيلەپ گۈزەللىككە...

ھاياتىڭ كۆرسىتىپ جامال داۋان ئۈستىدە ئويغا غەرق،
ئەلەم – غەمنى قىلىپ كۆنلۈك تىكىلگەن كۆككە – كەڭلىككە.

مۇشەققەت يوللىرى قالدى سىنىڭ كەينىڭدە قىيادا،
مېڭىپ ئالغا دىدار قۇچتۇڭ ئوقۇپ لەنەت كۆرەڭلىككە.

ئەمەسمىدۇق شۇ بىر چاغلار يۈگەنسىز شوخ سەبى بالا،
تېنىم تاپماي يېزىپ ئەشئار قازانغان نام چېچەكلىكتە.

ئەجەپ كۆنلەر ئىكەن بورنىڭ توزاڭغا چۆمۈلگەن دەم...
لاچىندەك ئەيلىدىڭ پەرۋاز سوقۇپ زاغنى تىكەنلىكتە.

ئىجاد مېۋەڭ ئاتا قىلدى جاپا ئەھلىگە كۈچ – دەرمان،
زامانىنى لەرزىگە سالدىڭ چېقىپ چاقماق چىۋەرلىكتە.

ئۇزاپ كەتتىڭ ئۈمىد ياشناپ، توسالغۇنى چۆرۈپ تاشلاپ،
نابۇت بولماس سىنىڭ ئەجرىڭ بولۇپ گۈلشەن چىمەنلىكتە.

ئۇلۇغلانسا كىشى تەختە، ئامانبول جاي تۇتۇپ قەلبتە،
ناميان ئەيلىسۇن تۆھپەڭ سىنى ھۆرمەتتە، مەرتلىكتە.

1989 – يىل، 6 – ئاي.

ئابدۇرېھىم توختى

شېئىرلار

رۇبائىيلار

تۇراقسىزلىق — چىكىتسىز جىڭ مەسىلىكتۇر،
بىلىمسىزلىك ئىرىكسىز قۇل مەسىلىكتۇر،
ئىرادە، غايىسىزلىك سۇ يۈزىدە —
قارارسىز لەيلىگەن بىر قىل مەسىلىكتۇر.

تۈلكىنىڭ ئىتىدىن قۇۋلۇق ئاڭلىنار،
قۇۋلۇق سۆزىدىن شۇملۇق ئاڭلىنار.
قۇۋلۇقتىن، مىنكىردىن يالغان ئاڭلانسا،
توغرىلىق، راستلىقتىن ھۆرلۈك ئاڭلىنار.

ئادەمگە تامادىن كاتتا خورلۇق يوق،
تەلمۈرۈپ تۇرۇشتىن چوڭ ھەقىرلىق يوق.
ئەقىلنى، قول - پۇتنى ئىشقا سالمىسا،
تەبىئەت قۇللىقىدەك چوڭ پەقىرلىق يوق.

×

كۆڭۈل خەزىنەدۇر، گۆھەر-تولۇغلۇق،
قۇلۇپلاقلىق ئىشىكى جىم - جىت تۇرۇقلۇق.
تىل ئاچقۇچى بىلەن ئاچقاندا ئۇنى،
جاۋاھىرلار چاچار ئۇندىن يورۇقلۇق.

×

قەلبى كاس بىخۇدقا ھالىم ئېيتمايمەن،
مۇردىغا سۆز قىلىپ جان كايىتمايمەن.
مۇلايىم، تەسىرلىك نەپىس ساز چېلىپ،
ئېشەكنى ئۇسسۇلغا قوزغىتالمايمەن.

×

ئالىي غايە لاچىن ئېگىز ئاسمانىدا،
غايىسىزلىك گويا چاشقان پىنھانىدا.
سۈرسە لاچىن يۈكسەكلىكنىڭ پەيزىنى،
چاشقان ياشار دەككە - دۈككە ھەر ئانىدا.

ئەتىگە قالمىسۇن بۈگۈندىكى كار،
باسمىسۇن ئۇنى يامغۇر-ياكى قار.
دىلىغۇلدى بولۇپ ئۆتۈپ كەتسە ۋاخ،
پۇشمان كەلتۈرۈر، بەلكى نومۇس ئار.

يامانلىقنى ئۇنۇت، ئۆتكەننى ياد ئەتمە،
ياماندىن نەپ كۈتۈپ كۆڭلۈڭنى شاد ئەتمە.
يامان گەر قىلسا بەزەن خەيرى - ئېھسان،
بۇ ئىشنىڭ كەلگۈسىگە ئىتىماد ئەتمە.

سەھىپىلەردە كۆپ قېتىم بۇ ۋەدە - قەيت،
بۇ نەسىھەتنى ئەۋلاد - ئەۋلادىڭغا ئېيت.
قىينىلىپ ئۆلمەي دېسەڭ بۇ دۇنيادا،
بىۋاپالار مىكرىگە سەن بولما سەيد①.

مۇسۇلمانلىق شەرتى ئەمەس ئۇزۇنچاپان،
چاپان بىلەن ساقالدا ئەمەس دىلدا ئىمان.
كىيىم ئەمەس - بىلىم دىلنى يورۇتقۇچى،
رىيا بىلەن قىلغان ئىشقا شېرىك شەيتان.

ئىككى غەزەل

1

تىلىكىم، ئارزۇ - ئارمانىم گۈزەل رۇخسارىنى بىر كۆرسەم،
تاپار كۈچ لەۋزىدىن جانىم شىرىن گۇپتارىنى بىر كۆرسەم.
كۆزلىرىدە ئىشقىدىن مىڭ - مىڭ ئىشارەت - بەلگىلەر،
دەرس ئالسام كۆزلىرىدىن كۆزى خۇمارىنى بىر كۆرسەم.
غۇۋا كۆرۈنەر كۆزۈمگە سىرلىق كۆلەڭگۈ ئىچىدە،
نە بولاتتى ئاچسا — رۇخسار ئوچۇق دىدارىنى بىر كۆرسەم.
كېلەر دەپ بىر كۈنى ئاخىر كۆزۈمنى يولدىن ئۈزمەيمەن،
قول سېلىپ چىققىپ كەلسە نەپىس رەپتارىنى بىر كۆرسەم.
كۆرسەم دەيمەن، كۆرۈشكەندە قوللىرىنى سۆيسەم دەيمەن،
نىگارىمغا سۈرەت سىزغان چىۋەر مىمارىنى بىر كۆرسەم.
تۇرۇشقا يوق ماڭا ئىمكان كۆرمەي ئۇنى تاقەت قىلىپ،
دائىما پىكرىم، خىيالىم ئۇشۇل دىدارىنى بىر كۆرسەم.

① سەيد — تۇزاققا چۈشۈش

2

كۆرمىسەم ئۆمرۈم بويى دىلئازارنى كۆرمىسەم،
شەكلى بەد، پەيلى بۇزۇق مۇز دىدارنى كۆرمىسەم.
كەلسە ـ كەلمەس دەيدىغان هارام تاماق يەيدىغان،
ئۆزىنىلا دەيدىغان دىل مۇردارنى كۆرمىسەم.
ئىشى ئۇنىڭ قۇرۇق سۆز، هاۋادىن ئۇ توقۇر بۆز،
دوستلار ئارا گەپ توشۇپ ئىش بۇزارنى كۆرمىسەم.
نەپسى دەپ ئەلنى هەمىشە قاخشىتار هەم زارلىتار،
بۇ هاياتىم ئىچرە بۇنداق يۇرت بىزارنى كۆرمىسەم.
تىلىدا شەھرۇ ـ شېكەر، ئىچىدە قايىنار زەهەر،
هىلە ـ مىكىر يول بىلەن جان باقارنى كۆرمىسەم.
شەك ۋە شۆبهە ئىچىدە قايمۇقۇپ زار بولمىسام —
دوستلىرىمىنىڭ ئىچىدە قىلچە غۇبارنى كۆرمىسەم.
ئېلىم ئۆتتى ئۇزۇن چاغ يىغا ـ زارە ئىچىدە،
ئۆتسەم شادلىق ئىچىدە يىغا ـ زارنى كۆرمىسەم.

ئۇستاز ئەهمەد زىيائى هەققىدە مەرسىيە

ئۆچتى بىر يۇلتۇز ساماۋىدىن قايغۇلۇق قىسمەت بىلەن،
كەتتى بىر ئالىم ئارادىن ئۆرتەندى دىل هەسرەت بىلەن.
كەتسە ئالىم دۇنيادىن ياش ـ تۆكەرمىش تاغۇ ـ تاش،
چۈنكى ئالىم تۇغۇلۇپتۇ يەر يۈزىگە رەهمەت بىلەن.
بوۋىلار مىراسىنى يەتكۈزگەن ئۇ هەق جايىغا،
نەچچە رەت ئاشتى داۋان ئۆچمەس ئۈمىد غەيرەت بىلەن.
ئەل ـ ۋەتەنىنىڭ ئىشقى ئۇنى پەرۋاز قىلىشقا ئۈندىگەچ،
بولدى ئالىمنىڭ ئىشى ئۆمۈر بويى پىكرەت بىلەن.
ئىلىم ـ پەن دەرياسىدا غەۋۋاس بولۇپ گۆهەر سۈزۈپ،
ئەلگە بەرگەچ، ئەل ئۇنى ئەسلەر ئەبەت هۆرمەت بىلەن.
بولسىمۇ هايات يولى لاداخ يولىدەك تەكشىسىز،
تىكتى كۆز مەنزىلگە يەتدى مۈشكۈلنى زور هىممەت بىلەن.
هىممىتى، پەزلى بىلەن كەتتى ئۆچمەس ئىز قويۇپ،
ساقلىغاي ئەۋلاد ئۇنى تا مەڭگۈگە ئىززەت بىلەن.
ئەلۋىدا! ئۇستاز زىيائى نۇرغا تولسۇن قەبرىڭىز،
ئەلگە بەرگەن تۆهپىڭىز قۇتلۇقلىسۇن جەننەت بىلەن.

سۆزلۈك

ئىككى شېئىر

بىر دوستۇمغا نەسىھەت

تەس ئىشلىك بولغاندا ئاسان بولۇسەن قانداق خۇشال؟
كىشىلەرنىڭ مۈشكۈلىن يەش — قىل ئۆزۈڭدەك شادىمان،
سەن ئۆزۈڭنىڭ نەپسىڭنى دەپ، باشقىغا قىلما ئۇۋال،
كىمگە تىغ ئۇرماقچى ئاۋۋال قىل ئۆزۈڭدە ئىمتىھان.①
ياردىشتا تەڭمىز ئادەملىك شەرەپتە ھەممىمىز،
تاللىغان ياخشى، يامانلىقنى جاھاندا ئۆزىمىز.
ياخشىلىق قىلماق كېرەك، بولۇپ يامانلىقتىن نېرى،
قالدۇ قىلغانغا چۈشلۇق شۇ جاھاندا ئىزىمىز.
باق: ئېگىز - پەسلىك تولۇپ-تاشقان بىر ئالەمنى كېزەت!
كۆڭلى ۋەيرانلارنى كۆرسەڭ ياخشىلىق بىلەن تۈزەت!
چارەسىز - ئاۋارىلەرگە ياردەمگە قول ئۇزات!
مېۋىلىك بول - ئەلگە نەپ بەر، مېۋىسىز بولما سۆگەت!
بىر خىل ئۆتمەيدۇ كىشى، تۇرمۇش يولىدۇر تەكشىسىز،
گاھى چوڭ، گاھى چىغىر يول گاھى پەس، گاھى ئېگىز.
كىم بۇ تۇرمۇش يولىدىن چەتتە قالالايدۇ قېچىپ؟
مۇھىمى شۇكى جاھاندا ياخشىلىق قىلماقتىن ئىز.

ۋاقىت ۋە ھايات

ۋاقىت ئۆتەر توختاۋسىز، لېكىن بەخش ئېتەر:
قۇندۇزدەك باشلارغا كۈمۈشتەك ئاقلىق.
غەپلەتتە يۈرگەنلەر ئارماندا كېتەر،
قىلالماي ئىنسانى بۇرچىنى بىر ياقلىق.
ئى كىشى بۇرچىڭنى قىلىشقا ئادا -
ئالدىرا! ۋاقىتنى ئىگىلە مەھكەم.
ۋاقىت رەھىمسىزدۇر، ۋاقىت بىپەرۋا،
بوش قويساڭ ئىشىڭغا يېتىدۇ بەرھەم.
ۋاقىت قىممىتىگە سان - سىفىر يەتمەس،
ئالماس - دۇر ۋەسپىگە كەلمەيدۇ مىنۇت.
ئاشۇنداق قىممەتلىك بىر ئۆمۈرنى بەس...
بىكارغا ئۆتكۈزۈپ قىلمىغىن نابۇت.
ئۆمۈر زېمىنىگە گۈل تىك، كۆچەت تىك!
گىياھسىز قالدۇرۇپ ئەيلىمە خاراپ.
ئۆزۈڭگە بولمىسا «ئەۋلادقا» دەپ تىك!
رەھمەت دەر مېۋىسىن تېتىپ، سايىداپ.
ئىنجا دىي ئەمگەكتىن گۈل ئېچىلدۇرۇپ،
ۋاقىت چېكىسىگە قىستۇرۇپ ئۆتسەڭ.
سۆزۈك زەۋق ئالىدۇ ئەۋلادلار كۆرۈپ،
بولىدۇ بىز سىڭىلىك تارىخقا تۆھپەڭ.

① «پېچاقنى ئاۋۋال ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمىسا كىشىگە» دېگەن ماقال كۆزدە تۇتۇلدۇ.

ئۆچقۇنجان ئۇمەر

قەشقەر

(داستان)

مۇقەددىمە

ئەي قەشقەر، ۋەتىنىمنىڭ ئالتۇن زېمىنى،
جاھانغا تونۇلغان گۈزەل، قەدىم يۇرت.
ياڭرىسا قويىنىڭدىن مۇقام، ناخشىلار،
ئىشقىڭدىن قەلبىمدە لاۋۇلدايدۇ ئوت.
ۋەتىنىمنىڭ غەربىدە تۇرىسەن مەغرۇر،
نۇسرىتىمنىڭ — شانىڭغا بارچە جان شاھىت.
تۈنۈگۈن، بۈگۈنىڭ ئەلنىڭ يادىدا،
چاقنىغاي ئەتىمۇ نۇرلۇق مەرۋايىت.

بىرىنچى باب

قامۇسلاردىن بىشارەت

قەشقەرىم، تارىخىڭ مەزمۇت ھەيكىلى،
مېھنەتكەش خەلقىنىڭ تاجۇ — دۆلىتى.
سېنىڭدە تۇغۇلغان ھەر بىر ئىنساننىڭ،
ئۇرغۇيدۇ ئەلسۆيەر تۇيغۇ، ھىممىتى.
بىر قەترە سۈيۈڭدە چاقنايدۇ مىڭ كۆز،
نامىڭمۇ ئۆزۈڭدەك ئېلىق، يېقىملىق.
سېنىڭدىن ئىپتىخار ئەيلەپ ھەر بوۋاق،
كۈلىدۇ بۆشۈكتە پاھ، ۋىلىق، ۋىلىق.
ئۆزۈڭسەن چاقنىغان كاھىشلىق زېمىن،
باتۇر ۋە ئەقىللىق بۇ يەرنىڭ خەلقى.
پۈتۈلگەن شەرىپىڭ قانچە قامۇسقا،
يوق، تارىخ بۇراشقا ھېچكىمنىڭ ھەققى!
ياشىغان سېنىڭدە جاھانغا مەشھۇر،
ئالىملار تاجىسى يۈسۈپ خاس ھاجىپ.
ئۇ يازغان شاھ ئەسەر «قۇتادغۇبىلىك»،
ئەقلىنىڭ جەۋھىرى، گۆھەر ئاجايىپ.
شاۋقۇنلۇق بۇلاقتىن كېلەر كۈي — نىدا،
سۇ ئىچكەن بۇ يەردە مەھمۇد قەشقەرى.
ئۇ يازغان «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»،
ئىلمۇ — پەن كۆكىنىڭ ماھى ئەختىرى.
ئەۋلىيا، ئۇلۇغلار ماكانى ئۆزۈڭ،
كۆز ئاچقان سېنىڭدە ئەھمەد يۈكنەكى.
تۆھپىكار سۇلتانى رەشىدخان بىلەن،
قوزغالغان ۋەتەننىڭ زېمىن بىرلىكى.
كاتتىلار مۇنبىرى سەندە ئەڭ ئېگىز،
سەن تۇغقان خىرقىتى ئۇلۇغ شائىرنى.
پەزىلەت بابىدا زوھەل كەبى ئۇ،
چاقنىغان يورۇتۇپ، ھەقنى — زاھىرنى.
تۇرىدۇ زامانداش نازىم، سەبۇرى،
ئانىغا سۆيۈنگەن بالىدەك گويا.①
بىلىشكەن غۇربەتلىك كۈنلەرنى راھەت،
ئەل ئۈچۈن ھەممە پەس بولغاچقا شەيدا.
سېنىڭدە مۇھەممەت سادىق قەشقەرى،
پۈتكەنتى تارىختىن ئالتۇن سەترلەر.
توپاڭنى ئىپارغا ئوخشىتىپ گۇمنام،
باغرىڭغا تۆككەنتى كۆمۈش — قەترىلەر.
ئۇخلىماي قانچە تۈن قامۇسلار پۈتكەن،
ئابدۇرېھىم نازارى بۇلاق بېشىدا.
قېشىدا ھەمراھىسى تۇر دۇش غەرىبى،
شەرەپكە يار قىلغان ھەر بىر ئىشىدا.
ئەل ئۈچۈن تەجەللى چەككەن رىيازەت،
تىزنا پىنىڭ سۈيىنى يالاڭياق كېچىپ.
ئايلانغان قاھىرە، باغدات، قۇددۇسنى...
مەرىپەت بېغىنىڭ ئىشىگىن ئېچىپ.

شەۋقمدۇر ئىززەتكە سازاۋەر ئالىم،
نامىڭنى تاراتقان پۈتكۈل دۇنياغا.
سېنىڭدە بېسىلغان كېزىت - ژۇرناللار.
تارقالغان مەدىنە ھەم بۇخاراغا...

مەشقاۋۇل، مۇغەننەس بۆشۈكى ئۆزۈڭ،
تۆگۈمەس مەرتلىرىڭ نامى - شەرىپى.
ھەر قايسى ئۆزگىچە چاقنايدۇ كۈندەك.
چاقنايدۇ غايىسى، ئىستەك، تەلىپى.

مەشرىقمۇ - مەغرىبمۇ تەلپۈنگەن ساڭا،
بولغاچقا تۈپرىقىڭ مۇنبەت ھەم گۈزەل.
سېنى بىر كۆرمەككە بەيتۇل ھەرەمدەك،
ساناقسىز دىللاردىن ئاققان كوي - غەزەل.

بۇيۇك تاڭ ئەلچىسى، چوڭ سەيياھ جاڭ چيەن،
بۇ گۈزەل باغرىڭغا كەلگەن ئىنتىلىپ.
دوستلۇقنىڭ ھىممىتى يۈكسەك ھەممىدىن،
«مەرھابا» دېگەنسەن پايانداز سېلىپ.

ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بېغىدا ئۆسكەن،
ئۆزۈمنى سەن شۇ چاغ بەرگەن ئەمەسمۇ؟
باشقىلار ئۈچمىنى بىلمىگەن چاغدا-
سەن پىياز، بېدىنى تەرگەن ئەمەسمۇ؟

ئەمەسمۇ سەن ئۆزۈڭ ئۇرۇقنىڭ پىرى،
ئۈندۈرگەن لوپ چۆلدا يۇمغاقسۇت، ساماق،
زېمىنىڭ يېغىدا ئوخشىتىپ پولۇ،
ئۆگەتكەن ئۇلارغا تېرىشنى قولماق.

ئەمەسمۇ سەن ئۆزۈڭ دوستلۇق كۆۋرۈكى،
كەيفىڭدە تۇتقازغان ئەنجۈر ھەم ئانار.
جاڭچيەننىڭ تۆھپىسى پاكىتتا شاھىت،
ھەر قامۇس، دىۋاندا پارقىراپ يانار...

مىمارلىق سەنئىتى چاقنىغان سەندە،
تام - تورۇس، تۈۋرۈكتىن جەننەت كۆرۈنەر.
ھەر مەسچىت، خانىقا، مەدرىسلىرىڭدىن،
ئالەمچە زوقلىنىپ، كۆڭۈل سۆيۈنەر.

قول-ھۈنەر سەنئىتى تەڭداشسىز سەندە،
قىز - چوكان قولىدا جۈپ ئالتۇن ئۈزۈك.
جاھاننىڭ قەيەرى بۇنىڭغا ئوخشار؟
جەننەتنى مۇشەدە دېگەنلا تۈزۈك.

مۇزىكا ئەسۋابى، پىپا ھەم غىجەك،
ياسالغان سېنىڭدە، تارقىغان چەتكە.
ئۇيغۇر بقلار، پەتنۇسلار،
ئاپتۇ - چىلاپچا،
ئېرىشكەن ئەڭ ئالىي باھا - قىممەتكە.

كاسىپلار توقۇغان شايى - ئەتلەسلەر،
قانچىلاپ قىزلارغا بەرگەن رەڭ، زىننەت.
پەرغانە، ئورۇنبورك،
كاراچىلاردا...
سېنىڭ خىل ماللىرىڭ تۇرغان رەتمۇ-رەت.

كاشغەر - نامىڭنى بىلىندۇ جاھان،
سەن يىپەك يۇرتىنىڭ لەنگەر - مەنزىلى.
ئانت ئىچكەن بىر قېتىم قىلماققا تاۋاپ،
قانچىلاپ سەئىدى، شىرازى، گەردىزى.②

ئەي قەشقەر قەدىمكى، گۈزەل ئوردىكەنت،
پۈتۈلگەن تارىختا نامىڭ ئۆزگىچە.
قامۇسلار زوق بىلەن سۆزلەيدۇ تىنماي،
بۇ تەرىپ، قىسمەتتىن پەقەت بىر تامچە.

ئىككىنچى باب

تۈن قاراڭغۇلۇقىدىكى شەپەق

ئاھ، قەشقەر، ئۆتمۈشۈڭ كەتمەس ئېسىمدىن،
تۇرىدۇ سىياقىڭ ئالدىمدا ئەنە.
بىر ئۇچلۇق زىخ - يىڭنە سانجىلغان كەبى،
يۈرەكنى تىلغايدۇ مۇدھىش مەنزىرە.

قېنىڭنى يەلىكتەك شورىغان تىنماي،
تېرىكتاپ - زالىملار يەلكەڭگە مىنىپ.
باغلىقنى ياراتقان مېھنەتكەش خەلقىڭ،
ئۆتكەنتى ئەركىسىز، كۆكسى مىجىلىپ.

خاقانلار ئالمىشىپ ئۈستۈڭدىن بىر - بىر،
ئەيش ۋە ئىشرەتتە ئۆتكۈزگەن كۈنلەر.
زار بولۇپ بىرناندا، بىر تال زاغرىغا،
قول كەبى ياشىغان يېتىم - يوقسۇللار.

غۇربەتلىك يېزا، قىر، قىشلاقلىرىڭدا،
دەردمەنلەر ناخشىسى ياڭرايتى مۇڭلۇق.

باغلىرىڭ ۋەيرانە، رۇخسارى سولغۇن،
گۈلشەندە بىنا ۋا بۇلبۇل، تۇمۇچۇق.
ئەشۇ چاغ قويدۇڭنى قاپلىغاچ زۇلمەت،
ئاقاتتى مۆگلىنىپ تۈمەن دەرياسى.
ھېيتگاھدا قازىنىڭ قولىدا دەررە،
نەدىمۇ قايىنسۇن ئەلنىڭ ساماسى؟
قەپەزگە سولانغان تۇمۇچۇق كەبى،
جان بەرگەن قانچىلاپ مەسۇم سەلىمە.③
خان، ھەزرەت، تۆرەمگە بولغان «ئويۇنچۇق»،
قانچىلاپ ئىپارخان، گۈزەل ئامىنە.④
« رابىيە - سەئدىن» دەك ئاشۇق - مەشۇقلار،
دەسسەلگەن زورلۇقنىڭ پەنجىسى بىلەن.
گۈلەختە ئوت سۆنغان يېتىمچى باللا،
دەرت تۆككەن تەگرىگە ناخشىسى بىلەن.
خەلقىڭنى قۇل قىلىپ ئۆتمەكلىك ئۈچۈن،
ياسىغان چوڭ راۋاق، بۇتخانا، سېپىل.
ھاشارچى جەسەتى قالغان تالادا،
يوقسۇلغا - نامراتقا كىم بولغاي كېپىل؟
ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق خوجىلارزاتى،
تولدۇرغان يانچۇقنى ئالتۇن، كۈمۈشكە.
بىر خوجۇن لىق پۇلغا كەلمەيتى بىر نان،
تالاي جان مەجبۇرتى ئاچتىن ئۆلۈشكە.
قوش زۇلۇم بەختىڭگە سالغانتى چاڭگال،
بۆرىدەك ھۆكۈرەپ قىلاتتى خىرىس.
سەن بولغاچ بىرلوق گۆش ھەم تەييارنىمەت،
يىراقتىن قولىنى سوزاتتى ئىبلىس…
ئاھ قەشقەر قىسمىتىڭ نۇرغۇن ۋە نۇرغۇن،
يۇتقانتى مەرتلەرنى تۈرمە ۋە زىندان.
ئادالەت، ئەركىنلىك، بەخت يولىدا،
ھېسابسىز ئوغلانىڭ بەرگەن ئىدى جان.
غەزەپتىن سەل بولغان قىزىل دەرياسى،
مۇترىبان كەبىلەر بولغاندا قۇربان.
بېلىقلار يېشىدىن ئۇلغايغان تۈمەن،
نەفسە، تېدىرخان چەككەندە پىغان.

توزۇكۇم زۇلمەتكە ئۇرغاندا قىلىچ،
قوت تىلەپ تالاي جان بەرگەن كۈچ-مەدەت.
قەشقەرنىڭ ھەر قىزى بىر شاھى مەردان،
ئەل - يۇرتقا جىسمىدىن ئاققاچ مۇھەببەت.
چىللىغان تاشۋاينىڭ راۋابى ئەلنى،
جاھالەت كۆكسىگە خەنجەر ئۇرۇشقا.
تۇش - تۇشتىن ياڭرىغان بىر ئوتلۇقخىتاب،
كەلگ، ئادىل، ھەققانىي زامان قۇرۇشقا.
كۆلكىنىڭ شاھ - پىرى سەلەي چاققانمۇ،
ئىنتىلگەن ئۆمىدلىك تاڭغا - يۈرۈققا.
ھەر ھىكمەت، لەتىپە گويا ساداق - ئوق،
رەقىبكە بەرگەن ئۇ، ئەجەللىك سوققا.
ئەشۇ چاغ مادوتەي رەڭگىدە قان يوق،
ساراسىم، تەشۋىشتە ياتالمىغان تىنچ.
تىترەتكەن سىيىت نوچى نوچىلىق بىلەن،
نان قېپى چىرىكنى ماڭدۇرماي غىرىچ.
قوزغالغان چېغىدا شىڭخەي ئىنقىلاب،
قەشقەردە كىلاۋخوي،

قەيسەر ئەزىمەت…
« ئىزچىلار » مارشىغا بولغان جۆر-تەڭكەش،
سانا قىسىز زىيالى،

تەۋپىق كەبى مەرد…
ئوت ئاچقان جاھانگىر تەلۋىگە ئۆلۈغ،
ئابدۇقادىر موللام ئەلگە رەھنىما.
باشلىغان خەلقىڭنى جەڭگە يېڭىشكە،
دەردمەنلەر رەنجىگە، ئىزدەپ چىن شىپا.
ئۇن قاتقان نىلقىنىڭ گۈلخانلىرىغا،
تاشقاندا يوقسۇلنىڭ سەۋرە قاچىسى.
چەشتاغدا ئەنجانباي چاققان چېقىندەك،
قوزغالغان زەرەپشان، تىزناپ ۋادىسى…
قەشقىرىم، ئەشۇنداق سانسىز مەرتلىرىڭ،
ئىبلىسقان كالامپاي، شۇم زامان بىلەن.
كۆز نۇرى تىكىلگەن قىزىل شەپەققە،
قانلاردىن يول ئاچقان كۆي، داستان بىلەن.

ئۈچىنچى باب

تەنتەنە

گۈل قەشقەر، نۇر قەشقەر، قەدىناس يۇرتۇم،
باققانىڭ تاڭ ئۈچۈن تەلمۈرۈپ قاراپ.
سۈرۈلگەن چېغىدا قارا بۇلۇتلار،
قىزاردىڭ شەپەقتىن رەڭگىڭ جۇلالاپ.
زالىملار تەختىنى قىلدى كۆمپەيكۇم،
يەنئەندىن ئېتىلغان توپىنىڭ ئاۋازى.
ئەسىرلىك ئارمانلار يېتىپ ۋىسالغا،
ياڭرىدى كۆككۈكدە ئازادلىق سازى.
ئۆتكەندە كوچىگىدىن رەتلىك سەپ بولۇپ،
ئازادلىق ئارمىيە ناخشا ياڭرىتىپ.
ئالقىشلاپ سانسىز روزەك باشلار،
شۇ تىلسىز راۋابنى چالدى سايرىتىپ.
بەئەينى مەخمەلدىن كىيىم كەيگەندەك،
ياساندى يەكەننىڭ مۇنبەت دالاسى.
نەفسە زوقلىنىپ بولدى رازىمەن،
خۇشخەۋەر يەتكۈزگەچ تاڭنىڭ سابا سى.
يا باغۇ يۇرتىدىن شائىر «قەلەندەر»
«ئارمانغا يەتتىم» دەپ كەيدى زەر-لىباس.
«تويۇڭلار مۇبارەك!»-دېدى شۇل ناقىس،
«قاندا قىمۇسۆيۈنمەي، تۇرايمەن تىم تاس؟»...
زەڭگەر رەڭ ئاسماندا ئەيلىدى پەرۋاز،
تىنچلىق كەپتىرى شوخ قانات قېقىپ،
شۇ كۈنى تۇغۇلغان سەبى بوۋاققا،
«ئازاد» نى قويدى ئەل ئۇلۇغ ئات قىلىپ.
ھەر دۇكان، ھەر ئۆيدە قاينىدى سۆھبەت،
ھەر جاننىڭ رەڭگىدە كۈلكە تەبەسسۇم.
قوغلىنىپ بىر يولى، كەلمەسكە كەتتى،
يۈرەكنى تىلغىغان ھەسرەت، بۇرۇختۇم.
چىقمايدۇ ئەسلەردىن گۈزەل كارتىنا،
قىزىلنىڭ بويىدا توي بولغان كاتتا.
كۆرمىگەن قەشقەرلىق بۇنداق خۇشلۇقنى،
ھېچنىمە تەڭ ئەمەس ئاڭا شۇتاپتا.
ئىنخ ئەنە، تەبرىكلەپ تويىنى يىگىتلەر،
ھېيتگاھدا، پەشتاقتا چالدى ناغرىنى.
ئاپئاق چاچ بوۋايمۇ چۈشتى سامىغا،
قاپلىدى تەنتەنە تارىم باغرىنى.
دۆلەتباغ، نەزەرباغ ھەمدە شامالباغ،
راستلىدى سەيلىگاھ، قۇچاقنى ئېچىپ.
پامىرمۇ توي ئۈچۈن تەييارلاپ سوۋغا،
پارتىزان شىرىنبەك كەلدى ئات مىنىپ.
قاينىدى قاغىلىق، دولان سەنىمى،
قەدىمى بارچۇقمۇ ئاڭا ئۇن قاتتى.
«ياشىسۇن ئازادلىق!
ئەركىنلىك - تىنچلىق!»،
زامانغا مۇھەببەت سەلدەك ئاقاتتى...
مىللەتلەر دوستلۇقى كۆكلەپ باشقىچە،
چاقنىدى كەڭ سەھرا، شەھەر، تاغ - ئىدىر.
جەم بولۇپ قىزىلتۇغ ئاستىغا ھەممە،
باشلاندى سەھىپەگدە يېڭى بىر ئەسىر.

تۆتىنچى باب

يول ئەگرى - توقاي

ئەي ئالتۇن بۆشۈكۈم، ئەي گۈزەل قەشقەر.
سەن بىلەن ئاسمانغا تاقاشتى باشلار.
يۇرتلارنىڭ ئىچىدە بولدۇڭ رەناسى،
دىللارنى خۇش قىلدى مەمنۇن قاراشلار.
يېڭىچە ھاياتىڭ باشلاندى شۇنداق،
تاشلىمدىڭ گاڭ قەدەم جاسارەت بىلەن.
ئۈچتۈگەن سامادا بىر شۇڭقار كەبى،
چىن، پارلاق نىشانغا ساداقەت بىلەن.
يوقسۇللار قەددىنى رۇسلىغاچ راسا،
قىرقىلدى فېئودال بەگلىك يىلتىزى.
نامراتلار قولىغا ئۆتتى يەر ھەم سۇ،
نۇر چاچقاچ گۆھەردەك تۇگەي دەستۇرى ⑥
يېڭىشلار دولقۇنى چىقتى ئەۋجىگە،
پاختەكلە خەلققە كېلىپ ئالتۇن خەت. ⑦
ھېساپسىز تۇردىكام⑧ بولدى بەختلىك،
ئەشۇ خەت نامراتقا بەزگەچكە مەدەت.

تۆمەنلەپ دېھقانلار تەشكىللەندى چىلىك،
يۈز ئاچقاچ كۆلسىپىرى ئۇلۇغۋار پىلان.
ئۆملۈكنىڭ ھەق نۇرى چېچىلغاچ تەكشى،
چىن بەخت ناخشىسى ياڭرىدى ھەر يان.
تونۇلدى جەڭلەردە ئىسمائىل مەممەت،
ياڭرىغاچ قوينۇڭدا غەلىبە خۇشخەۋەر.
ئىلىم - پەن باغچىسى تولدى گۈللەرگە،
ھەر ساھە ھەر كەسىپ قۇچتى شان - زەپەر…
ۋە لېكىن پەلەكنىڭ يۈزى قارايدى،
ئۈستۈڭدە بىر مەھەل پىقىراپ قويۇن.
ياخشىلار مىسلىسىز چەكتى رىيازەت،
غەليانچى شايا تۇن ئوينىدى ئويۇن.
ئىستانوك توختىدى مەزمۇت رېتىمىدىن،
توختىدى ئورچۇقلار پىقىراشلاردىن.
«ئىنقىلاب» دېيىلسە ئوغاقنى تاشلاش،
ئۇنەمدۇ زىرائەت ۋارقىراشلاردىن؟
يەنئەنىنىڭ گەممىسى ئۆستۈرگەن مەرتلەر،
تۆھمەتتىن بېشىغا كەيدى ئاق قالپاق.
نىلقىدا «ھۇررا!» دەپ كۆكرەك كەرگەنلەر،
باش - كۆزى يېرىلىپ، يېدى تاش-توقماق.
ماگىزدىن، مەكتەپلەر كۆيدى كۆل بولۇپ،
شۇ ئېسىل بىنالار خۇمدانغا ئوخشاش.
كۆزلەرنى ياشلىغان ئاپەت دەستىدىن،
قانچىلار يۇرت تاشلاپ ئېلىپ كەتتى باش.
ھېيتگاھدا كىتابلار كۆيسە ھەپتىلەپ،
ئىس - دۈتتىن ساماۋ قىلدى دات - نالە.
«تۆت كونا» دېگەندىن بازارلار چاپ-چاپ،
چېقىلدى راۋاب، نەي،
يەتنۇس - پىيالە…

ئاھ قەشقەر، جان قەشقەر، ئەزىزان قەشقەر،
ياشلىدى كۆزۈڭنى ئەشۇ قىسمەتلەر.
قىش كېتىپ باھارنىڭ كېلىشى ئېنىق،
بىكارغا ئېيتىلغان ئەمەس ھېكمەتلەر.
ھەر قانداق سەۋرنىڭ بار ئىدى چېكى،
غەزەپتىن قىرغاققا ئۇرۇلدى تۆمەن.
ھۆسنۈڭنى چاقناتتى يېڭى بىر باھار،
كۆم بولۇپ ئازازۇل،
كۈلگەندە ۋەتەن.

بەشىنچى باب

ئۇلۇغ بۇرۇلۇش

چىن بەختىم، شەۋكىتىم سوۋلىتىم قەشقەر،
ھە، قانچە تىك داۋان،
يەللىدىن ئاشتىڭ؟
ھە، قانچە قۇربانلار بەدىلىگە سەن،
بۈگۈنكى نۇسرەتتىن خۇشپۇراق چاچتىڭ؟
ئېيپ كەلدى بەختىڭگە بىر يېڭى باھار،
تارىختا پۈتۈلگەن شۇ ئۇلۇغ يىغىن.⑨
ئالماسنىڭ يۈزىدەك پارلىدى تاڭلار،
بېھىشنىڭ رەڭگىدەك چاقنىدى زېمىن.
تاقالغان دەرۋازا ئېچىلدى بىردىن،
ساپ ھاۋا ئۇرغۇراپ كىردى دىماققا.
باشلاندى ۋەتەندە بىر يېڭى دەۋر،
يېڭىشنىڭ مېۋىسى تولدى گۈلباغقا.
مىسالى تارىمنىڭ ئۆركەشلىرىدەك،
ئىسلاھات شامىلى سوقتى گۈكىرەپ.
تونۇلدۇق جاھانغا ئوچۇق شەھەر دەپ،
تونىدى ئېنگلىز، فرانسوز، ئەرەب…
ياھ، قەشقەر شادلىقىم تۈگىمەس - پۈتمەس،
بۇ يېڭى دەۋردە ھۆسنۈڭگە باقسام.
نامىڭدىن تېخىمۇ پەخىرلىنىمەن؛
يىگىتلىك مەگزىمنى مەگزىڭگە ياقسام.
زوقلىنىپ قارايدۇ ساڭا ھەممە جان،
كۆرگەندە تاغ كەبى ئۇتۇقلىرىڭنى.
بەختىڭگە سىمۋول قىلىدۇ ياشلار،
شەلپەردەك قىزارغان ئۈپۈقلىرىڭنى.
شەھەردەك شاۋقۇنلاپ يېزا - قىشلاقلار،
باغلارنىڭ ھۆسنىدىن كۆرۈنەر جەننەت.

كات، سالدۇق لىق تولغان بۇغدايغا، ئاشقا،
دوستخانىدا مۇرابىا،
قەنت ـ گېزەك نېمەت...
ھەر ھويلا بىر باغچا، گۈللۈك تال بارالڭ،
باغلىرىڭ لىق تولغان شېرىن مېۋىگە.
شاخلاردا مارايدۇ ئەنجۈر ھەم ئانار،
ئاپېرىن ئەيلەيسەن نەشپۈت، بېھىگە...
بېرىدۇ يۈرەككە مەنىۋى لەززەت،
رادىئو، ئۈنئالغۇ ھەممە تېلېۋىزور.
پالاسلار ئالماشقان شىرداق، گىلەمگە،
يېڭى ئۆي، يېڭى يول ياسالغان پۈزۈر.
زاۋۇتلار گۈدۈكى ياڭرىسا سەھەر،
ئۇچقۇنلار چاچرىتىپ ئېگىز تۈرخۇندىن.
سەككىز تاش قوينىدا باتۇر ئىشچىلار،
تاۋلايدۇ ئىرادە چوغدەك يالقۇندىن.
پاھ ئەنە كۆزلەردە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ،
ئېتىلغاچ فونتاندەك كۆكيار نېغمىتى.
باشلاندى قۇملۇقتا شاۋقۇنلۇق ھايات،
بولغاچقا خەلقىمىنىڭ تاغدەك جۈرئىتى.
ئورچۇقلار يېنىدا توقۇمىچى قىزلار،
قوللىرى زەپ چاققان، كۆزلىرى ئويغاق.
شۇ رەڭدار بىدىس ھەم چىتلارنى بۈگۈن،
تاڭىدۇ كۆكسىگە تاشكەنتلىك قىزچاق.
سوخودا يېڭىدىن قۇرۇلدى زاۋۇت،
نەقەدەر راھەت ھە، قەشقەر پېۋىسى؟
شىياڭگاڭمۇ پەيزاۋات قوغۇنى يېدى،
چاپلايدۇ تاڭلايغا تىلنى شىرنىسى.
ئىسلاھات نۇرىدىن تېپىپ نەپ ـ ئۇنۇم،
ئوڭشالدى ئېگىز ـ پەس،
ئويمان ـ دۆڭلىرىڭ.
ياراشقان قوينۇڭغا رەت ـ رەت ئىمارەت،
پارقىراپ ئەينەكتەك پاكىز يوللىرىڭ.
ماگىزىن، رەستىلەر سەندە شۇنچە كۆپ،
ياراشقان قوينۇڭغا سودا مەركىزى.
ئۇدالدى، ئۆستەڭبوي، يېڭى بازاردا،
ۋە بەلكىم تېپىلار توخۇ سۈت، قىممىزى...
ئۇ كوچا، بۇ كوچا، ئايىغى يوق كوچا،
ئاشخانا، دۇكانلار سەندە تولا كەپ.
ئۆگرە، چۆچۈرە، مانتۇ ھەم پولۇ.
ساقلايدۇ خېرىدار تائامغا ئەدەب.
زەرگەرلەر ئالتۇندىن سوقسا ھالقىنى،
ئاشپەزلەر تارىدەك سوزىدۇ لەغمەن.
تىجارەت ـ ئوقەتكە ئېچىلغاچ كەڭ يول،
يېتىشكەن سېنىڭدە مىڭلاپ ھۈنەرۋەن.
بۇ يەردە ئۈزۈكنىڭ خىللىرى تولا،
ئاق ياقۇت، كۆك ياقۇت، زەڭگەررەڭ ياقۇت.
يېڭىسار پىچىقى ئەركەككە ھەمراھ،
قىزلارنىڭ قەلبىدە لاۋىلدىتار ئوت.
بۇ يەردە دوپپىنىڭ خىللىرى تولا،
ئاق بادام، كۆك مانپۇ، مارجان ھەم چىمەن.
شۇ نەفىس كەشتىلەر كۆزنى چاقنىتار،
قىز چوكان گۈلسۈپەت،
ئەۋرىشىم بەدەن.
ئارخېئولوگ، يازغۇچى،
سەيياھ ھەم رەسسام،
قوينۇڭغا يول ئالغان ھەر قانداق كارۋان.
يولسىمۇ ئۇ شاڭخەي، خاڭجۇ، خاربىندىن،
سەن ئۇچۇن ئەڭ ئېزىز ھۆرمەتلىك مېھمان.
قەشقىرىم مۇسۇلمان دۇنيا گۈلشىنى،
چەت ئەللىك دوستلارغا ئۆزۈڭسەن لەنگەر.
كەلسىمۇ ئۇ، توكيو، لوندون، يەمەندىن،
قۇچاقلار باغرىڭنى سېنى بىلىپ زەر...
قەشقەرگە كەلمىگەن ھەر قانداق كىشى،
كەلسىمۇ شىنجاڭغا ئەمەستۇر ھېساب.
قەشقەر دەپ ئاتالغان بۇ يۇرتنىڭ نامى،
ئۇيغۇرغا باغلانغان،
بۇدۇر دەل جاۋاب.

ئالتىنچى باب

ئىلىم ـ مەرىپەت گۈلشەنى

قەشقىرىم، ۋەتەنىنىڭ كۆزى، مۇنارى،
ئۆركىلەي نۇسرىتىڭ، بەختىڭدىن سېنىڭ.

تارىختا «ساچىيە» بۆشۈكى بىلەن،
بۇ قاتتىن ئۇ قاتقا تارالغان نامىڭ.
پاھ بۈگۈن تېخىمۇ پارلايدۇ ھۆسنۈڭ،
ئىلىم - پەن يولۇڭدا بولغاچقا قانات.
قاينايدۇ پەن - بىلىم بۇلاقلىرىدا،
شىجائەت ئۇرغۇتۇپ يۈز مىڭلاپ پەرھات ...
ئوپالدا،

يېنىدا «ھاي - ھاي تېرەك» نىڭ،
ياتىدۇ كۆز تىكىپ شۇ مەھمۇد بوۋام.
دەيدۇ ئۇ: «بىلىمسىز دىلىدۇر ئەما،
مەرىپەت ئىزدەڭلەر، ئەۋلادىم، ئاۋام ...».
چاقنايدۇ سىنىدە قايتا ياسالغان،
خاس ھاجىپ قەبرىسى ھەيۋەت ھەم كۆركەم.
ھەر ئاخشام تولۇنئاي قىلىدۇ تاۋاپ،
يۇلتۇزلار ئايلىنار كەتمەي بىر قەدەم.
شۇ بىر جۈپ زامانداش، بىر جۈپ ئۇلۇغزات،
تۆۋرۈكى ئۇيغۇرنىڭ، دىلىدىكى ئەختەر.
ئۇلارنىڭ قامۇسى ئەبەدىل - ئەبەت،
تۆكىدۇ ئادالەت، ئىلىمدىن كەۋسەر.
....

قەشقىرىم، ئىلىم - پەن گۈلىستانى سەن،
ئەنئەنە، يوسۇنلار سىنىڭدە يۈكسەك.
يەسلىدىن باغچىغا، مەكتەپكە قەدەر،
دەرس ئالار ئەخلاقتىن ياش ئۆسمۈر، گۈدەك.
ئەجدادلار روھىدىن ئويغانغان ئەۋلاد،
بۈگۈنكى دەۋرنىڭ يېڭى ۋارىسى.
تۇمەننىڭ بويىدا ئالىي بىلىم يۇرت،⑪
ياشلىرىڭ كۆكسىدە ئارزۇ - غايىسى.
قۇرۇلدى قوينۇڭدا ئۇيغۇر نەشرىيات،
ئۇيغۇرنىڭ نامىغا ئوخشايدۇ نامى.
ئۇ يەردە بېسىلغان كىتاب، دىۋانلار،
ئەل - يۇرتنىڭ ھوزۇرى، جاننىڭ ئارامى.
پەن - تېخنىك ئىشلىرى سەندە مىسلىسىز،
پاختا، شال، قوناقتىن نۇرغۇن ئەلا سورت.
يەر تېرىش ھەم يىغىش ئىلمىي ئۇسۇلدا،
يوللانغان ئەجەلگە زىيانداش قۇرۇت.
توكيودا⑫، تۇنىستا⑬ ياڭرىدى مۇقام،
پۈركەلگەچ گۈللەرگە سەنئەت باغچىسى.

ئۇيغۇرنىڭ بىگىمىسىنى چۈشەندى جاھان،
باق، دىلبەر يۈنۈستۇر مىڭدىن تامچىسى.
ئۆزۈڭسەن مېھرىبان، شەپقەتچىم ئانام،
قوينۇڭدا يېتىشتى ساناقسىز دوختۇر.
جان بەرگەچ شۇ كۈمۈش، يىڭنە ئوكۇللار،
بىمارلار كۆڭلى خۇش،
غەم - غۇسسى يوقتۇر.
سەمەندە قەد كەرگەن شىپاخانىدىن،
مىڭلىغان كىشىلەر كۆردى نەپ - ئۈنۈم.
ئاق كىيىمل داۋالاش سەنئىتى، ئىلمىي،
ئايرىماي مىللەتنى قىلدى ساقا ئۈم.
تەنھەرىكەت سېپىدە تۆھپەڭ باشقىچە،
ساغلاملىق كۈچ بەرگەچ ئىشچى - دېھقانغا.
دارۋازلار ئارقاندا ئەيلىسە پەرۋاز،
بېشىمىز يەتكەندەك بولار ئاسمانغا.
تونۇتتى ئەلئارا نامىڭنى قەشقەر،
چېلىشچى، چەۋەنداز، پالۋانلىرىڭ.
ئاز ئەمەس ئالتۇن، مىس، كۈمۈش مېدالار،
كۆرگەن بۇ شەرەپنى قاي سۇلتانلىرىڭ؟
ئانامسەن، باغرىمسەن، جانانىم قەشقەر،
تۆھپەڭ زور، يۇرت ئارا يۈكسەلدىڭچەندان.
ھاياتىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتنى سۈندى:
يۈكسىلىش ئاچقۇچى — مەرىپەت، ئىرپان.

خاتىمە

ئەي، قەشقەر، ئىناقلىق، دوستلۇق سىمۋولى،
دوستلۇقنىڭ مىسالى قان بىلەن گۆشتەك.
بۇ دوستلۇق ئالدىدا ياۋ بولدى گۇمران،
بۇ دوستلۇق ئالدىدا بەختىڭ قوش گېزەك.
دەۋرىمىز مېھرىدە ئۇلغايدىڭ، ئۆستۈڭ،
يىللارنىڭ قوينىدا غەلىبەڭنىڭ ئىزى.
سەن باسقان مۇساپە جاھانغا ئايان،
پارلايدۇ قولۇڭدا جەڭ ئەنگۈشتىرى.
زەپەر - شان گۈلىنى قىسىپ چېكىڭگە،
چاقنىغىسەن ئەي قەشقەر بەخت قەنتىنى.
جېنىمىز سەن ئۈچۈن مەڭگۈ تەسەددۇق،
پەرۋاز قىل! قۇچاقلا گۈزەل ئەتىنى.

داستاندىكى ئىزاھلار:

① بۇ مىسرا شائىر ئوسمانجان ساۋۇت شېئىرلىرىدىن.

② XI ئەسىردە ياشىغان پارس تارىخچىسى گەردىزى «زەينۇل ئەخبەر» ناملىق كىتابىدا: «بۇ يەردە (قەشقەرلىك دېمەكچى — ت) مىۋە — چېۋە ناھايىتى ئۇرغۇن، ئارپا، بۇغداي، قوناقنىڭ كۆپلىكىدىن ئاياغ بېسىپ ماڭغىلى بولمايدۇ. باغۋەنچىلىك ئىشلىرى شۇنداق تەرەققىي قىلغانكى، ئالما، ئۆرۈك، ئامۇتلار ھەتتا يوللاردا چېچىلىپ ياتىدۇ. خۇسۇسەن يىپەكچىلىك ئالاھىدە راۋاج تاپقان» دەپ يېزىپ، قەشقەرنى كۆرۈش ئارزۇسىنى ئىپادىلىگەنىدى.

③ سوۋېت ئۇيغۇر يازغۇچىسى سەيپىدىن شاكىروپنىڭ قەشقەر ھەققىدە يېزىلغان «شاتۇت» ناملىق ھېكايىسىدىكى ئايال پېرسوناژ.

④ ئاتۇشتىكى بىر قېتىملىق چوڭ كەلكۈن ئاپىتىدە مۇراد — مەقسىتىگە يېتەلمەي كۆز يۇمغان مۇھەببەت قۇربانى.

⑤ يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدىكى مەركەزنىڭ ھۆججىتى.

⑥ 1952 — يىلى 3 — ئايدا پاختەكلە دېھقانلىرى ماۋجۇشىغا خەت يېزىپ يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى شادلىق ھېسسىياتىنى ئىپادىلىگەنىدى. شۇ يىلى 9 — ئايدا، ماۋجۇشى ئۇلارغا جاۋاب خەت يازغان.

⑦ سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «تۇردى قاسىمنىڭ خۇشاللىقى» ناملىق ھېكايىسىدىكى پېرسوناژ.

⑧ ج ك پ 11 — نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 — ئومۇمىي يىغىنى.

⑨ XI ئەسىردە قەشقەردە قۇرۇلغان ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتى. ئەينى چاغدا بۇ مەكتەپكە قاھىرە، باغدات، كابۇل، تاشكەنت، قوقان قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئوقۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلغان.

⑩ 1962 — يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە تۇنجى قېتىم قۇرۇلغان قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑪ 1988 — يىلى بىر قىسىم قەشقەر سەنئەتچىلىرى توكيوغا بېرىپ «ياپونىيە — جۇڭگو كۆرگەزمىسى» نىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا ئويۇن قويغانىدى.

⑫ 1986 — يىلى بىر قىسىم قەشقەر سەنئەتچىلىرى تۇنىسقا بېرىپ خەلقئارا ئويۇن قويۇش پائالىيىتىگە قاتناشقانىدى.

ئۆمەرجان ئوسمانى (شىپاھى)

ئالىم ئۆلمەس، ئەجرى كۆمۈلمەس

(مەرسىيەلىك تەرجىئى بەنت)

قاراسلاپ پەلەكتە چاقماق چاقناندەك،
تۈمەنگە سەل كېلىپ تەتۈر ئاققاندەك.
مۆجىزى يۈرەكنى دەھشەت شۇم خەۋەر،
كۆكسۈمگە تۇيۇقسىز چوغنى ئاتقاندەك.
تىترىدى ۋۇجۇدۇم مىسالى ياپراق،
ھۆرپىيىپ ئەزرائىل ماڭا باققاندەك.
ئىشەنمەي ئۆزۈمگە تىڭشىسام يەنە،
شۇ خەۋەر ئاڭلىنار چايان چاققاندەك.
ئاھ، ئېسىت! كۆز يۇمدى ئەھمەد زىيائى،
دەمداردەك بۇقۇلدار قەلبىم نىدايى.

دەۋرىمىز ئالىمى، پەيلاسوپ، شائىر،
شاگىرتلار ئەندىزى، يازغۇچى ماھىر.
ئاي، يىللار ۋەزنىدىن پۈتكەزدىڭىز تۇم،
ئىلىم — پەن زۆھراسى ئۈچۈن بوپ تاھىر.
پۇل — دۇنيا، چوڭ مەنسەپ قىلمىپمۇ ئىنتىزام،
ئېيتەلمەي سىزنى رام، قان يۇتتى ساھىر.①
نەقەسمەت — كۆڭلىنى كەلتۈرسۇن تارىخ،
ئەتتىڭىز چىن غۇرۇر، پاكلىقنى زاھىر.②

---

①ساھىر — سېھىرگەر، ئالدامچى. ② زاھىر — ئاشكارا.

ۋادەرىخ...! مۆھتەرەم ئەھمەد زىيائى،
مەرىپەت ئەھلىنىڭ دىل ئېڭتىزارى.

قالمايمەن ئۇقۇسام سىزدىن بىلىمنى،
ئەسلەيمەن «رابىيە بىلەن سەئىدىن» ... نى؛
تونۇلدى قوش «دىۋان» ① جاھان خەلقىگە،
سىزگە بەخش ئەتسە ئاز ئاسمان - زېمىننى.
نېمە دېگەن ئىستېئدادا ئاڭا مۇجەسسەم؟
بۇ سوئال جاۋابىغا قىستار دىلىمنى.
«ئەسىرىمىز فارابى، ناۋايىسى سىز!...»
ئورناتتىم قەلبىمدە شۇلداق سېزىمنى،
بەرھەق، راست! ئەشۇ سىز - ئەھمەد زىيائى،
شاھىدكى قەلەمنىڭ تامغان سىيايى.

ئەل، مىللەت غېمىنى دائىم يېدىڭىز،
«ئىلىم - پەن، ئىرپاندىن كۈچ تاپ» دېدىڭىز.
نادانلىق خۇراپى ئىللەتكە قارشى،
ھەر جەڭدە قەتئىيەت، قەيسەر ئىدىڭىز.
ۋەتەننىڭ بىپايان تاغ - دالاسىنى،
گۈللەشتە زەربىدار سەپكە كىردىڭىز.
تۆھپىڭىز مەڭگۈلۈك بولدى ئابىدە،
ھېكمەتنىڭ تەشناسى دىلغا سىڭدىڭىز.
سىز ئۆلگە - رەھنىما ئەھمەد زىيائى،
مىللەتنىڭ سىز بىلەن زور ئېتىبارى.

سىز بۇغرا ئەۋلادى، زەردىن پۈتكەندەك،
كەلدىڭىز ئالەمگە تاغنى يۈدكەندەك.
بۇ قەدىم مىللەتنىڭ ئىقبالى ئۈچۈن،
ئاسماندىن گوياكى خىزىر چۈشكەندەك!
سىز بىلەن پەخىرلىك ئىمدۇق شۇ كەمدە،
كەتتىڭىز قەيەرگە يۇلتۇز كۆچكەندەك!؟
نە ئىسيان، نە تۇغيان، نە مۇسبەت بۇ،
مەرىپەت كۆكىدە قۇياش ئۆچكەندەك؟!...
ئەلفىراق - ئەلفىراق!... ئەھمەد زىيائى،
بىزگە رەھىم ئەتسىچۇ شەپقەت ئىلاھى!

ياق، ياقەي، ئالىمغا مۇتلەق ئۆلۈم يوق!
قۇدرىسا ئەزرائىل كۆرمىگ قەلەم ئوق!
سىز - چىراغ، پەرۋانە - ئىلمى تالىپلار،
ئېلىشقا تەشنادۇر بىلىم، ئىلھام، زوق...
سىز - بۇلبۇل، بىز - بىرگۈل، بۇلبۇلسايرىسا،
ئېچىلىپ قىزىلگۈل، چىقىرار ھاردۇق.
شۇ ئىشەنچ، ئارزۇدا ئىدۇق تەلەپكار،
سىز بولغاچ مەدەتكار، يۈرگەن كۆڭۈل توق.
ئاھ، ئېسىت! كېتىپسىز ئەھمەد زىيائى،
كۆز يېشىم ئەشئارنىڭ بولدى سىيايى.

ئاھ، نېتەي، قۇتلۇق ئىز، نۇر - زىيا قالدى،
بىباھا ھېكمەتلىك تۇتىيا قالدى.
مۇبارەك قولىڭىز تۇتقان يادىكار،
تەۋەررۇك پەي قەلەم، زەر - سىيا قالدى.
ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا مىراس ئەتكۈدەك،
ئەجرىڭىز مېۋىسى شۇنچىلا قالدى.
شۇ بىزگە تەسەللى، ئەلھۆكمىلىللا،
ۋە لېكىن، زور پىغان مۇپتىلا قالدى.
خەيرىيەت، ئەلۋىدا ئەھمەد زىيائى،
گەر كېرەك بولسا جان مىڭلاپ پىدائى.

سىز ھايات! چوكانيار - تارىم بويىدا.
سىز ھايات! خانتەڭرى، بوغدا تويىدا.
سىز ھايات! كۈچ تاپقان بەختىيار ئەۋلاد،
دەۋرىمىز پەرھادى - شىرىن ئويىدا.
سىز ھايات! ئىستامبۇل، لوندون، قاھىرە،
چاڭئەندىن باشلانغان يىپەك يولىدا.
سىز ھايات! ياشايسىز بىز بىلەن مەڭگۈ،
مەرىپەت گۈلشىنى، قەسىرى قويىندا.
سىز ھايات! ئى ئۇستاز ئەھمەد زىيائى،
كۆي قاتماق قەرزىم دەپ بىلدىم شىپاھى.

1989 - يىل، 13 - نويابىر.

① قوش دىۋان — «تۈركىي تىللار دىۋانى» بىلەن «قۇتادغۇ بىلىك» نى نەشرگە تەييارلاشتا قوشقان تۆھپىسى نەزەردە تۇتۇلىدۇ.

تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم

شېئىرلار

ئالبوم

بۇگۇنلى ئەتە،
ئەتىنى ئۆگۈن،
ئۆتۈۋېتى بىلەن ئەسىر ئالىدۇ،
مەنىلىك ئۆتكەن ھەر بىر مىنۇتنىڭ،
يۈرەك قېتىدا ئىزى قالىدۇ.
ئۇنتۇلماس ئەشۇ ئۆمۈر ئىزىنى،
ئەسلىتىپ ئالبوم ئەسكە سالىدۇ.

ئارمىنىم

يوق ئىدىم، بار بولۇپ كۆز ئاچتىم ئاخىر،
قاراڭغۇ دۇنيادىن يورۇق ئالەمگە.
كۆز ئاچتىم ۋە لېكىن كۆز يۇمدى ئانام،
ئىتتىردى يەر - زېمىن مېنىڭ نالەمگە.
ئەسىر قىپ ئالسىمۇ شۇم قارا ماتەم،
جان ئاتام ئۆستۈردى قىپ مېنى ئادەم.

ئوخشىدى ئىنسانلىغا سىياقىم - تۇرقۇم،
قاراڭغۇ دىلىمھەم پېشانەم بىراق.
«مەرھابا!...» دەپ قۇچاق ئېچىپ بىر ئۇستاز،
ئىلىمدىن دىلىمغا ياقتى نۇر چىراغ.
يورىدى دۇنيا، دىل ھەر ئىككىل ئالەم،
پارلىدى پېشانەم، ئىقبالىم - غايەم.

غايە دەپ ئاتلاندىم مۇشكۇل سەپەرگە،
چۆلدە قۇم، جۇت بوران توستى يولۇمنى.
غەرەزسىز ياخشىلىق، پاك دوستلۇق شۇچاغ،
گوياكى خىزىر بوپ تارتتى قولۇمنى.
ئۆلمىدىم، ئۆلمىدى ئىقبالىم - غايەم،
ئىشەندىم: يۈز ئاچقاي مەنزىلدە ئايەم!

ئوينۇدۇم ئايەمدە بىر جانان بىلدى،
ئەپلىدى شادلىقتا پەرۋاز ياشلىقىم.
ۋە لېكىن، بىلپىسىدىم ئايەمدىن كېيىن،
نەلەرگە كەتتى ئۇ قەلەم قاشلىقىم؟!
مۇجىدى يۈرەكنى ھەسرەتلىك ئەلەم،
تۆكتى ياش مەن بىلەن قېتىلىپ قەلەم.

قەلەمكەش جەڭچى بوپ ئاتلاندىم جەڭگە،
شائىردەك ئۆزۈمچە ئەشئارلار يازدىم.
ۋە لېكىن، ھەقىقىي ئەشئار بابىدا،
دوستلۇرۇم، شەكسىزكى - كۆپچاندىم، ئازدىم.
ئوگشىدى تەھرىردىم، پاك، نامىسىز ئادەم،
كۆز تىكتى شېئىرىمغا يۇرت، خەلقۇ ئالەم.

كۆتەردى دوستلۇرۇم، كۆتەردى يۇرتۇم،
ئىپتىخار، شادلىققا لىق تولدى قەلبىم.
كىرىشتىم ئىجادقا ئىشتىياق باغلاپ،
جان بەردى ھەر قۇرغا جانىجان خەلقىم.
ئاتىدىم ھەممىنى خەلقىمگە ھەردەم،
گۈل ئاچتى شۇندىلا ئىجادىم بەردەم.

«خەلقىم!» دەپ ئاتلاندىم جەڭگە كۆرەشكە،
رەقىبلەر ئوق ئېتىپ تۆكتى قېنىمنى.
ۋە لېكىن، ناتونۇش سېستىرا سەبداش،
قان بەردى... قۇتقازدى نىمجان جېنىمنى.
ئايلاندى مەركىگە قايغۇلۇق ماتەم،
يۈز ئاچتى باشقىچە كۆلكىدە ئالەم.

ئارمىنىم - كۈلكىسىز تۈنلەر قوينىدا،
شام بولۇپ بىر مىنۇت چاقنىسام - ئۆچسەم.
نە ئارمان شۇ ئاددىي لۇرلۇرۇم بىلەن،
كەلگۈسى ئاتلارنىڭ ھۆسنىگە كۆچسەم.
ياشايدۇ ئارمانلار ئەۋجىدە ئادەم،
مەۋجۇتتۇر ياخشىلىق مەۋجىدە ئالەم.

كىشىلەرنى تېز قېرىتمايلى بىز

بۇ ئالەم پەيدا بولغاندىن بېرى،
كىملەر ئۆمۈرگە قېنىپ ئۆتكەندۇ؟
بۈيۈك شاھلاردىن تا گادايغىچە،
كىملەر ئارمانغا تولۇق يەتكەندۇ؟!

تۇرسا ھايات ھەم ئارمان جەۋھىرى،
كىملەر قەدرىنى دېسۇن ياشلىقنى؟
كىممۇ خالىماس ياشاپ ياش پېتى،
باغرىغا باسسا قەلەم قاشلىقنى؟!

شۇڭا كىشىلەر ئارا بەزىدە،
ياشلار ئالدىغا سۇرۇلۇپ قالار.
ئۇنى كەينىگە سۆرەپ دوستلىرىم،
خەقنى قېرىتساق نە پايدا بولار؟!

تەگىشىپ ياشنى، سۆرەپ كەينىگە،
كىشىلەرنى بىز قېرىتمايلى تېز.
ھايات جەۋھىرى ئاشۇ ياشلىقتىن،
«بېزار» دەلەيمىز قېنى قايسىمىز؟!

ئىنسان گوياكى بىر مەجنۇن بولسا،
ئۆمۈر ئەمەسمۇ مىسالى لەيلى؟
مەجنۇن لەيلىگە قانچىلىك كۆيسە،
ئەمەسمۇ ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ مەيلى؟!...

كىشىلەرنى بىز قېرىتمايلى تېز،
ياشلىق يالقۇنى دىلدىن ئۆچمىسۇن.
ئاشۇ يالقۇننىڭ ھارارىتىدىن،
ھېچبىر كىشىدىن ياشلىق كۆچمىسۇن!!

شېئىرنىڭ خاتىرىسى

ھەر گۈلدە ئۆزگە رەڭ، پۇراق بولغاندەك،
ھەر چاينىڭ ئۆزىگە خاس خاتىرىسى بار.
ئېسىمدە شېئىرغا كەلگەن كۈن ئەبەد،
يەردە گۈل، ياندا گۈل، كۆكتە كۈمۈش قار.
قار دېگەن زېمىستان زىننىتى تۇرۇپ،
غەيرىغۇ كەچ باھاردىمۇ ياغقىنى؟
(ياق بىلدىم، ئىكەنغۇ ئۇ تەبىئەتنىڭ
«مەرھابا!...» دەپ بىزگە چاچقۇ چاچقىنى).

چاچقۇلار، چاچقۇلار، كۈمۈش چاچقۇلار،
كېلىنچەكلەر قەلبىگە سىڭىپ كېتىڭلار.
مەيلى مەن ئارماندا كېتەيمەن مۇندىن،
مۇرادۇ - مەقسەتكە سىلەر يېتىڭلار!

تەشنالىق كۈيى

ئولتۇرىمىز يانمۇ يان ئەركەم،
گويا تىلدىن قالغاندەك جىم - جىت.
بىراق، دىلدا غايەت تەشنالىق،
ئاھ، بولارمۇ ئۇ شۇنداق بىت - چىت؟!

مەن قارىسام ئىنتىلىپ ساڭا،
چاچلىرىڭنى تاراپ قويىسەن.
قارىمىسام، يەرنىڭ تېگىدىن —
پات - پات ئوماق قاراپ قويىسەن.

بىلسەڭ ئاشۇ قارىشىڭ بىلەن،
يۈرىكىمگە نەقىش ئويىسەن.
ئېيتقىن دىلبەر، ۋىسال شارابىڭ
دىل جامىغا قاچان قويىسەن؟!

1988 — 1989 - يىللار، لەنجۇ

ياسىن ئىسمايىل

ئاچچىق ھېسلار

ئەخمەد زىيائىغا مەرسىيە

تاغ ئۆرۈلۈپ چۈشسىمۇ گەر بېشىمغا،
ياشار ئىدىم قىسمىتىمگە نالىماي.
يىغلىماقتا بۈگۈن مېنىڭ ۋۇجۇدۇم،
ياڭغۇر ئوخشاش ياشلار تۆكۈپ توختىماي.

ئىچ - ئىچىمدىن ئۆرلىمەكتە ئاھ - پىغان،
يۈرىكىمنى بىرسى ئېلىپ كەتكەندەك.
سامانىڭمۇ چىرايلىرى تۇتۇلغان،
دەرت - ھەسرىتىم ئاڭا بېرىپ يەتكەندەك.

كۆز ئالدىمنى تورار سۇرلۇك قاراڭغۇ،
ئۆرتىنىمەن ئاچچىق ئەلەم - ئازابتا.
بىر مۆھتەرەم زاتنىڭ جەسۇر ھاياتى،
كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈپ بارار شۇ تاپتا.

ئۇ ھاياتتا زەر نۇر چېچىپ ئەقلىدىن،
قەدىم تارىخ گۈلشىنىنى يورۇتقان.
يۈسۈپ بوۋام يازغان ئۆلمەس ئەسەرنى،
ئەجرى بىلەن ئەلگە قايتا تونۇتقان.

ئۇ ئىزدارى قايغۇسىغا جۆر بولۇپ،
چىن مۇھەببەت ئۈچۈن يىغلاپ ياش تۆككەن.
رابىيە ھەم سەئدىنىنىڭ ئىزىغا،
ھۆسنى قوشۇپ زۇمرەت تەردىن گۈل چەككەن.

ئۇ ياشىغان يېتىپ ھايات قەدرىگە،
ئىجاد ئۈچۈن سىيا قىلىپ قېنىنى.
كىممۇ شۇنداق ئۆتەلەيدۇ ھاياتتا،
ئەل - يۇرت ئۈچۈن ئايىماي ئۆز جېنىنى؟!

يىغلىماقتا بۈگۈن مېنىڭ ۋۇجۇدۇم،
ھەسرەت بىلەن ياشلار تۆكۈپ شۇڭلاشقا.
يۈرەك سۆيگەن كىشىسىدىن ئايرىلسا،
بولمايدىكەن ھەرگىز - ھەرگىز چىداشقا.

زۇنۇن قادىرغا مەرسىيە

زېمىن تىترەر ئاجىز ياپراقتەك،
تىنىق توختاپ قالغان ھاۋادا.
خىرەلەشكەن قۇياشنىڭ كۆزى،
ھالسىز ناخشا كېزەر سامادا.

تارتىم تۆكۈلۈپ يىغلار ئىچىدە،
خانتەڭرىنىڭ ئېگىلگەن بېشى.
باسالمايدۇ دەرتنى قىلچىلىك،
تەبىئەتنىڭ ھەسرەتلىك يېشى.

يېتىم قىزدەك سارغايغان گۈللەر،
قېتىپ قالغان سۈرەتتەك گويا.
ئۇنى ئۆچكەن خەۋەرچى شامال،
قاتناپ يۈرەر مەھەللەر ئارا.

پەرىشتىدەك گۈزەل سىمانى،
نەدە سەن؟ دەپ ئىزدەر ھەر يۈرەك.
ساپ دىللارنى ئېلىپ قاچامسەن،
دائىم شۇنداق ۋاپاسىز پەلەك؟!

قاغجىرىغان تۇپراق مىسالى،
قۇرۇپ كەتتى ھازىدار كۆزلەر.
چېچەن تىلغا كەلمەيدۇ ھەرگىز،
«ئۇ ئارىدا يوق» دېگەن سۆزلەر.

شۇنداق ئاشۇ تەۋەررۇك كىشى،
ئارىمىزدا بار تېخى ھايات.
سەنئەت ئۈچۈن يول ئېچىپ مەڭگۈ،
ياشار زۇنۇن قادىر دېگەن ئات!

شائىر ئۈچۈن ياراتتىڭ ئۆلگە

(ئۇستاز تېيىپجان ئېلىيوپ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن)

ئەزرائىلنى مەغدەتتىڭ قانچە،
بولمىسىمۇ سېنىڭ ئۇن بېشىڭ.
شائىر ئۈچۈن ياراتتى ئۆلگە،
قىسىندىلەرگە تولغان كەچمىشىڭ.

ئۆز ئەجرىڭدىن تاپتىڭ تەسەللى،
تاغ ۋەزنىدەك ئېغىر دەردىڭگە.
شادلىق تاپساڭ ئەگەر زەررىچە،
ئېلىپ قالماي چاچتىڭ خەلقىڭگە.

شائىرغا خاس ياشىدىڭ، ئەلگە،
قەلەم بىلەن ئېچىپ نۇرلۇق يول،

سېھرىي كۆيۈك تالاي دىللارنى،
بىر - بىرىگە چاتتى بولۇپ گۈل.

كېزىپ يۈرەر كۆيۈك ھاۋادا،
شاماللارغا بولۇپ پەر - قانات.
پەخىرلىنەر سەندىن ئانا يۇرت،
ناخشاڭ بەرگەچ مەغرۇر بىر ھايات.

ئەجىر تۆھپەڭ شۇڭا مەشرەپكە،
ھەر قەدەمدە سېنى مىڭ چىللار.
ھايات ئىڭغا تىكلىدى مۇنار،
سەن ئارقاڭدا قالدۇرغان يىللار.

ئەمەتجان قادىر

ئەلۋىدا، ئەھمەد زىيائى

بەللەردە ئاق، خەلقىم كۆزىدىن،
يامغۇر كەبى تۆكۈلمەكتە ياش.
(يىغلىماستىن قانداقچە مۇمكىن،
بۇ مۇسىبەت قايغۇغا چىداش؟!)

زىيائى دېسە، ھەر بىر كىشىنىڭ،
كۆز ئالدىغا كېلەر بىر سىما.
شېئىرىي چېچەك توزىمايدىغان،
ئۇتلۇق شائىر، ئۆچمەس نۇر - زىيا.

بىرگە ئىدىم (مەن ياش، ئۇ قېرى)
قانخور يىللار — پەيتى مۇشەققەت.
گۇناھ ئىدى ئۇ چاغ دىلىدىكى،
پىنھانە سىر — سۆيگۈ، مۇھەببەت.

تۇرسا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش،
مەيدانلىرى بولسا ئىمتىھان.
غالىپ كەلدى ھامان ئۇنىڭدىن،
شائىردىكى سۆيگۈلۈك ۋىجدان.

تىل كېسىلگەن پەيتتە، تەپەككۇر،
ئىلىم سۆيەر ئادەم ئۇچۇن، بەس.
مىڭ نوتۇقتىن ئەۋزەل،
بىھۇدە
سۆزدىن ھەزەر ئەيلىگەن نەپەس.

مەن كۆرەتتىم ئۇنى ھەر كۈنى،
شۇل ھالەتتە
(ئەمەس ھېچ يالغان).
كاللىسىدا بىر دەريا پىكىر،
شۇنچە جىمىغۇر، غەمكىن خىيالچان.

خىيالچانلىق — ئىشقى ئوي - پىكىر —
ئىككەنلىكىنى مەن بىلەي نەدىن؟
رابىئە دەپ چالغانىكەن راۋاب،
يىغلاپ قەلبى بوپ گويا سەئىدىن.

ئۇ نەزەربەنت، لېكىن پىكرىنىڭ،
قۇشى ئەركىن قىلغانتى پەرۋاز.
تىزىپ ئاشۇق - مەشۇق قىسسىسى،
ئۇچۇن چىمەن - جەننەتكە ئەنداز.

پۈتكەن شۇنداق «رابىيە - سەئىدىن»،
داستانىمۇ ئاخىر يېزىلىپ.
قەلبىگە چىڭ،
ئولتۇرغان چېغى،
تامنى يۆلەپ دەردتىن ئېزىلىپ.

ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەممىدىن يۈكسەك،
سانىلاتتى ئىجادىي ئەمگەك.
ئىلىمنى دەپ ئۇنتۇپ ئۆزىنى،
قان - تېرىدىن ئەلگە نەپ بەرمەك.

خىيال قىلساڭ، تۈرمە ئىچىدە،
ئۇخلىماستىن قانچە تۈن - كېچە.
«دىۋان»① كەبى بۈيۈك كىتابىنى،
ئاسان ئىشمۇ قىلىش تەرجىمە.

---

① دىۋان — تۈركىي تىللار دىۋانى.

چۈشەنسۇن دەپ ھازىرقى تىلدا،
شۇ قەدىمى كىتابىنى ئاۋام.
شەرھى يېزىش — تەرجىمە ئىشىن،
ئەتتى تۆت يىل ئىچىدە تامام.

ئۇ ئىدى ئاھ، شۇنداق يېتىلگەن،
يېتۈك تالانت شائىر ۋە ئالىم.
تارىخچىلار دېسە پىركامىل،
ئۇستازىمىز دەيتتى ھەر نازىم.

مەيلى نېمە دېمەي تاگدىكى،
چولپان ئىدى، خەلقىمگە پەخىر.
يىراق ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈننى،
باغلاپ تۇرغان بىر تېرىك زەنجىر.

بولسا تېرىك، بۈگۈن ئىجادىنىڭ،
يوللىرى كەڭ ئېچىلغانىدا، ئۇ.
يازمىشىدىن كۆپ شېرىن سۇخەن،
ئاڭلار ئىدۇق بىلىپ «قۇتادغۇ».

مىسرالارنى تۇرغۇزدى قاتار،
ئەزرائىلغا ئاچچىق كايىشىم.
نېمىلەرنى دېگۈزمەس ھەسرەت،
ئاشقان تۇرسا چەكتىن نالىشىم.

ياخشىغا كۈن، يامانغا ئۆلۈم،
يوق دېگەنلىك شۇمىكىن زادى؟
رازى بولغىن، شۇ بولسا تەقدىر،
ئەلۋىدا، ئەي ئەھمەد زىيائى!

ئەسقەرجان ئوسمان

ئىككى شېئىر

ئاھ، پەرىشتەم

ئاھ پەرىشتەم تاتلىق كۈلكەڭنى،
ئېلىپ كىردىڭ كېچە چۈشۈمگە.
سۆيگۈلۈك ماڭا سۆيگۈ ئىلاھى،
شۇڭا سەن شاھ كۆڭۈل ئۆيۈمگە.
ئاھ، پەرىشتەم كۆڭلۈڭنى بۇزۇپ،
پاك دىلىمدىن ئىزلىمە تۇمان.
كۆيۈك كەبى تۈگەپ ئىشەنچەڭ،
سۆيگۈمىزنى بۇزمىسۇن گۇمان.
ئاھ، پەرىشتەم پىنھاندا يۇرمە،
سىما يىڭنى يارىتسۇن كۆزۈم.
يېزىپ قوياي قەلبىڭگە مۇنداق:
« سىنى پەقەت سۆيىمەن ئۆزۈم ».
ئاھ، پەرىشتەم قوي باغرىمغا باش،
سۆيگۈمىزدىن بولسۇن كۆڭۈل شاد.
ئاشىقلارغا بولۇپ بىز سۇلتان،
يارىتايلى پاك قۇتلۇق ھايات.

ھەۋەسىمگە غۇرۇرۇم سۇلتان

مەغلۇپ بولغان كۈڭگا ھېسلىرىم،
چۈشكۈنلۈكنىڭ تۇتقۇنى ئەمەس.
سۆيۈلۈشكە بولسىمۇ مۇشتاق،
سۆيۈشلەرگە قىلمايمەن ھەۋەس.
ھەۋەسىمگە غۇرۇرۇم سۇلتان،
پىغانلارغا كەتمەيمەن ئېگىراپ.
كوكۇم ئىچرە ساقلىما ئەمدى،
يول ئالدىمەن سۈبھىگە قاراپ.

تەلئەت ئاتاۋوللا

شېئىرلار

يارىشىپتۇ ئاق كۆينىكىڭ ئاق پەرى

سەن ، مەن ئۈچۈن ماتەم بولغان تويۇڭغا ،
باردىم بۈگۈن ئامالسىز ئــاھ، دىلبىرىم.
باغرىم تونۇش ئاشۇ ئوماق بويۇڭغا ،
يارىشىپتۇ ئاق كۆينىكىڭ ئاق پەرىم.

ھازىدارى دەيمۇ تۇتقۇن سۆيگۈنىڭ،
ئاققۇ كەبى ئاشۇ ئاپئاق تورقۇڭنى.
قۇلى بولدۇم ئاھ، بىر سارالڭ سۆيگۈنىڭ،
ئۇنتاي قانداق ئىگاھىڭ، ناز خۇلقىڭنى.

ئۆلدى «يوسۇن» ئاتلىق قاتىل قولىدا،
لەۋ يېقىشىپ بەرگەن ئوتلۇق قەسەملەر.
(جان بەرمىدۇق، سۆيگۈمىزنىڭ يولىدا)
بىراق كۆزلەر، بولدى سەرسان - قەلەندەر.

گۇناھكارى ئەمەس سەن دەرت، يىغىنىڭ،
(يۈرىكىمدەك ئايان ماڭا يۈرىكىڭ.)
قارىلىقى بولسۇن ئۆلگەن ئارمىنىڭ،
سەن تويۇڭدا كەيگەن شۇ ئاق كۆينىكىڭ.

ھايات سىرلىق ئەمەس، ئۆزىمىز...

ھايات ئۇنچە سىرلىق ئەمەس ئەسلىدە،
ئۇنى سىرلىق قىلىپ قويغان ئۆزىمىز.
ئالدىراشقاچ نام - مەنپەئەت قەستىدە،
ھېچ نەرسىنى ئېنىق كۆرمەس كۆزىمىز.

بىزگە سىرلىق كۆرۈنىدۇ ھەر نەرسە،
غالىپ كەلگەچ شۇ ئەقلىمىز، نەپسىمىز.
«غۇرۇرىڭنى سات» دەپ ئەگەر پۇل بەرسە،
سېتىلىدۇ ئادەملىك نەسلىمىز.

ھايات ئۇنچە سىرلىق ئەمەس ئەسلىدە،
بىز ھاياتنى سېھىرلەيمىز، چۆمكەيمىز.
سىرنىڭ بەرى تۇرسا ئىنسان بەستىدە،
لېكىن، ئۇنى بىز ھاياتقا دۆڭگەيمىز.

سىرلىق تۇرساق ئۆزىمىز ئەي ئادەملەر،
رەنجىشىمىز نېچۈن ھايات سىرلىق دەپ.
نەپ ئۈچۈنلا يۆتكەلمىسە قەدەملەر،
بولماس ھايات ئۇنچە سىرلىق-مۇرەككەپ.

تومۇزدىكى سەھرا

دوۋزاق كۈچۈپ چىققاندەك گويا،
ئوت تەپتىدە چايقىلار كەڭلىك.
قىز كۆكسىگە تەككەندەك ئوقيا،
گۈللەر سولغۇن - يوقاتقان ئەڭلىك.

ئاسمان ئوخشار تىنىق بۇلاققا،
كۆرۈنمەس ھېچ كەپتەر پەرۋازى.
ماتەم كۈيى بىرەر قۇلاققا،
تۇل مومايىنىڭ «لاي - لاي» ئاۋازى.

تىنجىقلىققا بېرەلمەي بەرداش،
تىل سوزىشار قوتاندا چارۋا.
تولۇم ئاسقان دەرۋىشكە ئوخشاش،
توزان يولدىن كېلەر جۇل ھارۋا.

ئاچچىق تەرگە چۆمگەن بۇ سەھرا،
ئوخشار خۇددى دەرمانسىز چالغا.
بار مەۋجۇدات شۇنچە تەقەززا،
بىر دەقىقە غۇر - غۇر شامالغا.

ئۆمەرجان سىدىق

ئىككى شېئىر

ناتۇت بولغان سۆيگۈ

كۆكرىكىمدە تۆرەلگەن ھېسسىيات،
تۇغۇپ قويدى ئەجەپ بىر تۇيغۇ.
خىياللىرىم ئېرىشكەن قانات،
ھارام قىلدى كۆپ قېتىم ئۇيقۇ.

چۈشلىرىمدىن تامچىغان خىيال،
مەپتۇن قىلدى ئارزۇلىرىمنى.
دېڭىزدىن ئاڭلانغان رويال،
چېچەكلەتتى ماۋزۇلىرىمنى.

بۆسۈلۈپ ئاھ، بۇرۇنقى قامال،
نابۇت قىلدى سۆيگۈ ناخشامنى.
غەزىپىمدىن ئۆركىگەن ئامال،
ئۇنتۇلدۇردى تاتلىق ئاخشامنى.

كۆزلىرىمگە سانجىلغان قىلىق،
سەسكەندۇردى مەجرۇھ دىلىمنى.
ئارزۇيۇمغا دەسسىگەن «سىلىق»،
قىسقا قىلدى گاداي تىلىمنى.

دىل بېغىمغا ئۈنگەن يۇمران بېخ،
شۇم قولۇڭدا بولدى ئاھ نابۇت.
يېتىلمەيلا ئۇسسۇۋېلىپ مىخ،
ئۆز ئېلكىگە ئالدىغۇ تاۋۇت!؟

ئارمان

سەھەر.
تېخى قۇياش چىقمىغان،
كۆل بويىدا تۇرار بىر بالا.
مۇڭا قاراپ ئولتۇرار ئۇ جىم،
كۆرگەن چۈشى قالغانىدەك چالا.

كۆل بويىدا ئولتۇرار بالا،
(يەتتە ياشتا بولسا كېرەك ئۇ).
شۇنچە سەھەر تۇرۇپتۇ ئەجەپ،
ئويلىغىنى زادى نېمىدۇ؟

ئوماق چېھرى پاكلىققا شاھىت،
سېھىرلىك نۇر چاقنار كۆزىدە.
ئۆز ئورنىدىن قوزغالماس پەقەت،
قەغەز قېيىق كۆلنىڭ يۈزىدە.

تۇمان يېرىپ يۈز ئاچتى قۇياش،
كۆل يۈزىگە قىزغۇچ رەڭ بېرىپ.
تۇردى بالا ئورنىدىن ئاستا،
قالغاچ ئۇنىڭ كۆزلىرى تېلىپ.

ئاخىرقى رەت قاراپ «قېيىق»قا،
كەتتى كۆلنىڭ بېشىدىن بالا.
نېمىلەرنى ئويلىدىكىن ئۇ،
قالغانمىكىن چۈشلىرى چالا؟!

پەرھات مۇھەممەت

ساقىدى كۆكتىن يەنە بىر يۇلتۇز

(ئەھمەد زىيائىنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ)

مۇڭغا پاتتى دىل، يۇمۇلغاندا كۆزۈڭ دىلدارىمىز،
قايغۇلۇق كۈيگە چېكىلدى ئاھ ئۈزۈپ دىل تارىمىز.

چاقتى چاقماق، باغرى ئاسماننىڭ بولۇپ چاك، تۆكتى ياش،
سەن تاۋۇتتا ماڭغىنىڭدا نالە قىلماق بارىمىز.

مەرىپەتنىڭ ئاسمىنىدا چاقنىغان يۇلتۇز ئىدىڭ،
ساقىدىڭ ئىز قالدۇرۇپ، سولدى بۈگۈن رۇخسارىمىز.

تارىخىمىز تاشقا نەقىش بوپ چېكىلگەن خەلق ئىدۇق،
سەن بىلەن قېزىلدى نەچچە ئون ئەسىرلىك كانىمىز.

مېھنىتىڭ سىڭگەن ئۇزۇن يىل ئىلمۇ - ئىرپان باغىغا،
مۇڭلىنىپ قالدى سېنىڭسىز ئىلمۇ - پەن گۈلزارىمىز.

ئەل سۆيەر ئەھمەد زىيائى سەن ئىلىم پەرۋانىسى،
كۈچكە ئايلاندى پەلەكنى قاپلىغان مۇڭ - زارىمىز.

قاراخانىلار خانلىقى دەۋرىدىكى ئاتاقلىق ئەللامە① ھۆسەيىن فەيزۇللا كاشغەرى

قەشقەر — دۇنيا مەدەنىيەت تۇچا قلىرىنىڭ بىرى ھېسابلانغان ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى ئەڭ قەدىمكى مەدەنىيەتلىك شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ جايدا 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن شائىر قۇتلۇق ھاجى شەۋقى (1876- 1937 - يىللار) بىر شېئىرىدا تولۇپ-تاشقان ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن:

«كۆرمىگىل قەشقەرنى كام بۇ جايدا مەردانلار ياتۇر،
ھەزرىتى سۇلتان ساتۇق بۇغرايى قائانلار ② ياتۇر.
نۇر چېچىپ «قۇتادغۇ بىلىك» خەلقنى قىلغان بەختىيار،
خاس يۇسۇپ ھاجىپقا ئوخشاش ئەھلى ئىرپانلار ياتۇر.
يادىكار ئەيلەپ جاھانغا يازدى «دىۋانۇل لۇغەت»
مەھمۇدىل كاشغەر كەبى ئەھلى شەرەپ شانلار ياتۇر»

دەپ تىلغا ئالغىنىدەك سانسىزلىغان ئالىملار، يازغۇچىلار، شائىرلار ئۆسۈپ يېتىلىپ، بۇ جاينىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاجايىپ زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ، مۇشۇ دىيارنىڭ تۇپرىقىغا كۆمۈلگەن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11- ئەسىردىكى بۈيۈك تىلشۇناس ئالىمى مەھمۇد قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى» ناملىق ئەسىرىدە «ئۇستازىم» دەپ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغان، خەلق ئىچىدە «ھۆسەيىن فەيزۇللا خوجام» نامى بىلەن مەشھۇر بولغان شەيخ ئىمام زاھىدھۆسەيىن بىننى خەلەپ④ كاشغەرى ئەنە شۇلارنىڭ بىرىدۇر.

قەشقەرلىك خەلەپ ئوغلى تەقۋادار ئىمام ئۇستاز ھۆسەيىن فەيزۇللا خوجام 10 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا قەشقەردە تۇغۇلغان. «تەزكىرە ئۇۋەيس»، «تەزكىرە بۇغراخان»، «تەزكىرە ھۆسەيىن فەيزۇللا خوجام»، «زوبدەتىل تاجىرىن» قاتارلىق كىتابلاردىن

① ئەللامە - ئالىملارنىڭ ئالىمى. ② قائان- خاقاننىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى. ③ ئىرپان - مەرىپەت، بىلىش، تونۇش، تونۇتۇش. ④ خەلەپ - ئەرەبچە سۆز بولۇپ، بىرىچە كەينىدىن كېلىدىغان، ئورنىغا ئۆتىدىغان، ئورۇنباسار، دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ تارىخىدىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدىكى توغرا دەسلەكتە تۇرغان ئۆلىمالار «سەلەف سالە» كېيىنكى ئۆلىمالار «خەلەپ» دەپ ئاتالغان.

قارىغاندا، ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ئاتىسى ئەمىر مۇئەللا خەلەپ كەشفى گارامىتى-
نىڭ ئۈستۈنلۈكى بىلەن پۈتۈن شامغا① تونۇلغان كاتتا ئۆلىما بولسىمۇ، ئەمما پۈقرالارنىڭ « قول
بېرىپ مۇرىت بولايلى » دېگەنلىرىگە قولاق سالماي، چۈشىدىكى بىشارەتكە ئاساسەن غېرىپلىق-
نى ئىختىيار قىلىپ يولغا چىقىپ، ئۈچ يىل يول يۈرۈش جەريانىدا نۇرغۇن شەھەرلەرنى
كەزگەندىن كېيىن ئاخىرى قەشقەرگە كەلگەن. لېكىن بەزى تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرى-
لەنگەن ئەھۋاللار بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ.

خېلى كۆپ مەنبەلەردىن قارىغاندا، سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مىلادى 932- يىلى قا-
راخانىلار خانلىقىنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى قولغا ئېلىپ ئىسلام دىنىنى ئاشكارا ۋە ئومۇ-
يۈزلۈك تارقىتىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئىراق، يەمەن، خۇراسان، ئافغانىستان، ماۋرە-
ئۇننەھر قاتارلىق ئىسلام ئەللىرىدىن بىر تۈركۈم ئالىملار، ئۆلىمالار سۇلتان ساتۇققا يار-
دەم بېرىش ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇش ئۈچۈن قەشقەرگە كەلگەن، ھەتتا ئۇلار ساتۇققا مۇ-
سۇلمانچە « ئابدۇلكەرىم » دەپ ئاتىمۇ قويۇشقان. بۇ ئاتنى قوبۇل قىلغان سۇلتان ساتۇق
ئۆز ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا ئۇنى قوشۇپ « قاراخان ساتۇق ئابدۇلكەرىم » دېگەن نامدا تىللا
قۇيدۇرغان. سۇلتان ساتۇق ۋاپات بولۇپ ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى مىلادى975- يىل-
لىرى ئەتراپىدا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان خوتەن ئۇيغۇرلىرى ئەسلىدىكى دىنى بۇددىغا
قايتا يېڭىۋاشلانغاندىن، يەنەغازات باشلىنىپ قەشقەردىكى ئىسلام قوشۇنلىرى بىلەن خوتەنى-
دىكى بۇددا قوشۇنلىرى ئوتتۇرىسىدا 24 يىل (بەزى تارىخىي ماتېرىياللاردا 48 يىل دەپمۇ
خاتىرىلەنگەن) قانلىق جەڭ بولغان، مانا مۇشۇ دەۋرلەردە ئىسلام قوشۇنلىرىغا ياردەم بې-
رىش ئۈچۈن فرات② دەرياسىنىڭ بويىدىكى مادايىندىن، ئەزەر بەيجاننىڭ تەبرىزدىن، خا-
رىزمدىن، ئەنجاندىن، ئوشتىن، شاشتىن، كاساندىن نۇرغۇن پىدائىيلار قەشقەرگە كەلگەن. بىر
مۇنچىلىرى جەڭدە قۇربان بولۇپ، جەسەتلىرى مۇشۇ تۇپراقتا قالغان. تەزكىرىلەردە ئىسمى
زىكرى قىلىنغان جارۇپ يەمەنى، سەيىدجالالىدىن باغدادى. سۇلتان ئالاۋىدىن باغدادى، سۇل-
تانشەمسىدىن باغدادى، سۇلتان مەھمۇد باغدادى، سۇلتان ھەسەن باغدادى، خوجا مۇھەممەت تاھىر
باغدادى، خوجا ناسىر باغدادى، خوجا ئابدۇرېھىم باغدادى، خوجا ئابدۇغوپۇر باغدادى، قەي-
تۇس مەغرىبى، خوجا ئەبۇل مۇزەپپەر تەبرىزى، ئوبۇل مەنسۇر تەبرىزى... ھەزرىتى شاھ قا-
سىم، خوجا سەئىد، سۇلتان مەنسۇر (بۇلار ئوشتىن)، ھەزرىتى سانجار كاسانى ، ئىسمائىل
كاسانى، سۇلتان ھەيدەر كاسانى، ھەزرىتى سۇلتان قاسىم خۇارەزمى، ئوبۇل مۇزەپپەر خۇارەز-
مى، ئىمام نەسىرىددىن، ئىمام قەۋمىددىن، ئىمام سەئىدىن، ئىمام موھىددىن (مادايىن-
دىن) قاتارلىقلار ئاشۇ ئىككى قېتىملىق تارىخىي شارائىتتا قەشقەرگە كەلگەن ئالىم، ئۆ-
لىما ۋە ئىسلام پىدائىيلىرىنىڭ تىپىك ۋەكىللىرىدۇر. ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ئاتىسى
ئەمىر مۇئەللا خەلەپ سۇلتان ساتۇقنىڭ خىزمىتىدە بولۇش ئۈچۈن بەلكى يۇقىرىقىلار بىلەن
بىللە شامدىن قەشقەرگە كەلگەن بولسا كېرەك.

① شام - ھازىرقى سۈرىيەجۇمھۇرىيىتىگە قاراشلىق بىر شەھەر.

② فرات - تۈركىيەدىن باشلىنىپ سۈرىيىنىڭ راچچا ئۆلكىسىدىكى دۇمبا كۆلىگە قۇيۇلىدىغان 600 كىلو مېتر ئۇزۇن-
لۇقتىكى چوڭ دەريا بولۇپ 405 كىلو مېتر قىسمى سۈرىيەدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ.

ھەزرىتى ئەمىرمۇئەللا خەلەپ قەشقەرگە كېلىپ مەلۇم مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن «سە-لىمە» ئىسىملىك بىر ئايالغا ئۆيلەنگەن. بىراق ئانىسىنىڭ قورسىقىدا قالغان ھۆسەيىن فەي-زىللا دۇنياغا كۆز ئاچقۇچە ئاتىسى ئەمىرمۇئەللا خەلەپ چۈشىدىكى بىشارەتكە ئاساسەن باغ-داتقا ھەزرىتى ئىمام ئەئزەم ھەنىفە رەھمەتۇللا ئەلەيھى (مىلادى 702 -، 772- يىللاردا يا-شىغان) نىڭ مازارىتىگە بېرىپ، بىر - ئىككى ئاي ئىستىقامەتتە بولغاندىن كېيىن، شۇيەر-دە ۋاپات بولغان. جەسىتى ئىمام ئەئزەم مازارىتىگە دەپنە قىلىنغان. ھۆسەيىن فەيزىللا خوجام ئاتىسى سەپەرگە ئاتلىنىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن دۇنياغا كەلگەن.

ھۆسەيىن فەيزىللا خوجامنى ئانىسى سەلىمە ئالتە ياشقا تولغاندا مەكتەپكە بەردى، ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىلىمغا بولغان ئىنتىلىشىنىڭ كۈچلۈكلىكى تۈپەيلىدىن توققۇز ئايدىلا خەت ساۋاتىنى چىقاردى. قۇرئاننى ئىككى مەرتىۋە تامام قىلدى. ئاندىن مەدرىسكە كىرىپ ئىلىم تەھسىل قىلدى. بەش يىل مەدرىستە ئوقۇش جەريانىدا ئىلمى تەپسىر①، ئىلمى باتىن②، ئىلمى ھال③، ئىلمى قال④، ئىلمى رىيازەت⑤، ھەندىسە⑥، ئىلمى نۇجۇم⑦، فىققە (قا-نۇنشۇناسلىق)، مەنتىق (لوگىكا)، ئىلمى پاساھەت (ئىستىلىستىكا)، نەھۋى (مورفولوگى-يە)، سەرپ (گىرامماتىكا) قاتارلىق پەنلەرنى ۋە ئەرەب، پارس تىللىنى تىرىشىپ ئۆگى-نىپ، ئىلمى لەدۇن⑧ ھاسىل قىلدى. ئەمدى ئۇنىڭغا يەنە ئوقۇشقا زۆرۈرىيەت قالمىغانى-دى. شۇڭا مەدرىستىن قايتىپ چىقىپ، بىر مەزگىل ئىلىم مۇتالىيە قىلدى. قىلىچبازلىق، چەۋان-دازلىقنى ئۆگەندى. خۇددى 18- ئەسىردە قەشقەردە ئۆتكەن شائىر قاسىمى مىلادى 1799- يىلى يازغان «تەزكىرە ئارسلانخان» ناملىق تارىخىي داستانىدا:

«ھۆسەيىن فەيزىللا خوجام خۇاجە پىققە خوجام،⑨
بىرسى ئالىم ئېردى، بىرسى ئىمام.
يەنە بىرلىرى قۇتبۇل ئەلا خوجام، ⑩
بولۇپ شەيخ ئىسلام كاشغەرغە تامام،
....
بۇلار كاشغەرنىڭ ئۇلۇغ زىننىتى،
ئەزىزلەر بۇلاردىن تەپىپ ھۆرمىتى.
ئەزىزان كاشغەر ئاجايىپ ئۇلۇغ،
خالايىقلىرى قالمادى ھەرگىز قۇرۇق.
تامام مەرد - زەنلىرى⑪ ئەجەپ ھۆشمەند،
تەكەللۇملىرى شەكەر شەھدۇ، قەند.
تۇتۇپ شەرئىن بىر - بىرىدىن بەلەند،
تېپىپ ئىلمى ھال رەزەن⑫ دەردمەند»

① ئىلمى تەپسىر—شەرھىيلەش ئىلمى. ② ئىلمى باتىن—مەخپىي ئىلىم. ③ ئىلمى ھال—ئىلىم ئەھۋالى. ④ ئىلمى قال—سۆزلەش، مۇنازىرىلىشىش ئىلمى. ⑤ ئىلمى رىيازەت—ھېساب. ⑥ ھەندىسە—گېئومېترىيە. ⑦ ئىلمى نۇجۇم—ئاسترونومىيە. ⑧ ئىلمى لەدۇن — تەڭرى تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان تەبىئىي بىلىم. ⑨ خۇاجە پىققە خوجام ئىراقتىن ئىسلام ئېچىش ئۈچۈن كەلگەن پىدائىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەبۇلە مازىرى ئاتۇش ناھىيىسىدە. ⑩ قۇتبۇل ئەلا خوجام — ئىراقتىن كەلگەن بولۇپ، مازىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى نەزەرباغ يېزىسىغا قاراشلىق فوراي مەھەللىسىدە. ⑪ مەرد - زەن — ئوغۇل-قىز. ⑫ رەزەن - تۆشۈك ئېچىش، ئېچكىرى كىرىش.

دەپ يازغىنىدەك، ياش ئالىم سۈپىتىدە پۈتۈن قاراخانىلار تېررىتورىيىسىگە تونۇلغان ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام پايتەخت قەشقەردىكى ئۈچ چوڭ مەدرىسىنىڭ بىرى سانالغان دۆلەتباغدىكى «ھامىدىيە» مەدرىسىگە كىرىپ، مۇدەررىس بولۇپ، نۇرغۇن شاگىرت تەربىيىلىدى. ئۇنىڭ ئەقىل پاراسىتى، ئىلمىي كامالىتى، تەدبىرىنىڭ يۈكسەكلىكىگە قايىل بولغان قاراخانىلارنىڭ ھۆكۈمدارلىرى ئۇنىڭغا چوڭقۇر ئەقىدە ئىشەنچ باغلىدى. چوڭ - چوڭ ئىشلاردا ئىلمىي مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلدى. ئۇ نۇرغۇنلىغان مەسىلىلەردە شەرىئەت ھۆكۈمىنى تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ، خاقانلارغا ئاقىلانە ۋە توغرا تەكلىپ - مەسلىھەتلەرنى بەرگەنلىكتىن، خاقانلارنىڭ كۆپ ئىززەت - ھۆرمىتىگە ئېرىشتى، مىلادى 975 - 976 - يىللارغا كەلگەندە قەشقەردە چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتتى. ئىسلامنى قوبۇل قىلغان خوتەن بۇددىستلىرى بۇددا دىنىغا قايتا يېنىۋالدى. ئۆز يولباشچىلىرى جاڭگالۇ خالخال ماچىنىنىڭ باشچىلىقىدا ئىسيان كۆتۈرۈپ قەشقەرگە قەدەر باستۇرۇپ كەلدى. بۇ چاغدا قەشقەردە مەخپىي ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئاكا - ئۇكا بۇددىستلاردىن جۇقتىرشىت، نوقتىرشىتلار يېقىندىن ماسلاشتى. قوجۇ، كۇسەن، تىبەتتىكى بىر قىسىم بۇددىستلار ياردەمگە كەلدى، قەشقەر خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدى. قاراخانىلارنىڭ غەربىي قىسمىدىن يۈسۈپ قادىرخان باشچىلىقىدا قىرىق مىڭ كىشىلىك قوشۇن ياردەمگە كەلدى. سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننىڭ ئوغۇللىرىدىن ھەسەن بۇغراخان، ھۈسەيىن بۇغراخان، ئاسىن بۇغراخان، ئوسمان بۇغراخان، نەۋرىسى سەيىد ئېلى ئارسلانخانلار پىدائىلارنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ، خوتەن بۇددىستلىرى بىلەن 24 يىلدىن ئارتۇق جەڭ قىلدى. «قەشقەرنىڭ مەشھۇر ئۆلىماسى ۋە شەرىئەت ھامىسى» سۈپىتىدە تونۇلغان ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام تا خوتەن ئىسيانى باستۇرۇلغانغا قەدەر قەشقەر شەھىرى شەھەر مۇداپىئە قوماندانلىق ئورنىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى، شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ باشلىقى سۈپىتىدە قەشقەرنى قوغداشقا زور كۈچ چىقاردى. مىلادى 1000 - يىللىرى يۈسۈپ قادىرخان خوتەن بۇددىستلىرىنىڭ ئىسيانىنى باستۇرۇپ، قاراخانىلار ھاكىمىيىتىنىڭ ۋەزىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام شۇ زاماندا ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ ۋە يۇقىرى سانالغان ئالىي بىلىم يۇرتى «ساچىيە» مەدرىسىگە كېلىپ، زامانداشلىرىدىن مەشھۇر ئالىم شەيخ ھەبىبى، خوجا ياقۇپ سۇزۇكى قاتارلىقلار بىلەن بىللە مۇدەررىسلىك قىلدى. 15 يىل مۇدەررىسلىك قىلىش جەريانىدا فىقھە، ماسائىل (تاللانغان مەسىلە)، ئىلمىي رىيازەت، ئىلمىي نوجۇم، ئىلمىي مەنتىق، ئىلمىي باتىن، ئىلمىي تەپسىر، ئىلمىي ھال، ئىلمىي قالدىن دەرس ئۆتۈپ، مەھمۇد قەشقىرىدەك سانسىزلىغان يۇقىرى تالانت ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى.

ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام يىگىتلىك ۋايىغا يەتكەندە، قاراخانىلار خانلىقىنىڭ خان جەمەت ئەۋلادىدىن بىرسىنىڭ قىزىغا ئۆيلەندى. بەش يىلدىن كېيىن ئىككى ئوغۇل پەرزەنت كۆردى. چوڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى «خۇاجە مەئما» ئەكمەلەتمە ئىسمى «ئەبۇلپەتتاھ» ئىككىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى ئابدۇلغاپپار بىننى ھۈسەيىن قەشقىرى ئىدى.

ئانا قارنىدىن يېڭىلا چۈشۈپ دۇنياغا ئەندىلا كۆز ئاچقان ئەبۇلپەتتاھنى يۇيۇپ زاكىدىغاندا، ئۇنىڭ ئىككى مۈرىسىدە قىلدەك ئىككى قىزىل خالنىڭ بارلىقى بىلىنىدى. ئاقىل

ۋە مۇنەججىملىكتىمۇ ئالدىنقى قاتاردا سانىلىدىغان ھۇسەيىن فەيزۇللانىڭ تەبىرىچە، ئۇلۇغ مۇرىسىدىكى خال ئوقۇپ ئالىم بولۇشىنىڭ، سول مۇرىسىدىكى خال مىراد مەقسىتىگە يەتمەي ئالەمدىن بالدۇر كېتىشىنىڭ بەلگىسى ئىدى. بۇنى كۆرۈپ ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ كۆڭلى ھەم خۇش بولدى، ھەم غەش بولدى. «ئەبۇلپەتتاھ» لەقەملىك خۋاجە مەئما راست دېگەندەك ئوقۇپ ئاللامە دەرىجىسىگە يېتىپ «ئىلمىي ئاتايى خوجام» (خەلق ئارىسىدا «ئىلمىي تەلەپ خوجام» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر) دەپ نام ئالدى. شان-شۆھرىتى ئاتىسىنىڭكىدىنمۇ زور بولدى. بالاغەتكە يەتكەندە يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمىزنىڭ قىزىغا ئۆيلەندى (خەلق ئارىسىدا ساتۇق بۇغراخاننىڭ 3 - پەرزەنتى نۇرئالاۋنۇرخاننىڭ قىزىغا ئۆيلەنگەن دېگەن رىۋايەتلەرمۇ بار). ئاز ۋاقىت ئۆتمەي ئاتىسى يىقىلىپ چۈشۈپ ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ ئۆيلىنىشى ۋە ۋاپات بولۇشى ھەققىدە تەزكىرىلەردە تۆۋەندىكى ۋەقەلەر رىۋايەت قىلىنغان.

«خۋاجە مەئما بالاغەتكە يەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە دەرستىن پارىغ بولۇپ، سەيلى قىلىۋېتىپ، پادىشاھ سارىيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى ۋە ئۇ يەردە بىر ساھىبجامال قىزنى كۆرۈپ ئاشىقى بىقارار بولدى. بۇ قىز يۇسۇپ قادىرخاننىڭ قىزى ئىدى. شۇ كۈنى خۋاجە مەئمانىڭ چۈشىگە سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننىڭ مازاراتىغا بېرىش بىشارەت بولدى. خۋاجە مەئما سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننىڭ مازارىدە ئۈچ كۈن ئىستىقامەتتە بولۇپ، تەلەپ، مۇددىئالىرىنى تىلىدى. ئاز كۈن ئۆتمەي يۇسۇپ قادىرخان ئۆز قىزىنىڭ نىكاھىنى خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ خۋاجە مەئماغا ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چۈشىدى. ئەتىسى مۇنەججىملەر بۇ چۈشكە: «قىزىڭىز خۋاجە مەئماغا نېسىپ بوپتۇ» دەپ تەبىر بېرىشتى. يۇسۇپ قادىرخان قىرىق كېچە-كۈندۈز شاھانە توي قىلىپ، قىزىنى خۋاجە مەئماغا نىكاھلاپ بەردى. ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۋاجە مەئما ئاتىسى ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ئالدىدا دەرس تەكرارلاپ ئولتۇراتتى. خۋاجە مەئمانىڭ شىكارغا بىللە بېرىشى ھەققىدە يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمىزنىڭ ئالدىدىن كىشى كەلدى. بىراق ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجام رۇخسەت قىلمىدى. ئاتىسىنىڭ بۇ يولسىزلىقىغا تازا ئاچچىقى كەلگەن خۋاجە مەئما ئۈچىنچى قېتىم كىشى كەلگەندە ئاتىسىنىڭ توسقىنىغا قارىماي، كىتابلىرىنى يىغىپ قويۇپ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە راۋان بولدى. بۇ ئىش ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجامغا ھار كەلدى. ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجام: «ئى پەرزەنت، كېتىڭ! كېتىڭ!» دېدى. خۋاجە مەئما شۇ نەپەس بىلەن ئاتىسى يېقىلىپ ئۆلدى. قەشقەر خەلقى ماتەم تۇتۇپ، داد-پەرياد كۆتەرگەن بولسىمۇ، ئەمما ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجام كۆزىدىن بىر تامچە ياشمۇ ئاققۇزماي، ياخشى كىيىملىرىنى كىيىپ، ئولتۇرغان جايىدىن قوپماي، يەتتە كېچە-كۈندۈز ئولتۇردى. كىشىلەر: «بۇ زاتنىڭ دەردىدە يۈرىكىمىز كاۋاپ بولۇپ، كۆز ياشلىرىمىز سەلەپتەك ئېقىۋاتسا، ئاتا بولغۇچىنىڭ بىر قەترە ياشمۇ ئاققۇزماي، يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك خاتىرجەم ئولتۇرغىنى نېمىسى؟ دۇنيادا مۇنداقمۇ باغرى تاش ئادەم بولارمۇ؟» دەپ مالامەت قىلىشقا باشلىغانتى، ھۇسەيىن فەيزۇللا خوجام يارانلىرىدىن بىرىنى تەشتەك كەلتۈرۈشكە بۇيرىدى. ئاندىن قولىنى ئاغزىغا سالغانىدى، قان ئاغزىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ،

ئەشتەك ئۈچ مارتىبە تولدى. ھۈسەيىن فەيزۇللاخوجام مالامەت قىلغانلارغا قاراپ: «ئى يارانلار! مەن پەرزەنتىمگە نېمە ئۈچۈن ھازا قىلماي؟! ھازا قىلدىم، ئەمما سىلەرگە ئاشكارا قىلمىدىم. ئاشكارا يىغلاپ ياش تۆكۈش ئۆلگۈچىگە ئاچچىقلىق ۋە ئازابتىن باشقا ھېچنېمە ھاسىل قىلىپ بېرەلمەيدۇ. ئىشەنمىسەڭلار ياشنى قاچىغا ئېلىپ ئىچىپ بېقىڭلار. زەھەردىن باشقا نېمە تېتىمايدۇ. ئۆلگۈچى ئۈچۈن تۆكۈلگەن ياشنىڭ ھەر بىر قەترىسى ئاللاتائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەريا بولۇپ، ئۆلگۈچىنى ئۆزىگە غەرق قىلىپ ئازابقا سالىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق مۇنداق جاپانى كىم ئۆز پەرزەنتىگە راۋا كۆرىدۇ؟» دېدى. كىشىلەر بۇنى ئاڭلاپ: «سەللەمنا ۋە سەددەقنا» دېيىشتى.

تەزكىرىدە يەنە ئىلمى ئاتايى خوجامنىڭ مەرتىۋىسى ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭكىدىن ئۈستۈن يارىتىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئاتىسىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىغانلىقى تۈپەيلىدىن تۆۋەنرەك بولۇپ قالغانلىقى زىكرى قىلىنىغان. خەلق ئارىسىدىكى «بۇيىنى قايرىلىپ ئۆلگۈر» دېگەن ماقال مۇشۇ ئىش سەۋەبىدىن قېپقالغان، دېگەن رىۋايەتمۇ بار.

دېمەك، بۇ رىۋايەت بىزنىڭ ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ياشىغان دەۋرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى، جەمئىيەتتىكى ئورنى، خاراكتېرى، ئېتىقادى، ئائىلە، تۇرمۇش، بالا - چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالى، تەربىيە ئۇسۇلى قاتارلىق تەرەپلىرىنى چۈشىنىۋېلىشىمىزغا ۋە ئىلمىي تەتقىقاتتا پايدىلىنىشىمىزغا يېقىندىن ياردەم بېرىدۇ. شۇنداقلا بۇ رىۋايەت قويۇق دىنىي پۇراققا ئىگە بولسىمۇ، ئەمما يەنە بىر جەھەتتە ئۆلۈككە يىغلاشنىڭ پايدىسىزلىقىنى، ئاتا - ئانىسىنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلىماسلىقنىڭ يامان ئاقىۋەتكە دۇچار قىلىدىغانلىقىنى كىشىلەرگە تونۇتۇشتا بەلگىلىك رېئاللىق ئەھمىيەتكە ئىگە.

خۋاجە مەئمانىڭ جەسىتى ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام مازىرىنىڭ غەربىگە، تۆمەن دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا قويۇلدى.

ئىككىنچى ئوغلى ئابدۇلغاپپار بىننى خەلەپ بىننى ھۈسەيىن قەشقەرى مەھمۇد قەشقەرى بىلەن بىللە ئوقۇپ، بىللە ئىلىم مۇتالىيە قىلىپ ئالىم بولدى. بىراق ئۇنىڭ شۆھرىتى ئىلمى ئاتايى خوجامدەك يۇقىرى بولمىسىمۇ، ئەمما ھاياتىدا «كاشغەر تارىخى»①، «مۇجەممە ئۇششۇرخ» ② («ئۇستازلارنىڭ توپلانغان يېرى») ناملىق تارىخىي ئەسىرلىرىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا يادىكار قالدۇرۇپ، ھىجرىيە 476-يىلى (مىلادى 1083 - 1084-يىللىرى) ۋاپات بولدى. جەسىتى ئاتىسىنىڭ مازىرىنىڭ يېنىغا قويۇلدى.

خۋاجە مەئمانىڭ پىراقى ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ كۆڭۈل ئوتىنى ئۆچۈرەلمىدى. ئۇ غەم - قايغۇدىن خالاس بولۇش ئۈچۈن سەپەر قىلىشنى ئىختىيار قىلىپ، سەككەن شاگىرتى بىلەن مەككە مۇكەررەمگە ئاتلاندى. 12 - ئەسىردە (مىلادى 1113 - ؟) ياشاپ «تاجۇل ئىسلام» («ئىسلام تاجىسى») دەپ نام ئالغان مەرۋىلىك ③ تارىخچى سامئانى، بېرلىن شەرق تىللىرى ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى گېرمانىيىلىك مارتىن ھارتمان

① «قەشقەر تارىخى» توغرىسىدا جامال قارشى ئۆزىنىڭ «مولھەقاتۇس سۇراھ» («سۇراھ لۇغىتىگە ئىلاۋە») ناملىق ئەسىرىدە مەلۇمات بەرگەن ھەم ئۇنىڭدىن پايدىلانغانلىقىنى ئېيتقان.

② «مۇجەممە ئۇششۇرخ» ناملىق بۇ ئەسەر ئۈستىدە تاجۇل ئىسلام سامئانى «كىتابۇل ئەنساب» ناملىق ئەسىرىدە خەۋەر بەرگەن. ③ مەرۋە - ئافغانىستاندىكى بىر شەھەر.

(مىلادى 1851 ـ، 1918 ـ يىللاردا ياشىغان)، كەشمىرلىك تۈرك يازغۇچىسى مۇھەممەت ھەسەن شىرى (مىلادى 1792 ـ 1866 ـ يىللار) نىڭ ئۆز كىتابلىرىدا ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنى قەشقەردىكى يېتىشكەن ئالىملار قاتارىدا ساناپ، ئۇنى «فازىل، زاھىت بىر شەيخ ئىدى» دەپ تەرىپلىگىنىدىن قارىغاندا، ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ شان-شۆھرىتى ئەينى زاماندا يالغۇز قاراخانىلار تەۋەسىدىكى زېمىندىلا ئەمەس، ھەتتا غەزنە خانلىقى (مىلادى963ـ1187ـ يىللار) ھۆكۈمرانلىقىدىكى غەربىي ئاسىيا، ئەرەب ئىمپېرىيىسى ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئوتتۇرا شەرققە قەدەر تارالغانىدى. شۇڭا مىسىر ئالىملىرى ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتى. ھۈسەيىن فەيزىللا خوجام بىر نەچچە ۋاقىت مىسىر ئالىملىرى بىلەن ھەمسۆھبەتتە ۋە ئىلمىي مۇنازىرىدە بولدى.

ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ مىسىردىكى پائالىيەتلىرى تەزكىرىدە مۇنداق رىۋايەت قىلىنغان:

«ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ كەمتەر، كىچىك پېئىل، ئاددى ـ ساددىلىقىنى كۆرگەن مىسىر دانىشمەنلىرى ئۇنىڭ ئاللامىلىكىگە دەرگۇماندا بولۇپ قېلىشىتى. ئۇنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇشۇپ، ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامدىن «ئىماننىڭ ئەسلى نېمىدۇر؟» دەپ سوئال سوراشتى. بۇ سوئالنىڭ نېمە غەرەزدە سورىلىۋاتقانلىقىنى دەرھال پەملەپ يەتكەن ھۈسەيىن فەيزىللا خوجام: «ئەي ساھىللار، ئىماننىڭ ئەسلىسى خامپىدىكى① بىر سەر ئۇندۇر» ـ دەپ جاۋاب بەردى. مىسىر دانىشمەنلىرى ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنى تۇرۇكلۇكتە (بىلىمسىزلىكتە) ئەيىپلەپ، مەسخىرە قىلىشتى. ھۈسەيىن فەيزىللا خوجام: «بۇ سۆزۈمنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى تاڭلا مەن بۇ شەھەردىن چىققاندىن كېيىن بىلەرسىز» دەپ ئەتىسى تاڭ سەھەردە مەككىگە قاراپ راۋان بولدى. راست دېگەندەك بىر نەچچە ۋاقىتلار ئۆتكەندىن كېيىن بۇ شەھەردە قاتتىق قەھەتچىلىك يۈز بېرىپ، ئاچارچىلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق دەردىدىن كىشىلەر بىر ـ بىرىنىڭ گۆشىگە، بىر ـ بىرىنىڭ قېنىغا زار ھەم تەشنا بولۇشۇپ، ئىمانى پارامۇش بولۇشتى. شۇ چاغدىلا ئۇلار ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ سۆزىنىڭ ھەق ۋە راستلىقىغا ئىشىنىپ، قىلغانلىرىغا پۇشايمان قىلىشتى. ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ ئارقىسىدىن مەككىگىچە قوغلاپ بېرىپ، خاتا قىلغانلىقىغا ئىقرار قىلىشىپ، ئەپۇ سوراشتى ھەمدە مىسىرغا تەكلىپ قىلىپ ئەكىلىشتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممە ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىپ، قىزغىن قارشى ئېلىشتى. ھۈسەيىن فەيزىللا خوجام بىر مەزگىل دەرسگۇيلۇق قىلدى. كېيىن خەلقنىڭ رۇخسىتى بىلەن قەشقەرگە قايىتتى.

مانا بۇ گەرچە رىۋايەت بولسىمۇ، ئەمما بىز ئۇنىڭدىن ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ مىسىردىكى ئىلمىي مۇنازىرىدە ھەممىنى بېسىپ چۈشكەنلىكىنى، ھۈسەيىن فەيزىللا خوجامنىڭ ئىلمىي تالانتىغا قايىل بولغان مىسىر ئۆلىمالىرىنىڭ ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، بىر مەزگىل ئۇنىڭدىن ئىلىم ئۆگەنگەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز.

① خامپا ـ تۆگىنىڭ ئون چۈشىدىغان جايى.

هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مۇددەرىسلىكىنى تاشلاپ، يالغۇز يىگانىلىقنى ئىختىيار قىلىپ، تۆت يىل ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولدى. ئاخىرى قەشقەرنىڭ دانىشمەنلىرى يىغىلىپ هۆسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ئالدىغا باردى ۋە ئۇنىڭدىن: «ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ مەقسىتى نېمە؟» دەپ سورىدى. هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام: «باشقىلارغا نەپئى يەتكۈزمەكتىن ئىبارەت» ـ دەپ جاۋاب بەردى. «ئۇنداقتا، ـ دېدى دانىشمەنلەر هۆسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ سۆزىگە جاۋابەن، ـ ھەزرىتى سۇبھانە ھەق ۋەتەئالا سىزگە بىر مۇنچە ئىلىمنى كارامەت قىلىپتۇ، نېمە ئۈچۈن ئىلمىڭىزنى كىشىلەرگە ئۆگىتىپ، ئۇلارنى بەھرىلەندۈرمەيسىز؟ بىزنىڭ سىزدىن ئۈمىدىمىز بىر نەچچە كىشىلەرگە ھەر ئىككى ئىلىمنى ئۆگىتىپ، ئورنىڭىزدا قويۇپ، ئۇنىڭ ساۋابىنى تا قىيامەتكىچە كۆرۈڭ».

هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام دانىشمەنلەرنىڭ سۆزىنى يېرالمىدى. ئۇ قېرىلىقتىن مەتلەئى① قۇدرىتى، سۆزلەشكە كۈچ مادارىنىڭ يوقلۇقىغا قارىماي، ھەپتىدە بىر كۈن، يەنى پەيشەنبە كۈنىدە دەرس سۆزلەشكە ماقۇل بولدى. بىراق، دانىشمەنلەر پەيشەنبىنىڭ دەم ئېلىش كۈنى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ چارشەنبە كۈنىنى تاللىغانىدى، هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام: «ماڭا مەككىدە بولغان بىشارەتتىن قارىغاندا، مەن ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ھەرقانداق كىشى قىرىق سەككىز پەيشەنبە ئارىدىن تەرك قىلماي مازاراتىمغا بېرىپ، سۈرە ياسىننى ئوقۇپ مېنىڭ روھىمغا بېغىشلىسا، ھەزرىتى سۇبھانە ۋەتەئالا ئول كىشىنىڭ تۈگىمەس سۆزلىمىنى كارامەت قىلىدۇ. شۇل سەۋەبتىن دەرس سۆزلەشكە پەيشەنبىنى تاللىدىم» دەپ، پەيشەنبىنى تاللاشتىكى مۇددىئا ـ مەقسىتىنى دانىشمەنلەرگە چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنى قايىل قىلدى. قەشقەرنىڭ ئىلىم تەھلىلىرى، بىلىمگە ھېرىسمەن تالىپلىرى پەيشەنبىدىكى خاسىيەتنى ئۇققاندىن كېيىن ھەر پەيشەنبە كۈنى هۆسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئىلىم تەھسىل قىلدى. هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام ھاياتىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ھەر پەيشەنبە قەشقەرنىڭ ئۆلىمالىرىغا، ئىلمىي تالىپلىرىغا دەرس ئېيتىپ، قالغان كۈنلىرىدە ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، تەخمىنەن مىلادى 1048- يىللىرى ئەتراپىدا شەئبان (بارات) ئېيىنىڭ مەلۇم بىر پەيشەنبە كۈنىدە، نامازدىگەر ۋاقتى بىلەن ۋاپات بولدى. جەسىتى ھازىرقى قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق كېئولوگىيىلىك قېدىرىپ تەكشۈرۈش ئىدارىسى ئۈچىنچى ئەترىتىنىڭ ئارقىسىدىكى «هۆسەيىن فەيزۇللا خوجام مازىرى» دەپ ئاتالغان زاراتكارلىققا قويۇلدى. هۆسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ دەپنىسىگە قاراخانىلارنىڭ خاقانلىرى، ۋەزىرلىرى، ئاكابىرلىرى، شۇنداقلا ئالىملار، ئۆلىمالار، شەھەر ئاھالىلىرىدىن بولۇپ سەكسەن مىڭدىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. بىر ھەپتە ماتەم تۇتۇلدى.

هۆسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ ۋاپات بولغىنىغا ھازىر يېرىم ئەسىر كەم مىڭ يىل بولغان بولسىمۇ، ئەمما قەشقەر خەلقى بۇ ئۇلۇغ ئەللامەسىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمىدى. ھەر پەيشەنبە كۈنى بۇ جايغا مىڭلىغان شەھەر ئاھالىسى چىقىپ، ئۇنىڭغا بولغان سېغىنىشىنى ئىپادىلەپ، خەتمە قۇرئان سادىسىنى پەلەككە ياڭراتتى.

① مەتلەئى — غەزەل ياكى قەسىدىنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسى، باشلىنىشى، چىقىش ئورنى، چىقىشى.

(ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىكى بۈگۈنكى كۈنىگىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ھەر پەيشەنبە كۈنىدە تۇپراق بېشىغا چىقىپ ئۆلگەن ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يوقلاش، خەتمە قۇرئان ئوقۇپ دۇئا تەكبىر قىلىش ئادىتى مۇشۇنىڭدىن قالغان بولسا كېرەك). ئايەمەلەردە، ھېيت - بايراملاردا، مۇشكۇللۇككە يولۇققاندا بۇ جايدا تۈنەپ تەلەپ مۇددىئالىرىنى تىلىدى. قەشقەردىكى چوڭ - كىچىك مەدرىسەلەرنىڭ مۇددەرىسلىرىمۇ ھەر يىلدا ئېلىپ بېرىلىدىغان خەتمىنى (تالىپلاردىن ئېلىنىدىغان قۇرئان ئىمتىھانى) بۇ جايدا ئۆتكۈزۈپ، ئالىمغا بولغان چوڭقۇر ئەقىدە ئىخلاسىنى ئىپادىلىدى. مۇشۇنداق پائالىيەتلەرنىڭ ئۈزلۈكسىز كۆپىيىشى ئارقىسىدا بۇ جاي كېيىنكى كۈنلەردە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ تەلەپگاھىغا ئايلىنىپ قالدى. مەخسۇس يېتىپ، قوپۇپ ئىستىقامەت قىلىدىغانلار پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن، بۇ جايغا خەلقنىڭ ياردىمى بىلەن بىر خانىقا، مەسچىت بىنا قىلىندى.

ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام مازىرىدا ئىستىقامەت قىلىدىغانلارنىڭ پائالىيىتى ھەققىدە كەشمىرلىك تۈرك يازغۇچى مۇھەممەت ھەسەن شىرى «زۇبدەتىل ئاخبار» («تاللانغان گۈزەل خەۋەرلەر») ناملىق كىتابىدا مۇنۇلارنى يېزىپ قالدۇرغان: «ئاجايىپ ئىشلاردىن بىرى شۇكى، قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرق تەرىپىدە ‹ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام› دەپ ئاتىلىدىغان بىر مازار بار. قەشقەر خەلقى بۇ مازارغا بەكمۇ ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ مازارنىڭ قەبرە ئۈستىدە بىر تۆشۈكى بولۇپ، شۇ تۆشۈكتىن قارىسىڭىز كاتتا بىر ئادەمنى كۆرىسىز. ئۇنىڭ تېرىسى، موي(ل)ىرى، ساقاللىرى بۇزۇلمىغان». مىرزا ھەيدەر قەشقەرى «تارىخىي رەشىدىيە» دېگەن كىتابىدا: «قەشقەر ئۆلىمالىرىنىڭ ھەر قانداقى بىرەر مەسىلىگە جاۋاب تاپالمىسا، ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام مازارلىقىغا چىقىپ، مەسىلىنى قەغەزگە يېزىپ، ئاشۇ تۆشۈككە سېلىپ قويسا، ئەتىسى جاۋابى يېزىلىپ چىقاتتى» دەپ يازغان.

«زۇبدەتىل ئەخبار» دا خاتىرىلەنگەن بۇ ئىشلار خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە داۋاملاشقان بولسىمۇ، ئەمما 17- ئەسىرگە كەلگەندە سوفىزىمنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن پۈتۈن شىنجاڭنى قاپلىغان جاھالەت تۇمانلىرى خەلق ئاممىسىنىڭ ئىلىم- پەنگە بولغان ئىشتىياقىنى پەسلەتتۈرۈۋەتتى. كىشىلەرنىڭ بۇ يەردىكى پائالىيىتىمۇ چەكلىمىگە ئۇچراپ، سۇسلاشقا باشلىدى. نەتىجىدە، مازارنىڭ مۇھاپىزىتى تاشلىنىپ قالدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يامغۇر سۈيىنىڭ يۇيۇشى، بورانىنىڭ يالىشى ئارقىسىدا خام كېسەك ۋە لايدىن ياسالغان گۈمبەزلىك بۇ قەبرە ئاستا- ئاستا ئۆرۈلۈپ تۇپراققا ئايلانغان بولسىمۇ، ئەمما مازار يېنىدىكى مەسچىت بىلەن خانىقانى ئىسلام مۇخلىسلىرى زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلىش ۋە ئىسلاھ قىلىش ئارقىلىق زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلدى. ھازىر بۇ جايدا مەسچىت ۋە خانىقادىن باشقا بىر جامائەت قەبرىستانلىقى بار. ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجامنىڭ مازىرى بۇزۇلۇپ، تۇپرىقى تۈزۈپ، ئىزى پۈتۈنلەي ئۆچكەن بولسىمۇ، ئەمما كىشىلەر بۇ جاينى يەنىلا ھۈسەيىن فەيزۇللا خوجام نامى بىلەن ئاتاپ، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ياد ئېتىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ بۈيۈك ئالىمى خەلق قەلبىدە ئەبەدىي ياشايدۇ.

تىلمۇالدى ياقۇپ

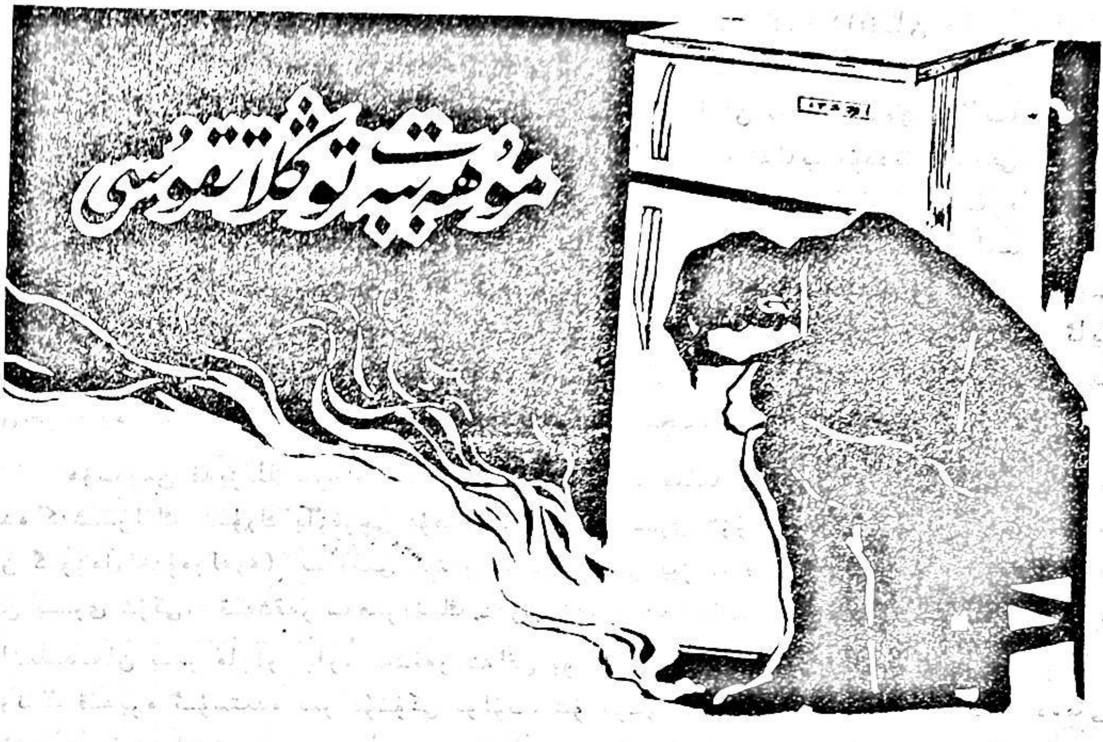

(ھېكايە)

مانا، ئالدىمدا بىر يېڭى توڭلاتقۇ تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنى تېخى توك مەنبەسىگە ئۇلىمىغان، ھەتتا قولۇمنى تەككۈزۈپ باقمىغان بولسام، ئۇ، مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى تىترەتمەكتە. تېنىمنى قوروپ، ئوتلۇق يۈرىكىمنى بىر پارچە مۇزغا ئايلاندۇرۇۋەتمەكچى بولغاندەك رەھىمسىزلەرچە توڭلاتماقتا.

تېخى بىر نەچچە سائەت ئىلگىرىلا، بىز ئۆز كارامىتى بىلەن كىشىلەرنى تەبىئىي رەۋىشتە تۇگۇلۇۋېلىشقا مەجبۇر قىلىدىغان ئاپئاق قارنىڭ يۈز- كۆزلىرىمىزگە چۈشۈپ، تېنىمىزگە سىڭىپ كىرىشىدىن ئاجايىپ لەززەتلىنىپ، چەكسىز ھوزۇرلانغانىدۇق. بىر-بىرىمىزگە چاپلىشىپ دېگۈدەك يېقىن ماڭغان چېغىمىزدا ۋە ياكى ھېسسىياتلار ئۇرغۇپ تۇرغان قىزغىن پاراڭلىرىمىز تەپتىدىنمۇ، ئېيتاۋۇر ئازراقمۇ توڭلىماقتا يوق، ئەكسىچە

پەژ- پەژ تومۇز ئىسسىقىدىن كېيىنكى يامغۇردىن پەيدا بولىدىغان ھوزۇرلىنىش لەززىتىنى تېتىغانىدىم. لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار مۇھەببەت ئوتلىرى بىلەن يانغان يۈرىكىمگە بىر خىل سالقىنلىق بېغىش ئېتىپ، مېنى راھەتلەندۈرگەنىدى. بىراق، بۇ توڭلاتقۇ…

بىز دوقمۇشتىن قايرىلىشىمىزغا، خەلق بانكىسى ئالدىدىكى قايىنام- تاشقىنلىققا چۆمگەن ئادەملەر توپى دىققىتىمىزنى تارتتى. يولنى توسۇپ تۇرۇشقان بىر توپ ئادەم بويۇنلىرىنى غازدەك سوزۇشۇپ، بانكا تەرەپكە تەقەززالىق بىلەن ئېنتىلىشەتتى، بىر نەچچە يۈز ئادەم پىيادىلەر يولىنى بويلاپ ئۇزۇن ئۆچرەت ھاسىل قىلغانىدى.

شۇنچە كۆپ ئادەمنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغۇدەك نېمە ئىش بولدىكىنە؟ بىز قىزىقىش ئىچىدە توپقا يېقىنلاشتۇق. شۇ ئەسنادا، يەڭگىل،

رىتىملىق مۇزىكىغا قوشۇلۇپ، مۇكاپاتلىق پۇل ئامانەت چېكى تارقىتىلىۋاتقانلىقى ئېلان قىلىندى. ئەسلىدە مۇنداق ئىش ئىكەندە!

مەن بۇرۇلۇپ يېنىمدىكى دىلنۇرغا قارىدىم:

— بىزمۇ بەختەتلىيىمىزگە، مۇھەببىتىمىزنىڭ تەقدىرىگە بىر پال ئېچىپ باقامدۇق؟

— بۇنداق تەۋەككۇلچىلىقنىڭ نېمە پايدىسى؟ — دىلنۇرنىڭ شەھلا كۆزلىرىگە خىيال بۇلۇتلىرى سايە تاشلىدى، — چىقماي قالسا، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدۇ.

ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدىكى كۆرۈنۈشى ماڭا ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنۈپ كەتتى.

— «پالغا ئىشەنمە، پالسىزمۇ يۈرمە»... پۇلنى كېيىن ئۇسۇمى بىلەن قايتۇرىدىغان بولغاندىن كېيىن مەيلى ئەمەسمۇ؟ ئەگەر، مۇكاپات چىقىپ قالسا، تەلەي دېگەن شۇ، ماقۇل دەڭە، بۇ بىر بەختپالى بولۇپ قالسۇن.

— مەيلى ئەمىسە، — دىلنۇرنىڭ چىرايىدا ئىللىق تەبەسسۇم جىلۋىلەندى، — بىراق، ئادەم بەك كۆپ ئىكەن. چەكنى سىزلا تارتىڭ، بىرىنچى قېتىم ئۆزىڭىزگە، ئىككىنچى قېتىم ماڭا! مېنىڭ ئەمەس دىلنۇرنىڭ قولى، دەپلا ئېلىشۇرسىڭىز بولىدۇ.

بارلىق تەۋەككۇلچىلاردا بولىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ ھېسسىياتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قولۇمنى ساندۇق تۆشۈكىگە تىقىپ بىرىنچى چەكنى ئالدىم. شۇ مىنۇتلاردا كەلگۈسى ئاجايىپ بىر شېرىن بەختلىك تۇرمۇش خىيال ئەينىكىمدە ئەكس ئەتكەنىدى. ئەمما... ئاھ، بۇنىڭغا نېمە دەي! شۇ مىنۇتلاردا يەنە سەن ئەزەلدىن تەلەيسىز يارىتىلغان بەندە، دېگەن موھۇر پېشانەمگە بېسىلغاندەك بولدى. مېڭەم زىڭىلداپ، پۈتكۈل بەدىنىم تىترەپ كەتتى، خۇدۇمنى يوقاتتىم. دىلنۇرنىڭ يۈزىگە قانداق قارارمەن؟ ئۇ نېمە دەر؟ تاپا-تەنە قىلارمۇ؟...

ياق، بۇنچىۋالا بۇرۇشۇپ كەتمەي! مەن «دىلنۇرنىڭ قولى» بىلەن تېخى چەك تارتمىدىمغۇ؟ مۇكاپاتلىق چەك نومۇرى ئۇنىڭ ئۈچۈن چىقىشىمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

مەن گويا دىلنۇردىن مەدەت تىلىگەندەك، ئاغزىنى ئاچقىنىچە ماڭا قاراپ تۇرغان دىلنۇر بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرۇۋالدىم — دە، يەڭلىرىمنى يەنە بىر قېتىم شىمايلىدىم. قوللىرىم تىترىمەكتە، ۋۇجۇدۇم سىلكىنمەكتە ئىدى. لېكىن، چەك مەيداندىن ئۆلچەمسىز قايتىپ كېتىشنى خالىمايتتىم... مانا، ئىككىنچى چەكنىمۇ ئالدىم... ئاھ خۇدا، سېنىڭ ئىلتىپاتىڭغا نېمە دەي؟ مانا قارا، مەن تەلەيسىز بەختسىز ئەمەس، مەن ئىنتايىن بەختلىك ئادەم! مەن تەلەيگە ئالدىدا يۈكۈنۈپ يۈرىدىغان بىر تەلەيلىك قىزنىڭ يارى! ئۆمۈرلۈك سۆيگۈنى! مەن ئادەتتە، «بەخت»، «تەلەي» دېگەنلەرگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيتتىم، مۇشۇ ھاياتلىق دۇنياسىدا ياشىسام بولىدۇغۇ، قانداق ياشاش مەسىلىسىنى ئويلىشىشىم بولىدۇ، دەپ قارايتتىم. ئەمما، بۈگۈن بۇ سۆزلەرگە راستىنلا ئىشەندىم. تەلەي، بەخت دېگەنلەر ئاجايىپ بولىدىكەن، دىلنۇرغا ئاتاپ ئالغان چەك بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپات چېكى ئىدى. ھاياجان، شادلىقتىن تېرەمگە سىغماي قالدىم.

بىز چەكسىز خۇشاللىق ھېسسىياتى ئىچىدە، ئەللىك يۈەنگە توختىمىغان كىشىلەر تەرەپتىن «سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن» دەپ ئالاھىدە ئەتىۋارلىنىۋاتقان ئىككى مىڭ يۈەندىن ئارتۇق قىممەتكە ئىگە بۇ توڭلاتقۇنى دىلنۇرنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ باردۇق. ئۇلار دەسلەپ ھەيران قېلىشتى، ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، بىزدىنمۇ كۆپرەك خۇشال بولۇشتى. شۇ تاپتا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شادلىقى ئارقىلىق بىزنىڭ بەختىمىزگە تەنتەنە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

دىلنۇر تولىمۇ ياخشى قىز ئىدى. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ مەرتىۋىسىگە ۋە پۇل-مال، ئىناۋەت-ئابرويىغا قىزىقىپ، دىلنۇرنى ماڭا ئۆيدىكىلەر تونۇشتۇرغانىدى. دەسلەپتە دىلنۇرنى تولىمۇ ھاكاۋۇر، پوچى، ئادەم ياراتمايدىغان كۆرۈپ ئۇنىمىغانىدىم. ئۆيدىكىلەرنىڭ زورلىشى ۋە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مەندە بىردىنلا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇپ بېقىش ئىستىكى پەيدا بولدى. كۆڭلۈمدىكىنى دېسەم، ئۇچاغدا دىلنۇرنى بۇنچىۋالا ياخشى كۆرۈپ قالارمەن، دەپ زادىلا ئويلىمىغانىدىم، ئۇنىڭمۇ مېنى چىن دىلىدىن ياقتۇرۇپ قالىدىغانلىقىغا ئىشەنمىگەنىدىم. شۇنداق، كېيىنچە ئاستا-ئاستا ئۇنى ھەقىقىي چۈشەندىم، بىر-بىرىمىزنى قاتتىق ياخشى كۆرۈپ قېلىشتۇق. بىز ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەر ئېيتقاندەك خۇدا قوشقان بىر جۈپلەردىن بولۇپ قالدۇق. توي تەييارلىقىمۇ پۈتەي دەپ قالدى، يېقىندا تويىمىز بولىدۇ…

ئىشىكتىن كىرىشىم بىلەن تەڭ، ئاچام بىر خىل قىزىقىش بىلەن سورىدى:

— ئەخمەتجان، دىلنۇرلار توڭلاتقۇ سېتىۋالغان ئوخشىمامدۇ؟ بايا كوچىدا ئىككىلىرىنىڭ ئۇنى كىرا ھارۋىسىغا بېسىپ كېتىۋاتقىنىنى كۆردۈم. نەچچە پۇلغا ئاپتۇ؟

مەن ئەسلى بولۇنغان ئىشلارنى ئۆيدىكىلەرگە ئېيتمىسام بولغانىكەن، ھېچبولمىغاندا، ھە، شۇنداق، دەپلا قويغان بولساممۇ بولغانىكەن! لېكىن، ھەي… ئەينى ۋاقىتتىكى خۇشاللىق، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتالمىش راستچىل بولۇشتىن ئىبارەت ئېسىل پەزىلىتىم ئۇ ئىشلارنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەتكۈزدى.

— ۋاي خۇدايىم، تازىمۇ دۆت بىر نېمە بولۇپسەنغۇ،— ئاچامنىڭ قانلىمىغان چى-

رايىدا رەنجىش، قېيىداش ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى،— نېمە دەپ ئۆز قولۇڭ بىلەن ئىگىسى بولغان توڭلاتقۇنى خەققە بەردىڭ؟

— ئۇ خەق ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بەرىبىر بىزنىڭ ئۆيگە كېلىدىغان تۇرسا،— دېدىم مەن.

— ھوي، دىلنۇر خەق بولماي نېمىتى؟ سەن بىلەن توي قىلغان تەقدىردىمۇ-چۇ، ئۇ بەرىبىر سىرتنىڭ ئادىمى، بىزنىڭ ئۆيگە ئەكىلىنمىش تېخى! قاپاقباش بىر نېمىكەنغۇ بۇ. بىلىپ قوي، ئۇ كېيىن توڭلاتقۇنى ئۆيۈڭگە ئېلىپ كەلگەن ھالەتتىمۇ، مانا مەن بىر توڭلاتقۇ ئەكەلگەن، ئۇنى ئالغان، بۇنى ئالغان، سەن نېمىدىڭ، دەپ بېشىڭنى ئوچاق ئېتىپ يۈرگەن سۆزلەيدۇ، سەندەك ئەخمەقنى ئېلىۋەتكەن تىرنىقىغىمۇ تەڭ قىلمايدۇ. ئۇچاغدا، سەن موللا مۇشۇكتەك بىر بۇلۇڭدا تىرناق تاتىلاپ ئولتۇرىدىغان سايىماخۇنغا ئايلىنىسەن. ماڭ يۈگۈر، بېرىپ توڭلاتقۇنى قايتۇرۇپ كەل!

— ۋاي-ۋۇي ئاچا، سۆزلەپلا كەتتىڭىزدۇ، بۇ…

— سۆزلىمەي ئەمىسە،— ئاناممۇ ماڭا ھۆرپىيىپ، ئاچامنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى،— ماڭ يۈگۈر، ئاچاڭنىڭ دېگىنىدەك قىل!

ئانامنىڭ بۇ كېپى ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك بولدى. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى دادام، ئانام، ئاكام، ھەتتا ئىنىممۇ مېنى ئەيىبلەپ، قانداقتۇر كېيىنكى ئىززەت-ھۆرمەت، ئابرويىمنى كۆتۈرۈش، يۈزۈمنى يورۇق قىلىش ئۈچۈن، مېنى توڭلاتقۇنى ئەسلى ئۆزۈمگە ئالغان چەككە چىققان، دىلنۇرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمىسۇن، دەپ ئۇنىڭغا بەرگەنىدىم، دېگەندەك يالغان-ياۋىداق سۆزلەرنى قىلىپ، ئۆيىمىزگە ئېلىپ كېلىشكە قىستىماقتا ئىدى.

لېكىن، مەن ۋىجدانىمغا خىلاپ ھالدا مۇھەببەتنىڭ دۈشمىنى بولغان يالغان سۆزلەرنى قىلسام، توگەشمەمدىمەن!؟

— سەن بارالمساڭ، مانا بىز بارىمىز، — ئاچامنىڭ غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازى مېنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ، ئەرزانلا قولغا كەلگەن لوخ كۆش توپەيلىدىن ئاغزىغا يىغىلغان سېرىق سۇنى توكۇرۈۋېتىپ، ئىنىمغا بۇيرۇق قىلدى: — قاۋۇلجان، يۈر!

— ئاچا، توختاپ تۇرۇڭ، ئۇنداق...

— نېمىگە توختاپ تۇرىدۇ!؟

ئانام شۇنداق دېدى - دە، يەلكەمدىن تارتتى، مەن بۇ زەربىدىن سەنتۇرۇلۇپ كېتىپ، تامغا يۆلىنىپ قالدىم. شۇ ئەسنادا يەنە ئىشىك يېپىلدى، ئىشىكنىڭ قاتتىق يېپىلغان ئاۋازى گويا يۈرىكىمگە تەگكەن ئوقتەك مېنى مادار ۋە تەقىلدىن جۇدا قىلدى. مەن ئەس - ھۇشۇمنى يوقاتقان ھالدا ئولتۇرۇپ قالدىم. بوپتۇ، بۇلار كاجلىقىنى قىلىپ تۇرسۇن، كېيىنچە، مەن دىلنۇرغا چۈشەندۈرۈپ قويارمەن، ئۇمۇ مېنى چۈشىنەر....

ياق بۇ ۋاقىتتا مەن يېڭىلدىم، ئاچامنىڭ سۆزلىرى ئۇزۇل - كېسىل بەربات بولغانلىقىمنى ئىسپاتلىدى!

— قانداق بەختلىك يىگىت، بىز قىلىمىز دېگىنىمىزنى قىلالامدىكەنمىز؟...قانداق ئەكەلدىڭلار دەپ سورىمامسەن، — ئاچامنىڭ ئاۋازى بىردىنلا يۇقىرىلىدى، — بىز بېرىپ، توڭلاتقۇ ئەسلىدە ئەخمەتجان ئۆزىگە ئالغان چەككە چىققانىكەن، دىلنۇر ئازابلىنىپ كەتمىسۇن، دەپ ئەخمەت ئېنىمىز سىلەرگە بېرىۋېتىپتۇ. بۇنداق بولمىغاندىمۇ پۇلنى ئەخمەتجان چىقارغاندىن كېيىن بىزگە تەئەللۇق بولۇشى كېرەك. بۇغۇ بەرىبىر ئوخشاش، شۇنداق بولمۇ، ھازىرچە بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرسۇن، دېيىشىدۇق، ئۇلار تامدەك تۇرۇپ قېلىشتى. بىر ئازدىن كېيىن دىلنۇر «ئەخمەتجان قوشۇلغان بولسىلا باشقا خىيالىمىمۇ يوق، مەن ئۇنىڭغا ئىككىلىك خەت يېزىپ بېرەي. توڭلاتقۇ بىلەن بىللە ئالغاچ كېتىشسىلە» دېدى. ھى...ھى...ھى...

ئاچام ئاغزى ئاغزىغا تەگمىگەن ھالدا سۆزلىگەچ يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. ئائىلىمىزنىڭ چوڭ بىر ئارزۇسىنىڭ مۇشۇنداق ئوڭايلا ئەمەلگە ئاشقانلىقىدىن مەست بولۇپ كەتكەن بولسا كېرەك، دىلنۇرنىڭ خېتىنى قايسى يانچۇقىغا سالغانلىقىنىمۇ بىلمەي، يانچۇقلىرىنى ئۆرۈپ - چۆرۈۋەتتى.

مېنىڭ خىيالىم يەنە دىلنۇر تەرەپكە ئاغدى. ئۇ، ئازابلانغانمىدۇ؟ ئۇنىڭغا ئېغىر كەلگەنمىدۇ؟ دىلنۇر ھۇشيار، باشقىلارغا قاتتىق ئىشەنمەيدىغان، ئىشەنچىسىنى يەرگە ئۇرغۇچىلارنى ئەيىبلەيدۇ - ئەبەد كەچۈرمەيدىغان، ھەر بىر گېپىدە چىڭ تۇرىدىغان قىز. ئۇ، خېتىدە نېمىلەرنى يازغان بولغىيدى!؟ ئەگەر، مەن ئۇچۇن دەھشەتلىك بولغان بىر قارارغا كەلگەن بولسا... شۇتاپتا خەتنى كۆرۈپ بېقىش ئىستىكى بىلەن خەتنى مەڭگۈ كۆرمەسلىك ھېسسىياتى مېنى ئەسىر قىلىۋالدى. مەن خۇددى ھۆكۈمنامىسىنى كۈتۈۋاتقان مەھبۇستەك، ئاچامنىڭ خەتنى تېزراق بېرىشىگە تەقەززا ئىدىم.

— ھە، راست، دىلنۇر خەتنى ئۆز قولى بىلەن توڭلاتقۇ ئىچىگە سېلىپ قويغانىكەن قىلىۋېدى، — ئاچام شۇنداق دېگىنىچە توڭلاتقۇ ئىشىكىنى ئاچتى - دە، بىر دانە كونۋېرتنى ماڭا ئۇزاتتى، — قېنى ئوقۇپ باقە، يېزىلىنىش سۆزلىرىنى بىر ئاڭلاپ باقايلى.

«ئۆز قولى بىلەن توڭلاتقۇ ئىچىگە...» دېگەن سۆزلەر بىلەن تەڭ كونۋېرتنىڭ قولۇمغا تېگىشى مەندە بىر خىل تىترەك قوزغىدى. ۋۇجۇدۇم جۇغۇلداپ كەتتى. مەن تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن خەتنى ئاچتىم.

«ئەخمەتجان، سىز مېنى كۆيدۈرگەن ھەم سۆيدۈرگەن، نازۇك بەللىرىمنى چىڭ قۇچاقلىغان ھېلىقى ئەخمەتجانشۇمۇ ئەمەسمۇ؟ ئەگەر مېنى چىن دىلىڭىزدىن سۆيگەن ئەشۇ ئەخمەتجان بولسىڭىز نېمىشقا بۇ دەرىجىدە قاتتىق چاقچاق قىلىسىز؟ سىزگە ئېچىنىش بىلەن ئېيتىپ قوياي، ئاچچىغىڭىز بىلەن ئېيتقان گېپىڭىزنىڭ بۈگۈن ئوينىغان غەيرىي كومېدىيىسى مېنىڭ ئائىلىڭىزنى، جۈملىدىن سىزنى چۈشە-نىشىمدە چوڭ بىر بىشارەت بولدى. تېگى يوق ھاڭنىڭ لېۋىدىن قەدەملىرىمنى توختىتىپ، ئارقامغا قايتىشىم ئۈچۈن بېرىلگەن سىگنال بولدى. بۇ ئىشتىن مەن قىرىق يىللىق ئەقىل-گە ئىگە بولدۇم. بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىز-لەپمۇ يۈرمەڭ، ئېغىز ئىگىزغا ئالغۇچىمۇ بول-ماڭ، خەير - خوش!»

ئاھ، مۇھەببەت توڭلاتقۇسى، سېنى نېمە قىلسام بولار؟!

مانا، ئالدىمدا يېپ-يېڭى بىر توڭلاتقۇ تۇرۇپتۇ. تېخى بايىلا ئېلىپ كېلىنگەن بۇ توڭ-لاتقۇ دەسلەپتە مېنى قەۋەتلا خۇش قىلغانىدى. ئارىدىن بىر - ئىككى سائەت ئۆتە - ئۆتمەي-لا، گويا مېنى پۈتۈنلەي ھالاك قىلىۋەتمەكچى بولغاندەك توڭلاتماقتا. شۇڭا پەقەت مەن ئۆز ئۆيۈمدە تۇرغان بولسامۇ، ئۆزۈمنى قىپ - يالىڭاچ ھالدا شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ مۇز-لۇقلىرى ئارىسىدا تىترەپ تۇرغاندەك ھېس قىلماقتىمەن.

(بېشى 91 - بەتتە)

ئېلىپ تاشلىغانلىق ھەم پارتىيىدىن قوغلاپ چىقارغانلىق خەۋىرىنى ئۇقۇپ بۇنىڭغا قى-زىقىپ قالدىم. مەندە پارىخورلۇق دېگەن گەپنىڭ مەنىسىنى بىلىپ بېقىش ئىستىكى پەيدا بولدى. بۇ گەپنى دادامدىن سوراي دېسەم، ئۆتكەنكىدەك يەنە خاپا بولۇپ تىل-لاپ كېتىشىدىن قورقۇپ، ئاخىرى بىزنىڭ مۇئەللىمدىن سورىدىم.

— پارىخورلۇق دېگەن سۆزنىڭ مەنى-سى، - دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى مۇئەل-لىم، - رەھبىرى كادىرلار ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، نەپسىگە چوغ تارتىپ، باشقى-لار تۈرلۈك شەكىل ۋە ئۇسۇل ئارقىلىق «تەق-دىم» قىلغان ھەر خىل سوۋغىلارنى قوبۇل قى-لىپ، ئۇلارنىڭ ھاجىتىنى قاندۇرسا ياكى ھاجەتمەنلەرنىڭ ھەر خىل ئىشلىرىنى ھەل قىلىپ بېرىش ھېسابىغا ئۇلاردىن بىر نەرسە تەلەپ قىلىپ پارە ئالسا، مانا بۇ پارىخور-لۇق بىلەن شۇغۇللانغانلىق بولىدۇ. قانۇن ۋە پارتىيە ئىنتىزامى بۇنداق يامان قىل-مىشلارنى قەتئىي چەكلەيدۇ، ھەرگىز يول قوي-مايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلار ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن پاي-دىلىنىپ، پارتىيىۋىلىك مەيدانىنى يوقى-تىپ، پارىخورلۇق ھەم قانۇنسىز تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ چىرىكلىشىپ كەتتى. بۇ-نىڭ جەمئىيەت ۋە خەلق ئاممىسى ئىچىدىكى تەسىرى بەكمۇ يامان بولدى. شۇڭا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بۇ خىلدىكى ئادەملەرنى ئۈزۈل-كېسىل ئېنىقلاپ، مەخسۇس ئەنزە تۇرغۇزۇپ، ئۇلارنىڭ تاناۋىنى تارتماقتا...

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، قاتتىق چۆچۈپ كەتتىم. دادامنىڭ قىلغان- ئەتكەن ئىشلىرىمۇ پارىخورلۇققا كىرەمدىغاندۇ؟ ناۋادا شۇن-داق بولسا، مېنىڭ دادامۇ... خىيالىمنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمى-دىم، بۇ قېتىم دادامنىڭ تەقدىرىدىن راس-تىنلا ئەنسىرەپ قالدىم...

ئېزىزجان توختىھاجى (ئوقۇغۇچى)

دادام باشلىق بولغاندىن كېيىن

(ھېكايە)

مېنىڭ دادام بەش-ئالتە يىلنىڭ ئالدىدا بۇ ئىدارىغا باشلىق بولغان ئادەم. ئۆزىگە پىتان، چىقىشقاق، مۇلايىم، سۆھبەت دائىرىسى كەڭ ۋە چوڭقۇر، سەۋىيىسى يۇقىرى، قوش تىللىق بىر قاتار ئالاھىدىلىكلىرى شۇ چاغدا دادامغا ئەسقاتقان، ئەمەلدارلىق تەختىگە ئولتۇرۇشتا پەللەمپەيلىك رولىنى ئوينىغانىدى.

دادام بۇ ئىدارىغا باشلىقلىققا تەيىنلەنگەن كۈنى ئۆيىمىزدىكى ھەممەيلەن خۇشال بولغانىدۇق. بولۇپمۇ، مەن زىيادە خۇشال بولغان، كېچىسى ھاياجاندا ئۇخلىيالماي قالغانىدىم. چۈنكى، دادامنىڭ كېچىك ماشىنىسىدا ئولتۇرۇپ، باشقىلارنىڭ ئىچىنى قايىنىتىۋېتىمەن تازا، ئۇلار كەينىمدىن ھەۋەسلىنىپ قاراپ قېلىشىدۇ...

دادام مەنسەپ تۇتقاندىن كېيىن، ئۆيىمىز ئىلگىرىكىدىن تېخىمۇ كۆڭۈللۈك ھەم ئاۋاتلىشىپ كەتتى. تۇرمۇشىمىز باياشات، ھېچنىمىدىن غېمىمىز يوق، يەيدىغىنىمىز ئېشىپ-تېشىپ، كىيىدىغىنىمىز يېتىپ ئېشىپ قالاتتى، ئۆيىمىزدىن مېھمانلار كەم بولمايتتى. ئۇلار ھەر قېتىم كەلگەندە يۇقىرىسى گىلەم، ئۈن ئالغۇ، تۆۋىنى گۆش، تۇخۇم، ياغ ... قاتارلىق نەرسىلەرنى قالدۇرۇپ كېتىشەتتى. دادام دەسلەپتە بۇ نەرسىلەرگە پۇل تۆلىمەكچى بولاتتى، ئەمما مېھمانلار ئۇنىماي: «مەي جۈيجاڭ، بۇ نېمە قىلغانلىرى؟ ئادەمنى خېجىل قىلمىسىلا ئۇنداق، بۇ دېگەن سىلىگە بولغان كۆڭلىمىز» دېيىشەتتى. كېيىنچە دادام ئۆيىمىزگە بىر نەرسە ئېلىپ كەلگەن كىشىلەرگە پۇلىنىڭ كېپىنى قىلمايدىغان، ھەتتا ئاددىي، كىچىكرەك نەرسىلەرگە كۆز قىرىنىمۇ سېلىپ قويمايدىغان بولدى.

مەن ئىلگىرى بۇ ئىشلارنى چۈشەنمەيتتىم. كەچقۇرۇنلىرى ئۆيىمىزدە بولىدىغان يۇقىرىدىكى ئىشلار ماڭا قىزىقارلىق تۇيۇلاتتى. دادامدىن پەخىرلىنەتتىم، ھۆرمەتتىم، ھەۋىسىم كۈچىيىپ باراتتى. ئۆيىمىزگە بىر نەرسە ئېلىپ كەلگەن ئادەملەرنىمۇ ياخشى كۆرەتتىم. ئۇلار نېمە دېگەن ئوبدان، سېخى، مەرت ئادەملەر-ھە! ئۇلار بۇ ئىدارىنىڭ ئادەملىرى ئەمەس تۇرۇپ، دادامغا نېمانچىلا قىلىپ كېتىشىدىغاندۇ؟ ياكى ئۇلار دادامنىڭ ئاغىنىلىرىمىدۇ؟ دەپ ئويلاپمۇ قالاتتىم. لېكىن، ئۇلارنىڭ دادام ئالدىدا قىلغان گەپ-سۆزلىرى، ھەرىكەتلىرىدىن دادامنىڭ ئاغىنىلىرى ئەمەسلىكى، ئەكسىچە بىرەر نەپكە ئېرىشىش مەقسىتىدە ئاشۇنداق قىلىپ كېتىشىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، داداممۇ ئۇنداق-مۇنداق ئادەم ئەمەس ئىكەن-دە!؟ خۇدايىم دادامنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن، مەرتىۋىسىنى تېخىمۇ زىيادە قىلسۇن! ئۆيىمىزگە بىكارلىق نەرسىلەر كۈندە كېلىپ تۇرسۇن!

كەچ تەرەپلەردە ئۆيىمىزگە ئەرلەرلا ئەمەس، ئاياللارمۇ كېلەتتى. ئۇلار ئانامنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشنى تالىشىپ، خۇددى ئانام باشلىقتەك بىر كۈن ئىچىدە ئىدارىدا، جەمئىيەتتە بولغان ئىشلاردىن ئانامنى خەۋەرلەندۈرۈپ:

— قارىسىلا ئايقىز خېنىم، بۈگۈن چۈشتە مەن ھېلىقى سەمەتۋالىيېنىڭ ئايالى زۇمرەت خېنىم بىلەن كوچىدا كۆرۈشۈپ قالغانىدىم. ئۇ خېنىم ئاتايىن سىلىنى سورىدى، ۋاقتى يەتسە كېلىپ بىر دەم - يېرىم دەم ئولتۇرۇپ كەتسۇن دېدى - دەيتتى قايسىدۇر بىرى ئاۋازىنى سوزۇپ.

— زۇمرەت خېنىم تەكلىپ قىلغانىكەن، بۈگۈن - ئەتە ئىچىدە بېرىپ مېھمان بولۇپ كەلسىلە، ئايقىز، ئىدارىمىزنىڭ بۇرۇنقى باشلىقىنىڭ ئايالىنى تونۇيلىغۇ، ئۇ خام كاۋا، بەدرەڭنىڭ قىلچىمۇ ئىناۋىتى يوقتى، سىلى دېگەن قالتىس ئايال جۇمۇ! - دەيتتى يەنە بىرى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ.

ئۇلارمۇ قۇرۇق قول كىرمەيتتى، ياز كۈنلىرى يېزىدىكى تۇغقانلىرى ئەپكىرىپ بەرگەن ئۆرۈك، شاپتۇل، ئەنجۈر، ئانارلاردىن، قىش كۈنلىرى قۇرۇق يېمىش، ھەر خىل مۇراببا، كانسىرۋالاردىن «نىسۋە» ئېلىپ كىرەتتى، شۇ ئارقىلىق مۇددىئا - مەقسەتلىرىنى بايان قىلىشاتتى:

— سىلىمۇ بىلىلا، مېنىڭ يالغۇز بىرلا سىڭلىم بار. ئۇنىڭ كەنجى قىزى بۇ يىل سىنىپنى پۈتتۈرىدۇ، مەيجۇيجاڭغا ئېيتىپ قويسىلا، ئۇنى شەھەر ئىچىدىكى مەكتەپلەرنىڭ بىرەرسىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويسۇن.

— بىر كېپىم بارتى سىلىگە ئايقىز، دەيمۇ - دېمەيمۇ؟ بوپتۇ دەۋېرەي، ئىككىمىز بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتكەندىكەنمىز؛ ئۆزلىرىمۇ بىلىلا، بىزنىڭ ھېلىقى بالىنى، تازا ياخشى ئوقۇيالمىغان، شۇڭا بەشىنچى سىنىپتىن چىقىرىۋالغان. يېقىندا ئىدارىغا بىر نەچچە ئىشچى ئالىدىكەن، دەپ ئاڭلىدىم. شۇ ئىشچى- لىققا بولسىمۇ مەيجۇيجاڭ بىر ئامالىنى قىلىۋەتسە بولۇپتىكەن. خوش بولۇپ قالاتتۇق، ياخشىلىقلىرىنى ئۇنتۇمايتتۇق...

ئانام بۇنداق ھاجەتمەنلەرنىڭ قولىدىن يەل - يېمىشلا ئەمەس، بەزىدە تېخى پۇللۇق، ئېسىل رەختلەرنىمۇ ئالاتتى. ئۇلارغا دادام ئورنىدا بىرمۇنچە ۋەدىلەرنى قىلىپ يولغا سالاتتى...

ئانامنىڭ ئۆيىدىكى ئۈچ دانە خۇرۇم چامادانى بىلەن ئىككى دانە چوڭ ئورۇس ساندۇق ھەرخىل رەختلەر، كىيىملەر بىلەن تولۇپ چىڭدىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ بىرەر يەرگە تويى-مەرىكىسى ۋە مېھماندارچىلىققا بارىدىغان چاغدا، ئۇ نەرسىلەرنى خۇددى دەپتەر ۋاراقلىغاندەك ئۆرۈپ - چۆرۈپ كېتەتتى...

دادام باشلىق بولغاندىن كېيىن، ئۆيىمىزدىمۇ، ئىدارىمىزدىمۇ چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى. بۇرۇن ئۆيىمىزدە بار بولغان ئاددىي، كونا جاھازلارنىڭ ئورنىدا ھازىر يېڭى، ئېسىل، زامانىۋى ئۆي جاھازلىرى پەيدا بولدى.

ئەمدە ئىدارە ئىشلىرىغا كەلسەك، بۇ ھەقتە مەن ھېچنېمىنى بىلمەيمەن. چۈنكى، مەن تېخى كىچىك، گۆدەك، ئەمدىلا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇيمەن. ئەمما، ئۆيىمىزنىڭ تاملىرىغا قاتارىسىغا ئېسىۋېتىلگەن ھەرخىل تەقدىرنامىلاردىن دادامنىڭ خىزمەتنى ياخشى، ئاكتىپ ئىشلىگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. دادام ھەر يىلى دېگۈدەك مەن ئىسمىنى بىلمەيدىغان يۇقىرى ئورۇنلار تەرىپىدىن تەقدىرلىنىپ، ئاشۇنداق نەرسىلەر بىلەن مۇكاپاتلىنىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئىدارە خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇپ، ئاكتىپ ئىشلىمىسە، بىكاردىن - بىكار تەقدىرلەيدىغان بېشى ئايلىنىپ قالغان ھۆكۈمەت يوقتۇ؟! بىزنىڭ مەكتەپتىمۇ دەرستە، داۋامدا،

ئىنتىزامدا، ئەمگەكتە ياخشى بولغان بالىلارنى
«ئۆلچەم ياخشى» ئوقۇغۇچى دەپ باھالاپ تەق-
دىرلەيدۇ، ئەمەسمۇ!؟

لېكىن، بۇ يەردە ماڭا چۈشىنىكسىز تۇيۇ-
لىدىغان بىر ئىش بار. يەنى، ھەر قېتىم
يۇقىرىدىن بۇ ئىدارىنىڭ خىزمىتىنى تەك-
شۈرگىلى ئادەملەر كەلگەندە، بىزنىڭ ئۆيدە
مېھمان بولۇشىدۇ. دادام بۇنداق چاغلاردا
ئۆزىنىڭمۇ باشلىق ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قال-
غاندەك، تېنىمسىز پايپاسلاپ چېپىپلا يۈرۈيدۇ.
بازاردىن ئېسىل مېۋە، سېمىز قويلارنى، ئالىي
دەرىجىلىك ھاراق، تاماكىلارنى ئۆزى تال-
لاپ - خىللاپ سېتىۋالىدۇ. بۇرۇنقى باشلىق-
لىق سالاپىتىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ،
كىچىك بالىدەك يوغان قورساق مېھمانلارغا لىدى-
دا پايپېتەك بولۇپ، خوشامەت قىلىپ قىلغىلى
قىلىق تاپالماي كېتىدۇ. توۋا، دادام نېمان-
داق غەيرىي ئادەمدۇ؟ ئۇمۇ باشلىق تۇرۇپ
بۇ خەقلەرگە نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟

دادام يۇقىرىدىكىلەرگە ئاشۇنداق مالاي
بولسا، تۆۋەندىكىلەرگە پادىشاھ ئىدى.
ئىدارىدا دادامنىڭ دېگىنى ھېساب ئىدى.
ھېچكىم ئۇنىڭ گېپىنى يىرالمايدۇ. ئىدارىمىزدا
بىر ئىشچى بولۇپ، ئىسمى سادىق يۇۋاش ئىدى.
مەن بۇ ئادەمنىڭ يېزىلىقمۇ ياكى شەھەرلىكمۇ،
نەلىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. مەن ئەقلىمگە
كەلسەم، ئىدارىنىڭ تازىلىقىنى قىلىپ،
ئەخلەتنى ھارۋىدا توشۇيدىكەن. ئۇ بۇرۇن
ئىدارىنىڭ بۇرۇنقى باشلىقىنىڭ ئۆي ئىشىنى
قوشۇمچە ئىشلەيدىغان چاكىرى ئىدى. ماڭا
ئەمدى دادام باشلىق بولۇپتى، بىزنىڭ ئۆيى-
نىڭ ئىشىنى قىلىدىغان بولدى. ئەتىگىنى
سۇ ئەكىرىش، بازاردىن سەي-پەي، گۆش-
پۇش سېتىۋېلىش، ئوكامنى بېقىش، ئوتۇن
يېرىش، كۆمۈر توشۇش... قىسقىسى، ھەممە
ئېغىر - يېنىك، يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنى
قىلىدۇ. مەن ئۇنىڭ بىرەر قېتىممۇ قاپاق تۈرۈپ،
بويۇن تولغاپ باققىنىنى كۆرمىدىم. ھاردىم-
ئاچتىم دېمەيدۇ، ۋايسىمايدۇ، زارلانمايدۇ،
ئەكسىچە دائىم ھېجىيىپلا يۈرۈيدۇ.

مېنىڭ سادىق يۇۋاشقا ھەم ئىچىم ئاغرىيدۇ،
ھەم ئاچچىغىم كېلىدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز،
ئۇنىڭ كۈن بويى تېنىم تاپماي ئاشۇنداق جاپا-
لىق ئىشلارنى خۇددى قۇلدەك قىلىدىغانلىقىغا
ئىچىم ئاغرىيدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، سادىق،
ياۋاش چوپچوڭلا بىر ئادەم تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ
ئىنسانلىق غۇرۇرى، قەدىر- قىممىتىنى يو-
قىتىپ، ئىدارە ئىچىدىكى بەلگىلەنگەن ئىشىنى
قىلماي، بىكاردىن- بىكار جېنىنى ئۇپرىتىپ
بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىنىمۇ تالىشىپ قىلىپ
كەتكىنىگە ئاچچىقىم كېلىدۇ. ھەي، جاھاندا
نادان، ساددا، ئاخماق ئادەملەر كۆپتە! ئۇ
نېمىش قىلسا قىلمامدۇ، مېنىڭ نېمە كارىم...

يېقىندا گېزىتتىن بىر باشلىقنىڭ پا-
رىخورلۇق قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان-
لىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ قالدىم.
مەن پارىخورلۇقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈ-
شەنمەيتتىم. شۇڭا، كەچتە دادامدىن
سورىدىم.

— نېمە قىلىسەن ئۇنى سوراپ؟ - توسات-
تىن دادام كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرى-
دى، - سەن بۇنداق ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلمەي،
دەرسكە، ئوقۇشقا كۆڭۈل بۆل، بولامدۇ؟

مەن ئىندىمىدىم، ئەمما دادامنىڭ ئەل-
پازىدىن قورقۇپ قالدىم...

بۈگۈن گېزىتتىن يەنە ئىچكىرى ئۆلكى-
دىكى قايسىدۇ بىر ئىدارىنىڭ باشلىقى كۆپ
قېتىم پارىخورلۇق بىلەن شۇغۇللانغانلىقى
ئۈچۈن ئۇنى ئىدارە باشلىقلىق ۋەزىپىسىدىن

(ئاخىرى 88 - بەتتە)

زۇلپىيە

ئۇغماس

(ھېكايە)

چولپان ئەتىگەندىن بېرى كىرىيۇدى،
يالغۇزچىلىقتىن زېرىككەن بولسا كېرەك،
يۈيۈش ئانچە زۆرۈر بولمىغان كىيىملەرنى-
مۇ يۈيۈپ پارقىرىتىۋەتتى. ئۇ يۇغان كىرلە-
رنى پاكىز چايقاپ، ئەمدىلا يايماي، دەپ
تۇرۇشىغا، تاشقىرىدىن:
— ھەق دوس، ئەللەللا... خۇدارەھ-
مەت قىلسۇن! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. چول-
پان تىلەمچى كەلگەنلىكىنى بىلدى-دە،
قولىنى پەرتۇقىغا سۈرتىۋېتىپ، بىر پارچە
ناننى كۆتۈرۈپ سىرتقا ماڭدى. ئۇ ئىشىك
ئالدىغا چىقىپ، ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇر-
غان تىلەمچى ئايالنى كۆرۈپ ھەيران قالدى:
چولپاننىڭ كۆز ئالدىدا جۇل - جۇل
كىيىم كەيگەن، ئاپتا پىتا كۆيۈپ قارىداپ كەت-
كەن، يۈز-كۆزلىرىنى خېلىلا قورۇق باسقان
بىر ئايال نۇرسىز كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ،
قوللىرىنى ئالدىغا سوزغان مىسكىن قىيا-
پەتتە قاراپ تۇراتتى. شۇ تۇرقىدا ئالدىغا
خېلىلا پومپىيىپ چىققان قورسىقى ئۇنىڭ
قىياپىتىنى غەلىتە ھالغا كەلتۈرۈپ قويـ-
غانىدى.
ئايال، ئۆزىگە ھەيران بولۇپ قاراپ
تۇرغان چولپاننىڭ قولىدىن ناننى ئېلىپ
خورجۇنىغا سالغاچ سۆزلىدى:
— رەھمەت سىڭلىم، خۇدايىم بالىلىرى-
ڭىزنىڭ بەخت - تەلىيىنى بەرگەي!...
ئۇ سۆزلەۋېتىپ، چولپانلارنىڭ ئىشىكى
ئالدىدىكى ئېرىقتا سۇ كېچىپ ئوينىۋاتقان
ئۇششاق بالىلارغا چۆشىنىپ بولغۇسىز بىر
خىل ھالەتتە قاراپ: «ئاپپاق قوزىلىرىم،
خۇدايىم ئاتا - ئانىلارنىڭ قولىغا دەرد
بەرمىگەي، ئامىن!» دېگىنىچە، دۇئاغا قول
كۆتەردى.
تىلەمچى ئايالنىڭ «ئاتا-ئانىلار» دېگەن
سۆزى بىلەن تەڭ، سۇ كېچىپ ئوينىۋاتقان
ئاشۇ بىر توپ بالىلارنى ئۆزىنىڭ بالىسى
بولۇپ قالغاندەك ھېس قىلىپ، شېرىن خى-
يال سۈرۈۋاتقان چولپان دۇئاغا ھەمدەم
بولۇشنى ئۇنتۇپ قالدى.
— قانچە بالىڭىز بار، سىڭلىم؟ - دېدى
تىلەمچى ئايال چولپاننىڭ تېخىچىلا بالى-
لاردىن كۆزىنى ئۈزەلمەيۋاتقانلىقىنى
كۆرۈپ.
— مېنىڭمۇ؟ مې... مېنىڭ... بالام يوق، -
دېدى چولپان مەيۈسلەنگەن قىياپەتتە ۋە
ئاچچىق ئەلەم بىلەن «ئۇھ» تارتىپ
قويدى.
چولپاننىڭ ھەسرەتلىك «ئۇھ» تارتى-
شىدىن ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان
سۆز قىلىپ قويغانلىقىنى سەزگەن تىلەمچى
ئايال دەرھال گەپنى باشقا ياققا بۇرى-
ۋالدى:
— خۇدايىم بېرەر، ئارتۇقچە قايغۇر-
ماڭ ئۇكام، تۇرمۇشتا ئاجايىپ ئىشلار بو-
لۇپ تۇرىدىكەن، قارىما مېنى، ئېرىم تۇيۇقسىز

قازا قىلىپ، چۆچۈرىدەك بەش بالا بىلەن قالدىم. ئېتىمىز-ئېرىق ئىشلىرىنى ئايال كىشى ئۆزى يالغۇز قىلىپ بولالمايدىكەن، بالىلىرىم تېخى كىچىك، ماڭا ياردەملىشەلەيدىغىنى يوق. شۇڭا ئىلاجىسىز مۇشۇ يولغا كىرىپ قالدىم. «كۆتۈرەلمىسەڭ، ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك قورسىقىمدا قالغىنىنى دېمەيسىز، خۇدايىم مەندەك شور پېشانىگە قوشلاپ بەرگىچە، بالادەردىدە زار-زار يىغلاپ، يۈرەك-باغرى پۇچۇلىنىۋاتقان بەندىلىرىگە نېسىپ قىلسا بولماسمىدى؟... — ئايال شۇنداق دېگىنىچە كۆزلىرىگە ياش ئالدى.

چولپان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، خىيالىغا بىر نەرسىنى كەلتۈردى-دە، بىردىنلا كۆڭلى يورۇپ كەتتى.

— قېنى، ئۆيگە كىرسىلە، ئاچا، — دەپ تەكلىپ قىلدى ئۇ تىلەمچى ئايالنى.

ئايال ھەم ھەيرانلىق، ھەم قورۇنۇش ئىچىدە چولپاننىڭ كەينىدىن ئاستا ھويلىغا كىردى ۋە چولپاننىڭ تەكلىپى بىلەن ئېگىز پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا قوشقاتلاپ سېلىپ قويۇلغان كۆرپىگە كېلىپ ئولتۇردى. چولپان ئۇنىڭغا دوستىخان سېلىپ، مەزە ئەپكەلگەندىن كېيىن ئالدىراشلىق بىلەن تاماققا تۇتۇش قىلدى.

تىلەمچى ئايال مەزگە ئېغىز تەگكۈزگەچ بېدىشتىكى ئۈزۈملەر، ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى گۈللەر، باغنىڭ تېمىدىن ماراپ تۇرغان ھەر خىل مېۋىلەر، باغ تېمىغا يۆلەپ سېلىنغان ئېغىلدىكى بورداق قويلار ۋە كاتەكتىكى توخۇلار...غا كۆز يۈگۈرتۈپ، ئۆزىنى خۇددى جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدى ۋە بىردىنلا مۇشۇ يەردە دالى سۇنۇق ياشاۋاتقان چولپانغا ئىچ ئاغرىتتى...

چولپان ھەش-پەش دېگۈچە تاماقنى تەييار قىلدى ۋە ئوخشىتىپ ئېتىلگەن لەغمەندىن ئىككى تەخسە راسلاپ، دوستىخانغا كېلىپ ئولتۇردى. لەغمەننى كۆرۈپ ئىشتىھاسى ئېچىلىپ كەتكەن تىلەمچى ئايال ئانچە تۈزۈت قىلمايلا ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلىدى. لېكىن چولپاننىڭ كېلىدىن ھېچنەرسە ئۆتمىدى. ئۇ تىلەمچى ئايالنىڭ ئاشقا يۇمپىيىپ چىققان قورسىقىغا قارىغانچە شېرىن خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

— قېنى سىڭلىم، سىزمۇ تامىقىڭىزنى يەۋېلىڭ، — دېدى تىلەمچى ئايال چولپاننىڭ ئۆز قورسىقىغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشىدىن سەل ئوڭايسىزلىنىپ.

— ئاچا، سىلىگە بىر مەسلىھەتىم بار ئىدى، — دېدى چولپان بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن، ئويچان كۆزلىرىنى ئايالغا تىكىپ، — قوشۇلارلىمىكىن؟

— نېمىدىن تارتىنىسىز، — ئايال سەل ھەيران بولدى، — ئېيتىۋېرىڭ.

— ئۇدۇللا دەۋېرەي جېنىم ئاچا، — ئۇ يىغلامسىراپ سۆز باشلىدى، — توي قىلغىنىمغا بەش يىلدىن ئاشتى، لېكىن ھازىرغىچە پەرزەنت يۈزى كۆرمىدىم. خۇداغا شۈكرى، بۇ توغرىدا يولدىشىم ئېغىز ئاچمىغان بولسىمۇ، ئۆزۈم ئىچ-ئىچىمدىن ئازابلىنىمەن، خالى قالغاندا ئولتۇرۇپ يىغلاپ كېتىمەن. ناۋادا ماقۇل كەلسىلە، قورساقتىكى بالىلىرىنى...

چولپان شۇلارنى دەۋېتىپ بىردىنلا بوغۇلۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى، ئارقىدىنلا بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. كۈتۈلمىگەن بۇ ئەھۋالدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالغان تىلەمچى ئايال چولپاننىڭ سۆزىدىن ئۇنىڭ مەقسىتىنى تولۇق چۈشەندى-دە، چولپاننى ئاستا يۆلىدى.

— جېنىم ئاچا، تەلىپىمگە كۆنسىلە مەن سىلىدىن كۆپ خۇش بولاتتىم. سىلىنى ياخشى كۆتەي، ھەتتا بىر ئۆمۈر خىزمەتلىرىدە بولسامۇ مەيلى، مەندىن يانمىسا، ئاللادىن يانار...

— دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، — دېدى چولپاننىڭ زارىغا چىدىمىغان تىلەمچى ئايال ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، — تۇغۇتۇمۇ يېقىنلىشىپ قالدى. شۇ تاپتا ئۆزۈممۇ ئەنسىرەپ تۇراتتىم، خۇداغا شۈكرى، ئىشقىلىپ سىزدەك بىر ئاقكۆڭۈل چوكانغا ئۇچراپتىمەن.

چولپان تىلەمچى ئايالنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۆز پىكرىگە قوشۇلغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭ يۈزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى.

— نېمىگە شۇنچە شادلىنىپ كەتتىڭىز، چولپان؟ — ئۇشتۇمتۇت، بوسۇغىدا ئۆزلىرىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرغان ئېرى — ئەنۋەرنى كۆرگەن چولپان ئۆزىنى سەل تۇتۇۋالدى — دە، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگەردى. ئۇنىڭ تىلى خوشلۇقتىن گەپكە كېلمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

ئەنۋەر ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي يەنە سورىدى:

— بۇ ئايال كىم؟

— سىز ئېيتىپ بېقىڭ، قېنى، — دېدى چولپان كىچىك بالىلاردەك ئەركىلەپ تۇرۇپ.

— تاپالمىدىم، ئۆزىڭىز تېزراق ئېيتىڭا، — ئەنۋەر خۇددى چولپاننىڭ ئاغزىدىن ئاجايىپ بىر مۆجىزە چىقىدىغاندەك قىزىقتى.

— ئاڭلىسىڭىز چوقۇم سىزمۇ خۇشال بولىسىز، ئالدىرىماڭ، — چولپان شۇنداق دېگىنىچە باياتىن بېرى تىلەمچى ئايال بىلەن بولغان ئىشلارنى ئەنۋەرگە بىر قۇر سۆزلەپ بەردى.

«تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك» لا ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردىن ھەم ھەيران قالغان ھەم ئاچچىقلانغان ئەنۋەرنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى، لېكىن چولپاننىڭ خۇددى قايناۋاتقان قازانغا سۇ قۇيسا جىممىپ كەتكەندەك بولۇپ قالغانلىقى، بايىقى بالىلارچە خۇشلۇقى ۋە شوخلۇقىدىن ھېچ ئەسەر قالمىغانلىقىغا قاراپ چىدىيالمىدى ۋە پۈتۈن مېھرى بىلەن ئۇنى باغرىغا باسقاچ دېدى:

— دېگىنىڭىزچە بولسۇن، چولپىنىم...

× ×

شۇ كۈندىن باشلاپ تىلەمچى ئايال ئۇلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قالدى. چولپان بىلەن ئەنۋەر ئىككىسى ئۇنى ئېزىز مېھمان ھېسابىدا كۈتۈپ-پايپېتەك بولۇشتى. بولۇپمۇ، چولپان ئۇنىڭ ئۈچۈن قىلمىغان قىلىقى قالمايتتى، ھەتتا تىلەمچى ئايال ئۇنىڭغا ئاسماندىكى ئاينى ئەپبېرىشنى تەلەپ قىلسىمۇ، ئۇنى ئېلىشقا تەييارلانغۇدەك ئىدى: ھەر كۈنى ئۇ ئۈچ ۋاخ تاماق ئېتىپ، قاچا-قۇچا يۇيۇش بىلەن ئاۋارە بولسىمۇ ھارغىنلىقھېس قىلمايتتى؛ ئايالدا ئازراق ئۆزگىرىش بولسىلا، دوختۇر چاقىراتتى...

ئۇلارنىڭ تەلپىنىگە يارىشا تىلەمچى ئايالنىڭ ئاي-كۈنى توشۇپ، پاقلاندەك سېمىز ھەم چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپ بەردى. ئەر-خوتۇن ئىككەيلەن ئۆزىگە كەلگەن بۇ بەختتىن چەكسىز خۇشاللاندى، بوۋاققا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ ھايات شامى يورىغاندەك ھېسسىياتتا بولۇشتى. مەھەللىنىڭ ئىمامىنى چاقىرىپ چولپاننىڭ تەلىپى بويىچە «ئەنۋەر»گە ماسلاشتۇرۇپ بالىغا «ئەزىمەت» دەپ ئات قويغۇزدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر لەنگەن قولۇم-قوشنىلار ئارقا-ئارقىدىن كىرىپ ئۇلارنى مۇبارەكلەشتى ۋە بوۋاققا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەشتى...

«بالىلىق ئۆي — بازار، بالىسىز ئۆي — مازار» دېگەندەك، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردىن تۈن كېچىگىچە بۇ ئۆيدىن كۈلكە — پاراڭ

ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان بولدى. ئەر-خوتۇن ئىككەيلەن ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشقان ھالدا بوۋاقنى قولىدىن چۈشۈرمەي تالىشىپ بېقىشاتتى، يەنىلا چولپان ئەزىمەتكە تويمايتتى. بەزىدە ھەتتا بالىنىڭ ئانا سۈتىگە تويۇۋېلىشىغىمۇ تاقەت قىلالماي قالاتتى.

شۇنداق خۇشاللىق ئىچىدە، بوۋاقنىڭ قىرىق كۈنى يېقىنلىشىپ قالغانىدى، بالىنىڭ قىرىقىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، چولپان بىر كۈن ئاۋارە بولۇپ تونۇرغا ئىككى قېتىم ئۇششاق توقاچلارنى ياقتى، ئەتىسى ئۆزى چېپىپ يۈرۈپ مەھەللىدىكى بالىلارنىڭ بىرىنىمۇ قالدۇرماي يىغىپ كەلدى. بالىلار ئارىسىدىكى بۇغداي ئۆڭ، ئوماققىنە كەلگەن بىر قىزچاق بوۋاققا تۇنجى قېتىم سۇ قۇيدى. بوۋاق باشتا ئەندىكىپ يىغلاپ كەتكەن بولسىمۇ، كېيىن چولپاننىڭ قولىدا خۇددى كىچىك بېلىقچاندەك ئويناشقا باشلىدى... چولپان شۇ كۈنى بالىغا كىيىم كەيگۈزدى ۋە بىرنەچچە قۇر كىيىمنى زاپاس تەييارلاپ قويدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ خۇشاللىقى شۇنچە چوڭ ئىدىكى، ئۇ ئۆزىنى جاھاندىكى ئانىلار ئىچىدە ئەڭ بەختلىك، ھەممىدىن تەلەيلىك ھېس قىلاتتى...

× ×

ئىككى ئايدىن كېيىن، تىلەمچى ئايال ئۆزىنىڭ باشقا بالىلىرىدىن ئەنسىرەۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، ئۆيىگە قايتماقچى بولدى. ئۇ ئەنۋەر بىلەن چولپاننىڭ يەنە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن كېتىش ھەققىدىكى تەكلىپىگە ھېچ كۆنمىدى. ئەر-خوتۇن ئىككەيلەن شۇ كۈنى بازارغا بېرىپ كۆپ ئايلىنىپ ئايالغا ۋە ئۇنىڭ ئۆيىدە قالغان بەش بالىسىغا ئاتاپ بىرنەچچە قۇردىن كىيىملىك رەخت ئېلىپ ھېرىپ-ئېچىپ ئۆيىگە قايتىشقانىدى، ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، ئۇلارنى قارشى ئالغىنى ئوماق بالىسى ئەزىمەت ۋە تىلەمچى ئايال بولماي، بەلكى قوشقانا تىلىق دەرۋازىغا سېلىنغان يوغان چوڭيون قۇلۇپ بولدى. «ھېلىقى ئا-يال قېنىمكىنە؟» ھەر ئىككەيلەننىڭ يۈرىكى «قارت» قىلغاندەك بولدى. ئۇلار ھېرىش-چارچاشنى ئېسىدىن چىقىرىپ دەرھال ئۆزلىرى بۇرۇن ئاچقۇچ قويىدىغان جاينى ئاختۇرۇشتى. بوسۇغىنىڭ تېگىدە يوشۇرۇپ قويۇلغان سېرىق ئاچقۇچ پارقىراپ تۇراتتى. ئۇلار تېزدىن ئۆيگە كىردى ۋە ئاۋۋالقىدەك رەتلىك، پاكىز تۇرغان، سۈپۈرۈپ سۇ چېچىلغان ھويلا-ئارام، ئۆي ئىچىنى كۆرۈپ، كۆڭلى ئارامغا چۈشتى. «ئەزىمەتجانلار قوشنىلارنىڭكىگە چىقىپ كەتكەن بولسا كېرەك» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈشتى ۋە ئۇلارنىڭ كىرىشىنى كۈتتى. نېمىشقىدۇ خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىغان بولسىمۇ، ھېلىقى ئايال ھېچ قايتىپ كىرەي دېمەيتتى. ئۇلار چىقىپ قوشنىلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ بېقىشۋىدى، ھېچكىمنىڭ قەيەرگە كەتكەنلىكىنى ياكى قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمىدى. بىرقانچە قوشنىسى تەرەپ-تەرەپكە چېپىپ ئىزلىگەن بولسىمۇ، ئۇنى تاپالماي ياكى خەۋىرىنى ئالالماي قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى. مۇشۇ چاغقىچە ئۆزىنى ئاران-ئاران تۇتۇۋېلىپ تۇرغان چولپان كىچىك بالىلاردەك ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇ ھېلى قولى بىلەن ئاغزىنى تۇتۇۋېلىپ بوقۇلدايتتى، ھېلى ئۈنىنى قويۇۋېتەتتى... قوشنىلار چولپاننىڭ پەريادىغا چىداپ تۇرالماي ئارقا-ئارقىدىن تەسەللى بېرىشكە چۈشتى.

خېلىدىن كېيىن ھەممە ئىش ئايان بولدى: بازاردىن ئۆيگە كەچ قايتقان بىر يولۇچى بوۋاي ئۆزىنىڭ ئەتىگەن بازارغا ماڭغىچە تىلەمچى ئايالنىڭ بىر بالىنى كۆتەرگەن ھالدا جىلغىلىق تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى، يەنە ئۇنىڭ قولىدا بىر كىچىك بوپپىنىڭ تۇرغانلىقىنى ئېيتتى.

چولپان بۇنى ئاڭلاپ خۇدىنى يوقاتتى، چاچلىرىنى يۇلۇپ، يۈزلىرىنى تاتىلىدى ۋە:

— بالام، مېنىڭ ئەزىمىتىم! — دەپ تۇۋلىغىنىچە، جىلغا تەرەپكە قاراپ يۈگرەپ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىب بولدى...

روشەنگۈل تۇرسۇن

نەسىرلەر

ھايات مۇساپىسىدا

— قارا، مېنىڭ قىلغانلىرىمغا...!

ئۇ، ئەنە شۇ سۆز بىلەن تەڭلا يەنە كۈلكىسىنى باشلىدى. ئۇ كۈلۈۋاتىدۇ، ئۇ مېنىڭ ئۈستۈمدىن ئاچچىق مەسخىرە، چوڭقۇر كەمسىتىش كۈلكىسىنى كۈلۈۋاتىدۇ.

بۇ كۈلكە قۇلاق-مېڭەمنى يەپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىنى-ئەشۇ مەسخىرە ۋە مەغرۇرلۇق بىلەن تولغان كۈلكىنى زادىلا توختاتقىلى بولماسمۇ؟

مەن توختىماي زارلىدىم، قوللىرىنى سوزۇپ، ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالماقچىمۇ بولدۇم، بىراق قۇربىتىم يەتمىدى: ئاخىرى ھوشۇمدىن كېتىپ، قاچانلاردۇر كۆزۈمنى ئاچسام، ئۇمۇ قانائەت جامىغا تولدۇرۇلغان مەغرۇرلۇق شارابىنى ئىچىپ، مەسھالدا ئۇخلاپ قاپتۇ. مەن بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلدىم-دە، دېلىمغا ئۈمىد شامىنى يېقىپ، بېلىمگە شىجائەت كەمىرىنى باغلاپ، مەسخىرە ۋە كەمسىتىش تۇيغۇسىدىن ھاسىل بولغان چۈشكۈنلۈك ئورىسىدىن ئۆمىلەپ قوپۇپ، مېنى ئۇيالدۇرغان، ئۇنى كۈلدۈرگەن زەپەر مۇنارىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق كېلىدىغان شەرەپ مۇنارىنى ياسىدىم، ئاندىن مەنمۇ جېنىمنىڭ بارىچە كۈلدۈم. ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ ھەيران قالدى، ئۇمۇ ماڭا ئوخشاشلا كۈلكىدىن زارلاندى.

بىر چاغدا مەن يەنە ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئەمدى ھېرىپ-چارچاشتىن ئەمەس، بەلكى مەسلىكىنىڭ كەيپىدىن بولسا كېرەك، بۇ ۋاقىت ئۇنىڭغا ياخشى پۇرسەت بولۇپتۇ. ئۇ مەن ياسىغان شەرەپ مۇنارىغا چىقىپ، رىقابەتنىڭ ئالتۇن تاجىنى كىيىپ، شاھلىق كۇرسىدا ئولتۇرۇپتۇ.

دېمەك، ئىككىمىز مانا مۇشۇنداق ياشايمىز. بىرىمىز كۈلسەك، بىرىمىز زارلىنىمىز، بىرىمىز ئۇخلىساق، بىرىمىز ھەرىكەت قىلىمىز.

ھەق تەلەپ قىلىش

يولدا كېتىۋاتاتتىم، تۇساتتىن بىرسىنىڭ غەزەپ بىلەن ۋارقىراۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىسام، كۆزلىرىنى قىزىللىق قاپلىغان بىر ئادەم ئىككى قولىنى شىلتىپ سۆزلەۋېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرەر كىشى كۆرۈنمەيتتى. مەن ئۇنى «ئەقلىدىن ئېزىپ قالغان ئادەم ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، مېڭىشقا تەمشىلىۋىدىم، ئۇ يەنە سۆزلەپلا كەتتى:

— ھەي زۇۋانسىز، گەپ قىل! مەن سەندىن ھەق ئالغىلى كەلدىم، سەن مېنى ھەقسىز لەپەسلەندۇرگەنلىكىڭ ئۈچۈن ھەق تۆلە!

مەن كۆزلىرىمنى چەكچەيتىپ، «تۇۋا» دەپ، ياقامنى چىشلىگىنىمچە كېتىپ قالدىم. مۇشۇ كۈنلەردە مەن باشقىلاردىن، بەزى كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنىڭ ئۆزلىرىنى خالىسانە ھىممىتى بىلەن بېغىشلاۋاتقانلىق «گۇناھى» ئۈچۈنمۇ ھەق سورىغانلىقلىرىنى ئاڭلىغانىدىم. بۈگۈن نەق ئۆزىنى كۆرۈپتىمەن. بىلسەم، بۇ كىشى ھاۋادىن ھەق تەلەپ قىلىۋېتىپتۇ.

ماۋزۇسىز

(1)

ئۇ گاھى چاغلاردا شۇنچە خۇشال، گاھى چاغلاردا شۇنچە غەمكىن. ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆتكۈنچى روھىي ھالەت مېنى تولىمۇ بەزدۈردى. ئۇنىڭ خۇشاللىقىنىڭ بىردىنبىر ئىپادىسى سەۋدايىلارچە كۈلۈش. غەمگە چۆككەنلىكىنىڭ بىردىنبىر ئىپادىسى مۆرىمەس بولۇۋېلىش ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ مۆرىمەس چاغلىرى مېنى خاتىرجەم قىلىدۇ. ئۇ، غەمكىن چاغلاردىلا ئىنسانغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى نامايىش قىلىدىغان كۈلكىسى تولىمۇ مەيۇس، تولىمۇ سۇس.

(2)

سەن زورىغا يىغلايسەن، زورىغا كۈلىسەن. سېنىڭ ھاياتىڭ پەقەت باشقىلارنىڭ سايىسىنى ئۆزۈڭگە ئۆلگە قىلىپ تىكلەش بىلەن ئاخىرلىشىدىغان ئوخشايدۇ. سەن ساخاۋەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ناھايىتى زور بەدەل تۆلەۋاتىسەن، لېكىن سەن ئۆلۈپ كەتكەندە قالىدىغىنى ياسالمىلىقىڭنىڭ يامان ئاقىۋىتىدىن ئىبارەت، خالاس. ھەي، بىچارە ئىنسان!

(3)

ئۇ رەھىمسىز، ئۇ قەبىھ ئىنسان. چۈنكى، ئۇ سېنى ساراڭ قىلدى. ساراڭ قىلغاندىمۇ ئەشەددىي ساراڭ قىلدى. سەن ئەتراپىڭدىكى مۇز سۈپەتلىك ئىنسانلاردىن باشقا ھەممىنى ئۇنتۇدۇڭ. سەن خالىغانچە كۈلىسەن، خالىغانچە ئالا-تاغىل توۋلايسەن. بىز ساڭا «ساراڭلار پادىشاھلىقىنىڭ سۇلتانى» دەپ سەلتەنەتلىك نامنى سوۋغا قىلدۇق. كېيىن بىلدۇقكى، سېنى بىھۇدە ئېيىپلەپتۇق. سەن ئەسلى ھارارەتلىك مۇزنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان ئىكەنسەن. بىزنى كەچۈر، ئەقىللىق، ساراڭ ئىنسان!

(4)

سەن بىراۋنى مازاق قىلىپ كۈلىۋاتقىنىڭدا، باشقىلارنىڭمۇ ئۆزۈڭگە نەپرەتلىك قاراۋاتقانلىقىنى ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويما. سەن شۇ چاغدا ئۆز سايەڭنىڭمۇ ئۆزۈڭگە بولغان مەسخىرىلىك كۈلكىسىنى كۆرەلەيسەن.

ئاتىكەم ئۆمەر

قۇياشقا سوزۇلغان يول

(نەسر)

مەن دادامنى ئىزدەپ ماڭدىم. ئۇ تۈنۈگۈن قۇياشنى ئىزدەپ چىقىپ كەتكەنىدى. ئالدىمدا دادامنىڭ ئاياغ ئىزلىرى... بۇ ئىزلار تاكى ئۇپۇققىچە سوزۇلغانىدى.

مەن دادامنىڭ ئىزلىرى ئۈستىگە دەسسەپ قۇياش پاتقىچە ئىلگىرىلىدىم. ئاخىرى ھاردىم، چارچىدىم. ئۇيقۇ لەشكەرلىرى كۆزۈمگە سۇنۇق شەمشەرلىرىنى تەگلىشىپ مېنى ئۇخلاشقا مەجبۇرلىدى. مەن ئۇلارغا بويسۇنمىدىم، پەرۋاسىزلىق بىلەن كىرپىكىمنى كۈزەتكە قويۇپ، قارچۇقىمدا قۇياشنى جۇلالىتىپ، ئىنسانىيەتنىڭ بۈيۈك ئىستەكلىرى ئوت بولۇپ كۆيۈۋاتقان بۇ يۇمىلاق شار پەيدا قىلغان رەڭدار شەپەق ساماسىغا تىكىلدىم. ئەپسۇسكى، بۇ ئوتلۇق شار ئۆزىدىن مەدەت تىلەۋاتقان يىگانە جانىنىڭ يېلىنىشلىرىغا پىسەنت قىلماي تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇيقۇ لەشكەرلىرى ئەمدى چۈشلىرىمنى ماڭا ھۇجۇم قىلىشقا قوزغاتتى، چۈشلىرىم غالىب كەلدى. مەن مەغلۇپ بولدۇم...

چۆچۈپ ئويغاندىم، قۇياش نۇرى مېنى ئويغىتىپتۇ. بىراق تۈنۈگۈنكى ئۇزۇنغا سوزۇلغان دادامنىڭ ئىزلىرىدىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ. كېچە مەن چۈشۈمدە سەيلى قىلىپ يۈرگەندە، بوران-قۇم بىلەن ئۇنى كۆمۈپ تاشلاپتۇ. سەھەردە بۇ يەردىن ئۆتكەن نامەلۇم كارۋان قۇم ئاستىدا قالغان دادام ئاچقان بۇ يول بىلەن ماڭماستىن يېڭىدىن بىر چىغىر يول ھاسىل قىلىپ كېتىپتۇ. ئىككىلەندىم، تېڭىرقىدىم... يول كۆرسەتكۈچۈم — دادامنىڭ ئىزلىرىنى ئەمدى ئۇچرىتالامسەنمۇ؟ دادامنى تاپالامسەنمۇ؟ مەن قۇياشقا ئۈمىد بىلەن تىكىلدىم. كاللامغا بىر خىيال كەلدى، ئەمدى دادامنىڭ ئىزلىرىنى ئىزدەشنىڭ ھاجىتى قالمىغانىدى. مەن ئادەم ئاياغ باسمىغان قۇملۇقلار، چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ قۇياشقا قاراپ يۈگۈردۈم. چۈنكى دادام قۇياشنىڭ يېنىدا، ئۇ قۇياشقا ئاللىقاچان يەتتى. مەن غەيرەتلىنىپ تېخىمۇ تېزراق يۈگۈردۈم. يىراقتىن دادامنى ئىلغا قىلدىم. ئۇ يەنىلا قۇياشقا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. مەن ئاۋازىمنىڭ بارىچە ۋارقىرىدىم:

— دادا! توختاپ تۇرغىن، ماڭا يېتىشۋالاي!

دادام ئاۋازىمنى ئاڭلىمىغان بولسا كېرەك، كەينىگە قاراپمۇ قويمىدى. مەن ئەمدى دادامنىڭ ئىزلىرىنى بېسىپ جېنىمنىڭ بارىچە يۈگۈرەشكە باشلىدىم. دادامنىڭ يالغۇز ئاياغ ئىزى ئەمدى ئىككىكىشى ماڭغان چىغىر يولنى ھاسىل قىلغانىدى. كەينىمگە قارىسام، بىز ئاچقان چىغىر يولدا مېنىڭ ۋە دادامنىڭ دوستلىرى، ئۇرۇق-تۇغقانلار يۈگۈرەپ كېلىۋېتىپتۇ... ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئەمدى بايىقى چىغىر يول ئەمەس، كەڭ ۋە ئازادە بىر يول سوزۇلۇپ ياتاتتى. دادام يۈگۈرەيتتى، مەن يۈگۈرەيتتىم، كۆپچىلىك يۈگۈرەيتتى. چوڭ بىر قوشۇن قۇياشقا قاراپ ئىلگىرىلەيتتى...

ئابابەكرى ئەمەت

ساتىرالار

بازار تاپقان سۈرەت

قولۇمغا تەگكەندە «قانۇن گېزىتى»،
ھەيرانلىق ئىلكىدە قالدى بۇ جىسمىم.
نېمىشقا دېسىڭىز تونۇشلا سۈرەت،
تۇرمىدۇ گېزىتتە يەنە بىر قېتىم.

تونۇشۇم ئەمەستۇر سۈرەتتىكىلەر،
ۋە تونۇش ئەمەسمەن مۇخبىرى بىلەن.
تونۇشلۇق شۇ سۈرەت ھەم مۇخبىر ئىسمى،
شۇڭلاشقا ھەيرانلىق باسقىنى ئىكەن.

سۈرەتتە: بىر كىشى ئوقۇيدۇ گېزىت،
گېزىتكە قارايدۇ نەچچە قىز - يىگىت.
«دېھقانلار ئوقۇيدۇ ‹قانۇن گېزىتى›،»
دەپ يازغان ئاستىغا قويۇپ قوش چېكىت.

ئۈلۈشكۈن باسقانتى «شىنجاڭ گېزىتى»،
مۇشۇ بىر سۈرەتنى ئەينەن ئۆز پېتى.
ئوخشىماس يېرى بار، بىر سۆزى پەقەت،
ئالماشقان «شىنجاڭ» غا «قانۇن» دېگەن خەت.

تۈنۈگۈن «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»
ئىشلەتتى سۈرەتنى يەنە شۇ پېتى.
ئالماشقان يەنىلا گېزىتنىڭ نامى،
ھەيرانلىق ئاچچىققا ئالماشتى ئەمدى.

نەچچە كۈن ئۆتمەيلا «يۈز تاپقان» سۈرەت،
پەيدا بوپ قالدىغۇ يەنە ئالدىمدا.
بۇ قېتىم خېتىدە ئۆزگىرىش مۇنداق،
«ئىشچىلار» تۇرىدۇ «قانۇن» ئورنىدا...

سۈرەتنىڭ نېمانچە ئىمتىنىك بازىرى؟
بولغاچقا تەدبىرلىك فوتو مۇخبىرى.

چۈنكى ئۆز پەسلىنى چىڭ تۇتار گېزىت،
ئۆزىگە توپلاشقا كۆپرەك مۇشتىرى.

شۇ مۇخبىر ئورنىدا مەن بولدۇم خېجىل،
بولمىغان بىلەنمۇ تۇغقان يا ئىجىل.
كەسىپداش بولغىنىم ئۈچۈن خېجىلمەن،
گېزىتكە باغلانغان سان - ساناقسىز دىل.

مۇشۇنداق بىر نەچچە كاززاپ «مۇخبىر»لار،
گېزىتنىڭ نامىنى تۆكمەكتە قاتراپ.
شۇڭلاشقا مەن بۈگۈن ئېلىپ قەلەمنى،
چاپتۇردۇم قەغەزگە ئولتۇرۇپ ئويلاپ.

«ئەقىللىق» شۇ مۇخبىر ساتسىمۇ مالنى،
پۇل ئۈچۈن قاچتىمۇ يۈزىنىڭ نۇرى.
كۆرمەسمۇ؟
بىلمەسمۇ؟
كۆز دېگەن كۆرمىڭ
مۇھەررىر كۆرمىسە، كۆرەر مۇشتىرى.

شۇ مۇخبىر بىر نۆۋەت بىرلا چالمىدا،
بەك ئەپلىك سوقتۇم دەر نەچچە پاختەكنى.
كېيىنكى قېتىمدا ئاتقىچە چالما،
ئۈركىسە پۇشايمان باسار «زېرەك» نى.

بىر ئائىلىدىكى ئىككى كومسومول

ئاسمەننىڭ يېشى توختاپ تۇرغىلى،
سەككىز - ئون يىل بولۇپقالدى، ھارغاندەك.
سىزەر تېخى ئۆزىنى ئۇ شۇ تاپتا،
يېڭىلا توي قىلغان ياپ - ياش چوكاندەك.

كېيىنىشى، پەردازىدىن سۆز ئاچماي،
ئۇ توختىغان شۇ نۇقتىدا توختايلى.
«چىقمىسىمۇ قۇياش، كۈندە كەچ بولار»،
بۇ ئۆمۈرنى بولماس باغلاپ قويغىلى.

«ئاچا» دېسە يىگىت - قىزلار ھۆرمەتلەپ،
تىللايدۇ يە سىلكىشلەيدۇ بەك سەتلەپ.
ياشلىقىغا كۆيۈنەمدۇ، ئاغرىمدۇ؟
ياكى ھەۋەس تۇرامدىكى دىۋەيلەپ.

يازدى ياشنى ئانكېتىكى كاتەككە،
«يىگىرمە تۆت» دېگەن ئىككى رەقەمنى.
ستاژىغا «ئون توققۇز يىل» دەپ يېزىپ،
ئويلىمايلا قويدى دەرھال قەلەمنى.

ئىتتىپاقتىن چېكىنمەيدۇ ئۇ تېخى،
تولمىغاچقا «يېشى» بۇ يىل ئىچىدە.
كەلدى قىزى خۇشاللىنىپ مەكتەپتىن،
ئىتتىپاقنىڭ ئىزنىكى بار كۆكسىدە.

دېدى:
— ئاچا① بولدۇم بۈگۈن كومسومول،
مۇبارەكلەڭ كۆمۈپ گۈلگە - چېچەككە.
تۇرۇپ قالدى ئاسمەمۇ بىر قاراپ،
ئۆز كۆكسىدە تۇرغان ئوخشاش ئىزنەككە.

دېگەننىڭىزنى قىلدىم

ھامۇت كەچقۇرۇن كەلدى دەلدەڭلەپ،
تولدى بوۋاي غەزىپى ئۆرلەپ:
— ئىچىپسەن يەنە شەيتان سۈيىدۇكى!
سېسىيدۇ سەندىن ئىتنىڭ ئۆلۈكى.

ھۆرمەتلەيدۇ ئەل موللام دەپ مېنى،
تۆكتۈڭ ئەجەپمۇ ئىناۋىتىمنى!

كىرىپ قۇلاققا بوۋاينىڭ سۆزى،
ھامۇتنىڭ ئاستا ئېچىلدى كۆزى.

دېدى ئۇ:
— دادا، كايىما تولا،
ئالدىڭدا تۇرغان ئەقىللىق بالا.

تارتمىدىم زىيان بۈگۈن ھېچقانچە،
پايدا ئەمەسمۇ ئىچسەم قانغىچە...

دىرىلدەپ كەتتى بوۋاي ساقىلى،
بۇزۇلدى شۇ چاغ ئەلپازى - پەيلى.

چىقتى قولىغا ئەپچىل ھاسىسى،
— ئالجىغان شۇمتەك قېنى پايدىسى؟!

بىراق، ئوغلى بەك شادىمان ئىدى،
— كېچىدىن ھېچ چىقمىدىم، - دېدى.

— كېچىمگە كىرسەڭ ھاراق ئىچەمسەن؟
— دادا، بۇنىڭغا ئاچچىقلاي دەمسەن؟

«ئەگەر بولسا مۇت② زەھەر بولسا يۇت»
دېگەن بۇ سۆزنى يادىڭدا چىڭ تۇت!

دېگەن نەسىھەتنىڭ يادىمدا مېنىڭ،
ۋە بەلكى باردۇر ئېسىڭدە سېنىڭ.

ئاغىنەم سۈندى ئىككەن بەك ئاچچىق،
زەھەر بولسىمۇ ئىچىۋالدىم جىق.

بىر پۇڭ خەجلىمەي ئىچكىنىم پايدا،
ئوغلۇڭدىن بۈگۈن پەخىرلەن دادا!

بوۋاي داڭقېتىپ چۈشتى ھاسىسى،
ئۆز نەسىھىتىنىڭ بۇ خۇلاسىسى.

---

① ئاچا — قىزىنى ئاچا دېيىشكە ئادەتلەندۈرگەن.
② مۇت — بىكاردىن بەرگەن نەرسە؛

تۇرسۇن ئابباس

ساتىرىك شېئىرلار

چەكلەشكە ھەقلىق ھەممىمىز

جىق تۈزۈپتۇ، بىر ھايانكەش چوكسى بار، پەللىسىز،
ئۆلچەمگە زىت - لايىق ئەمەس، تەگپۈك كىرامى بەلگىسىز.
سېتىۋالغا ئاشلىق، پاختا... ھەر بازار كۆن يول توراپ،
شۇ ھايانكەش چۆنتىكىگە ئالدىنامدۇق ئەمدى بىز؟
«شىرىكى» بولغاچ ئۇنىڭ بەزەن «ھۆكۈمەت خادىمى»
سەل قاراپ بولماس ئاڭا، قاتتىق جازاسىز - زەربىسىز.
نەپرىتىم قايناپ - تېشىپ، ئۇنداق بىسىمدار ئۈستىدىن،
گاھ قەلەم جىم تۇرمىدى ئۇشبۇ ساتىرا - نەزمىسىز.
جىق، تارازا ھەم مىتر... بولمايدىكەن لىللا قاچان،
كۆزدىتىپ ئەھۋالنى دەل چەكلەشكە ھەقلىق ھەممىمىز!

پارىخورلۇق ئىللەتى

ئەڭ رەزىل پەسكەش قىلمىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى،
كەلسە - كەلمەس چوڭ سېلىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى.
قارىماققا ھېچكىمشى «سەزمەيدىغاندەك» قىلسىمۇ،
بەزىلەردە بەك ئېنىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى.
نە سىياسەت، ئەمرى - پەرمان قەلبىدە يوقتۇر ئۇنىڭ،
چاكىنا، بەدبۇي سېسىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى.
بىر جىنازا - مۇردىدىن خالىي بولۇپ كەلگەنىكەن،
باشقا ئىشلارغا ھەرىستۇر پارىخورلۇق ئىللىتى!
ياخشى ئادەمنى داۋام ۋىجدان ئازابىغا سېلىپ،
قەلبىگە قامچا، چىۋىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى.
پارىخورلۇق يىلتىزى، مەنبەئى ئارقا ئىشىك،
ھەق - ئادالەتكە قېيىقتۇر پارىخورلۇق ئىللىتى.

ھاشاردىكى ھايانكەش

قابىل ئەمگەك ھېسابلىنىپ قاتاردا،
بارغان ئىدىم قىزىقىمىك كىشىلىك ھاشارغا؛
بىر ئەمەلدار ـ ھايانكەشنىڭ قىلمىشى،
قويدى ئېغىر ئىقتىسادىي جازاغا:

قوشنا قىسىم بىر تراكتور بەرگەنتى،
جەگچى شوپۇر چامغا ھەيدەپ كەلگەنتى.
بۇ ئىش بىلەن قەلبىمىزگە يېگىدىن،
ئىتتىپاقلىق ئۇرۇقىنى تەرگەنتى.

تراكتورنى باشقا ئادەم ماگدۇرۇپ،
شوپۇرنى ياتىقىدا قالدۇرۇپ.
«جىگدە سېلىپ دوپپىسىغا» ئامىمىنىڭ،
ھايال ئۆتمەي كەتتى «بازار» قوغلىشىپ.

نومۇس قىلماي تراكتورنى «سېتىپ يەپ»،
ھەپتە ـ ئونكۈن سان ـ ساناقسىزئالدى نەپ.
ھەممە چىقىم ـ تۇرسا مەبلەغ ھەربىنىڭ،
«زىيان چىقتى» دېگەن تېخى قانداق گەپ؟!

بۈگۈن ماگسا «ئاقيار» كەنتى «يايلاققا»،
كەچتە كەتتى بەدەر كالتە ئايلاققا.
ئاجىز كېلىپ تېخنىكمۇ كۈچىمىز،
ئېرىشەلمەي قالدۇق «كۆچمە بايراققا»

ھەر مو يەرگە بۆلۈپ چاپقان دەرياني،
سېلىق يېغىپ قالدى يەنە ئارمانى.
بۇنداق ئۇسۇل پرىنسىپقـا ئۇيغۇنمۇ،
تۆكمەيدۇ سۆزلەپ كەلسەك جەرياني!

پۇل تۆلەتمەي بىر قاپ توپا تۇرتمىدى،
لېكىن بىكىر بۇ ھاشاردا ئۆتمىدى.

بۈگۈنكى ئىش كېلەر يىلغا سۆرۈلۈپ،
ۋەزىپىمىز دەل پەيتىدە پۈتمىدى!

دېھقانلارنىڭ يۈرەك ۋىجدان خىتابى،
(خىتابىنىڭ يوقتۇر تۆھمەت نىقابى).
بۇنداق ئىشنى قاچانغىچە تۈزەتمەس،
سۇ قۇرۇلۇش ـ قوماندانلىق شتابى؟!

سۇلياۋ يوپۇق ياپقاندا

دېھقانلارغا لازىم ئىكەن سۇلياۋ يوپۇق،
ئاق ئالتۇنغا ياپسا ھوسۇلى چىقار تولۇق.
لېكىن، بەزى ھايانكەشلەر تېپىپ پۇرسەت،
ئۆز نەپسىگە «چوغ تارتىشتى» ئىزدەپ يوچۇق:

ئۆتكۈزگەندە بۇ ئەشيانى قولدىن ـ قولغا،
باھاسىنى ئۆستۈرۈشتى نەچچە ئونغا.
تۈرلۈك ـ تۈمەن ھىيلە ـ مىكرى قوۋۇلۇق بىلەن،
كۆمدى «ئازغان» چىتلاپ يۈرۈپ ھەممە يولغا.

ئاگلىماستىن ھۆكۈمەتنىڭ گەپ ـ سۆزىنى،
ھايان دېسە بولىۋالدى «خۇپسەن گاستىن.»
سولىھى ـ سالا قىلماي شۇگا پرىنسىپتا،
قويمۇۋەتتۇق يۈرەكتىكى گەپنى راستىن.

ھايانكەشلەر كېلىمىزنى بوغۇۋالسا،
ھوسۇلىغا يەرنىڭ شىرىك بولۇۋالسا؛
قانداق قىلىپ بىز بەرداشلىق بېرەلەيمىز؟
غەيرىي سېلىق شىللىمىزغا قونىۋالسا؟!

ئۆمەر ئىمىن

باشلىق بىلەن سۈرەتكە چۈشۈش

(فېليەتون)

مەشرەپنىڭ ئالبوم ۋە رامكىغا ئېلىنغان سۈرەتلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرگەن ئەشرەپ:

— ۋاي-ۋۇي نېمە دېگەن كۆپ سۈرەت، سېنىڭ ئەمەلىڭ بولمىسا قانداقچە باشلىقلار بىلەن سۈرەتكە چۈشۈپ يۈرۈيسەن؟ دەپ سورىدى قىزىقسىنىپ.

— قانداقچە بولاتتى، ھەر خىل يىغىنلار ئاياغلاشقان چاغلىرىدا بولىمىدۇ،— دېدى مەشرەپ كۆرەڭلەپ.

— سەن باشلىقلار بىلەن قايسى يىغىنلاردا قاتناشقانىدىڭ؟— دەپ يېنىشلاپ سورىدى ئەشرەپ ھەيرانلىق ئىلكىدە.

— ھېچقايسى يىغىنغا قاتناشقان ئەمەس، ئەمما قايسى يىغىننىڭ قاچان ئاياغلىشىدىغانلىقىنى سۈرەت تارتقۇچى مۇخبىردىن بىلىپ تۇرىمەن-دە، دەل خاتىرە ئۈچۈن سۈرەتكە چۈشىدىغان چاغدا، بولۇپمۇ فوتو ئاپپاراتنىڭ كۆزى توغرىلانغاندا كىشىلەر ئارىسىغا قىستىلىپ كىرىپ، باشلىقنىڭ يېنىدا تۇرۇۋالىمەن-دە، چىك-چاك،— ئاپپاراتتا سۈرەت تارتقاننى دوراپ جاۋاپ بەردى مەشرەپ.

— بۇنداق قىلىپ سۈرەتكە چۈشكەننىڭ نېمە پايدىسى؟— دېدى ئېتىراز بىلدۈرۈپ ئەشرەپ.

— باشلىق بىلەن سۈرەتكە چۈشۈش ھەر تەرەپلىمە پايدىلىق، بىرىنچىدىن بارماق ساناشقا باشلىدى مەشرەپ:— بىرىنچىدىن، باشلىق بىلەن چۈشكەن سۈرەتلەرنى كۆرگەن بەزى كىشىلەر بىلمەي مېنى «باشلىق دېيىشىدۇ»؛ ئىككىنچىدىن، ئەمەلدار ئەمەسلىكىمنى بىلگەنلەر «باشلىق بىلەن يېقىن ئىكەن» دەيدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، سۈرەتنى كۆرۈپ ئېسىگە ئالغانلار تويۋە نەزىرلىرىگە تەكلىپ قىلىپ، ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ تۆرگە باشلايدۇ؛ تۆتىنچىدىن، ئابرويىم ئاشىدۇ؛ بەشىنچىدىن، جاماەت مەندىن ئەيمىنىدۇ؛ ئالتىنچىدىن…

— ئالتىنچىسىنى، ئېيتماي قوي، سەندىن ئەيمىنىپ تۇرىمەن، ئالدىراش ئىشىم بار،— دېدى تاقىتى تۈگىگەن ئەشرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— نېمىگە ئالدىرايسەن؟

— باشلىق بىلەن سۈرەتكە چۈشكىلى…

— مەنمۇ بىللە باراي ئاندا بولسا …

ئەشرەپ ئۆزىنى تۇتالماي قاتتىق كۈلۈۋەتتى ئۇسال ئەھۋالغا چۈشكەن مەشرەپ داڭ قېتىپلا تۇرۇپ قالدى.

نىجات يۈسۈپ

«ئۆزۈمنى باشقۇرالايمەن»

(ھېكايە)

ئەكبەر لاغايلاپ ئۈستەل ئالدىغا كەلدى ـ دە، خوش ياقمىغان ھالدا ئولتۇردى ۋە تاپشۇرۇق دەپتىرىنى ئالدى...

ئەكبەرنىڭ دادىسى ناسىر ئاكا قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، ئاستا كەلدى ۋە ئېچىغلىق تۇرغان تاپشۇرۇق دەپتەرگە قاراپ، ئۇنىڭ مۇئەللىم سىزغان قىزىل سىزىقلارغا ھەم ئەكبەر ئۆزى قالايمىقان سىزىۋەتكەن گادىرماشلارغا كۆزى چۈشتى ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى. بۇنى سەزگەن ئەكبەر دەرھال قولى بىلەن توسۇۋالماقچى بولدىيۇ، لېكىن، بۇنداق قىلىشقا ئۈلگۈرەلمەي قىزىرىپ كەتتى.

بۇ ئارزۇلۇق ئەركە ئوغۇل ئۈچۈن، ئانا بىلەن دادىنىڭ قىلمىغانلىرى قالمىغانىدى. خېلى سەۋرى ـ تاقەت قىلىپمۇ باققانىدى. دەرۋەقە، ئاچچىقى كەلگەن چاغلاردا دادىسى ئۇنىڭغا بىرەر ـ ئىككى شاپىلاق تەككۈزۈپمۇ قويغانىدى. گەرچە بالىنى ئۇرۇش ياخشى چارە بولمىسىمۇ، لېكىن ئەكبەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۇرۇشمۇ پايدىسىز ئىدى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5 ـ سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۆزىنى باشقۇرالمايتتى، دەرستە ناچار ئىدى. مەۋسۇملۇق ئىمتىھاندا تۆت دەرستىن ئۆتەلمىدى. ئۇلار بالىنى ئەركە باققاننىڭ دەردىنى خېلى يەتكۈدەك تارتتى. ئۇ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەربىيىسىنى دەرھال ئاڭلىغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ كونا كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالاتتى.

بۈگۈن، ئۇنىڭ قورسىقىغا يەنە جىن كىردى. ئۇ، قەلەم سېپىنى چىشلەپ، قېرىنداش ئۇچىغا بىر رېزىنكىسىنى سانجىپ، سول قولى بىلەن ئېڭىكىنى تۇتۇپ، كۆزلىرىنى دېرىزە سىرتىغا ئۇدۇل تىككەن پېتى ئولتۇراتتى.

تىل مۇئەللىمى جاراڭلىق ھالدا دەرس سۆزلىمەكتە. ئۇ، مۇئەللىمنىڭ سۆزلەۋېتىپ قاراپ قويغانلىقىنىمۇ سەزمىدى. ئۇ، نېمىنى ئويلاۋاتىدىكىن تاڭ! مۇئەللىمنىڭ بىر ئاز ئاچچىقى كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن سوئال سورىدى:

— ئەكبەر، تۇر ئورنىڭدىن، بايا ئۆتكەن دەرسنى سۆزلەپ باقە، مەن ھازىر نېمىنى سۆزلەپ تۇختىدىم؟..

ئەكبەر ئەزمىلەرچە ئېغاڭلاپ ئورنىدىن تۇردى ۋە تاياقتەك قېتىپ يەرگە قارىدى.

— ئەكبەر، بايا مەن دەرس ئۆتۈۋاتقاندا نېمىنى ئويلىدىڭ؟ نېمىشقا دەرسنى بېرى-

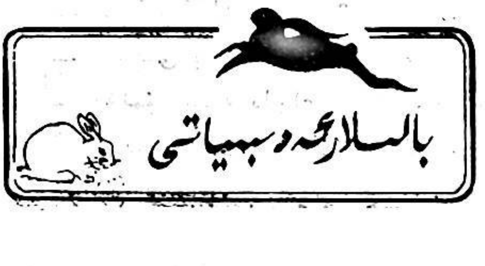

لىپ ئاڭلىمايسەن؟ - مۇئەللىم ئۇنىڭ ئۇدۇ-
لىغا كېلىپ، ئالدىدىن چالا سىزىلغان بىر
ئادەمنىڭ رەسىمىنى ئېلىۋالدى - بۇ نېمە؟

ئەكبەر شەلپەردەك قىزىرىپ ۋەدۇدۇقلاپ:

— مەن...مەن ئۆزۈمنى باشقۇرالمايمەن...
دادام ھەمىشە ئۆزۈڭنى باشقۇرالمايسەن دەي-
تى، - دېدى.

— ھا - ھا - ھا ... ئۆزۈمنى باشقۇرال-
مايمەن!

— ئۆزىنى باشقۇرالمايتۇ! ھا-ھا-ھا-...
ساۋاقداشلار كۈلۈشۈپ كەتتى. مۇئەللىم
ئۇلارنى تىنچلاندۇردى.

شۇنىڭدىن كېيىن «ئۆزۈمنى باشقۇرالماي-
مەن» دېگەن سۆز ئەكبەرنىڭ لەقىمى بولۇپ
قالدى.

مەكتەپتىن يانغاندا ئەكبەر دەرۋازىدىن
چىقىۋېتىپ «دادام ماڭا مەكتەپتىن قايتىپ
كېلىپلا تاپشۇرۇق ئىشلىشىمنى تاپىلىغانىدى.
توغرا، بۇلدىن كېيىن چوقۇم ئۆزۈمنى باشقۇ-
رۇشۇم كېرەك» دېگەننى ئويلىدى. لېكىن بىر-
دەم ماڭغاندىن كېيىن، بۇ ۋەزىپىنى ئۇنتۇپ
كېتىپ، ئۆيگە يەنە بەكلا كەچ قايتىپ كەلدى.

«ھە، نېمە قىلغىنىم بۇ! يەنە ئۆزۈمنى
باشقۇرالماپتىمەنغۇ! ياتىدىغان ۋاقىت بو-
لۇپ قاپتۇ، تاپشۇرۇقنى ئىشلىيەلمەيدىغان
بولدۇم - دە!»

ناسىر ئاكا مېكىگە تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇ-
ئاۋىن تەتقىقاتچىسى ئىدى. شۇ كۈنى ئۇ، ئىش-
تىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىشىدا ئەكبەرگە بەش-
يۇلتۇز قادالغان چىرايلىق بىر قاسقان شەپ-
كە ئالغاچ كەلدى. ئەكبەر تولىمۇ خۇشال بو-
لۇپ، ئۇنى كىيىۋىدى، خۇددى بۇيرۇتۇپ تىك-
تۈرگەندەكلا ئۇنىڭ بېشىغا دەل كەلدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ناسىر ئاكا:

— بالام ئەكبەر، بۈگۈن بۇ شەپكەڭنى كې-
يىپ مەكتەپكە بارغىن، بېشىڭدىن ئالمىغىن،
جۇمۇ، ئورۇندىيالامسەن؟ - دەپ تاپىلىدى.

— ئورۇندىيالايمەن، خاتىرجەم بول، دا-
دا! - ئەكبەر شەپكىسىنى كەيدى - دە، سەك-
رىگەن پېتى مەكتەپكە يۈرۈپ كەتتى.

بۇ كۈنى ئۇ ھېچقانداق «غەلىتە ئىش»
قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن، دەرسنى يەنىلا
دىققەت قىلىپ ئاڭلىمىدى. مەكتەپتىن قايت-
قاندىن كېيىن، يەنە ئويناپ، ئۆيگە كەچ
قايتتى. ئەتىسى دادىسى ئۇنىڭ شەپكىسىنى
ئاددىي بىر شەپكىگە ئالماشتۇرۇپ قويدى.
بىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ناسىر
ئاكا ئەكبەرنى ئالدىغا چاقىرىپ شۇنداق
دېدى:

— سەن گەپ ئاڭلايدىغان بالا - ھە!؟

— شۇنداق،- ئەكبەر قەددىنى رۇسلىدى.

— بىراق بەزىدە ئۆزۈڭنى باشقۇرالماي
قالىسەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق،- ئەكبەرنىڭ ئاۋازى تۆۋەن-
لىدى، بىر ئاز ئوڭايسىزلاندى.

— ئەمىسە، مەن ساڭا بىر نەرسىنى ئې-
سىڭگە سالغان چاغدا ئۆزۈڭنى باشقۇرالامسەن؟

— باشقۇرالايمەن، جەزمەن باشقۇرالاي-
مەن!- ئەكبەر چىڭ ئاۋاز بىلەن جاۋاب بەردى.

— ئۇنداق بولسا ياخشى. بۇنى بىلىكىڭ-
گە تاقىۋال.

— بۇ نېمە؟- ئەكبەر مېتال باغلىق بىر
قول سائىتىنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقتى،-
بۇ قول سائىتىمغۇ، بۇنىڭ ۋاقىت ستىرېلكى-
لىرىمۇ، رەقەملىرىمۇ يوق ئىكەن، بۇ زادى
قانداق سائەت؟

— بۇ ئاجايىپ قول سائىتى،- ناسىر ئا-
كا سىرلىق كۈلۈپ قويدى،- تاقىۋالساڭلا بو-

لىدىغۇ، سوراپ نېمە قىلىسەن! قولۇڭدىن ئاجراتما، جۇمۇ!

ئەكبەر «قول سائىتى» نى تاقاپ مەكتەپكە كەتتى. ئۇ ئەجەبلىنەتتى، ئەمما خۇشال بولاتتى. ئۇ ئىچىدە ئويلاندى: مەيلى قانداقلا بولسۇن، بۇنىڭ شەكلى سائەتكە بەكلا ئوخشايدىكەن، ئويناشقا نېمە دېگەن ئەپلىك – ھە!

1 – سائەتلىك دەرس تىل دەرسى ئىدى. مۇئەللىم دەرسنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن: «ساۋاقداشلار، تۆۋەندىكى كۆنۈكمىنى كۆچۈرۈپ يېزىڭلار، بوش قالدۇرۇلغان ئورۇنلارنى مۇۋاپىق سۆزلەر بىلەن تولدۇرۇڭلار» دەپ بۇيرىدى.

ئەكبەر بىر ئاز كۆچۈرۈپ زېرىكىپ كەتتى ۋە يېنىدىكى ئالىيەنىڭ قانچىلىك كۆچۈرگەنلىكىگە قاراپ باقتى.

— ئاران شۇنچىلىك كۆچۈردىڭمۇ، ئالىيە؟ مەنچىلىك كۆچۈرەلمەيسەن، — ئالىيەنى نوقۇپ قويدى ئۇ بوش ئاۋازدا.

ئالىيە ئۈن چىقارماستىن، ئەستايىدىللىق بىلەن كۆچۈرۈۋاتاتتى.

— ھەي، بۈگۈن كەچتىكى تېلېۋىزور نېمە بىلەمسەن؟ — ئەكبەر يەنە بوش ئاۋازدا سورىدى.

«ئەكبەر، نېمىشقا ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، تاپشۇرۇق ئىشلىمەيسەن؟» ئەكبەرنىڭ قۇلاق تۈۋىدە بىردىنلا دادىسىنىڭ قاتتىق ئاۋازى جاراڭلىدى. ئەكبەر چۆچۈپ كەتتى ۋە دەرھال بېشىنى تۆۋەن سېلىپ يېزىشقا كىرىشتى. «ۋىيەي، چاتاق بوپتۇ، دادام مەكتەپكە كەلگەن ئوخشايدۇ!» ئەكبەر بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇياق-بۇياققا مۆلدۈرلەپ قارىدى. «ھوي يوققۇ! سىنىپتىمۇ يوق، سىرتتىمۇ يوق. دادام نەدە كەپ قىلغان بولغىيدى؟ ئىشقىلىپ ئۆزۈمنى تۈزۈۋېلىپ، ئاۋۋال تاپشۇرۇقىمنى ئىشلەپ بولاي» شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەستايىدىل تۈردە يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى.

دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن، ئۇ، ئالىيەنى بىر تەرەپكە تارتىپ:

— ھەي، ئالىيە، بايا دادام كەپتىكەن، كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— كۆرمىدىم، مەن تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقان تۇرسام.

— ئۇنداقتا، دادامنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ياق، سىنىپ ئىچى تىپ-تىنچ تۇرسا، نەدە كەپ قىلغان ئاۋاز بولسۇن!؟

ئەكبەر پېشانىسىغا ئۇرۇپ قويدى ۋە ئەجەبلەندى. بۇ زادى قانداق ئىش؟

2 – سائەتلىك دەرس ھېساب دەرسى ئىدى. ئەكبەر يەنە ئېسىنى يوقىتىپ قويدى. چۈنكى ئۇ چۈشتە يەيدىغان تاماقنى ئويلاۋاتاتتى «ئانام چۈشتە چۆچۈرە ئېتىمەن دېگەنىدى، تازا مېزىلىك ئەتكەن بولسا، بىر چىنە يېۋىتىدىغان بولدۇم – دە، پاھ، نېمە دېگەن ......»

«ئەكبەر، دەرسنى دىققەت قىلىپ ئاڭلا!» دادىسىنىڭ ئاۋازى يەنە ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىدى. ئەكبەر تۇرۇپ قالدى: «چاتاق بولدى، مۇئەللىم دادامنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالغان بولسا، مېنى تەنقىد قىلىدىغان بولدى، دەرھال دىققىتىمنى يىغىپ ئاڭلاي.»

مۇئەللىم ھېچنەرسە كۆرمىگەندەكلا، دەرس سۆزلەۋاتاتتى. ساۋاقداشلارمۇ ئەستايىدىل تۈردە مۇئەللىمنىڭ دەرسىگە قۇلاق سېلىۋاتاتتى.

ئەكبەر دېرىزە سىرتىغا قارىدى. دادىسىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

چۈشتىن كېيىنكى دەرسلەردە ئەكبەر ئۆزىنى دېگۈدەك تۇتۇۋالغانىدى. شۇڭا مۇئەللىم ئۇنى بالىلار ئالدىدا تەقدىرلىدى.

ئەكبەر بۈگۈن ھەم خۇشال، ھەم ھەيرانلىق بىلەن ئۆيگە قايتتى. يولدا دادىسىنىڭ ئاۋازى يەنە بىر قېتىم ئاڭلاندى. ئەمما ئۇ ئۆز ۋەدىسى بويىچە ئىش قىلدى.

ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەكبەر دادىسىنىڭ قويىنىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئوڭايسىزلانغان ھالدا:

— دادا، بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن سەن ماڭا ئەگىشىپلا يۈردۈڭ، بىراق، ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتمىدىڭ. سەن زادى قەيەردە ئىدىڭ؟— دەپ سورىدى.

— ھا— ھا— ھا... — ناسىر ئاكا كۈلۈپ كەتتى،— مېنىڭ ساڭا ئەگىشىپ يۈرۈشكە نەدە ۋاقتىم بولسۇن، بالام. ئورنۇمدا مىدىرلىماي ئولتۇرۇپ خىزمىتىمنى ئىشلىدىم، — ناسىر ئاكا ئەكبەرنىڭ بېلىكىدىكى سائەتنى كۆرسەتتى،— مانا بۇ ساڭا ئەگىشىپ يۈردى، ئۆزۈڭنى ئوبدان باشقۇرۇشۇڭنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇردى.

ئەكبەر يوغان كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ قويۇپ، بېشىنى سىڭايان قىلىپ سورىدى:

— ئەمىسە، نېمىشقا ئۇ، سېنىڭ ئاۋازىڭدا گەپ قىلىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۆزۈملا ئاڭلايمەنغۇ!؟

— بۇ بەك ئاددىي،— دېدى ناسىر ئاكا چۈشەندۈرۈپ، — سائەتنىڭ ئىچىدە مىكرو ئېلېكترونلۇق مېڭە بولۇپ، مەن ئۆز سۆزلىرىمنى ئېلېكترونلۇق خەۋەر سىگنالى قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرغانىدىم. زۆرۈر تېپىلغاندا بۇ خەۋەرنى سېنىڭ مېڭەڭگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن سەن دادائڭ گەپ قىلىۋاتقاندەك ھېس قىلىسەن. باشقىلار بۇنى ئاڭلىيالمايدۇ.

— ھە، ئەسلى مۇنداق ئىكەن — دە! — دېدى ئەكبەر چاۋاك چېلىپ، — دادا، سەن ماڭا ئەپبەرگەن ھېلىقى غەلىتە شەپكە ماڭا خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇرىدىكەن — ھە، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— ئۇنداقتا، مەن ئەمدى ئۆزۈمنى باشقۇرالايمەن.

— ياق، سەن سائەت ئىشلەتمەي ئۆزۈڭنى باشقۇرۇشنى ئۆگىنىۋېلىشىڭ كېرەك. ناسىر ئاكا خوتۇنىغا قاراپ دېدى:

— قاراڭلار، ئەكبەر مېنىڭ دېگەنلىرىمنى دەرھاللا چۈشىنىۋالدى. ئۇنى كىم ئەقىلسىز دەيدۇ!

ئەكبەرنىڭ ئانىسى بىر چىنە چۆچۈرىنى ئۇسسۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى، — ئۇنى ئەقىلسىز دېگەن گەپ ئەمەس، ئۇ ئۆزىنى بىر ئاز باشقۇرالماي قالىدۇ. ئۇ بۇ قول سائىتىنى پات ئارىدا كېرەك قىلمايدۇ، شۇنداقمۇ ئەكبەر؟

ئەكبەر بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، ئۇ، بۇ گەپنىڭ تېگىگە يەتتى ۋە «ئۆزۈمنى باشقۇرالمايمەن» دېگەننى ئويلىدى — دە، تاماقنى يېيىشكە باشلىدى.

ياقۇپ بەختى

سۆيگۈ فونتانلىرى

كۆڭلۈم پەقەت ساڭىلا تالىق

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
گۈل سىياقىنى قىلىپ مەھلىيا.
گۈل خىسلىتىنى گۈلنى ئەسلىتەر،
گۈل ھۆسنىدىن تامار نۇر - زىيا.

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
سېغىنىشىڭ ئوتىدا كۆيۈپ.
قىزىلگۈلگە پۈركەنسە باغلار،
قېنىۋالسام غۇنچىنى سۆيۈپ.

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
تىنىقىڭدا گۈلنىڭ تىنىقى.
گۈل پۇرايمەن كېچە يۇ - كۈندۈز.
لەۋلىرىڭدە گۈلنىڭ پۇرىقى.

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
قىزىلگۈلدەك كۈلۈپ باقىسەن.
تومۇرۇمدا قىزىل چوغ بولۇپ،
دىلخانەمدە يېنىپ ئاقىسەن.

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
باغ ئىچىدە كۆرۈپ سۇبھى هال.
گۈل چىرايىڭ جامالىڭ بىلەن،
ئەي جانانىم قىلدىڭ مېنى لال.

قىزىلگۈلگە ئوخشاتتىم سېنى،
خۇش ھېدىڭدىن تاپتىم شىپالىق.
غىدىقلايسەن يۈرەك تارىمنى،
كۆڭلۈم پەقەت ساڭىلا تالىق.

ساراڭ كۆڭۈل

كۆڭلۈم ماڭما، كۆڭلۈم يادار تاغ،
كۆيدۈردۇ جىسمىمنى ئېلىپ.
يۈرىكىمنى بەر چوپان قىزغا،
بېرىۋەتتى باغرىمنى تىلىپ.

«كۆڭۈل ئۆزدىن چوڭ» دېسە زىنهار،
«ياق، ياق!» - دېدىم بەزى ئويلانماي.
ساراڭ كۆڭۈل يۈرىكىمنى بەر،
جېنىم بىلەن تولا ئويناشماي.

قىسىلغان بويۇن

مەن تۇرىمەن جانان يېنىدا،
يېتىم قۇشتەك بوينۇمنى قىسىپ.
بەندە بىلمەس بىلەر ئىلاھىم،
بولدۇم نېچۈن بۇلىڭغا نېسىپ؟!

دېدىم: «تاشلا، مېنى جانانىم،
خەجلەيدىغان پۇلۇم يوق مېنىڭ».
دېدى جانان: «قەغەز تېزىدىن-
قورۇلغانمۇ يۈرىكىڭ سېنىڭ؟!»

گۈل

چېكەمدە ئاق، مەڭزىمدە قورۇق،
بۇنى گۈل دەيمەن،
ئىچىدىمدىن ئۈنچىلەر تىزىپ،
يۈرتىنى گۈللەيمەن،
گۈلگە پۈركەيمەن.

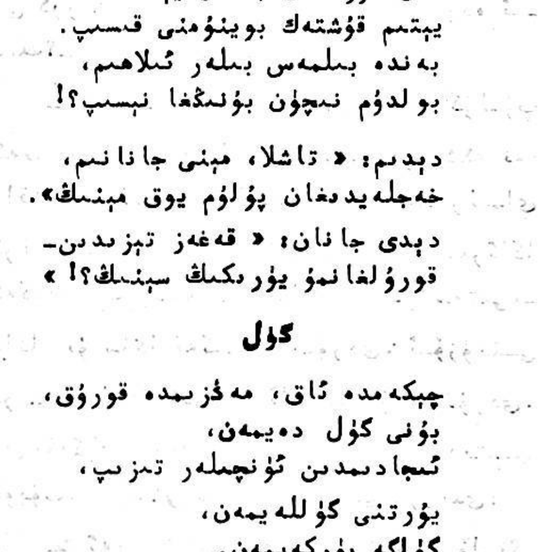

قولۇمنى كۆل، قەلبىمنى ھەم كۆل،
خەلقىمگە تەقدىم،
زامانەم كۆل، ئەمگىكىمنى كۆل،
بۇ مېنىڭ پەخرىم،
بۇ مېنىڭ بەختىم.

يالىڭىم، ياشلىقىمنى كۆل،
قىرانلىقىم كۆل،
چېكەمدە ئاق، مەڭزىمدە سىزىق،
قېرىلىقىم كۆل،
ئەرەنلىكىم كۆل.

مەن ئۆستۈرگەن بىنەپشە، رەيھان،
ئەترىمنى ھەم كۆل،
تىنىقلاردىن سىزىلغان سىزىق،
قەترەمدىنى كۆل،
قەبرەمدىنى كۆل.

مەمتىمىن ياقۇپ

يىللار ۋە ئادەملەر

سۆز كەتمەس ئۇچىدۇ يىللار تۇلپارى،
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە كېتەر يىراقلاپ.
ئادەملەر يىللارنىڭ جەسۇر پەلۋانى،
مىنىدۇ تۇلپارنى بىر-ئىككى تاقلاپ.

«يىللارنىڭ ئۆتۈشى ئۆز دىنىڭ يولى»
بوي بەرمەس ئادەملەر يىللارغا يىراق.

غېنى قۇربان

ئادەملەر قولىدا يىللار چۆلۆۋرى،
ئەمەستۇر ئادەملەر جېنى يوق قونچاق.

بولۇتقا تاقىشىپ ھۆۋلىغان قۇيۇن،
زېمىننى تىترىتىپ قوترىغان بوران.
ئادەملەر بېشىدا ئوينىغان ئويۇن!
ئادەملەر ئۈچۈن ئۇ سىناق ئىمتىھان.

كۆرسەتەر ئادەمگە يىللار ھەر خىسلەت،
تىلسىمات زەنجىرىن ئۈزەر ئادەملەر.
ئادەملەر بېشىغا كەلگەن ھەر قىسمەت،
دۇنياغا ھەقىقىي ئادەم كەلتۈرەر.

يىللارنى دەيدىكەن «گويا ئاتقان ئوق»،
ئادەملەر قالدۇرار-ئوقنى ئارقىدا.
ھەر دائىم يىللارنى كۆلۈپ ئۇزاتتۇق،
ھەم چىقتۇق تەبەسسۇم بىلەن ئالدىغا.

ئادەملەر غولىدىن تۆكۈلسە ياپراق،
چىقىدۇ ئورنىدىن يۇمران بىخ ئۆسۈپ.
يىللارنى قوغلىشىپ ئۆتىدۇ، يىراق،
ماڭىدۇ نەۋلەر دەۋرى ئىز بېسىپ.

× ×

سۆز كەتمەس، ئۇچىدۇ يىللار تۇلپارى،
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە كېتەر يىراقلاپ.
ئادەملەر يىللارنىڭ جەسۇر پالۋانى،
مىنىدۇ تۇلپارنى بىر-ئىككى تاقلاپ.

مۇسەۋۋىيات تەرەپەيىن

ياشلىق	ئۆمۈرنىڭ	كۈلگۈن	چېچەكدۇر
ئۆمۈرنىڭ	بىر بۆيۈك	كۆركەم	تېخىمدۇر.
كۈلگۈن	كۆركەم	ھاياتىنىڭ	كۆزەل
چېچەكدۇر،	تېخىمدۇر،	كۆزەل	بېغىمدۇر.

ئابدۇخالىق ئابدۇرۇسۇل

نەسىرلەر

1

مەن ئەتىرگۈل ئۆستۈردۈم، ئۇ چىرايلىق ئېچىلدى. ئەپسۇسكى، ئېچىلىپلا قۇياشقا قارىۋالدى. مەن خورلۇق ئىچىدە شۈمشەيدىم.

باشقىلار مېنى ماختاشتى:

ــ ئەجەپ ئېسىل گۈل ئۆستۈرۈپسىز. مەن بىردىنلا جانلىنىپ كەتتىم ـ دە، غادىيىپ ئاسمانغا قارىدىم.

2

بىز گۈلنى ياخشى كۆرىمىز، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ گۈل ئېچىلىشىنىلا ئۈزۈۋېلىشقا ئالدىرايمىز. ئۈزگەننى ئاز دەپ يەنە تېخى بىر قانچە غۇنچىسىنى قوشۇپ ئۈزۈشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمايمىز.

مانا بۇ ـ سەن ۋە مەن، ئوخشاشلا ئۇ.

3

چەكسىز نەزەرىمدىكى بوشلۇقتا بەش بارماق ئۈستىدە بەش خىل دۇنيا ھۆكۈم سۈرگەن غايەت زور بىر قول لەيلەپ يۈرمەكتە.

ئەنە، بىر بارماقتىن ياش، بىر بارماقتىن قان تامچىلىماقتا. يەنە بىر بارماق ئۈستىدە ئاي دۇمۇلىسا، يەنە بىر بارماقتىن چاقنىغان چۆلگە ھاياتلىق بەخش ئېتىپ سۇلار ئاقماقتا. ئاخىرقى بىر بارماقتا بولسا قانغا مىلەنگەن ئالتۇن ـ تىللالار جىرىڭلىماقتا...

ئاھ، مانا بۇ ــ ھەممىگە قادىر ئىنسانلار قولى!

(بېشى 122 ـ بەتتە)

ئالمىسۇن. مەن ئۇنىڭ ھاياتىنى تىلەيمەن. «بۇ تېخى مېنىڭ تۇنجى تىلىكىم!» جەبرائىل بۇ گەپنى خۇداغا دەپتۇ، خۇدا بولسا جەبرائىلغا مۇنداق دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ: بوپتۇ، ئۇنىڭ جېنىنى ئالمىغىن شېھىدنىڭ رايىغا باقايلى. سەن كىشىلەرگە ئېيتقىن: «مۇندىن كېيىن ئەر- خوتۇنلار، ئاتا- بالىلار، ئاكا- ئۇكىلار، ئاچا- سىڭىللار، دوستلار بىر- بىرىگە ساداقەتمەن بولسۇن، ۋاپاغا جاپا قىلمىسۇن، ئۆزئارا مېھرىبان بولسۇن، ئۇرۇش- تالاش قىلىشمىسۇن، تىنچ- ئامان ئۆتسۇن، بىرسى-بىرسىگە ئورا كولىمىسۇن، شۇنداق قىلغاندىلا «ۋاپادار» بولغىلى بولىدۇ. ۋاپادارلىق مۇقامىغا يەتكەنلەرگە مەڭگۈلۈك ھايات ئىنئام قىلىمەن. ئۇلار ئۆلمەيدۇ!». جەبرائىل بۇ بۇيرۇقنى جاكارلاپتۇ. كىشىلەر «ۋاپادارلار» دىن ئۆگىنىپ مەڭگۈ ئۆلمەسلىك ئۈچۈن، ئۆز يۇرتلىرىغا مېھرىبانلىق ئۇرۇقلىرىنى چېچىشقا باشلاپتۇ. بۇ ئىككى يىگىت ئەل ئىچىدە مەڭگۈ ھايات قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇرۇش ـ جېدەللەر، ئىناقسىزلىقلار ئازىيىپ، ئەل ـ ئامان، يۇرت ـ تىنچ دەۋرى باشلانغانىكەن.

(ئېيتىپ بەرگۈچى: مەرھۇم ئىبراھىم ئاخۇن، رەتلىگۈچى: پەيزاۋات ناھىيىلىك يەر-جاي ئىشخانىسىدىن يۈسۈپ ئۆمەر)

غولام ئەبەيدۇللا

شائىر، تارىخچى مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ ئىجادىي ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى

شائىر ۋە تارىخچى مەھمۇت ھېكىمبەگ (1818 ـ 1902) ئۆز دەۋرىنىڭ يۇقىرى مەلۇماتلىق سۆز سەنئەتكارى ۋە نوپۇزلۇق جامائەت ئەربابى. ئۇ، 1818ـ يىلى ئاتۇش شەھىرى يېنىدىكى مەشھەدنىڭ لەڭگەر باغ كەنتىدە بىر دىنىي مۆتىۋەر ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى مىر ئەخمەدخان «ھەزرەت سۇلتان» مازىرىنىڭ ئەۋلادى شەيخى بولۇپ، كېيىنچە «ھەزرەت سۇلتان» مەدرىسىدىمۇ بىر مەزگىل مۇدەررىسلىك قىلغان دىنىي ئۆلىما كىشى ئىدى. ئانىسى ھەمرا بۇۋى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، تەربىيە كۆرگەن ۋە شېئىر دېيەلەيدىغان مەلۇماتلىق ئايال بولغانلىقتىن، 5ـ ئوغلى مەھمۇتخاننى كىچىكىدىنلا شېئىر دېيەلىشكە قىزىقتۇرۇپ، ئابدۇراخمان جامى، ئەلىشىر ناۋائىي، فۇزۇلى قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ياد ئالدۇرغان. ئۇ، ئوقۇش يېشىغا يەتكۈچە ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە خەت ساۋاتىنى چىقىرىپ، 1825ـ يىلىدىن 1833ـ يىلىغىچە ئۆز يېزىسىدىكى روزى ئاخۇن خەلپىتىم ئىسىملىك موللامدا باشلانغۇچ دىنىي تەربىيە ئالغان. 15 يېشىدىن باشلاپ، شېئىر دېيەلەيدىغان زېھنىي-ئىدرەكلىرىنى ئۇرغۇتۇپ، خەتتاتلىققا يېتىشكەن. 1833ـ يىلىدىن كېيىن «ھەزرەت سۇلتان» مەدرىسىدە ۋە قەشقەر «خانلىق» مەدرىسىدە ئوقۇغان. ئەرەب، پارس، ئوردو تىللىرىنى ئۆگىنىپ مۇكەممەل تەرجىمە سەۋىيىسىگە يەتكەن. «خانلىق مەدرىس» نى ئەلا دەرىجە بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن، «ھەزرەت سۇلتان» مەدرىسىگە مۇدەررىس بولغان. بۇ جەرياندا، ئانىسى ھەمرا بۇۋىنىڭ قىزلارنى ئوقۇتۇپ، دىنىي ئىلىمدىن خەۋەردار قىلىشىنى قوللىغان. ئۆز ئىلمىي قابىلىيىتى، ئەقىل-پاراستى بىلەن جامائەتكە تونۇلغان مەھمۇت ھېكىمبەگ 1848ـ يىلىدىن كېيىن پەيزاۋات ۋە ئاتۇشقا ھاكىمبەگ بولغان. مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ يەرلىك ئەمەلدارى بولغان ئاشۇ يىللاردا پاك ۋە دىيانەتلىك بولۇپ، «ھۆكۈمدارغا ئادالەت، رەئىيەگە ئىلىم» نى تەكىتلەپ، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ، ياشلىق دەۋرىدىلا دۇتار، تەمبۇر چېلىشنى ئۆگەنگەن ۋە نەغمە ـ ناۋاغا ھېرىسمەن بولغانلىقتىن، قەشقەردىكى ئاتاقلىق مۇقامچى ۋە ئۇستا سازەندىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، 12 مۇقام نەغمە ـ نەزمىلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان؛ ئۆز خەلقىنىڭ بۇ بۈيۈك سەنئەت مىراسىدىن پەخىرلىنىپ، «مەن ھاكىمبەگ ئەمەس، ئاددىي بىر مۇغەننىي ۋە مۇئەررىخ» دېگەن.

ئىچكىرىدىن قوزغىلىپ كېلىۋاتقان تەيپىڭ-تيەنگو دېھقانلار قوزغىلىڭى (1851-1864) نىڭ تەسىرىدە كۆتۈرۈلۈۋاتقان قەشقەر خەلقىنىڭ قوزغىلىڭىنىڭ ئىلھامى بىلەن مەھمۇت ھېكىمبەگ ئاقتو تەۋەسىگە ھاكىمبەگ بولغان. قىرغىز سىدىقبەگ قاتارلىقلار بىلەن بىرلىشىپ، خەلقنى تەشكىللەپ، مەنچىڭ ئىستىبدات ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتەرگەن،

«ئىككىنچى تۆمۈر قورغان» دەپ ئاتالغان يېڭىسارنى قامالاۋاتقان مەنچىڭ قوشۇنلىرىنى زور تالا-
پەتكە ئۇچرىتىپ، يېڭىسار قەلئەسىنى ئىشغال قىلغان. لېكىن، خائىنلارنىڭ مەلۇمات يەت-
كۈزۈشى ۋە مەنچىڭنىڭ يەكەندىن ياردەمگە كەلگەن قوشۇنىنىڭ كۆپ بولۇشى تۈپەيلىدىن،
ئۇ رۇشنىڭ 17- كۈنى خەلق قوزغىلاڭچىلىرى مەغلۇپ بولغان، كېيىن مەھمۇت ھېكىمبەگ
پەرغانىغا چىقىپ كەتكەن. ئۇ پەرغانىدا بەش - ئالتە يىل تۇرۇش جەريانىدا داۋاملىق ئىلىم
تەھسىل قىلىپ، شەرق ئەدەبىياتى ۋە تارىخى بىلەن تېخىمۇ مۇكەممەل تونۇشۇش ئىمكانىيى-
تىگە ئىگە بولغان. شۇنداقلا ئۆزى تۈپەيلى ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ دەھشەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن-
لىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ، نۇرغۇن شېئىرلارنى يېزىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئىپادىلىگەن.
پەرغانىدا ئىزچىل سىدىقبەگ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرغان مەھمۇت ھېكىمبەگ غەلىبە خەۋىرىنى
ئاڭلاپ 1864- يىل ئاخىرىدا قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن.

سىدىقبەگ قەشقەردە ھاكىمىيەتكە چىققاندىن كېيىن، بەزى كىشىلەر ئارىسىدا «خوج-
جىلاردىن بىرسى كېلىپ قەشقەرنى سورىسۇن» دېگەن غەۋغا كۆچەيگەن، ئۆزلىرىگە «سەييىد
ئەۋلادى» دەپ يالغان نەسەبنامە ياساۋالغان خوجىلارنىڭ ئەپتى- بەشىرىسىنى تونۇپ يەت-
كەن، بولۇپمۇ 1848- يىلى ۋە 1857- يىلدىكى «يەتتە خوجا» مالىمانچىلىقلىرىنى ئۆز كۆزى
بىلەن كۆرگەن ۋە بۇ پاجىئەلىك تارىخىي رېئاللىقتىن نارازى بولغان مەھمۇت ھېكىمبەگ
ئۈچ كۈن ئۇدا ۋەز-نوتۇق سۆزلەپ، مەنچىڭدىن ۋە خوجىلاردىن كەلگەن بالايى- ئاپەتلەرنى
ئۇنتۇپ قېلىشقا ھەرگىز بولمايدىغانلىقىنى تەكرار ئېيتقان. لېكىن، بۇ غەۋغادىن ئەنسى-
رىگەن سىدىقبەگ ئۆز ئورۇنباسارى مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل تاپماي،
بىلگىنىچە ئىش كۆرگەن. بۇ ھەقتە بەزى ماتېرىياللاردا مۇنداق كۆرسىتىلگەن: «قەشقەردىكى
خەلق ھاكىمىيىتى ئۈستىدە تۇرغان سىدىقبەگ بىلەن تۇڭگانچىلىقشا كېيىن چىڭ سۇلالىسى قو-
شۇنلىرىنىڭ ئۇۋىسى بولغان قەشقەر يېڭىشەھەرگە بىرنەچچە نۆۋەت ھۇجۇم ئۇيۇشتۇرۇپمۇ
ئالالماي، يېڭىشەھەرنى داۋاملىق قامال قىلدى ھەمدە شىنجاڭدا قۇرۇلغان بىر قانچە ھا-
كىمىيەتلەرنى بىر مەركەزگە توپلاش، بىرلىككە كەلگەن ھاكىمىيەت قۇرۇش ئىشى ئۈستىدە
ھەرىكەت قىلىپ، يۇرت چوڭلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاخىر قوقەن خانلىقىدا تۇرۇۋات-
قان بۇزرۇك خوجىنى شىنجاڭغا كېلىپ باش بولۇشنى تەلەپ قىلىپ مەكتۇپ ئەۋەتتى» ①.
سىدىقبەگ بۇزرۇك خوجىنىڭ يۇرتدارلىق روھى ۋە لەشكەرلىك ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز،
شۇنداقلا «يەتتە خوجا» غا ئوخشىمايدىغان بەزى تەرەپلىرىنى كۆزدە تۇتقانىدى، «بۇز-
رۇك خان تۆرەم تۆرىلىك مەنسىپىدە، قۇشبېگى خىزمەتكارلىق دەرىجىسىدە قەشقەرگە كەلگەن. بۇ
تارىخىي ھىجرى 1281-يىلى (مىلادى 1864 - 1865) جەددى ئوغلاق پەسلى ئىدى»② شۇنداق قىلىپ،
بۇزرۇك خان تۆرەم كەلگەندە قەشقەر خەلقى ئالدىغا چىقىپ، ئۇنى ئاق كىگىزدە كۆتەر-
گەن. لېكىن، ئادەم نۇرغۇن، قىستا- قىستاڭ بولغانلىقتىن، سىدىقبەگ تەدبىر قوللىنىپ،

① ئىبراھىم نىياز «تارىختىن قىسقىچە بايانلار»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1988 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى
292- بەت.

② موللا مۇسا سايرامى «تارىخىي ھەمىدى» مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 - يىل ئۇيغۇرچە نەش-
رى 335 - بەت.

بۇزرۇك خان تۆرىنى بەدەخشان ئارغىمىقىغا مىندۈرۈپ، سېپىل ئۈستىدە شەھەر ئايلاندۇرۇپ، خەلق بىلەن كۆرۈشتۈرگەن. ئۇنى، سەييىد ئەۋلادى، ئۇلۇغ ئەۋلىيا، ئۇنىڭغا ئەگەشسەك خۇدا بىزگىمۇ نۇسرەت ئاتا قىلار، دەپ ئىخلاس قىلغان، «قەشقەر ئەھلىنىڭ ئىچىدىكى تۆرەمگە ئەقىدە-ئىخلاس قىلىدىغان بىر ئادەمنىڭ ناھايىتى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن«خوجاملار كەلدى، قىپچاقلارنى ئۇرۇپ-ھەيدەپ چىقىرىش كېرەك» دېگەن سادىسى بىلەن قەشقەر ئاھالىلىرى قىرغىز-قىپچاقلارنى تاياق - چوماق بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى... بۇ چاغدا سىدىقبەگمۇ تۇرالماي ئۆزىنىچە تكە ئېلىپ، ئۆز يۇرتى پاراچقا باردى ۋە ئۇيەردە ئالتە-يەتتە مىڭ ئادەم توپلاپ ئۇرۇشقا تەييارلىنىپ، شەھەرنى قامال قىلدى. بۇزرۇكخان تۆرەم بىلەن قوشبېگى ئۆزىنىڭ يىگىتلىرىنى ئېلىپ، شەھەردىكى نۇرغۇن باشپاشتاق ئادەملەرنى توپلاپ ئۇرۇشقا كىرىشتى. بۇ چاغدا سىدىقبەگكە ئوق تېگىپ يېقىلدى① . «تۆرەم شاھلىق تاجىنى مۇبارەك بېشىغا قويدى... ئۇ، ئاتۇشلۇق مەھمۇتخانىنى شاغاۋۇل قىلىپ تەيىنلىدى»② كېيىن مەھمۇت ھېكىمبەگ يېڭىسارغا بىر يىل ھاكىمبەگ بولغان. 1867 - يىللىرى ئاتۇشنىڭ لەشكەر قوماندانلىقىغا تەيىنلەنگەن.

مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ بۇزرۇكخان تۆرە ۋە ياقۇپبەگ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە كەلسەك، بىر قېتىم ئۇلار «ھەزرەت سۇلتان» مازىرىغا زىيارەتكە چىقىپ، مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ ئۆيىدە چاي دوستىخانىغا داخىل بولغان سورۇندا بۇزرۇكخان تۆرىنىڭ تاماكا چېكىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەن مەھمۇت ھېكىمبەگ:

تۆرەم تەخىر قۇرۇلغان دۆلىتىڭنىڭ نامى ئىسلامدۇر،
ئەگەر راست بولسا شۇ نامىڭ تۇتۇندە كالىنى ئىسلامدۇر،-

دېگەن نەزمىنى ئوقۇپ، بۇزرۇكخان تۆرىنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان. سورۇندا ئولتۇرغان ياقۇپبەگ بۇزرۇكخان تۆرىگە يان بېسىپ:

— ھە، مامۇتخان، سىزلەردە مامۇتخان، سابىتخان، دابىتخان دەيدىكەنسىزلەر، يەنە ئايشەمخان، ھاۋاخان، نىساخانمۇ دەيدىكەنسىزلەر، سىزلەر قايسى خانلاردىن؟ - دەپ سوئال قويغاندا، مەھمۇت ھېكىمبەگ:

— تەقسىر، بىز سۇلتان ساتۇق بۇغراخان، قىلىچ بۇغراخان، يۇسۇپ قادىرخان، ئەلى ئارسلانخانلاردىن، شۇلارغا ۋارىس بولۇپ، نامىمىزنى «خان» ئاتاپ كەلگەنمىز، - دەپ تەمتىرىمەي جاۋاب بەرگەن. ياقۇپبەگ يەنە بىر قېتىملىق سورۇندا مەھمۇت ھېكىمبەگكە قارىتىپ:

ئېگىز - ئېگىز قارىغاي،
ھەر نەرسىگە يارىغاي.
ئەگرى - بۈگرى قارىغاي،
نە نەرسىگە يارىغاي؟

دەپ شېئىرىي سوئال تاشلىغاندا، مەھمۇت ھېكىمبەگمۇ:

ئېگىز - ئېگىز قارىغاي،
ئىمارەتكە يارىغاي.
ئەگرى - بۈگرى قارىغاي،
لىڭگىلچاققا يارىغاي.

① ② - موللا مۇسا سايرامى: «تارىخىي ھەمىدى» مىللەتلەر نەشرىياتى 1986- يىل ئۇيغۇرچە نەشرى 335-336-بەتلەر.

دەپ كىنايە بىلەن جاۋاب بەرگەن. كېيىنچە مەمۇت ھېكىمبەگ توغرىسىدا ياقۇپبەگ مۇن-
داق دېگەن: «مەن ئىككى كىشىدىن ئېھتىيات قىلىمەن. بىرسى ئاتۇشلۇق مەمۇت ھېكىم-
بەگ، يەنە بىرسى يەكەنلىك نىياز ھېكىمبەگ. مەمۇت ھېكىمبەگ خەلق ئىچىدە ئىلىم ۋە
ئىناۋەتتە ئۈستۈن، ئالىم ئادەم. نىياز ھېكىمبەگ ناھايىتى ھىيلىگەر، سىياسەتچى زا-
لىم ئادەم».

مەمۇت ھېكىمبەگنىڭ نىياز ھېكىمبەگ بىلەن مۇناسىۋىتىگە كەلسەك، ئۇ، نىياز ھېكىمبەگنى ناھايىتى يامان كۆرگەن بولۇپ، نىياز ھېكىمبەگنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش توپ-لىغانلىقىنى ئاڭلىغاندا:

نىياز دۈكتۈلۈك ئىلە بىر نەچچە تۈكتۈلۈك،
چېرىكلەر باشىغا قارا چىرمىتىپ.
بىرى ئۈنۈشا يا تۇنغا دەرس ئۆرگىتىپ،
نەناۋنى قىلدى خاراب.

دېگەن. ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلگەندە يەنە مۇنداق دېگەن:

مىللىتىگە چاڭ سالغان ئەمەلدارلار ئوغرىدۇر،
كىمكى ھارام مال يىغسا تارتىۋالماق توغرىدۇر.

ياقۇپبەگنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغان مەمۇت ھېكىمبەگ: «ئەل قىساسى مىنەلھەق» دېگەن ۋە ياقۇپبەگنىڭ كىچىك ئوغلى بەگ قۇلىبەگ ئاكىسى ھەق قۇلىبەگكە سۇيىقەست قىلىپ، ئىچكى نىزاھ قوزغىغاندا، ئۇنىڭ تالان - تاراج ھەرىكەتلىرىگە قارشى خەلقنى تەش-كىللىگەن. بەگ قۇلىبەگ پەرغانىغا قاچقاندا، يەنە مۇنداق نەزمە ئوقۇغان:

دىنان، دىنان، قايانىدۇر ۋەتەن،
سالالماس ئاتىنىڭ بېشىغا يۈگەن.
كۆرۈك مىكىيان بولدى مەردانىلەر،
قاچا قلارغا خەلق بولدى ھەيرانلار.

ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتى (1865 - 1878) ئاياغلاشقاندىن كېيىن، 1878 - يىلىنىڭ بې-شىدا قەشقەرگە ئامبال بولغان لى جاۋىن «ئاپپاق خوجا» مازىرىدىكى ياقۇپبەگنىڭ قەبرى-سىنى ئاچقۇزۇپ جەسەت كۆلىنى كۆيدۈرگەن، مال - مۈلۈكىنى مۇسادىرە قىلغان. سۆز نۆ-ۋىتى كەلگەندە شۇنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئاتاقلىق تارىخچى موللا مۇسا سايرامى ھەزرەتلىرىنىڭ «تارىخىي ھەمىدى» دە ئەھۋال يۇقىرىقىدەك بايان قىلىنغان بولسىمۇ، يەنە بەزى تارىخچىلار «ياقۇپ بەگنىڭ جەسىتى يەرلىكىدە قويۇلغان كۈنى يېرىم كېچىدە جەسەت كۆردىن چىقىرىلىپ باشقا جايغا يۆتكىۋېتىلگەن، ئورنىغا بەدەن قۇرۇلۇشى ئوخشايدىغان باشقا جەسەت قويۇلغان. بۇ مانجۇلارنىڭ ئۆچ ئېلىشىنى ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەن ئىش بولۇپ، كېيىن كۆيدۈرۈلگىنى ياقۇپبەگنىڭ جەسىتى ئەمەس» دەپ ئىسپاتلاپ چىقتى. ئۆز كېيىمىزگە كەلسەك، لى جاۋىن «ھېيتگاھ جامە» سىنى ياقۇپبەگ كېڭەيتىپ ياساتقان دېگەن باھانە

بىلەن ئۇلى بۇتخانىغا ئۆزگەرتمەكچى بولۇپ تاقىتىۋەتكەن. قەشقەرنىڭ شۇ چاغدىكى باش قازىسى ئابدۇقادىر قازى كالان (ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمنىڭ چوڭ دادىسى) قەشقەر خەلقىنىڭ «ھېيتگاھ جامە»سىنى ئېچىپ بېرىش ھەققىدىكى تەلىپىنى لىجاۋىن رەت قىلغانلىقتىن، بۇ ئىشقا مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ مەسلىھەتىنى ئالغان (ئابدۇقادىر قازى كالان مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ سىڭلىسى بۇۋى زابىيە خېنىمنىڭ كۈيئوغلى ئىدى) ۋە «ھېيتگاھ جامە» سىڭگە بېسىلغان قۇلۇپنى چېقىپ، شۇ كۈنكى جۈمە نامىزىنى جامائەت بىلەن بىرلىكتە جامەدە ئوقۇغان: بۇ ئىشتىن غەزەپلەنگەن لىجاۋىن قازى كالاننى تۈرمىگە ئېلىپ، جامەنى قايتا تاقىتىۋەتكەن. مەھمۇت ھېكىمبەگ بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلۈپ، «ھېيتگاھ جامە»نى ئېچىپ بېرىش بۇتخانىغا ئۆچۈن ئايرىم جاي تەييارلاپ ياساپ بېرىشتەك سۈلھى بىلەن ئادەم كىرگۈزۈپ، ئامبالنى يۇمشاتقان. جامە ئېچىلىپ، قازى كالان تۈرمىدىن بوشىغاندىن كېيىن، قەشقەر شەھىرىدىكى بىر نەچچە بايلاردىن ئىئانە توپلاپ، ھازىرقى شەھەرلىك بەشىنچى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئەسلى ئورنىدىكى ئون نەچچە ئېتىزلىق باغ - ھويلىنى سېتىۋېلىپ، كېيىنكى ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

ئەينى شارائىتتىكى ۋاقىتلىق يۇمشاق سىياسەت نەتىجىسىدە مەھمۇت ھېكىمبەگ 1878-يىل ئاخىرىدا قەشقەرنىڭ باش ھاكىمبەگلىكىگە تەيىنلىنىپ، بىرقاتار ياخشى ئىشلارنى قىلغان، ھەتتا ئۆز جەمەتىگىمۇ ئادىل ۋە توغرا مۇئامىلە قىلىپ:

مىر ئەلشىر ئوغلىدۇر باقى شەيخ ئەلەم،

ئۇنىڭ ئەلەمىدىكى ۋاللاھۇ ئەلەم.

دېگەن. ئەپسۇسكى، بەزى بەگلەرنىڭ پىتنىسى بىلەن قارىلانغان مەھمۇت ھېكىمبەگ توققۇز ئايدىن كېيىن مەنسەپتىن يېقىلغان ۋە ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي قىرىق كىشى ئامبال تەرىپىدىن قۇمۇلغا يىگىرمە يىللىق پالانغان. ئۇنىڭ «ئائىلىمىز ئىسى ئەھلۇ ئالەم بىرھېكايە تۇ ئەجەپ» دەپ باشلىنىدىغان ئون ئىككى بېيتلىك مەسنەۋىسىدە بۇ ئەھۋال تەسىرلىك ئىپادىلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاتمىش ياشتىن ئاشقان مەھمۇت ھېكىمبەگ 1879- يىلى قىشتا قىرىق كىشى بىلەن سۈرگۈن جازاسى بىلەن يولغا چىقىپ، قۇمۇلنىڭ ياركۆلگە ئورۇنلاشقان ۋە بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئوچۇق - يورۇق خاراكتېرى، ۋەتەن سۆيەر روھى، مەرد-مەردانىلىقى ۋە ئىشچانلىقى يەرلىك خەلقنىڭ قىزغىن ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن. بۇ سۈرگۈندىكى ھاياتىدا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ خەلققە سېلىۋاتقان زۇلۇملىرىنى پاش قىلىپ بىر مۇنچە شېئىرلارنى يازغان.

سۈرگۈن مۇددىتى يېرىملاشقاندا، خوجىدار ھەسەنما نجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن بارلىق ئىقتىسادىنى ئېلىپ، قەشقەرگە قاچقان. مەھمۇت ھېكىمبەگ قۇمۇل ۋاڭلىرى ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە ئەرز تۇتقان. نەتىجىدە، ھەسەن ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈلۈپ، سوراق قىلىنىش ئارقىلىق ئوغرىلانغان مال ئۆز ئىگىسى مەھمۇت ھېكىمبەگكە قايتۇرۇلغان ۋە تۆلىتىپ بېرىلگەن. بۇ جەرياندا مەھمۇت ھېكىمبەگ قۇمۇلدىن قايتۇرۇپ كېلىنىپ، ئۈرۈمچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە ئۇنىڭ سېلىۋېلىش ئۈچۈن سەنئىشىغا ئىزدىن يەر كۆرسىتىپ بېرىلگەن. مەھمۇت ھېكىمبەگ ئۈرۈمچىدە تىجارەت بىلەن تۇرمۇش

كۆچۈرگەن ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر مۇنچە شېئىرلارنى يازغان. مەسىلەن: ئۇنىڭ «تارتما كىشىنىڭ مىننەتتىن»، «دەھقاب»، «مۇزلىدى» قاتارلىق شېئىرلىرىدا تارىخىي ھەقىقەت بىلەن ئىجتىمائىي ئادالەت ساداسى ياڭرايدۇ. بولۇپمۇ شائىرنىڭ ئىلغار ئىدىيىسى سىڭگەن «مۇزلىدى» رادىپلىق شېئىر ئۈرۈمچىدە ناھايىتى زور ئىجتىمائىي تەسىر پەيدا قىلغان (بۇ شېئىرنىڭ تولۇق نۇسخىسى ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتىدۇ).

سۈرگۈن مۇددىتى ئاخىرلاشتۇرۇلغانلىقى جاكارلانغان 1896 - يىلى مەھمۇت ھېكىمبەگ ئۈرۈمچىدىكى ئۆي-ئىمارەتلىرىنى كەمبەغەل-مۇساپىرلارغا بېرىۋېتىپ (بۇ جاينى ھازىرغىچە كونىلار «مامۇت غوجام مەھەللىسى» دەپ ئاتايدۇ) يۇرتىغا قايتقان. بۇ چاغدا، ئاتۇش ئىكىساقتىكى يېڭى مائارىپ مەكتىپى ئاللىقاچان ئېچىلغانىدى. ئۇ، ئالاھىدە كېلىپ مەكتەپنى تەبرىكلىگەن ۋە نۇتۇق سۆزلەپ، مەكتەپكە بېغىشلىغان شېئىرىنى ئوقۇغان، ئاتىغان سوۋ-غىسىنى تاپشۇرغان. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي مەھمۇت ھېكىمبەگ ھەج تەرەددۇتىغا چۈشۈپ، چارباغدىكى ئۈن بەش ئىشىكلىك ئۆي ۋە بىر بۆلۈك يەر-زېمىنىنى ئاتا-ئانىسىنىڭ زىراتگاھلىقىغا ۋەخپە قىلغان؛ «ھەزرەت سۇلتان» مازارىغا ئىككى دانە داشقازان ۋەخپە قىلىپ، مازار ئال-دىدىكى چوڭ كۆلنى ئۆز خىراجىتى بىلەن چاپتۇرغان. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن، ئۇزۇن يىللار بىرگە بولغان ئىشەنچلىك كىشىلىرىنى ئېلىپ ھەج سەپىرىگە كېتىپ، 1898 - يىلى قايتىپ كەلگەن. 1902-يىللىرى ئاتۇشتىكى قاتتىق يەر تەۋرەشتە سەكسەن ئالتە يېشىدا ۋاپات بولغان.

مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ ئىجادىيىتىنى شېئىرىيەت ۋە تارىختىن ئىبارەت ئىككى تۈرگە ئايرىشقا، ئىجادىي پائالىيەت تارىخىنى 19- ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرى، 80 - يىللىرى ۋە ئاخىرقى ئۆمرىدىن ئىبارەت ئۈچ دەۋرگە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ. ئۇ، شېئىرلىرىدا «ھەمرايى»، يىرىك ئەسەرلىرىدە «شەيخ مەھمۇت غېرىبى» (بەزىدە «مۇغەننى») دېگەن تەخەللۇسىنى قول-لانغان. ئۇ، شېئىرلىرىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەنئەنىۋى ۋەتەن تېمىسىغا ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۆز دەۋرىنىڭ ئىنقىلابىي روھىنى گەۋدىلەندۈرگەن؛ شەرق ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ ئەنئەنىۋى پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىپ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى-نىڭ نەمۇنىلىرىدىن ئىجادىي پايدىلىنىپ، شېئىرىيەتنىڭ پۈتۈن تارىخىغا ئومۇمىي تېمىلاردا ئۆزىگە تەۋە پىكىر، مەجازى (مېتافورالىق) ئىبارىلەر ۋە يېڭى قاپىيە تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىدە غەزەل ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىگەن. ئىجادىي كۈچى ۋە زېھنىنى كۆپ سەرپ قىلىپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ كلاسسىك شەكلى بولغان ئارۇز ۋەزنىنىڭ كۆپ بوغۇملۇق بەھرىلىرىدە كۆپ يازغان، ئۇسلۇب جەھەتتە كلاسسىك شائىر زاھىرىددىن بابۇر (1482-1530) دىن ئۆلگە ئالغان ۋە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب ياراتقان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى شەكلى رەڭدار، ۋەزنى راۋان بولۇش، تىلى ساپ ۋە خەلقنىڭ جانا-لىق تىلىغا تولىمۇ يېقىن بولۇش، شۇنداقلا ئانا تىلغا پىششىق بولۇشتەك روشەن بەدىئىي ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. شائىر قومۇلدىكى سۈرگۈن ھاياتىدا، پارس-تاجىك ئەدەبىياتىنىڭ 15-ئەسىردىكى نامايەندىسى ئابدۇراخمان جامىنىڭ «يۈسۈپ زۇلەيخا» ناملىق پارسچە ئەسىرىگە تەقلىد قىلىپ، شۇ ناملىق داستانىنى يازغان (بۇ ئەسەرنىڭ 236 بەتلىك كۆچۈرمىسى ئاپتونوم رايونلۇق كۇتۇپخانىدا ساقلىنىۋاتىدۇ). ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا، 19-ئەسىردىكى زور ئىجتىمائىي داۋالغۇشلارنى ئەسلەپ «تارىخنامە ياقۇپخان» (1911-يىلى پېتېربورگدا ئېلان قىلىنغان «ئاسىيا مۇزېيىدىكى مۇسۇلمانچە قول-يازمىلار 590-8772» ناملىق كاتالوگنىڭ 14-بېتىدە كۆرۈلىدۇ) ۋە «زەپەرنامە» ناملىق

ئىككى قىسىملىق داستاننى يازغان. 1982-يىللىق «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1-سانىدا يولداش ئىمزامىدىن ھۆسەيىن «زەپەرنامە داستانى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى قاغىلىقتىكى راشىددىن ئەلەمنىڭ ئوغلى راشىددىن مۇپتىنىڭ ئوغلى ئابلىمىت مەخسۇمدىن ئالغانلىقىنى ئىزاھلىغان. راشىددىن ئەلەم بولسا مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ كاتىپى بولۇپ، يېڭىدىن تېپىلغىنى داستاننىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكى ئېنىق. مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ پەرغانىدا يازغان غەزەللىرى ئىچىدە بۇنى دەلىللەيدىغان مۇنداق مىسرالار بار:

راشىددىن ئەلەم يېزىپتۇ ئاتا-ئانا ئۆلدى دەپ،
مۇسىبەتتە يىغلىدىم غېرىپ باشىمنى قايغۇ يەپ.

مەھمۇت ھېكىمبەگ ئۆز دەۋرىنىڭ يۇقىرى مەلۇماتلىق ۋە نوپۇزلۇق جامائەت ئەربابى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەتراپقا سەممىي زەڭ سېلىپ، باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىپ، روھىي ۋۇجۇدىنى بېيىتىپ بارغان. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئادالەتپەرۋەر ئادەملىرى بىلەن ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە قويۇق ئارىلاشقانىدى. ئىجادىيەت ئىدىيىسى تېخىمۇ توغرىلانغان، ھەم ئاڭ پىكرى يېڭى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈپ، ئۆز جەمئىيىتىنىڭ تارىخ ئېقىمىنى ھەر قايسى خەلقلەر بىلەن تەڭكەش ھالدا ئىلگىرىلىتىشكە تىرىشقان، شۇنداقلا تۈرلۈك ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنىڭ باشلامچىسى ۋە ئەمەلىي يېتەكچىسى سۈپىتىدە تونۇلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ھۆكۈمدارغا ئادالەت، رەئىيەگە ئىلىم» دېگەن شۇئار ئاستىدا ئېلىپ بارغان ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى ئۆز دەۋرى ئۈچۈن تەرەققىپەرۋەر ھادىسە. دەۋر تەلىپى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجىنى، مەنىۋى ئەركىنلىك ئېھتىياجىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئاشۇنداق ئىدىيە ئەينى زامانغا نىسبەتەن ئىلغارلىق ۋە ئىنقىلابىيلىق ئىدى.

مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ كۆپ ئۆمرى سەرسانلىق، دېشۋارچىلىق، مۇساپىرچىلىق، مۇھاجىرلىق ۋە قايغۇ-ھەسرەت ئىچىدە غەم چېكىپ، ئاچچىق يۇتۇپ ئۆتكەن. تۇرمۇش خاتىرجەمسىزلىكى ئۇنىڭ ئۆز تالانتىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تېخىمۇ كۆپ ئەسەرلەرنى قالدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر قىلمىغان. يازغان ئەسەرلىرى ئۇنىڭ ئىجادىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان، ھەتتا خېلى بۇرۇنلا چەت ئەل تەتقىقاتچىلىرىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلغان. شۇڭا، ئۇنىڭ زامانىدىشى، قەشقەرلىك ئۆلىما، جامائەت ئەربابى ئابدۇقادىر قازىكالان ئاخۇنۇمنىڭ «مەھمۇت ھېكىمبەگ ناۋايى ئەمەس، ناۋايىدىنمۇ كەم ئەمەس» دېگەن باھاسى بىلەن، مەشھۇر دىنىي ئالىم ۋە شائىر شەمسىددىن داموللامنىڭ:

سانى مەھمۇت قەشقەرنىڭ يۇرتى ئاتۇش مەشھەدى،
ئاتىسى مىر ئەخمەدى سۇلتان ساتۇق شەيخى ئىدى.
ياخشى ئىزلار قالدۇرۇپ كەتتى ئەجەپ ئول زەھمىتى،
دىنۇ-مىللەت خىزمىتىدىن ئۆزى بولغاي جەننەتى.

دېگەن مەرسىيەسى خەلقىمىزنىڭ مەھمۇت ھېكىمبەگكە بولغان يۈرەك ساداسىنى ئىپادىلىگەن. دېمەك، مەھمۇت ھېكىمبەگ 19-ئەسىر ئۇيغۇر تارىخىدا، بولۇپمۇ ئەدەبىيات تارىخىدا ئۆزىگە يارىشا ئورۇن تۇرغۇزۇلغان تارىخىي شەخس. دەرۋەقە، مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ ئىجادىيىتى ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىدە بەزى بىر نۇقسانلار بولسىمۇ، ئۇنىڭ تارىختا تۇتقان ئورنىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. مەھمۇت ھېكىمبەگنىڭ 19-ئەسىر ئۇيغۇر تارىخىي ۋە ئەدەبىياتتىكى ئورنىنى باھالىغىنىمىزدا، ئوبيېكتىپ رېئال پاكىتلارنى، ئۇنىڭدىكى ئىلغار ئامىللارنى ئاساس قىلىشىمىز لازىم.

ۋاپادارلار

(چۆچەك)

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە يايلاقلىرى كەڭ، ئوت - چۆپلىرى مول، چارۋىلىرى قول، تۇپرىقى گۆھەر، سۈيى زەمزەم، باغلىرى ھاۋالىق، مېۋىسى داۋالىق، خەلقى ئىشچان «بوستان - قۇم» دېگەن بىر يۇرت بولغانىكەن. بۇ يۇرتتا سادىق بوۋاي دېگەن بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قاپلاندەك كۈچتۈڭگۈر ئۈچ ئوغلى ۋە ھەددى - ھېسابسىز مال - مۈلكى، يايلاقلىرى بار ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە سادىق بوۋاينىڭ جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان بىر ئېتى يوقاپ كېتىپتۇ. ئاتنىڭ دەردىدە بوۋاينىڭ كەيگىنى كەيگەن، يېگىنى-يېگەن بولماپتۇ. ئوغۇللىرى دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ بىئارام بولۇشقا باشلاپتۇ. چوڭ ئوغلى دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— دادا، رۇخسەت قىلسىڭىز، مەن بېرىپ ئېتىڭىزنى تېپىپ كېلەي! دەپتۇ.

سادىق بوۋاي رۇخسەت بېرىپ، ئوغلىنى سەپەرگە يولغاپتۇ. ئەسلىدە سادىقباي ياش چېغىدا سېھرىگەرلىك ھۈنىرىنى ئۆگەنگەن ۋە ئۇزۇندىن بېرى «ئوغۇللىرىنىڭ ئەقلىنى سىناپ بېقىش» كويىدا ئىكەن. يوقالغان ئاتنى ئىزدەپ تېپىش — بوۋاي ئۈچۈن تېپىلماس ياخشى پۇرسەت بولۇپتۇ. ئۇ، ئوغلىنى يولغا سېلىپلا بۆرىنىڭ سۈرىتىگە كىرىپ ئالتە داۋاندىن ئېشىپ، ئوغلى ئۆتىدىغان بىر ئۆتەڭنى ئالتە تەرەپتىن توسۇپ يېتىپتۇ. بىر چاغدا ئوغلى يېتىپ كەپتۇ - دە، بۆرىلەرنى كۆرۈپ قورقۇپ، ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ، شۇ ھامان قاچقىنىچە ئۆيگە كېلىپ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ يېتىپتۇ. سادىق بوۋاي ئۆيگە كېلىپ، ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، گەپ سورىمايلا سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغلى دادىسىنى ئىزدەپ «ئاتنى ئىزدەشكە مەن باراي» دەپتۇ. دادىسى ماقۇللۇق بېرىپتۇ-دە، ئارقىدىنلا قاپلان سۈرىتىگە كىرىپ، ئوغلىنىڭ ئۆتەر يولىنى توسۇپ يېتىپتۇ. بىر مەھەلدىن كېيىن ئوغلى كېلىپ، ۋەھشى ھايۋانلاردىن قورقۇپ تىترەپ، ئۇدۇللا ئۆيگە قاراپ قېچىپتۇ. دادىسى ئۆيگە كېلىپ، ئوغلىنىڭ ھالىدىن كۆڭلى بىر ئاز يېرىم بوپتۇ.

بۇ چاغدا كەنجى ئوغلى كېلىپ دادىسىدىن رۇخسەت سوراپتۇ.

— بوپتۇ بارغىن! دەپتۇ دادىسى. ئۇنىڭغىمۇ چوڭ ئوغۇللىرىغا ئوخشاشلا سەپەر جابدۇقلىرىنى ھازىرلاپ بېرىپتۇ. ئارقىدىن ئۆزى ئالتە يولۋاسنىڭ سۈرىتىگە كىرىپ بىر تاغنىڭ قاپتىلىنى توسۇپ يېتىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي كەنجى ئوغلى يېتىپ كەپتۇ. ئۇزۇن ساپلىق نەيزىسىنى ئوينىتىپ، ئېتىغا قامچا ئۇرۇپ، يولۋاسلارغا قەھرى بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا بۇ يولۋاسلار بىر يۇمىلاپلا دادىسى سادىقبايغا ئۆزگىرىپتۇ.

سادىقباي ئوغلىغا:

خەزىنە

— ئوغلۇم يارايسەن! مانا بۇ ھەممەت كەمىرنىنى ساڭا باغلاپ قويايى! ساڭا ئاق يول تىلەيمەن! ئىزدىگىنىڭ ئالدىڭدىن چىقىپ تۇرغاي. قۇلاق سالغىن: ئالدىڭدا بىر چوڭ مازار ئۇچرايدۇ. كۈندۈزى بېرىپ قالساڭ دۇئاسىز ئۆتمە. كېچىسى بېرىپ قالساڭ قونماي كەتمىگىن. غەلىبە ساڭا يار بولسۇن! — دەپتۇ — دە، ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. كەنجى ئوغۇل بولسا دادىسىنىڭ سۆزىدىن ئىلھام، غەيرەت ئېلىپ، ئىشەنچىگە تولۇپ يولىنى داۋام قىلىپتۇ.

كەنجى باتۇر بىر قانچە يىلنى يول ئۈستىدە ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئۇنىڭ ئالدىغا چوڭ بىر زاراتگاھلىق ئۇچراپتۇ. ئاتتىن چۈشۈپ، ئەتراپقا سەپ — سېلىپ قاراشقا باشلاپتۇ. بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەپتۇ، باشقا تىۋىشلەرمۇ ئاڭلانماپتۇ. دادىسىنىڭ ۋەسىيىتى ئېسىگە چۈشۈپ، بىرەر ئۇچۇق قەبرىگە كىرىپ ئۇخلاپ ئەتىسى يولغا چۈشمەكچى بولۇپ، قەبرىلەرنى ئارىلاپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزىگە بىر يېڭى قەبرە كۆرۈنۈپتۇ. مۇساپىر يىگىت بىر ئاز مەيۈسلەنگەن ھالدا: «بۇ يەردە مۇڭداشقىدەك بىرەر ئادەم يوقمۇ؟!» دەپ تۇۋلاپتۇ. شۇ چاغدا يېڭى قەبرىدىن: «بۇرادەر! كىمگە سۆزلەۋاتىسەن؟» دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. كەنجى باتۇر ھەيران بولۇپ ئۇياق — بۇياققا قاراپ بولغىچە، قەبرە ئىچىدىن قاپ — قارا قاش، بولۇق چاچ، قاڭشالىق، كىرۇي كەلگەن بىر يىگىت چىقىپ كەپتۇ — دە «ئەسسالام!» دەپتۇ. كەنجى باتۇر بۇ يىگىت بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاندىن ئۆزىنى يولدىن ئازغان بىر مۇساپىر، دەپ تونۇشتۇرۇپتۇ. قەبرىدىن چىققان يىگىت بۇ گەپنى ئاڭلاپ: «كۆزۈڭنى يۇم، ئارقامدىن ماڭ. رۇخسەت بولمىغۇچە كۆزۈڭنى ئاچما! گېپىمنى ئېسىڭدە تۇت» دەپتۇ. ئاندىن قەبرە يېنىدىكى بىر تۆشۈكتىن پەسكە چۈشۈپتۇ. يەر ئاستىغا كىرىپ خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن، «كۆزۈڭنى ئاچ!» دەپتۇ. مۇساپىر يىگىت كۆزىنى ئاچسا، ئۆزى تولا ھەشەمەتلىك، كاتتا بىر ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغىدەك. باشلاپ كەلگەن يىگىت بولسا بىر مۇنچە خىزمەتكارلارغا: «تېز بولۇڭلار! مېھمانغا ئەڭ سېمىز بورداق قوچقارنى سويۇڭلار، ياخشى كۈتۈڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلىۋاتقىدەك. بىر دەمدىلا ئۆي ئىچى گويا جەننەتتەك، ھەممە نەرسە تەل بولۇپتۇ. ئىككى يىگىت بىر دوستىخانغا ئولتۇرۇپ، ھوزۇر — ھالاۋەت بىلەن نازۇ — نېمەتلەرگە ئېغىز تېگىشىپتۇ، غەمسىز ئۇخلاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە دوستىخانغا تىزىلغان نازۇ — نېمەتلەر تېخىمۇ كۆپ ۋە ئېسىل بوپتۇ. دوستىخان ئۈستىدە ساھىپخان يىگىت: «ئىككىمىز ۋاپادار دوست بولساق قانداق؟» دەپتۇ.

— بولساق بولىدۇ! — دەپتۇ مۇساپىر يىگىت شۇ ھامان. ئىككەيلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، قوللىرىنى چىڭ سىقىشىپتۇ. «ئەبەدىل — ئەبەت بىر — بىرىمىزگە يۈز ئۆرۈمەيمىز، ئۆز ئارا ۋاپادار بولىمىز» دەپ قەسەم قىلىشىپتۇ. شۇندىن كېيىنلا مېھمان يىگىت ئۆزىنىڭ بۇ تەرەپلەرگە نېمە ئۈچۈن كېلىپ، قانچىلىك يوللارنى كەزگەنلىكىنى راستى بىلەن سۆزلەپتۇ.

— دوستۇم ئالدىرىمىغىن! — دەپتۇ ساھىپخان يىگىت، — ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى — سائىتى بولىدۇ. سەن ئۆزۈڭنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلىدىڭ، بىراق مېنىڭ سەرگۈزەشتەمنى تېخى ئاڭلىمىدىڭ. دوستلار بىر — بىرىنىڭ سىرىنى بىلسە ئاندىن دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا بولالايدۇ. سەنمۇ مېنىڭ ھېكايەمنى ئاڭلاپ باق. بەلكىم ھاجىتىڭگە يارىدىمىم تېگىپ قالار. كەنجى باتۇر بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىنى باسالماي دەپتۇ:

— ئۆزۈممۇ ئاخشامدىن بۇيان كۆپ ئىشلاردىن ھەيران، لېكىن سوراشتىن خىجىل بولۇپ تۇرار ئىدىم، ئەمدى ياخشى بولدى. دوستۇم، قانچە سۆزلىگىن. سېنىڭ ھېكايەڭ تۈگىمەي تۇرۇپ مەن بۇ يەردىن كەتمەيمەن.

— ماقۇل، — دەپتۇ ساھىپخان يىگىت، — سۆزلەپ بېرەي. بىزنىڭ ماكانىمىز ئەسلىدە بۇ تاغنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى يۇرتتا ئىدى. دادام ئاتىقى چەققان باي ھەم يۇرت چوڭى ئىدى. كۆپ يىللار تىنچ ئۆتتۇق. بىر يىلى يۇرتىمىزغا ياۋ باستۇرۇپ كەلدى. دادام بىر قانچە قەبىلىلەرنى قوزغىتىپ ياۋغا قارشى ئاتلاندى. مەنمۇ جەڭگە ماڭدىم. ئاستىمدا ئۇچار ئارغىماق، قولۇمدا ئۆتكۈر شەمشەر، سەپ ئالدىدا بوراندەك كېتىپ باراتتىم. دۈشمەنلەر بىزنى كۆرۈپلا قاچتى، بىز قوغلىدۇق. ياۋنىڭ يۇرتىغا ئەمدىلا قەدەم باسقان ئىدۇق، كۆتمىگەندە ياۋ قوشۇنلىرى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا بىزگە ھۇجۇم باشلىدى. ئۇلار ئىچىدىن بېشىغا قەرىمە جىيەكلىك قارا قالپاق كەيگەن، قارا قاشقىلىق ئاق ئات مىنگەن، قولىغا ئۇزۇن ساپلىق قىزىل پوپۇكلۇق نەيزە ئالغان قاپ-قارا ساقاللىق بىر باھادىر چىقىپ كېلىپ توپ-توغرا مېنىڭ ئالدىمدىلا توختىدى. ئاندىن دېدى:

— مەرد بولساڭ مەيدانغا چۈش! يەككمۇ-يەككە ئېلىشىمىز!

بىزدەرھال ئارىنى سەل ئاچتۇق. مەن ئېتىمنى دېۋىتىپلا ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا باردىم. ئۇزاق ئېلىشتۇق. بىراق مېنىڭ نەيزەم قىسقا بولغاچقا، رەقىبىمنىڭ نەيزىسى ماڭا سانجىلىپ ئۆلدۈم. مەنشېھىد بولغانىدىم. ئەل-جامائەت مېنى يۇيۇپ سەن كۆرگەن ھېلىقى قەبرىگە قويىدى. تېخى ئۈچ كۈنمۇ بولمىغانىدى، سەن كەلدىڭ. ئىككىمىز كۆرۈشۈپلا دوستلىشىپ قالدۇق… ئەمدى سەن كەتمەكچى بولۇۋاتىسەن. مېنىڭ كېپىم تېخى تۈگىمىدى. ئاخىرىنى ئوبدان ئاڭلا، بۇنىڭسا ماڭا ياردىمى تېگىپ قالار. مەن شۇ قېتىمقى جەڭگە ئاتلىنىش ۋاقتىدا دادامدىن «ئىككى يۈگرەك» ئاتنىڭ بىرسىنى بېرىشنى سورىغانىدىم. دادام «كېيىن كېرىكى بولىدۇ» دەپ بەرگىلى ئۇنىمىدى. ئۇ ئاتنىڭ «ماڭسا ئۇچار قاناتنى ئۆزىگە يەتكۈزمەيدۇ. قوغلىسا ياۋنى ئامان قويمايدۇ. قاچسا ياۋنى ئۆزىگە يېقىنلاتمايدۇ» دېگەن تەرىپى مەشھۇر ئىدى. ھازىر بۇ ئاتلار ئاتخانىدا بار. سەن ئىزدەپ يۈرگەن ئاتمۇ شۇ يەردە. بۇ ئاتلار ئاۋۇپ يىلقا بولدى. سەن ئاۋۋال بىزنىڭ ئۆيىگە بار، مانا بۇ شەمشەرنى ئال، ئىچىڭگە يوشۇرۇپ ساقلا، ھەرگىز بىرەر كىشىگە كۆرسەتمە. چۈنكى ئۇلار بۇنى تونۇيدۇ، ئاندىن بىرەرچارە قىلىپ ھېلىقى ئىككى «يۈگرەك» نى ئۆلتۈرۈۋەت. ئەگەر تۇتۇلۇپ قالساڭ، بەك قىينىمۇەتسە راستىڭنى دېسەڭ بولىدۇ. ھەرگىز ھودۇقما، تەمكىن بول، ئەمدى ماڭساڭ بولىدۇ!…

شېھىد يىگىت دوستىنى ئۇزىتىپ، ئۆزى قەبرىگە كىرىپ كېتىپتۇ. كەنجى باتۇرمۇ دوستىنىڭ ئۆيىگە كېتىپتۇ، بىر چاغدا ئاتخانىنى تېپىپ ھېلىقى ئاتلارنى تۇتۇپ قارنىنىيېرىپ تاشلاپتۇ، ئاندىن قاچاي دەپ تۇرغاندا بىر قانچە كىچىك باللار كۆرۈپ قاپتۇ. بىردەمدىلا نۇرغۇن ئادەملەر كېلىپ ئۇنى باغلاپ باي ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. ئۇرۇپتۇ، تېپىپتۇ. كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ئاختۇرۇپتۇ. شۇ چاغدىلا ھېلىقى شەمشەر پاش بولۇپ كىشىلەر ئۇنى تونۇۋاپتۇ. كەنجى باتۇر ئەمدى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ راستىنى

سۆزلەپتۇ. بىراق ئۇلار «سىنىڭ كېيىنكە ئىشەنمەيمىز، راست بولسا سەن ئۇ يىگىتنى بىزگە كۆرسەت! ئاندىن ئىشىنىمىز» دەپ تۇۋلاپتۇ.

— ماقۇل كۆرسىتەي، — دەپتۇ يىگىت، — بىر شەرتىم بار. مەن ئۇنى چاقىرىمەن، ئۇ كەلگەندە ھېچكىم كۆز يېشى قىلمىسۇن!

جامائەت «بولىدۇ» دېيىشىپتۇ. ئۇلار مازارغا كەپتۇ. كەنجى باتۇر قەبرە ئالدىغا كېلىپ «دوستۇم، تۇغقانلىرىڭىز بۇ يەرگە كەلدى. دوستلۇقىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن قەبرىدىن بىر چىقىڭىز!» دەپ چاقىرىپتۇ. شېھىد يىگىت قەبرىدىن چىقىپ كەپتۇ. دادىسى، ئانىسىغا سالام بېرىپتۇ. ئۇكىسى بىلەن كۆرۈشۈشكە مېڭىپتۇ. شۇچاغدا قېينئانىسى ئالدىغا ئۆتۈپ قولىنى تەڭلەپتىكەن، شېھىد يىگىت چېمچىلاق قولى بىلەن ئۇنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىۋېتىپ ئۇكىسىنى قۇچاقلاپ كۆرۈشۈپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ ئۇكىسىنىڭ كۆزىدىن بىر تامچە ياش چىقىپ كېتىپتۇ-دە، ئۇدۇللا ئاكىسىنىڭ پۇتىغا دومىلاپ چۈشۈپ زور كەلكۈنگە ئايلىنىپتۇ. شېھىد غەرق بولۇپتۇ. خالايىق ھەيران بولۇپ كەنجى باتۇرنىڭ كېيىنكە ئىشىنىپ، ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراپتۇ. شېھىدنىڭ دادىسى:

— ئوغلۇم ساڭا ئىشەندىم، سەن ئوغلۇمنىڭ دوستى ئىكەنسەن. ئوغلۇمنىڭ ئورنىدا ماڭا ئوغۇل بول. كەتمە، بارلىق بىساتىمنىڭ يېرىمى سېنىڭ بولسۇن! — دەپ كۆپ يالۋۇرۇپتۇ. بىراق بۇ يىگىت ئۇنىماي: «ماڭا سېنىڭ بىر تال گىياڭمۇ كېرەك ئەمەس. دادامنىڭ ئەتىۋارلىق ئېتىنى بەرسەڭ كېتىمەن!» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. باي نائىلاج ئۇنىڭ ئاتلىرىنى قۇلۇنلىرى بىلەن قوشۇپ ئالدىغا سېلىپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپتۇ. يىگىت ئاتلىرىنى ھەيدەپ ئالدى بىلەن دوستىنىڭ قەبرىسى ئالدىغا كەپتۇ. «جېنىم دوستۇم، ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈۋالاي. بىر چىقىڭ!» دەپتىكەن، دوستى چىقماپتۇ. ئۇدا ئۈچ قېتىم تۇۋلاپتۇ، يىگىت چىقماپتۇ. يەنە بىر نۆۋەت چاقىرغان ئىكەن، رەڭگى تاتارغان، روھى چۈشكەن ھالدا يىگىت قەبرىدىن چىقىپتۇ. ئاندىن مۇنداق دەپتۇ: «سېنىڭ ئۈنۈڭنى ئاڭلاپ چىقاي، دەپ تۇرسام، ئۇكامنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياش مېنىڭ بەدىنىمنى چۆكۈرگىلى تۇردى. تىرىشتىم، تىرماشتىم. سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىققاندا، سەن ئىككىنچى نۆۋەت چاقىردىڭ. ئۈچىنچى نۆۋەت چاقىرغاندا مەن سۇ يۈزىگە چىقتىم. ئۇھ، بەكمۇ ھېرىپ كەتتىم. كېچىكىپ قېلىشىمنىڭ سەۋەبى مۇشۇ! ئەپۇ قىلغىن، دوستۇم!» ئىككەيلەن ئايرىلىش ئالدىدا قانماي مۇڭدىشىپتۇ. ئاخىرىدا شېھىد يىگىت دوستىغا مۇنۇلارنى تاپىلاپتۇ: «دوستۇم ئېسىڭدە تۇت، سەن يۇرتۇڭغا بېرىپ ئۇزۇن ئۆتمەي خەلقلەر ئۇرۇشقا ئاتلىنىدۇ، تۇغقانلىرىڭ سېنى ‹ئارام ئال، بارمىغىن› دېيىشىدۇ. سەن ‹ماقۇل› دەپ قوي. لېكىن ئۇرۇشقا ئاتلان. ياۋ زېمىنىغا كۈن پېتىشتىن بېسىپ كىر. ماڭا نەيزە ئۇرغان ھېلىقى قارا ساقال ساڭا ئات سېلىپ كېلىدۇ. سەن ئۇنى ئاتتىن تارتىپ چۈشۈرۈپ، ‹دوستۇمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدىم› دەپ كاللىسىنى كەس. ئېتىنىڭ قارنىنى يار! شۇ چاغدا ھەممەيلەن غەنىمەت بۆلۈشۈشكە كىرىشىپ كېتىدۇ. سەن ئېتىڭنى چېپىپ كۈن يۈرۈشكە ماڭ. بىر مەھەللىگە كېلىسەن، بىر ئۆي بار. ئىچىدە ئىككى قىز، بىر كېلىن، بىر قارچۇغۇ بار. سەن ئېتىڭنى بوسۇغۇغا باغلاپ قويۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋەت. ئۆي ئالدىدا بىر تۈپ تېرەك، بىر تۈپ سۆگەت بار. ئۇلارنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ ئېلىۋالغىن. لېكىن ھەرگىز ئولجا ئالما. يولدا تۆگىنىڭ ماياقلىرى ئۇچرايدۇ، تېرىپ ئېلىۋال. بىر قارا نار تۆگە ئوتلاپ يۈرۈيدۇ. ئۇنى ئېلىپ يۈك - تاقاڭنى يۈكلىۋال. يۇرتۇڭغا يەتتە كۈنلۈك يول قالغاندا، سۆگەت چىۋىقلىرىنى ئېلىپ، تۆگە قۇمۇلاقلىرى قاچىلانغان قاپنى ئۇرساڭ، ئالدىڭدىن ئاتلار كىشنەپ، تۆگىلەر بوزلاپ، قويلار مەرەپ، كالىلار مۆرەپ چىقىشىدۇ. تېرەك شاخلىرىنى كەسلەپ خورجۇنغا سېلىۋال. ئۆيۈڭگە بارغاندا ئالتۇنغا

ئايلىنىدۇ. كاتتا باي بولۇپ كېتىسەن». كەنجى باتۇر بۇ گەپلەرنى دىلىغا مەھكەم پۈكۈپ، زور ئۈمىد بىلەن يولىغا كېتىپتۇ. بىر قانچە ۋاقىت ئۆتۈپ ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. دوستىنىڭ دېگەنلىرى راست چىقىپتۇ. ئاتلىرىنى دادىسىغا تاپشۇرۇپتۇ، كېيىن ئورۇشقا بېرىپتۇ. قارا ساقاللىق رەقىبىنى ئۆلتۈرۈپ، دوستىنىڭ ئىنتىقامىنى ئاپتۇ. قاشقا ئېتىنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۆيىگە كىرسە ئايدەك گۈزەل بىر قىز تۇرغىدەك. يىگىتنىڭ ئىچى ئاغرىپ، كۆتەرگەن قىلىچىنى بىر پەس توختىتىپ، ئاۋۋال ئۇنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈۋاپتۇ. ئاندىن بىرلا قىلىچ ئۇرۇپ جېنىنى ئاپتۇ. قالغان ئىككى قىز، قارچۇغىنىمۇ جېنىدىن جۇدا قىلىپتۇ. غەلىبە خوشلۇقىدا يۇرتىغا قايتىپتۇ. مەھەللىگە ئاز قالغاندا قاتتىق بوران چىقىپ، ئاز بولمىغان ئادەم، ئات، تۆگە، مال - دۇنيا، ئولجىلارنى ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. كەنجى باتۇرنىڭ ھېچنىمىسى زىيانغا ئۇچرىماپتۇ. ئەسلىدە يولدا ئۇچرىغان نەرسىلەرنىڭ ئىگىسى سېھرىگەر بولۇپ، مال-دۇنياسىنى سالامەت ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، دەرەخ، قوم-ۋولاق سۈرىتىگە كىرگۈزۈپ قويغانىكەن. ھەممىسى ئەسلىگە قايتىپتۇ. كەنجى باتۇر بۇ بايلىقلارنى كۆرۈپ شېھىد دوستىنى ئېسىگە ئاپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئارزۇسى تۇغۇلۇپ، ياراق ئاتتىن بىرنى مىنىپتۇ - دە، دوستىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. دوستىغا سالام بېرىپتۇ. شېھىد يىگىت قەبرىدىن چىقىپ، دوستىنى سارايغا باشلاپ مېھمان قىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئۆز ئۆيىگە قايتماقچى بولغانىكەن، شېھىد دوستى مۇنداق دەپتۇ: «دوستۇم يارايسەن! دېگەنلىرىمنىڭ بارىنى ئادا قىلدىڭ. مەن سەندىن ئۇ ئالەم، بۇ ئالەم رازى. ئەمدى يولغا چىقساڭ بولىدۇ. سەن يۇرتۇڭغا بارغاندا ئىككى ھارۋىغا مال باسقان بىر سودىگەر ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ ئىككى ئېتى بار: بىرسى جەرەن، بىرسى تورۇق. سەن بۇ ئاتلارنى قانچە دېسە بېرىپ سېتىپ ئالغىن. ئۆيىگە ئاپىرىپ ئۈچ يىلغىچە يۈگەن سالما، مىنمە، ئىگەرلىمە. ئاندىن تورۇق ئاتنى ئۆلتۈرۈپ، سۆڭەكلىرىنى، مېڭىسىنى، يىلىكىنى ئاقتۇر. ئەگەر يېغى ئاق بولمىسا ياكى مەڭدەك يېرى قارا بولسا جەرەن ئاتنى يەنە ئىككى يىل باق. ئاندىن ئۆي ئىچىگە باغلىغىن. مىنمە، تاكى ئات ئورۇقلاپ قامچىدەك قالمىغۇچە، كۈندە پەقەت بىر چىشلەم ئوت، بىر يۇتۇم سۇلا بېرىپ تۇر. بىر مەزگىل ئۆتكەندە سېنىڭ بېشىڭ ئاغرىشقا باشلايدۇ. ساقىيىپ قالسا مەيلى، ساقايمىسا جەرەننى مىنىپ دەرھال مېنىڭ ئالدىمىغا كەل. مېنى ئۇنتۇپ قالمىغىن.» دېگەندەك، كېيىن كەنجى باتۇرنىڭ بېشى قاتتىق ئاغرىشقا باشلاپتۇ. نائىلاج جەرەن ئاتنى مىنىپ دوستىنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. بۇ ئىشلارنى شېھىد يىگىت كۆڭۈل ئەينىكىدە كۆرۈپ تۇرىدىكەن. ئەسلىدە جەرەن ئات كۆكسى قىزىدىغانچە بەكچا پىدىكەن. «ئۇنى توختىتالماي قالسا قانداق بولار؟» دېگەن غەم ئىچىدە قالغان شېھىد يىگىت قىرىق غۇلاچ كېلىدىغان بىر يىپەك ئاغامچىنى يولغا توغرا تارتىپ قويۇپتۇ. يىگىت مىنگەن جەرەن ئات پۈتلىشىپ مۇدۇرگەندە، كەنجى باتۇر دەل دوستىنىڭ قەبرىسى ئالدىغىلا يىقىلىپتۇ. ئات ئۇدۇل كېتىپ قاپتۇ. شېھىد يىگىت دوستىنىڭ جاراھىتىنى تېڭىپ ساقايتىپتۇ. بۇ چاغدا جىبرائىل كېلىپ شېھىددىن سوراپتۇ: «بۇ كۈن ماڭا بىر ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىشقا بۇيرۇق بولغانىدى. ئۇ جان بەرمەك تەس كېلىپ بۇ يەرگە قېچىپ كىرىۋالدى. سەن ئۇنى يوشۇرۇپ قويدۇڭ، ھازىر ئۇنى ماڭا تاپشۇر، ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ كېتەي». شېھىد يىگىت مۇنداق دەپتۇ:

— مەن شېھىد بولغاندا، خۇدا مەندىن نېمە تىلىكىڭ بار؟ دەپ سورىدى. مەن: ئۈچ نۆۋەت تىلىكىمنى ھەل قىلىپ بېرىشكە ۋەدە بەرگىن، دېدىم. خۇدا ماقۇل بولدى. مەن بۇ يىگىت بىلەن ۋاپادار دوست بولغانىدىم. خۇداغا ئېيتقىن: ئۇ بۇ يىگىتنىڭ جېنىنى

(ئاخىرى 110 - بەتتە)

ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان ئۇسۇللار

ۋاقىتنى تەرتىپسىزلەشتۈرۈش

ۋاقىتنى تەرتىپسىزلەشتۈرۈش ئەسلى ئاڭ ئېقىمى پروزىچىلىقىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئىدى. كېيىنچە بۇ خىل ئۇسۇل مودېرنىزمنىڭ كېيىن شەكىللەنگەن ئېقىملىرىدىلا ئەمەس بەلكى رېئالىزمدىمۇ سىڭىپ كىردى. ئەدەبىياتتىن ھالقىپ ئۆتۈپ كىنو ۋە تېلېۋىزىيە تىياتىرى قاتارلىق سەنئەت شەكىللىرىدىمۇ قوللىنىلدى. يالغۇزغەرب ئەللىرى ئەدەبىياتىدىلا قوللىنىلىپ قالماستىن، شەرق يازغۇچىلىرى تەرىپىدىنمۇ قوللىنىلدى. نەتىجىدە ۋاقىتنى تەرتىپسىزلەشتۈرۈش ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا تەسىرى ۋە ئۈنۈمى ناھايىتى چوڭ بولغان ئىپادىلەش ئۇسۇلىغا ئايلىنىپ قالدى.

ھازىرقى زامان پەلسەپىسى ۋە پسىخولوگىيىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك مۇۋەپپەقىيەتلىرى بۇ ئۇسۇلنىڭ شەكىللىنىشىنى مۇھىم نەزەرىيىۋى ئاساسلار بىلەن تەمىنلىدى. پەلسەپە تەرەپتىن فرانسىيىلىك ئۇلۇغ پەيلاسوپ بېرگسون (1859 ـ 1941) نىڭ ۋاقىت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك. بېرگسوننىڭ قارىشىچە، ۋاقىت ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ: بىرسى ئەنئەنىۋى ۋاقىت، بۇ كىشىلەر ئادەتتە ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان ماكان چۈشەنچىسى بويىچە ئۆلچىنىدىغان ۋاقىت، بۇ ۋاقىت ئەمەلىيەتتە «تاشقى ۋاقىت» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىرسى بولسا پسىخىك ۋاقىت، بۇ ۋاقىت تەركىبلىرىنىڭ (ئۆتمۈش، ھازىر، كەلگۈسى دېگەنلەرنىڭ) ئەنئەنىۋى قاراش بويىچە تىزىلىدىغان ئاشۇ تەرتىپنى يوقىتىپ، ئۆز ئارا ئارىلىشىپ، سىڭىشىپ كېتىشىدىن تۈزۈلگەن ۋاقىت، بۇ ۋاقىت ئەمەلىيەتتە «قەلب ۋاقتى» بولۇپ، مانا مۇشۇ ۋاقىتلا ھەقىقىي ۋاقىتتۇر. ئۇ يەنە مۇنداق دەپ قارىغان: چىنلىق ئادەم قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا ئورۇنلاشقان بولىدۇ. بۇ چىنلىقنى ئادەتتىكى ۋاقىت تەرتىپى بىلەن ئىپادىلىمەكچى بولسا، ھېچقانداق ئۈنۈمگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. چۈنكى قەلب (ئۇنىڭدىكى ھېسسىيات) ئەقىل، ئاڭ دېگەنلەرنىڭ كونتروللۇقىغا بويسۇنمايدۇ. قەلبتە يەنە ئۆتمۈش، ھازىر، كەلگۈسى دېگەندەك ئېنىق ۋاقىت تەرتىپى مەۋجۇت بولمايدۇ. شۇڭا، قەلبتىكى چىنلىقنى ھەقىقىي تۈردە ئىپادىلەپ بېرىش ئۈچۈن «پسىخىك ۋاقىت» قا مۇراجىئەت قىلماي بولمايدۇ.

پسىخولوگىيە تەرەپتىن ئامېرىكىلىق ئۇلۇغ پسىخولوگ ۋىليام جويىس (1842 ـ 1910) نىڭ «ئاڭ ئېقىمى» قارىشىنى تىلغا ئېلىش زۆرۈر. جويىسنىڭ قارىشىچە، ئاڭ دېگەن بىر ئېقىم. شۇڭا ئۇ ھەرگىز پارچىلانمايدۇ، بۆلۈنمەيدۇ، توختاپ ـ ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ. ئۇ مارجان ياكى زەنجىر ئەمەس، پەقەت ئېقىن.

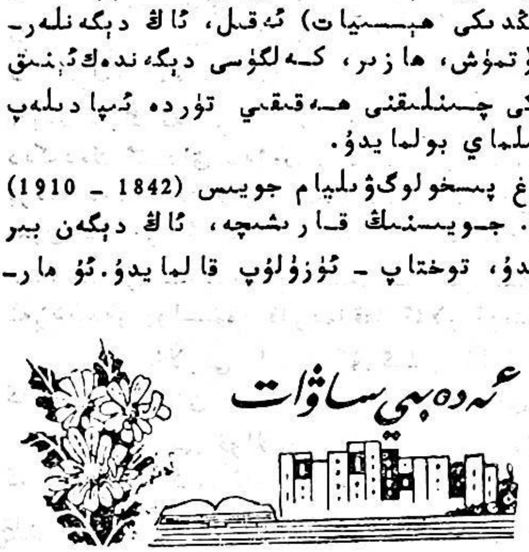

ھازىرقى ئاڭ بىلەن بۇرۇنقى ئاڭ، كېيىنكى ئاڭ بىر ـ بىرىگە سىڭىشىپ ئۇلىنىپ بارىدۇ. ئۇخلاپ ئويغانغاندىن كېيىنكى ئېڭىمىز ئۇخلاشتىن بۇرۇنقى ئېڭىمىزغا ئۇلىنىدۇ، ئۇ ھەرگىز باشقا بىر ئاڭغا ئۇلانمايدۇ ياكى مۇستە-

قىلىش مەۋجۇتلىقىنى ساقلاپمۇ قالالمايدۇ. شۇڭا، ئاڭ بىر خىل ئېقىم. ئۇنىڭ ھەر قايسى تەركىبلىرى (ئۆتمۈش، ھازىر، كەلگۈسى) ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق روشەن چەك - چېگرا مەۋجۇت بولمايدۇ، ھامان سىڭىشىپ، ئارىلىشىپ، بىردەك كەتكەن ھالەتتە بولىدۇ.

ئاۋستىرالىيىلىك دوختۇر، پسىخولوگ فروئىد (1856 - 1939) نىڭ «يوشۇرۇن ئاڭ» تەلىماتىمۇ بۇ ئۇسۇلغا چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. فروئىدنىڭ قارىشىچە، بىز ئادەتتە بىلىدىغان ئاڭنىڭ تۆۋەن قاتلىمىدا بىر خىل ئاڭ قاتلىمى بولۇپ، پۈتۈن ئاڭنىڭ ئەڭ ئاساسلىق، ئەڭ مۇھىم قىسمى بولغان بۇ قاتلام «يوشۇرۇن ئاڭ» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەمنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى پەقەت يوشۇرۇن ئاڭدىلا ئىپادىلىنىدۇ. ھەقىقىي چىنلىققا يوشۇرۇن ئاڭنى ئىپادىلەش ئارقىلىقلا ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ ئاڭ ماكان ۋە زامان تەلىپىنى، ئەقىل ۋە ئاڭنىڭ كونتروللۇقىنى قوبۇل قىلمايدۇ. خىيالىي دۇنيا، چۈش ۋە رېئاللىق دۇنيا ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئانچە چوڭ پەرق بولمايدۇ ھەم بۇ پەرقلەرنى ئايرىپ ئولتۇرۇشمۇ ھاجەتسىز.

بۇ ئۇسۇلنى قوللانغان يازغۇچىلارنىڭ ئەدەبىيات قارىشىمۇ ئاساسەن ئورتاقلىققا ئىگە بولۇپ، ئۇنى مۇنداق يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ: ھەقىقىي چىنلىققا پەقەت قەلبنى ئىپادىلەش بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدۇ. ۋاقىت تەرتىپى (ئۆتمۈش، ھازىر، كەلگۈسى تەرتىپى) بويىچە ئەسەر سيۇژېتىنى ئورۇنلاشتۇرغاندا ھەقىقىي چىنلىققا ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ۋاقىت تەرتىپىنى ئاساس قىلىش ئەدەبىي ئەسەرنى ساختا قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئاساسلىق سەۋەب. ھەقىقىي يازغۇچى پېرسوناژنىڭ قالايمىقان، ئەقىل ۋە ئاڭنىڭ كونتروللۇقىغا بويسۇنمايدىغان قەلبىنى بىۋاسىتە (نېمە بولسا شۇنى ئەينەن) يازىدۇ. شۇنداق قىلىپ پېرسوناژ قەلبى ئارقىلىق ئوبيېكتىپ دۇنيانى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگىلى بولىدۇ.

ۋاقىتنى تەرتىپسىزلەشتۈرۈپ، پۈتۈن ۋاقىتلارنى بىر گەۋدە قىلىپ، ئۆتمۈش، ھازىر، كەلگۈسى دېگەن تەرتىپ بويىچە ئايرىپ ئولتۇرماي، بۇ ئۈچىنى ئارىلاشتۇرۇپ، بىر - بىرىگە سىڭدۈرۈۋېتىش ئۇسۇلىنى قوللانغان ۋاقىتتا، ئەسەردە قايسى رېئاللىق، قايسى ئادەمنىڭ ئەسلىمىسى، قايسى كەلگۈسى ھەققىدىكى خىيال بۇلارنى پەرقلەندۈرۈپ بولغىلى بولمايدىغان بىر خىل «بىر پۈتۈن» مەنزىرە شەكىللىنىدۇ.

ۋاقىت تەرتىپسىزلىكى مۇقەررەر يوسۇندا ئورۇن تەرتىپسىزلىكىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ ئىككى تەرتىپسىزلىك ئۆز ئارا بىر - بىرىنى تولۇقلاش رولىنى ئوينايدۇ. ۋاقىت تەرتىپسىزلىكى ۋە ئۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان ئورۇن تەرتىپسىزلىكى ئەسەر سيۇژېتىغا بىۋاسىتە غايەت چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ ئۇسۇل قوللىنىلغان ئەسەرلەردە ئەنئەنىۋى ئەسەرلەردىكىدەك ئۇنداق سەۋەب - نەتىجىسى، باش - ئاخىرى ئېنىق، مۇكەممەل ھېكايە ۋەقەلىكى بولمايدۇ، شۇنداقلا ئىزچىللىقىمۇ ئىگە بولمايدۇ. ۋەقەلىك پەقەت پارچە - پۇرات، بىر - بىرى بىلەن ئانچە چوڭ بىۋاسىتە مۇناسىۋىتى بولمىغان تەپسىلاتلاردىن تەشكىل تاپىدۇ. گەرچە بۇ تەپسىلاتلار تولىمۇ ئوخشاش مۇستەقىل تەركىبلەر بولسىمۇ، قارىماققا ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق باغلىنىش يوقتەك تۇرسىمۇ، ماھىيەتتە ئۇلارنى ئاسان كۆرگىلى بولمايدىغان، ئەمما ئومۇمىي بىر پۈتۈنلۈكتە روشەن گەۋدىلىنىدىغان بىر ئاساسىي لىنىيىدىن يىراقلاپ كەتمەيدۇ.

بۇ ئۇسۇلنى قوللانغاندا ئەسەر تولىمۇ قالايمىقانلىشىپ، تەرتىپسىزلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە ئەھۋال تامامەن ئۇنداقمۇ ئەمەس. بۇنداق ئەسەرلەر كىتابخانلاردىن سەۋىيە ۋە زېرەكلىك تەلەپ قىلىدۇ. يازغۇچىلارنىڭ قارىشى بويىچە ئېيتقاندا،

بۇ ئۇسۇل قوللىنىلغان ئەسەرلەر بىر تەرەپتىن كىتابخانىلاردا چىنلىق تۇيغۇسى
پەيدا قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن كىتابخانىلارنى ئەسەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە يېتەكلەپ،
ئۇلارنىمۇ ئىجادىيەتكە ئارىلاشتۇرىدۇ، كىتابخانىلارنى «ھاگىباقتى» ھالەتتە قالدۇرمايدۇ.

ۋاقىتنى تەرتىپسىزلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشىنىش ئۈچۈن بىز «20-
ئەسىر پروزىچىلىقىدىكى يىگانە بۈيۈك ئەسەر» دەپ قارىلىدىغان «يولىسىس» (ئاپتورى
ئەنگلىيىلىك يازغۇچى جامېس جويىس) رومانىدىن بىر مىسال كۆرۈپ باقايلى:

بودۇم دوبىردىكى بىر كوچىدا كېتىپ بارىدۇ. نەزىرى ئالدىدىن بىرە-بىرە
ئۆتۈپ تۇرىدىغان قىز-يىگىتلەردە. ئۇنىڭ قەلبىدە تۇيۇقسىزلا ناھايىتى چوڭ سەكرەش يۈز بېرىدۇ:

« ....

بولمىسا خارىس بوۋايلارنىڭكىگە باراي، ياش سىڭىللىرى بىلەن پاراڭلاشمايمەنمۇ؟ ئۇ
تەربىيە كۆرگەن ئادەم. ئېھتىمال ئەتىگەنلىك تاماق يەۋاتقاندۇ. مەن ھېلىقى دۇربۇننى
رېمونت قىلغۇزاي···گېرمانىيىلىكلەر ھەممە يەردە خۇشامەت قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار چىقارغان
ماللارنىڭ باھاسى مۇۋاپىق بولغاچقا بازارلارنى قولغا ئېلىۋاپتۇ، زىيان تارتىدۇ. پۇرسەت
كەلسىلا بېكەتتىكى يۈتكەن نەرسىلەرنى ساتىدىغان ئورۇندىمۇ سېتىۋالغىلى بولىدۇ. سۆزلەپ
كەلسە غەلىتىلىك، كىشىلەر پويىز ئىستانسىدىكى كىيىم-كېچەكلەرنى ساقلىتىدىغان
يەردە ھېچنەرسىنى ئۇنتۇپ قالمايدىكەن. بىراق ئۇلار يەنە نېمىنىمۇ ئويلار؟ ئاياللارمۇ
شۇنداق. بەلكىم···ئاۋۇ تەرەپتىكى بانكىنىڭ ئىگىزىدە بىر دانە قول سائىتى تۇرىدۇ،
دۇربۇن بىلەن قاراپ باقاي، دۇربۇن ياخشى ئىشلەمدۇ-يوق.

... ...

خارىس بوۋاي، دۇربۇن، گېرمانىيىلىكلەر، پويىز ئىستانسىدىكى كىشىلەر، قول
سائىتى··· گەرچە بۇلارنىڭ ئادەتتە بىۋاسىتە باغلىنىشى بولمىسىمۇ ئە-
سەردە بودۇمنىڭ گادىرماش، قالايمىقان ئاڭ پائالىيىتىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

بۇ خىل ئۇسۇلنى قوللانغان ئەسەرلەردە ئاپتورنىڭ ئورنى ۋە ئىقتىدارى ئەنئەنىۋى
ئەسەرلەردىكىنىڭ تامامەن ئەكسىچە بولىدۇ. ئەنئەنىۋى ئەسەرلەردە ئاپتور ھەممىگە قادىر
بولسا، بۇ خىل ئەسەرلەردە ئاپتورنىڭ ئەسەرگە «ئارىلىشىش ھوقۇقى بولمايدۇ». ئاپتور
پەقەت پېرسوناژلارنىڭ ئاڭ پائالىيىتىنى يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەپ بېرىشكىلا مەسئۇل بولىدۇ،
بەئەينى نەق مەيداننى سۈرەتكە ئالغان سىنئالغۇچقا ئوخشاشلا. ئاپتور چىنلىق بىلەن
نېمە بولسا شۇنى ئەينەن يازسىلا بولىدۇ. پېرسوناژ ئۆز ئوبرازىنى ئۆزى يارىتىدۇ. ئاپتور
ئۇنى باشقۇرالمايدۇ، پەقەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا ماڭىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «چىنلىق» قا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

دەستلەش

دەستلەش يەنە شېئىردىكى مەنىۋى ھالەتنى دەستلەش دەپمۇ
ئاتىلىدۇ. ئۇ ھازىرقى زامان غەرب شېئىرىيىتىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئاسا-
سلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى. بۇ ئۇسۇل دەسلەپ مەنىۋى ھالەتچىلىك (ئىماگىزم) ئېقىمىدىكى تە-
ۋە شائىرلار تەرىپىدىن، جۈملىدىن ئامېرىكىلىق مەشھۇر شائىر ئېزرا پوئوند (1885-1972)
تەرىپىدىن كۆپ قوللىنىلغان. كېيىنچە باشقا ئېقىمدىكى شائىرلارنىڭمۇ كۆپلەپ قوللىنى-
شىغا ئەگىشىپ شېئىرىيەتتە ئومۇملىشىپ كەتكەن.

دەستلەش ئۇسۇلى كىنودىكى مونتاژغا ناھايىتى بەك ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئالايلۇق،
كىنو ئېكرانىدا ئەگىز سۇلىرى ئېقىپ تۇرغان بىر ئېرىق، ئاندىن كۆرۈنۈش يۆت-
كىلىپ باش باھاردا ئېچىلغان گۈل يەنە تاماشىبىنلارغا ئارقىسىنى

قىلىپ تۇرغان قىز ئاناسىدىن يەنە ھېلىقى گۈل كۆرۈنسە، تاماشىبىنلار بۇ كۆرۈنۈشلەردىن ھېلىقى قىزنىڭ ئەمدىلا ياشلىق ھاياتىغا قەدەم باسقان بىر گۈزەل قىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايدۇ. ئېكراندا يەنە ھېلىقى گۈلگە بىر بۇلبۇلنىڭ ياكى كېپىنەكنىڭ قونغانلىقى كۆرۈنسە، تاماشىبىنلار ھېلىقى قىزنىڭ مۇھەببەتتە ۋىسالىغا يەتكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. مانا بۇ يەردە بىر قانچە خىل كۆرۈنۈش بىر - بىرىنىڭ ئۈستىگە دەستىلىنىپ، داھىيانە روشەن بىر خىل مەنا ئىپادىلىگەن، ئەلۋەتتە. بۇ دەستىلىنىشتىن كېلىپ چىققان مەنا ئەسلىدىكى ئايرىم - ئايرىم ھالدا دەستىلەنگەن كۆرۈنۈش بىۋاسىتە ئىپادىلەيدىغان مەنانىڭ ئۆزى ئەمەس. مانا بۇ دەستىلەش ئۇسۇلىنىڭ قوللىنىلىشىدۇر. ئەمما شېئىرىيەتتىكى دەستىلەش ئۇسۇلى تىلنى ۋاسىتە قىلىدۇ. كىنودا ئەمەلىيجانلىق سۈرەتلەر ئارقىلىق «تىل» شەكىللەندۈرۈلۈپ، مۇشۇ تىل ئارقىلىق مەقسەت ئۇقتۇرۇلىدۇ. شېئىرىيەتتە بولسا تىل ئارقىلىق سۈرەت شەكىللەندۈرۈلۈپ، گۈزەل مەنىۋى ھالەت يارىتىلىدۇ. شائىر ئۆز شېئىرىدا مۇشۇنداق مەنىۋى ھالەتتىن ئىككىنى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ. شائىرنىڭ مەقسىتى ھەرگىز ئەشۇ مەنىۋى ھالەتنى كىتابخانلارغا كۆرسىتىپ بېرىش ئەمەس. بەلكى مۇشۇ مەنىۋى ھالەتلەرنى دەستىلەش ئارقىلىق باشقىچە بىر خىل مەنىۋى ھالەت يارىتىش. دەستىلەنگەن مەنىۋى ھالەتلەر بىلەن ئۇلاردىن كېلىپ چىققان مەنىۋى ھالەت بىۋاسىتە باغلىنىشقا ئىگە ئەمەس. مانا بۇ بىز دەۋاتقان شېئىرىيەتتىكى دەستىلەش ئۇسۇلىدۇر. دېمەك، دەستىلەش ئۇسۇلى دېگىنىمىز — ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق مەنىۋى ھالەتنىڭ بىرىكىپ بىر مەنىۋى ھالەت يارىتىشى، ئەمما بۇ مەنىۋى ھالەت بىلدۈرگەن مەنىنىڭ ئەسلىدىكى مەنىۋى ھالەتلەر بىۋاسىتە ئىپادىلەيدىغان مەنىگە ئوخشىماسلىقى، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن ۋاسىتىلىق ھالدا مۇئەييەن مەنا سىۋىتىنىڭ بولۇشىدىن ئىبارەت.

دەستىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىش شېئىرىيەتتە ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ خىل ئۇسۇلنى قوللانغاندا ئاجايىپ ئېستىل ئىپادىلەش ئۈنۈمىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەنلىرى گەرچە بىزنىڭ كۆزىمىزگە دائىم چېلىقىپ تۇرىدىغان ئاددىي نەرسىلەر بولسىمۇ، دەستىلەنگەندىن كېيىن باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلساق، ئۇنىڭدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان ئاجايىپ گۈزەل بىر شېئىرىي مەنزىرىنى كۆرىمىز، ئەلۋەتتە. بۇ گۈزەل مەنزىرىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن ھوزۇرلىنىش ئۇنچىۋالا ئاسان ئىش ئەمەس، ئۇ بىزنىڭ ئۆزىمىزنى ئىزدەپ تۇرۇشىمىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۆزىمىزمۇ تۇيماي شائىرنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقىپ قالىمىز، ئىجادىيەتكە ئارىلىشىپ قالىمىز. نەتىجىدە، بىز شېئىردىكى «ئۇۋۋالىق» پەردىسىگە ئورالغان ھەقىقىي گۈزەللىكنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ھوزۇرلىنالايمىز.

ئېزرا پوئوندنىڭ «پويىز ئىستانسىسىدا» دېگەن شېئىرىنى كىشىلەر دەستىلەش ئۇسۇلى ئەڭ ئۈنۈملۈك، ۋايىغا يەتكۈزۈپ قوللىنىلغان دەپ قارايدۇ. بۇ شېئىرنى كۆرۈپ باقايلى:

ئادەم توپى ئىچىدە لاپ - لاپ ئۆتەر چېھرەلەر،
نەمخۇش دەرەخ شېخىدا جىلۋە قىلار گۈل بەرگى.

پوئوند بۇ شېئىرىدا گۈل بەرگىنى ئادەمنىڭ چىرايىغا ئوخشاتمىغان ياكى بۇ ئىككىسىنى ئۆز ئارا سېلىشتۇرغانمۇ ئەمەس. بەلكى «ئادەم توپى ئىچىدە لاپ - لاپ ئۆتكەن چېھرەلەر» نىڭ ئۈستىگە «نەمخۇش دەرەخ شېخىدا جىلۋە قىلغان گۈل» بەرگىنىڭ ئۈستىگە دەستىلەپ، بۇ ئارقىلىق ئادەم چىرايىدىكى گۈزەللىكنى تولىمۇ جانلىق، تەسىرلىك قىلىپ كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇنداق ئۇسۇل ياكى بۇنىڭغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئۇسۇللار بىزنىڭ كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ.

تۈزگۈچى: كېرىمجان ئابدۇرېھىم.

ئۇلۇغ ئالىم يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىدىن كۆرۈنۈشلەر

ئالىم تەھسىل قىلىش يولىدا ئۆتكەن
ياشلىق ھايات.

«قۇتادغۇ بىلىك» ئىجادىيىتى ئۈستىدە.

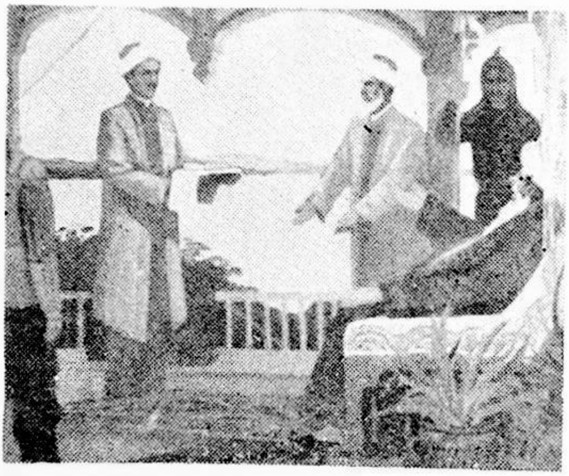

«قۇتادغۇ بىلىك» نى قاراخانىلار خانـ
لىقىنىڭ خاقانى تاۋغاچ بۇغراخان ئەبۇئەلى
ھەسەن بىننى سۇلايمان ئارسلانخانغا
تەقدىم قىلىش.

ئۇلۇغ ئالىم مەڭگۈ ئەۋلادلار قەلبىدە.

(رەسىملەرنى ئەبەيدۇللا مۇھەممەت سىزغان)

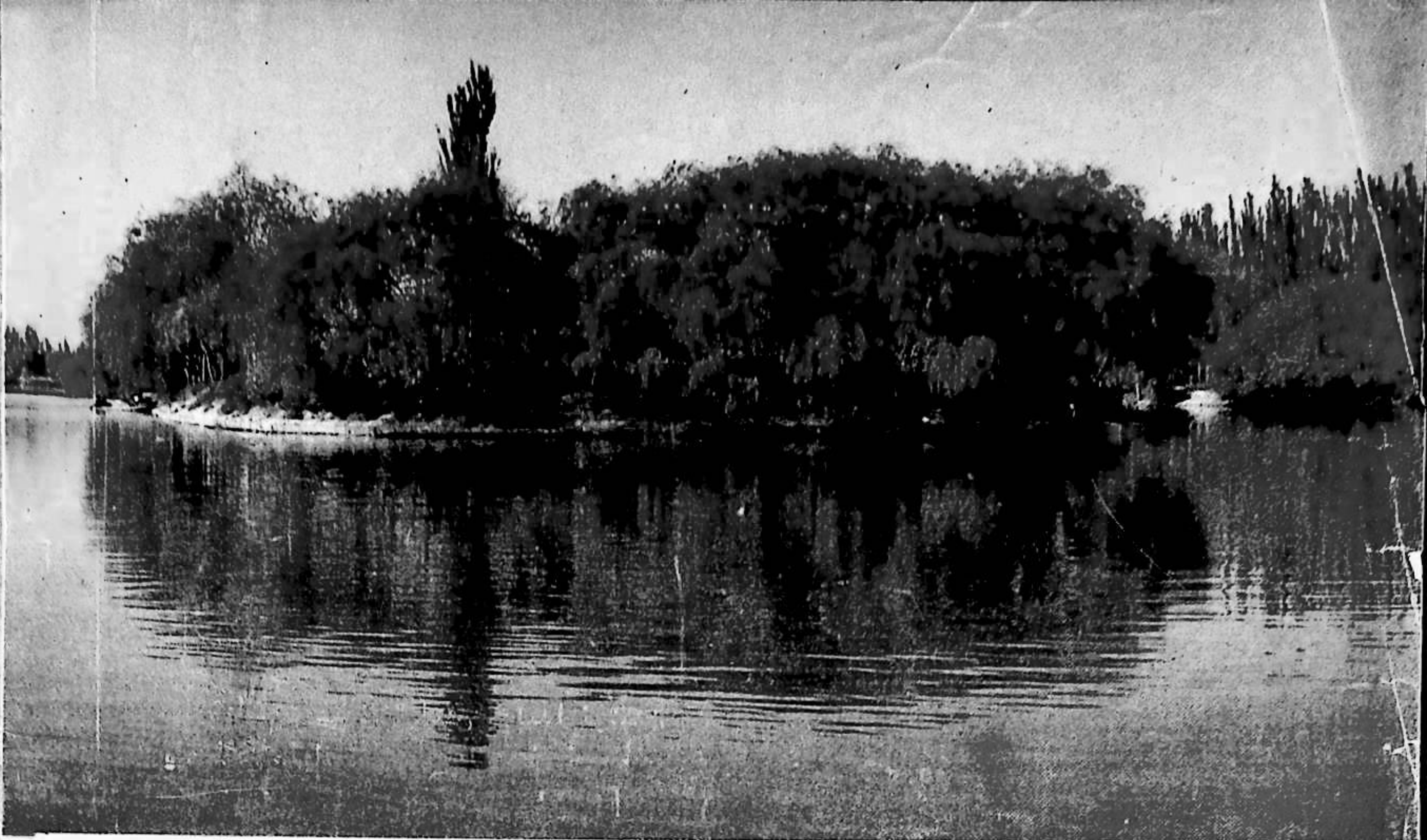

قەشقەر تۈمەنكۆل مەنزىرىسى

قەشقەر ئەدەبىياتى (19-يىل نەشرى)

«喀什噶尔文学»（双月刊）

KASHGAR LITERATURE
IN UIGHUR LANGUAGE JOURNAL

1990 - يىل 1 - سان (قوش ئايلىق ژۇرنال)

نەشر قىلغۇچى: قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى

تۈزگۈچى: «قەشقەر ئەدەبىياتى» تەھرىر بۆلۈمى

«قەشقەر گېزىتى» مەتبەئەسىدە بېسىلدى

قەشقەر ۋىلايەتلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ

مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

جايلاردىكى پوچتىخانىلار ۋاكالىتەن تارقىتىدۇ

چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو خەلقئارا كىتاب - ژۇرنال سودىسى باش شىركىتى

(بېيجىڭ 2820 - خەت ساندۇقى)

(O.P. BOX 2820 BIEJING CHINA)

فورماتى 787 × 1092 مم، 1/16 8 باسما تاۋاق

دۆلەت ئىچىدىكى بىر تۇتاش نومۇرى: GN 65—1081/I

پوچتا ۋاكالىتەن نومۇرى: 58 — 62

باھاسى: 100 فوڭ

تېلېفون نومۇرى: 23196